T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

FATİH DÖNEMİ ŞAİRİ KABÛLÎ'NİN İKİNCİ FARSÇA DİVANI (METİN-İNCELEME)

ELİF NAMOĞLU
2502120055

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHMET ATALAY

İSTANBUL 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	ELİF NAMOĞLU	**Numarası**	:	2502120055
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI / FARS DİLİ VE EDEBİYATI	**Danışmanı**	:	PROF. DR. MEHMET ATALAY
Tez Savunma Tarihi	:	10.07.2018	**Saati**	:	15:00
Tez Başlığı	:	" Fatih Dönemi Şairi Kabûlî'nin İkinci Farsça Divanı (Metin-İnceleme) "			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~YLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ GÜZELYÜZ	[imza]	Kabul
2- PROF. DR. MEHMET ATALAY	[imza]	Kabul
3- PROF. DR. AZMİ BİLGİN	[imza]	Kabul
4- PROF. DR. MUSTAFA ÇİÇEKLER	[imza]	Kabul
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ TURGAY ŞAFAK	[imza]	Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ÜMRAN AY		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLLER NUHOĞLU		

ÖZ

FATİH DÖNEMİ ŞAİRİ KABÛLÎ'NİN İKİNCİ FARSÇA DİVANI (METİN-İNCELEME)

ELİF NAMOĞLU

Çalışmanın konusunu, XV. yüzyılda İran'dan Osmanlı topraklarına gelerek saraya kabul edilen şairlerden Kabûlî'nin Fatih Sultan Mehmed'e sunmuş olduğu ikinci Farsça divanı oluşturmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı 884 numarada kayıtlı tek nüshasına dayanarak hazırladığımız bu divan, şairin hayatına ve dönemine ışık tutmasının yanı sıra dönemin siyasî, tarihî, sosyal ve edebî olaylarını yansıtması açısından da önem arz etmektedir.

Dört bölümden oluşan çalışmada Kabûlî'nin yaşadığı dönemin genel durumu, şairin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilmiş; divanda yer alan şiirlerin şekil ve muhteva yönünden incelemesi yapılmıştır. Son bölümde ise hazırladığımız çalışmanın esasını teşkil eden divan metnine ve metinle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

Çalışmada, Kabûlî'nin ikinci Farsça divanının tanıtılarak edebiyat dünyasındaki yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kabûlî, Fatih Dönemi, İkinci Farsça Divan.

ABSTRACT

POET OF FATIH PERIOD QABULI'S SECOND PERSIAN DIVAN (TEXT-ANALYSIS)

ELİF NAMOĞLU

The subject of this study is the second Persian divan, a work presented to Mehmed the Conqueror by Qabuli, who came to Persian from the Ottoman territories in the 15th century and was accepted to the palace. This divan which we prepared based on the single copy registered with 'the Library of Topkapı Palace Museum Hazine 884' is important in that it reflects the political, historical, social and literary events of the period besides shedding light on the life and period of the poet.

In the study consisting of four sections; the general situation of the period in which Qabuli lived was explained, information about the poet's life, works and literary personality and the poems on the divide that constitute the basis of our work in terms of form and content was given. In the last section of the study the Persian text of the divan is presented.

The aim of the study is the presentation of Qabuli's second Persian divan and the establishment thereof within the world of literature.

Keywords: Qabuli, Mehmed the Conqueror Period, Second Persian Divan.

ÖNSÖZ

Kabûlî hakkında şu ana kadar yapılan en kapsamlı çalışma, şairin ilk divanının tıpkıbasımını neşreden İ. Hikmet Ertaylan'ın kitabın başına ilave ettiği incelemedir. Daha sonra yapılan çalışmalar büyük ölçüde bu incelemede yer alan bilgilerle sınırlı olmuştur. Kabûlî, saraydan uzaklaştırılmasıyla Fatih Sultan Mehmed'den af dileme, Padişah'ın huzurundan ayrılmanın verdiği ızdırabı dile getirme ve saraya yeniden dönebilme arzusuyla Padişah'a ikinci bir divan tertip etmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu'nda bildirilen bu divan hakkında Günay Kut'un makalesi dışında bir çalışmaya rastlanmamıştır. Şairin ilk divanının Tahran baskısında ikinci divan zikredilmiş ancak aynı Kabûlî'ye aidiyetine dair şüphelere de yer verilmiştir. Bununla birlikte Kabûlî ve eserleri hakkında yapılan incelemeler, eldeki bilgilerin dağınık ve sınırlı oluşundan dolayı daha çok yoruma dayalı olmuştur. Dört bölüm hâlinde hazırladığımız bu çalışmada, kaynaklarda daha çok Farsça ilk divanı ile bilinen Kabûlî'nin ikinci Farsça divanı tanıtılarak şairin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmam boyunca tezimi takip eden, kaynaklara yönlendirilmem konusunda yardımcı olan ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mehmet ATALAY'a, bilgi, tecrübe ve yol gösterici fikirleriyle tezime katkıda bulunan hocam Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER'e, Doç. Dr. Sadık YAZAR'a, Dr. Öğr. Üyesi Turgay ŞAFAK'a, Dr. Öğr. Üyesi Kadir TURGUT'a, Öğr. Gör. Zeynep ÇİMEN'e ve Öğr. Gör. Akram NEJABATI'ye, tez izleme jürimde yer alan ve değerli görüşlerini paylaşan hocam Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ'e ve Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN'e, eseri çalışmama vesile olan ve her türlü konuda yardımcı olan Dr. İsa AKPINAR'a teşekkürü borç bilirim. Çalıştığımız eserin elimizde tek nüshasının oluşu, birtakım güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Bu güçlükleri aşmada, büyük ölçüde

yardımlarını gördüğüm hocalarım Prof. Dr. Kavus HASENLİ ve Doç. Dr. M. Hasen Hasenzade NİRİ’ye teşekkür ederim.

Doktora tez sürecimde 2211 - Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında sağladığı destekten dolayı TÜBİTAK’a teşekkür ederim.

Elif NAMOĞLU

İÇİNDEKİLER

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TABLOLAR LİSTESİ

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

ا, ء	a, e, ʾ	ص	ṣ
آ	ā, a	ض	ż, ḍ
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s̱	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ك	k
خ	ḫ	گ	g, ŋ, k
د	d	ل	l
ذ	ẕ	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v(o,ö,u,ü)
ژ	j	ه	h (a,e)
س	s	لا	lā
ش	ş	ي	y (ı,i,ī)

Divandaki Türkçe şiirler transkripsiyon alfabesi ile yazılmıştır.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e. : Aynı eser
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.m. : Aynı makale
b. : Bin (Oğlu)
Bkz. : Bakınız
bs. : Baskı sayısı
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
D : Dibace
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed. : Edebiyat terimi
G : Gazel
H : Hazine 884: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Nüshası
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazret
hş. : Hicrî şemsî
İA : İslâm Ansiklopedisi
K : Kaside
Kı : Kıta
kin. : Kinaye anlamı
MDA : Metne Dair Açıklamalar ve Notlar
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
mec. : Mecazi anlamda
Metin : Bu çalışmada sunulan metin
mus. : Musiki terimi

nşr.	: Neşreden	
Nr.	: Numara	
ö.	: Ölüm yılı	
p.	: Page	
R	: Rubai	
s.	: Sayfa	
sa.	: Sayı	
sal.	: Saltanat yılları	
sdl.	: Sadeleştiren	
şrh.	: Şerh eden	
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı	
TG	: Türkçe gazel	
trc.	: Tercüme eden	
tsh.	: Tashih eden	
t.y.	: Basım tarihi yok	
V.	: Volume	
v.d.	: Çok yazarlı eserlerde ilk yazarlardan sonrakiler	
vr.	: Varak numarası	
yy.	: Yüzyıl	
ج	: جلد	(Cilt)
چ	: شماره‌ء چاپ	(Baskı sayısı)
ص	: شماره‌ء صفحه	(Sayfa numarası)
م.	: میلادی	(Miladî)
مک	: مقایسه کنید	(Karşılaştırınız)
هـ	: هجری	(Hicrî)

GİRİŞ

XV. yüzyılda İstanbul'un fethiyle birlikte hızla büyümeye ve gelişmeye başlayan Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde büyük ve güçlü bir imparatorluk hâlini almıştı. 31 yıl boyunca Osmanlı Devleti hükümdarlığında bulunan Fatih Sultan Mehmed Han, yapmış olduğu seferler ve fetihler ile devletin sınırlarını coğrafi olarak genişletmekle kalmamış; bilimsel ve sosyal kurumların inşası ile edebî ve kültürel anlamda da Osmanlı ülkesini geliştirmiş ve zenginleştirmiştir.

Daha evvel II. Murad (sal. 806-855/1404-1451) devrinde başlayan bu edebî ve kültürel gelişim, sonraki dönemlerde ve İstanbul'un fethiyle daha da artmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in (sal. 847-849/1444-1446, 855-886/1451-1481) müspet ilimlerle birlikte İslami ilimlere, edebiyata, sanata, kültüre olan ilgisi ve merakı; İstanbul'u Doğu'nun ve Batı'nın önemli kültür merkezlerinden biri hâline getirme düşüncesi; yerli yabancı birçok ilim, kültür ve sanat adamını, hüner sahiplerini büyük bağış, iltifat ve itibarla karşılaması gibi etkenler İstanbul'u sanatkâr, âlim ve şairleri cezbeden bir merkez hâline getirmiştir. Bu sayede ilim adamları, sanatçı ve şairler devletin merkezi konumunda olan İstanbul'da toplanmaya başlamış; edebî ve kültürel faaliyetlerin verimli olduğu, Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyet alanında ilerleme kaydettiği bir devir yaşanmıştır.

Böyle bir dönemde yaşamış olan Kabûlî, Osmanlı sarayına girerek divanlarını meydana getirmiş ve dönemin güçlü padişahı Fatih Sultan Mehmed'e sunmuştur. Bu sebeple şairin eserlerinin edebî-kültürel değeri ve önemi büyüktür.

Kabûlî'nin şimdiye kadar sadece ilk divanı bilinmekte idi. Bu divan İ. Hikmet Ertaylan tarafından 1948 senesinde İstanbul'da tıpkıbasım olarak neşredilmiş ve

2007’de bu baskı esas alınmak suretiyle incelenerek divanın Tahran’da baskısı yapılmıştır. Ancak varlığı, 1961 yılında basılmış olan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu ve daha sonra Günay Kut’un 2006 yılında yayımladığı bir makalesi ile tespit edilmiş olan şairin ikinci divanını oluşturan Farsça şiirleri üzerinde şu ana kadar yapılmış bir çalışmanın bulunmayışı bizi bu çalışmayı yapmaya teşvik etmiştir. Bu çalışmayı yapmamıza sebep bir diğer önemli husus da, hayatına dair fazla bilgi bulunmayan ve dolayısıyla edebiyat dünyasında yeterince tanınmayan şair Kabûlî ile ilgili bilgiye ulaşabileceğimiz ana kaynaklardan birinin bu divan oluşudur.

Dört bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde; Kabûlî’nin yaşadığı dönemde şairin bulunmuş olduğu coğrafya ve çevreler göz önünde bulundurularak İran, Azerbaycan ve Osmanlı sahalarındaki tarihî, ilmî ve edebî durum genel hatlarıyla verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde; şairin Şirvan’dan başlayarak Amasya, İstanbul ve nihayetinde Bursa’da geçirdiği hayatı ve edebî kişiliği, bu divanlar ışığında ortaya koyulmuş ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde; ikinci divanda yer alan şiirler şekil ve muhteva yönüyle incelenmiş ve eserin yazma nüshası tanıtılarak hazırladığımız metnin imla özellikleri ile yöntemi anlatılmıştır. Tezin son bölümünde ise sunmuş olduğumuz divan metni yer almıştır. İncelememizde metinden faydalandığımız yerler, önce manzume numarası daha sonra beyit numarası verilerek belirtilmiştir. Metnin sonuna kafiye fihristi ile metne dair gerekli görülen açıklamalar ve notlar kısmı eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KABÛLÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

Şair Kabûlî, XV. yüzyılda İran'dan, önce Şirvanşah Ferruh Yesâr'ın tahtta olduğu 867-906/1463-1500 seneleri arasında Şirvan'a gitmiş daha sonra tahminen 872/1467 yılından 883/1478 senesine kadar Osmanlı topraklarında bulunmuştur. Bu bölümde şairin yaşadığı coğrafya ve çevreler göz önünde bulundurularak İran, Azerbaycan ve Osmanlı sahalarındaki tarihî, ilmî ve edebî durum genel olarak anlatılmıştır.

1.1. İRAN SAHASI

Kabûlî'nin yaşadığı dönemde İran'da Timurlular hüküm sürmekte idi. Moğolların 771/1369 yılında yıkılışından sonra Timurlular İran hâkimiyetini ele geçirmiş ve 906/1500 senesinde Safevî Şah İsmail'in (ö. 930/1524) İran'da bağımsız bir devlet kurmasına kadar bölgeye hâkim olmuşlardır.[1]

Timurlu hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Timur'un (sal. 771-807/1369-1405) 807/1405 yılında ölümünden sonra dağılma sürecine giren imparatorluk sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda diğer zamanlara nispeten Kabûlî'nin yaşamış olduğu dönemleri de içine alan Şahruh (sal. 807-850/1405-1447) ve Hüseyin Baykara'nın (sal. 875-911/1470-1506) saltanat zamanlarında daha huzurlu bir dönem geçirebilmiştir.[2] Timur'un ölümünden sonra küçük oğlu Şahruh'un 43 yıllık saltanatının ardından oğlu Uluğ Bey (sal. 850-853/1447-1449)

---

[1] Rızâzâde Şafak, **Târîh-i Edebiyyât-ı Îrân**, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1342, s. 258; İsmail Aka, "Timurlular", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLI, s. 177.

[2] Zebîhullâh Safâ, **Târîh-i Edebiyyât der Îrân**, 5 c., 3. bs., Tahran, İntişârât-ı Firdevsî, 1364, C. IV, s. 5-11; Aka, **a.g.m.**, s. 177.

Semerkant, Maveraünnehir ve Horasan bölgelerinde hüküm sürmüş; sonrasında Sultan Hüseyin Baykara (ö. 911/1506) bölgeye egemen olmuştur.[3]

Ülkenin kültürel açıdan, bilim, sanat ve edebiyat alanlarında ilerlemesi, zenginleşmesi ve itibar görmesi, büyük ölçüde dönemin siyasi liderlerinin bu yöndeki düşünce, istek ve sağladıkları imkânları doğrultusunda olmuştur. Timur, kendi döneminde bu kültürel ve bilimsel zemini oluşturmuş, fethettiği ülkelerin âlim ve sanatçılarını Semerkand'a götürerek bir sanat ve edebiyat hareketi başlatmıştır. Şahruh ile Uluğ Bey bunu geliştirerek devam ettirmiş ve Herat ile Semerkand'ı önemli birer kültür merkezi hâline getirmişlerdir.[4]

Dinî ilimlere dair sohbetlere katıldığı; tefsir, hadis, fıkıh ve tarih kitapları okuduğu nakledilen Şahruh, döneminde edip ve sanatkârları da himaye ederek onların Herat'a gelmelerini sağlamıştır.[5] Yine sanata, şiir ve edebiyata ilgisi ile tanınan, şair ve edipleri himaye eden Şahruh'un oğlu Gıyâseddin Baysungur (ö. 837/1434), Herat'ta bulunan kütüphanesini bir sanat merkezi hâline getirmiştir.[6]

Aynı zamanda matematikçi, astronomi âlimi, edip ve şair olan Timurlu hükümdarı Uluğ Bey döneminde de Semerkant naklî ve aklî ilimlerin, sanat ve edebiyatın en parlak günlerinin yaşandığı bir merkez olmuştur. Uluğ Bey, matematik ve astronomi bilgisinin yanı sıra Kurʿân-ı Kerîm'i yedi kıraat üzere okuyacak kadar da kıraat ilmine vâkıftı. Döneminin her alanda başarılı din, ilim, sanat ve edebiyat âlimlerini ülkesine davet ederek onlara bol ihsanlarda bulunmuş ve kendisi de onlardan istifade etmiştir. Bu âlimlerin en meşhurları arasında Kadızâde-i Rûmî (ö.

---

[3] Safâ, **a.g.e.**, s. 8-9.

[4] Safâ, **a.g.e.**, s. 4-9, 12; İhsân Yârşâtır, **Şiʿr-i Fârsî der Ahd-i Şâhruh: Âğâz-ı İnhitât der Şiʿr-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1334, s. 25; Saʿîd Nefîsî, **Târîh-i Nazm ve Nesr der Îrân ve der Zebân-ı Fârsî**, 2 c., Tahran, Kitâbfurûşî-yi Furûgî, 1344, C. I, s. 231-232; Abdulhuseyn Zerrînkûb, **Seyrî der Şiʿr-i Fârsî**, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Nevîn, 1367, s. 91-93; Anıl Çeçen, **Türk Devletleri,** İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1986, s. 229, 230.

[5] Safâ, **a.g.e.**, s. 125; Yârşâtır, **a.g.e.**, s. 25; Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 92; İsmail Aka, "Şâhruh", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXVIII, s. 294.

[6] Gıyâsuddîn b. Humâmuddîn el-Huseynî (Hândmîr), **Târîhu Habîbi's-siyer fî Ahbâri Efrâdi Beşer**, nşr. Muhammed Debîr-i Siyâkî, 4 c., 3. bs., Tahran, Kitâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362, C III, s. 622; Yârşâtır, **a.g.e.**, s. 25, 52-53; Safâ, **a.g.e.**, s. 10; Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 93; Ali Alparslan, "Gıyâseddin Baysungur", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, C. V, s. 276.

844/1440'tan sonra), Cemşîd el-Kâşî (ö. 832/1429) ve Ali Kuşçu'yu (ö. 879/1474) sayabiliriz. Saray şairleri içindeyse İsmet-i Buhârî (ö. 840/1436-37) ve Çağatay şiirinin ilk önemli şairi sayılan Sekkâkî'nin (ö. IX/XV. yüzyıl) yeri büyüktür.[7]

Uluğ Bey'den sonra sanatçı yönüyle tanınan Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara, Horasan ve civarında 875-911/1470-1506 yılları arasında sürdürmüş olduğu saltanatı boyunca sanata ve sanatçılara değer vermiş; pek çok ilim adamını himaye etmiş; sarayında kültür, sanat ve edebiyat adamlarıyla sohbetler düzenleyerek Herat'ı bir kültür ve sanat merkezi hâline getirmiştir.[8] Himayesinde yetişmiş kişilerin başında Osmanlı şairlerinin rehberleri konumunda sayılan Molla Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492), aynı zamanda Baykara'nın yakın arkadaşı ve veziri olan Ali Şîr Nevâyî (ö. 906/1501) ve Huseyn Vâiz-i Kâşifî (ö. 910/1504-1505) gelir.[9] Burada Hüseyin Baykara'nın himayesinde bulunan İranlı şairlerden Kabûlî'nin muasırı ve arkadaşı Hâmidî'nin (ö. X/XVI. yüzyıl başları) de adı zikredilir. Hükümdarın kendisi de 'Hüseynî' mahlasıyla Çağatayca ve Farsça şiirler yazmış ve Ali Şîr Nevâyî ile birlikte klasik Çağatay edebiyatında 'Nevâî-Baykara devri' diye anılan bir dönem açmıştır.[10]

Genel olarak bilim ve edebiyatta öncesinde Moğolların etkisiyle başlayan gerileyişin izlerinin bu döneme yansıması, bu dönemde verilen eserlerde bir yüzeyselleşme yaşanmasına ve nitelikten ziyade niceliğe bakılır olmasına neden olmuştur. Ancak buna rağmen saymış olduğumuz hükümdarların ilgi ve himayesi ile ilim ve edebiyatın önem kazandığı bir devir yaşanmıştır.[11]

İran'ın batı ve güney bölgelerinde ise önce Karakoyunlu Türkmenleri (751-873/1351-1469), daha sonra Akkoyunlular (740-919/1340-1514) hüküm sürmüştür.

---

[7] Safâ, **a.g.e.**, s. 8, 127; Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 93; Yavuz Unat, "Uluğ Bey", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 127-129.

[8] Safâ, **a.g.e.**, s. 9-10; Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 93.

[9] E. J. W. Gibb, **A History of Ottoman Poetry**, 6 v., edited: Edward G. Browne, London, Lowe and Brydone Limited, 1965, V. II, p. 8-10.

[10] Hamid Algar, Ali Alparslan, "Hüseyin Baykara", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1998, C. XVIII, s. 530-532.

[11] Yârşâtır, **a.g.e.**, s. 26, 56; Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 93, 94.

Karakoyunlular tarih sahnesinde Timur ve haleflerinin düşmanı, Akkoyunlular ise Timurlular'ın dostu olarak görünürler. Karakoyunluları Osmanlılar ve bir müddet Memlükler himaye etmekteydi.[12] Ancak daha sonra VIII/XIV. yüzyıl sonrası Karakoyunlu Devleti'nin yıkılması ve yapmış olduğu fetihler neticesinde Uzun Hasan (sal. 857-882/1453-1478), Akkoyunlu devletini kurarak İran'da güçlü bir yönetimin idaresine geçmiştir. Hasan Bey, Tebriz'i devletin başkenti yapmış; Güney Azerbaycan ile Karabağ'ı ele geçirmiş; İran, Ermenistan ve Mezopotamya'yı devletin idaresi altına almıştır.[13]

Akkoyunlu Devleti'nin başında 855-882/1452-1478 yıllarında hüküm sürmüş olan Uzun Hasan, kuvvetli bir idare ve askerî teşkilat vücuda getirmesi yanında hâkim olduğu bölgede ilim ve sanatın yayılması için de faaliyetlerde bulunmuş; ilme değer vererek âlimleri himaye etmiştir.[14] Hükümdarın her hafta âlimleri toplayarak onlara ilmî tartışmalar yaptırdığı nakledilir. 875/1470 yılında Tebriz'e gelen Memlük tarihçisi İbn Ecâ, Uzun Hasan'ın (ö. 882/1478) Tebriz, Şiraz ve Semerkant'tan gelen âlimleri kabul ederek onlarla sohbet ettiğine tanıklık etmiştir.[15]

Uzun Hasan Bey, Tebriz şehrini ihya etmekle birlikte Irak, İran, Maveraünnehir ve Türkistan'daki âlim, şair ve edipleri de davet ederek etrafında toplamakta idi. Hocası Uluğ Bey'in (ö. 853/1449) öldürülmesinin ardından, Fatih Sultan Mehmed'in isteği ile Osmanlı topraklarına gelmeden evvel, hacca gitmek üzere yola koyulan astronomi ve matematik âlimi Ali Kuşçu (ö. 879/1474) Tebriz'den geçerken Uzun Hasan Bey'in daveti ve ısrarıyla bir süre orada konaklamıştır.[16]

---

[12] Safâ, **a.g.e.**, s. 13; Yılmaz Öztuna, **İslâm Devletleri: Devletler ve Hanedanlar**, 5 c., 2. bs., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, C. I, s. 760-761, 764-765.

[13] Safâ, **a.g.e.**, s. 15-17.

[14] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969, s. 224, 225; İlhan Erdem, Kazım Paydaş, **Ak-Koyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, teşkilat ve kültür**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007, s. 208.

[15] Bkz. Faruk Sümer, "Uzun Hasan", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 261-264.

[16] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 224, 225; Erdem, **a.g.e.**, s. 208.

Fatih Sultan Mehmed ile Uzun Hasan arasında geçen uzun muharebeler sonrası 877/1473 yılında meydana gelen Otlukbeli Savaşı'nda Akkoyunlu Devleti büyük bir yenilgiye uğramış ve bu yenilginin ardından kendisini toparlayamayan imparatorluk 920/1514 senesinde tarih sahnesinden çekilmiştir.[17]

1.2. AZERBAYCAN SAHASI

Bugünkü Azerbaycan coğrafyasına bakacak olursak; III/IX. yüzyıldan X/XVI. yüzyılda Safevî egemenliğinin kesin olarak kurulmasına kadar bölgede çeşitli hanedanlıklar altında Şirvanşahlar (183-1016/799-1607) hüküm sürmekte idi. V/XI. yüzyılda siyasî, toplumsal ve kültürel hayat açısından İran'ın etkisi altında olan bu hanedanlık, VI/XII. yüzyıla gelindiğinde tamamen yerli nüfusla karışarak kendi yaşayış ve gelenekleriyle mahallî bir hanedan niteliği kazanmıştır. IX/XV. yüzyılda Derbendî hanedanlığına mensup olan Şirvanşahlar'dan Şeyh İbrahim (780-821/1378-1418), Halîlullah (821-867/1418-1463) ve Ferruh Yesâr (867-906/1463-1500) Azerbaycan bölgesinde hüküm sürmüşlerdir.[18]

Halîlullah ve Ferruh Yesâr'ın hâkimiyet dönemlerinde Şirvan devletinde istikrar, huzur ve güvenin hâkim olduğu ve iktisadî yönden de ilerleme kaydedildiği bir devir yaşanmıştır. Bu dönemdeki hükümdarların ilgisi ve himayesi ile pek çok ilim adamı ve edebiyatçı yetişmiş; kültür, sanat ve edebiyat alanında bir yükselme devri yaşanmıştır.[19]

Ferruh Yesâr'ın tahtta olduğu 867-906/1463-1500 seneleri arasında Hâmidî (ö. X/XVI. yüzyıl başları) ve Kâtibî (ö. 839/1435 [?]) gibi şairlerle birlikte Kabûlî de Şirvanşahlar sarayında yetişen şairler arasında yer almıştır. Ferruh Yesâr'ın

---

[17] Yahyâ b. Abdullatîf Kazvînî, **Lubbu't-tevârîh**, Tahran, İntişârât-ı Bunyâd ve Gûyâ, 1363, s. 361, 379; Erdem, **a.g.e.**, s. 118-119.

[18] Sara Aşurbeyli, "Şirvanşahlar", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXIX, s. 211-212.

[19] W. Barthold, "Şirvanşâh", **İA**, İstanbul, MEB, 1979, C. XI, s. 575; Aşurbeyli, **a.g.m.**, s. 212-213.

ölümünden sonra ise Şirvanşahlar devletinin ilerleyişi durmuş ve eski gücü sona ermiştir.[20]

1.3. OSMANLI SAHASI

Osmanlı sahasındaki genel durum ise şöyledir: XV. yüzyıl başlarında Timur (ö. 807/1405) ve I. Bâyezîd (ö. 805/1403) arasında gerçekleşen Ankara Savaşı sonrası I. Bâyezîd'in savaşı kaybetmesiyle çıkan karışıklıklar neticesinde Osmanlı Devleti'nde 804-815/1402-1413 yılları arasında fetret dönemi yaşanmaktaydı. Saltanat kavgaları ve birliği yeniden sağlayabilme mücadelesi ile geçen bu çalkantılı dönem, 824-855/1421-1451 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin başında bulunan II. Murad'ın (ö. 855/1451) devletin sınırlarını eski durumuna getirmesi ve yeni zaferlerle daha da ileriye götürmesinin ardından Fatih Sultan Mehmed'in (855-886/1451-1481) devleti yeniden tesisi ile son bulmuştur.[21]

İstanbul'un fethinden sonra âlimler, sanatkârlar ve şairler devletin merkezi konumunda olan İstanbul'da toplanmaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed'in sanatkâr, bilgin ve şairleri burada toplaması ile oluşan edebî çevre bu yüzyılda edebiyatın hızla gelişimine katkı sağlamış; bölgeye kültürel anlamda tarihin en hareketli dönemini yaşatmıştır.[22] Fatih Sultan Mehmed, ilim ve marifet sahiplerini kendi etrafında ve maiyetinde toplaması ve himaye etmesi yanında, Molla Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492) gibi Osmanlı sahası dışında bulunan ilim sahiplerinin de teşvikçisi olmuştur. Hiçbir dönemde ve toplulukta bilimin bu kadar itibar gördüğüne şahit olunmayan bu dönem altın çağ olarak tarif edilmektedir.[23]

---

[20] Maʿsûmî, "Ferruh Yesâr Şirvanşâh", **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1382, C. V, s. 415; Aşurbeyli, **a.g.m.**, s. 212.

[21] Necdet Öztürk, "Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. IX, s. 221-251.

[22] Gönül Tekin, "Fatih Devri Türk Edebiyatı", **İstanbul Armağanı: Fetih ve Fatih**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 161-162; Mustafa İsen, **Sehî Bey Tezkiresi "Heşt-Behişt"**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998, s. 50-51.

[23] Mustafa İsen, **Latîfî Tezkiresi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999, s. 69-71; Gibb, **a.g.e.**, p. 8.

Osmanlı hükümdarları, Fars dilinde eser veren âlim ve yazarlara ilgi duyup onları himaye etmeleriyle birlikte kendileri de Farsça şiir söylemişlerdir. Bu devirde Arapça'nın müspet ilimler ve İslami ilimler sahasında gördüğü rağbet yanında, kültür ve şiir alanında Farsçaya önem verilmiştir. Böylece Fars dili ve edebiyatı yaygınlaşmış ve birçok İranlı şair, edip ve âlim dönemin hükümdarlarının saraylarına yönelmiş, orada izzet ve ikramla karşılanmışlardır.[24]

Siyasi etkenlerin, hüner sahiplerinin ideallerini gerçekleştirmede belirleyici bir unsur olmasının yanı sıra mal-mülk ve makam elde etme gayesiyle şahların yani Fatih Sultan Mehmed'in sarayına yönelen/sığınan sanat ehlini Osmanlı sarayına celbeden bir diğer husus da, Fatih Sultan Mehmed'in el açıklığı ile nam salmış olmasıydı. Şöyle ki Padişah, her savaş ve zafer sonrasında etrafındakileri de bunlardan fazlasıyla nasiplendiriyordu. Evliya Çelebi **Seyahatname**'sinde, dağlar gibi küme küme ve öbek öbek diye tarif ettiği bu ganimet mallarının ne kadar ve ne şekilde bölüşüldüğüne dair bilgi vermiştir.[25]

Fatih döneminde Osmanlı sahası şairlerinin çeşitli çevrelerde toplandıkları gözlenir. Bunlar arasında, içlerinde devlet kademelerinde yükselmiş önemli isimlerin bulunduğu, İstanbul'da Sadrazam Mahmud Paşa (ö. 879/1474) etrafında; II. Bâyezîd'in şehzadelik döneminde bulunduğu Amasya'da, Konya'da Şehzade Cem Sultan'ın (ö. 900/1495) etrafında, Bursa'da Ahmed Paşa (ö. 902/1496-97) etrafında ve en güçlü ve kalabalık diyebileceğimiz, Fatih Sultan Mehmed'in etrafında toplanan şair ve yazarlar topluluğu yer almaktadır.[26] Fatih'in çevresinde, ilk tahta çıktığı kısa padişahlığı sırasında Edirne Sarayı etrafında küçük çapta toplanmaya başlayan bu topluluk, devletin merkezinin İstanbul'a nakledilmesiyle Padişah'ın sarayı etrafında kümelenmiştir.[27] İlk dönem Sultan'ın himayesini kazanan Ahmedî (ö. 815/1412-13),

---

[24] Tekin, **a.g.e.**, s. 178.

[25] Evliya Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul**, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, 10 c., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, C. I, s. 74-77.

[26] Tekin, **a.g.e.**, s. 184-185; İbrahim Akyol, "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebî Çevreler", **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sa. 2/1, Çankırı, 2013, s. 96.

[27] Halûk İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 15.

Ahmed-i Dâî (ö. 824/1421'den sonra) ve Şeyhî'den başka (ö. 832/1429'dan sonra) Ahmed Paşa (ö. 902/1496-97) ve Necati Bey (ö. 914/1509) gibi pek çok önemli şair bu çevrede yetişmiştir.[28]

İran'dan gelerek II. Bâyezîd'in, daha sonra Fatih'in sarayına gelen isimlerden biri de çalışmamıza konu olan Kabûlî'dir (ö. 883/1478). Kabûlî'den başka dışarıdan gelerek Osmanlı saray şairleri arasında yerini alan şairlerden Hâmidî ile, Kabûlî'nin birinci divanında kendilerine hicivler söylediği Kâşifî,[29] Vâhidî ve Sâhilî'yi de bu şairler arasında zikredebiliriz. Kabûlî'nin, daha sonra Bursa'da bulunmuş olması dolayısıyla kendisini Ahmed Paşa etrafında toplanan şairler arasında da saymak mümkündür.

---

[28] İpekten, **a.g.e.**, s. 18-20, 28.

[29] Kâşifî, 848/1444 senesinde Ebu'l-Fazl Veliyyuddîn Paşa'nın emriyle Firdevsî'nin **Şehnâme**'si vezninde, II. Murad'ın Avrupa devletleri ile yaptığı Varna savaşını anlatan **Gazânâme-i Rûm** adlı bir manzume yazmıştır. Bilgi için bkz. Maʿsûmî, "Kâşifî", **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1383, C. VI, s. 681-682; M. Ebrahim M. Esmail, "Kâşifî'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe'ye Tercüme ve Tahlili", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005. Kabûlî ile ilgili yapılmış bazı çalışmalarda bu bahsettiğimiz Kâşifî, İranlı mutasavvıf ve şair Huseyn Vâiz-i Kâşifî (ö. 910/1504-1505) ile karıştırılmıştır. Bkz. İsa Kayaalp, "Kabûlî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 43; Hakan Taş, "Mevlânâ Kabûlî [1438-1478] ve Dîvân'ındaki Türkçe Şiirleri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sa. 16, İstanbul, Kültür Ocağı Vakfı, 2007, s. 137.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KABÛLÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

Kabûlî'nin hayatı hakkında kaynaklardan edinebildiğimiz bilgiler sınırlı ve dağınıktır. Şair hakkında yeterli bilgiye sahip olmamamız ve kendisiyle aynı mahlası kullanmış olan şairlerin çokluğu, bu bilgilerin karıştırılmasına da yol açmıştır. Kabûlî'nin hayatı hakkında en güvenilir bilgiye mevcut iki divanı ile şairle aynı asırda yaşamış olan ve Kabûlî'den önce Osmanlı topraklarına gelerek 20 sene kadar İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed'in maiyetinde ve daha sonra Bursa'da hizmette bulunmuş, şairin "muasırı ve münadimi"[1] Hâmidî'nin (ö. X/XVI. yüzyıl başları)[2] divanından edinebilmekteyiz.

Bu bölümde, çeşitli kaynaklarda aktarılan mevcut bilgiler ile şairin divanlarında yaşamına dair bize ipuçları veren beyitleri değerlendirilerek hayatı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

[1] İ. H. Ertaylan, **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1948, s. 6.

[2] Hakkında bilgi için bkz. İ. H. Ertaylan, **Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1949; İsmail Ünver, "Hâmidî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, C. XV, s. 461-462; A. Hayyâm Pûr, **Ferheng-i Sohenverân**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Tılâye, 1372, C. I, s. 245.

2.1.1. Adı ve Mahlası

"Kabûlî" mahlasını kullanan şairin asıl adı bilinmemektedir. Şairin ilk divanının mücellit ve hattatı Gıyâsu'l-Isfahânî, divanın başında şairi şu lakaplarla anmıştır: efsahu'l-fusahâ (sözü en fasih söyleyen), ekmelu'ş-şuarâ (şairlerin en olgunu), Hassânu'l-asr (zamanın Hassân [b. Sâbit]'i),[3] Sahbânu'd-dehr (devrin Sahbân'ı)[4] Mevlânâ Kabûlî.

Şairlerin, mahlaslarını seçerken anlamları dolayısıyla sanatlı ve dikkat çekici yönlerinin olmasına özen gösterdikleri bilinir.[5] 'Kabûlî', Arapça kökenli bir kelime olup 'kabul; içeri alma (birisini), rıza gösterme, hoş karşılama' anlamlarına gelen *kabûl* kelimesine nispet eki (-î) getirilmesiyle oluşur. Kabûlî, mahlasını alış sebebine dair bir açıklama yapmamıştır ancak şairin, birçok beytinde 'kabûlî' kelimesini hem mahlası olarak hem de manasını kastederek ve makbul (kabul olunmuş, alınmış; beğenilen) kelimesi ile birlikte sanatlı bir şekilde kullanmış olduğu görülür:

الهی! روزِ حشر و وقتِ میزان   مگردان رد، **قبولم** کن به دیوان

خودم دادی چو تشریفِ **قبولی**   مسازم رد اگر کردم فضولی

چو در دیوانِ فضلت رد نباشد   بوَد نیکو **قبولی** بد نباشد

ز لطفِ عامِ خود یا رب به دیوان   **قبولی** را **قبولِ** خاص گردان...

چو دادی از **قبولت** منصب [و] جاه   **قبولی** را مکن مردودِ درگاه[6]

---

[3] Bkz. MDA, حسّان (Hassân).

[4] Sahbân el-Vâilî (ö. I. yüzyıl sonları/VIII. yüzyılın başları), Cahiliye dönemi Vâil kabilesinde doğmuş; hem Cahiliye hem de İslami dönemde hitabet, fesahat ve belagatiyle meşhur olmuş hatip ve şairdir. Bkz. İsmail Durmuş, Mustafa Öz, "Sahbân el-Vâilî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2008, C. XXXV, s. 511-512.

[5] Ali Yıldırım, **Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s. 29.

[6] **Metin**, D 2/13-18.

İlâhî! Mahşer günü ve hesap zamanı beni reddetme; divanına kabul eyle. Kabulünle beni şereflendirdiğinde, eğer bir densizlik ettiysem de beni geri çevirme. Senin faziletli divanında geri çevirme olmadığından Kabûlî'de/kabul etmede, kötülük olmaz iyilik olur. Ya Rabb! Herkese olan lütfunu, divana kabul için Kabûlî'ye has kıl. Kabulünle mevki verdiğin vakitte Kabûlî'yi dergâhından geri çevirme.

Şairin münacaat bölümünde yer verdiği yukarıdaki beyitler dışında saraya kabulünü ve sonrasında reddedilişini ifade ederken de mahlası ile mahlasının kelime anlamı arasında kurduğu paralellik göze çarpar:

مرا چون ز آسمان اسمم **قبولی**ست   دعای من به سلطانان **قبولی**ست[۷]

İsmim gökten kabul edildiği/Kabûlî olduğu için, sultanlara duam kabuldür.

به درگاهت یکی زآن‌ها **قبولی**ست   که اکنون گشته رد از **ناقبولی**ست[۸]

Dergâhında onlardan (şairlerden) biri de, şimdi reddedilmiş ve kabul edilmemişlerden (nâ-Kabûlî) olan Kabûlî'dir.

Gerek şairimizin yaşadığı dönemin şuara tezkireleri, edebî ve tarihî kaynakları gerekse sonraki dönemlerde yazılmış biyografik kaynakları incelediğimizde Kabûlî mahlaslı yaklaşık 12 şaire rastlamaktayız. Aynı veya benzeri malumatları vermekle birlikte her kaynakta farklı nisbe ile zikredilen aynı mahlasa sahip şairleri de ilave edersek bu sayı daha da artmaktadır. "Kabûlî" mahlasını kullanmış şairler arasında; Kabûlî el-Edirnevî (ö. 1240/1824 ya da 1244/1828),[9]

---

[7] **Metin**, D 22/25. Bahsi geçen beyitle ilgili ayrıca bkz. MDA, ...مرا چون ز آسمان اسمم قبولی‌ست (Merâ çun zi âsmân ismem Kabûlî'st…).

[8] **Metin**, D 23/11.

[9] 'Şeyh Mustafa' diye de anılır. Vefat tarihi **Tuhfe-i Nâilî**'de h. 1240, **Hediyyetü'l-ârifîn**'de h. 1244 olarak geçer. Bkz. İsmail Paşa Bağdâdî, **Hediyyetü'l-ârifîn Esmâʿü'l-müellifîn ve Âsârü'l-musannifîn**, haz. Kilisli Rıfat Bilge, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, 2 c., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1951, C. II, s. 455; Mehmet Nâil Tuman, **Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, 8 c., Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2001, C. II, s. 821.

Kabûlî Mehmed Efendi (ö. 1227/1821),[10] Kabûlî-yi Kütâhîyye (ö. 1000/1591-92),[11] Kabûlî-yi Buharâyî (X/XVI. yüzyıl),[12] Kabûlî-yi Rüstemdârî,[13] Kabûlî-yi Kerminî,[14] Kabûlî-yi Turşîzî,[15] Sultan Yakub sarayı şairlerinden olan Kabûlî (IX/XV. yüzyıl),[16] Kabûlî-yi Sirozî (X/XVI. yüzyıl [?]),[17] Kabûlî-yi Yezdî (IX/XV. yüzyıl),[18] Kabûlî-yi Kunduzî[19] ve Mevlânâ Kabûlî'yi (IX/XV. yüzyıl) sayabiliriz.

---

[10] Tuman, **a.g.e.**, s. 822.

[11] Kaynaklarda Kabûlî el-Rûmî ve Kabûlî İbrahim Efendi şeklinde de geçen Kabûlî ile aynı kişi olarak değerlendirilmiştir. Bazı kaynaklarda adı Ahmed olarak kaydedilmişse de doğrusu İbrahim'dir. Gedizlidir. Hakkında bilgi için bkz. Şemseddin Sami, **Kâmûsu'l-aʿlâm**, 5 c., İstanbul, Mihran Matbaası, 1314/1896, C. V, s. 3599; Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şuarâ**, haz. İbrahim Kutluk, 2 c., 3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, C. II, s. 792-793; Tuman, **a.g.e.**, s. 821; İsmail Paşa Bağdâdî, **a.g.e.**, s. 29.

[12] Kaynakta "Mevlânâ Kabûlî Buharâyî" başlığı ile geçer. Farsça beyitleri olan bu zatın Şeybânîler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Şeybânî Han (sal. 906-916/1500-1510) ile sohbette bulunduğu nakledilmiştir. Bkz. Bahaeddin Hasan Nisârî-yi Buhârî, **Muzekkir-i Ahbâb**, haz. Seyyid Muhammed Fazlullah, Haydarabad, Dâiretü'l-maârifi'l-Osmaniyye, 1969, s. 157, 158; Saʿîd Nefîsî, **Târîh-i Nazm ve Nesr der Îrân ve der Zebân-ı Fârsî**, 2 c., Tahran, Kitâbfurûşî-yi Furûgî, 1344, C. I, s. 609.

[13] Rüstemdâr meliklerinden gösterilmiş ve kendisinden Farsça bir beyit nakledilmiştir. Bkz. Ali Şîr Nevâyî, **Mecâlisu'n-nefâis**, nşr. Ali Asgar Hikmet, Tahran, Çâphâne-i Bânk-ı Millî-yi Îrân, 1323/1944, s. 400; A. Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, C. II, s. 738; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 346.

[14] Kermine [birçok şair ve ediplerin bulunduğu Buhara'da bir yerin adı] şehzadelerinden olduğu ve gazel söylediği nakledilir. Dinî ilimler öğrenmiş ve bulunduğu yörede müftülük yapmıştır. Nefîsî, **a.g.e.**, s. 636.

[15] "Nedim şive, hikmet şiâr, meclislerde eşi emsali bulunmaz" diye tarif edilir. 'Mukbilî' ve 'Kâbilî' diye de anılmıştır. Bkz. Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 64; Ali Şir Nevaî, **Mecâlisü'n-nefâis**, haz. Hüseyin Ayan, Kemal Yavuz vd., Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1995, s. 80; A. Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, s. 738; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 346.

[16] Sultan Yakub (ö. 895/1490) zamanı zurefâ, fuzelâ ve şuarâları arasında zikredilir. Şiirleri Horasan'a ulaşmış ve beğenilmiştir. Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 307; A. Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, s. 739.

[17] Bkz. Âşık Çelebi, **Meşâʿirü'ş-şuarâ**, haz. Filiz Kılıç, 3 c., İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, C. III, s. 1308; Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 3599; Hasan Çelebi, **a.g.e.**, s. 792; Tuman, **a.g.e.**, s. 821; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 792.

[18] Yezd şairlerindendir. Bkz. Sâm Mîrzâ Safevî, **Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî**, tsh. Rükneddin Hümayunferruh, y.y., t.y., s. 276; Muhammed Muzaffer Huseyn Sabâ, **Tezkire-i Rûz-i Rûşen**, tsh. Muhammed Huseyn Rüknzâde-i Âdemiyyet, Tahran, Kitâbhâne-i Râzî, 1343, s. 652; Muhammed Mufîd Mustevfî-yi Bâfkî, **Câmiʿ-i Mufîdî**, haz. Îrec Efşâr, Tahran, Çâphâne-i Rengîn, 1384 hş., s. 468; A. Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, s. 739.

[19] "Kabûlî Kundurî" olarak da geçer. İlim tahsili için Horasan'da bulunmuş ancak muvaffak olamamış fakir bir adam olarak anlatılan Kunduzlu Kabûlî'dir. Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 72, 242; A. Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, s. 738; Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 347. Kunduz, lügatte Zulmet yakınında bir vilayet adı olarak geçmektedir. Bkz. Muhammed Huseyn b. Halef-i Tebrîzî, **Burhân-ı Kâtıʿ**, nşr. Muhammed Muʿîn, 5 c., Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1362, C. III, s. 1544.

Yaşadıkları dönem ve elimizdeki bilgiler incelendiğinde saydığımız bu ilk altı şairin, üzerinde çalıştığımız Kabûlî olması düşünülemez. Diğerleri ise şairimiz Kabûlî ile aynı dönemde yaşamış şairler arasında zikredilmiştir. Bunlar arasında Kabûlî-yi Turşîzi'nin kaynaklarda farklı isimlerle de anılması çalışma konumuz olan Kabûlî'nin olmadığını gösteren nedenler arasındadır. Akkoyunlu Sultan Yakub (ö. 895/1490) dönemi şairlerinden sayılan Kabûlî'nin ise bizim Kabûlî'nin divanlarında Sultan Yakub'un adının hiç geçmemesi dolayısıyla çalıştığımız Kabûlî olmadığını göstermektedir. Marifet yolunun yolcusu olarak anılan bir başka şair Kabûlî-yi Sirozî; **Kâmûsu'l-aʿlâm** ve **Tezkiretu'ş-şuarâ**'da[20] X/XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerinden biri olarak tanıtılmakla birlikte Saʿîd Nefîsî'nin **Târîh-i Nazm ve Nesr der Îrân ve der Zebân-ı Fârsî** adlı kitabında 'Kabûlî-yi Sirozî' başlığı ile çalıştığımız Kabûlî'ye ait bilgilerden ve bu zatın Kabûlî-yi Yezdî ile aynı kişi olması ihtimalinden bahsedilir.[21] Yani aynı mahlası kullanan farklı şairlere ait bilgilerin karıştırıldığı görülür. Zikredilen eserde geçen bilgiler şöyledir:

Osmanlı şairlerindendir; önce Fatih Sultan Mehmed'in daha sonra II. Bâyezîd'in meddahı olmuştur. H. 841'de doğmuş ve h. 883'te vefat etmiştir. İran'dan Osmanlı topraklarına gittiği görülen şair bir süre Amasya'da yaşamış ve Osmanlı padişahlarından büyük bahşişler almıştır. Divanını 39 yaşında tamamlayarak 880 yılında derlemiş; Türkçe ve Farsça şiir söylemiştir. Bu bilgiler dışında şairin Mevlevî tarikatının öncüsü olduğu ve Molla Câmî (817-898/1414-1492) ile irtibatının bulunduğu bilgisi verilir.[22] **Tezkire-i Rûz-i Rûşen**'de Kabûlî-yi Yezdî, Mevlânâ Câmî'nin muasırı olarak tanıtılmıştır.[23] Tüm bu bilgiler ışığında Kabûlî-yi Sirozî ile bizim Kabûlî'nin aynı kişi olması ihtimalinin güç olduğunu söyleyebiliriz.

Ali Şîr Nevâyî'nin (844/1441-906/1501) **Mecâlisu'n-nefâis**'inde 'Mevlânâ Kabûlî' başlığı ile tanıtılan şaire gelirsek; İran şuarasından fakir bir adam olduğu ve

---

[20] Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 3599; Hasan Çelebi, **a.g.e.**, s. 792.

[21] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 792.

[22] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 792.

[23] Huseyn Sabâ, **a.g.e.**, s. 652.

Bâzâr-ı Melik'te[24] gazl-fürûşluk[25] dükkânının olduğu bilgisi dışında şöyle bir vasiyeti nakledilir: "*Bir akşam bazı ehibbâsına 'Ben yarın öleceğim, teçhiz ve tekfin için akçem yoktur. Sabah gelin, dîvân-ı eşʿârımı alıp Emir Ali Şîr Nevâyî'ye götürün. Beni Sâdât mezaristanına*[26] *defin ettirmesi hakkındaki ricamı tebliğ edin' demiş ve hakikaten ertesi gün kendisini ölü bulup divanını vasiyeti üzere müşârün ileyh Ali Şîr Nevâyî'ye götürdüklerinde açılıp şu maktaına tesadüf olunmuş…*"[27]

Çalıştığımız divandan bahseden Karatay kataloğunda bu divanın sahibi olan Kabûlî hakkında "aslen Heratlı olduğu ve Ali Şîr Nevâyî ile muasır bulunduğu **Kâmûsu'l-aʿlâm**'da mezkûrdur" bilgisi geçer.[28] **Kâmûsu'l-aʿlâm**'a müracaat ettiğimizde ise şairin Ali Şîr Nevâyî ile muasır olduğu bilgisi yer almakla birlikte Heratlı olduğunun açıkça zikredilmediğini görürüz.[29] Ancak şairin vasiyetinde bahsi geçen 'Sâdât Kabristanı'nın Herat'ta olduğunu bilmemiz bizi bu bilgiye ulaştırabilir. Kazvinî tercümesinde de şairin Herat'ta medfun olduğu bilgisi verilir.[30]

Buraya kadar saymış olduğumuz şairlere dair kaynaklarda nakledilen beyitlere, çalıştığımız Kabûlî'nin her iki divanında da rastlanmamıştır. Kabûlî hakkında araştırma yapanlar da, zikredilen Kabûlî mahlaslı şairlerin hiçbirinin çalışma konumuz olan Kabûlî olmadığı konusunda hemfikirlerdir ve bu çalışmalarda yer alan bilgilerin birçoğu, Ertaylan'ın incelemesinde vermiş olduğu bilgilere

---

[24] Eserin Türkçe baskısında 'Bâzâr-ı Mulk' olarak nakledilmiştir. Bkz. Ali Şir Nevaî, **a.g.e.**, s. 47. Ancak lügatte 'Bâzâr-ı Melik' okunuşuyla verilmiş olup Herat'ta bulunan bir pazarın adı olarak geçer. (Çevrimiçi) https://www.parsi.wiki, 2018.

[25] 'Gazl-fürûş', eserin Türkçe baskısında 'gazel-fürûş' olarak yazılmıştır: Ali Şir Nevaî, **a.g.e.**, s. 47. Ancak lügatte eğirme, bükme manasında 'gazl' şeklinde okumamız gerekir. Eserin Kazvinî tercümesinde de bu mana verilmiştir. Bkz. Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 216. Aynı şekilde İhsân Yârşâtır eserinde, XV. yüzyıl şairlerinden bahsederken zikredilen şairin mesleğine işaret ederek kendisini 'Mevlânâ Kabûlî-yi gazzâl (iplikçi, urgancı)' olarak zikretmiştir. Bkz. İhsân Yârşâtır, **Şiʿr-i Fârsî der Ahd-i Şâhruh: Âğâz-ı İnhitât der Şiʿr-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1334, s. 58.

[26] 'Sâdât-ı Musarrâh', Herat'ta bulunan bir kabristandır. Bkz. (Çevrimiçi) https://www.vajehyab.com/dehkhoda/سادات+مصرخ, 2018.

[27] Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 3599; Ali Şir Nevaî, **a.g.e.**, s. 43.

[28] Fehmi Edhem Karatay, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu**, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961, s. 232.

[29] Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 3599.

[30] Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 216.

dayanmaktadır. Ancak tezkirelerde Heratlı olarak tanıtılan ve **Mecâlisu'n-nefâis**'te yukarıda bahsettiğimiz Kabûlî'nin divanından aktarılan beyte baktığımızda mefhum, anlam ve söyleyiş tarzı olarak şairimizin hem birinci hem ikinci divanında geçen beyitlerle tamamen uyumlu olduğunu görürüz.

Mecâlisu'n-nefâis'te geçen Heratlı Kabûlî'den nakledilen beyit şudur:

اگر قبولِ تو یابم قبولیم ورنه　　　به هر دو کون چو من ناقبول نتوان یافت[٣١]

Eğer senden kabul görürsem Kabûlî'yim, eğer kabul görmezsem her iki cihanda benim gibi kabul olunmamış biri bulunmaz.

Yukarıdaki beyitle uyumlu olarak şairimizin birinci divanından bir beyit de şöyledir:

آنکه مقبولِ تو شد مقبولِ کونین آمدست

وانکه مردودِ تو شد در هر دو عالم شد مرید[٣٢]

Sana makbul olan iki cihanda da makbul olur; senin kovduğunsa her iki âlemden kovulmuş olur.

Şairin ikinci divanından bir beyit:

چون قبولی شوم ای دوست جهان را مقبول　　　گر دگر بار بگویی که قبولی تو مرا[٣٣]

Ey sevgili! Eğer yine bana Kabûlî/sen benim kabulümsün dersen Kabûlî/kabul edilmiş gibi cihanda makbul olurum.

İkinci divanından bir başka beyit:

[31] Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 43, 216.

[32] Ertaylan, **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, s. 170.

[33] **Metin**, G 1/5.

مرادِ هر دو جهانی ز حق قبولی را　　　　قبولِ حضرتِ سلطان کامیاب شده[٣٤]

Kabûlî'nin her iki cihanda muradı, bahtiyar Sultan Hazretleri'nin kabulüdür.

Bu benzerliklere rağmen Heratlı Kabûlî'nin gazl-fürûşluk yaptığına dair herhangi bir bilgiye, çalışmakta olduğumuz Kabûlî'nin divanlarında rastlanmamıştır ve şairin nerede doğup nerede öldüğüne dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Şairimiz, tek hünerinin şairlikte olduğunu ifade etmekle birlikte tek vatanını Rum ülkesi olarak görmekte ve divandaki hemen her şiirinde İstanbul'a, saraya dönme arzusunu dile getirmektedir. Şairimiz hayatta iken saraya dönme imkânı olmasa dahi, bir beytinde öldükten sonra mezarının, sevgili olarak betimlediği Padişah'ın bulunduğu mekânda olmasını diler:

Ḥaḳ bilür ẕerrece ġam yimez-idüm öldügüme
Ger bileydüm ki mezārum ola kūyuŋda senüŋ (TG 6/7)

Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda Heratlı Kabûlî'nin, çalıştığımız Kabûlî olduğunu söylemek güçtür. Bunun yanı sıra şairin birinci divanının Tahran baskısında; ilk divan sahibi ile ikinci divan sahibinin aynı kişi olmadığı kesin olmayarak ifade edilmiş olmakla birlikte ilk divanın sahibi olarak şair, 'Kabûlî-yi Herevî' (Heratlı Kabûlî) olarak tanıtılmıştır.[35]

Bir başka kaynak olarak; Devlet Âbâdî, Hâmidî ile ilgili bir makalesinde Kabûlî'nin ölüm tarihini naklederken, bir müddet Şirvan'da ikamet etmiş olan şairi 'Kabûlî-yi Şirvânî' olarak zikretmiştir.[36]

---

34 **Metin**, G 186/7.

35 Yahyâ Hân-Muhammed Âzerî, **Dîvân-ı Kâbûlî-yi Herevî**, Tahran, Bunyâd-i Mevkûfât-i Doktor Muhammed Efşâr, 1386, s. 15-16.

36 Azîz Devlet Âbâdî, "Hâmidî-yi Isfahânî ve Külliyyât-ı Û", **Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî**, sa. 137, Tebriz, 1369, s. 32.

2.1.2. Doğum Tarihi ve Yeri

Birinci divanını tamamlamış olduğu tarih (h. 880) ve o tarihteki yaşını gösteren beyte göre Kabûlî, 841/1437-38 senesinde doğmuştur:

در آن وقتی که این فرخنده دیوان   مزیّن شد به مدحِ شاهِ دوران

ز هجرت راست هشصد بود و هشتاد   که شد از ختمِ این دیوان دلم شاد

گذشته سالِ عمرم سی و نه بود   سرم از مدح شد بر چرخ می‌سود[۳۷]

Bu kutlu divan, devrin padişahının övgüsüyle süslendiği vakit; hicretten tam 880 yıl geçmişti ve bu divanın tamamlanmasından dolayı sevinçliydim. Ömrümden 39 yıl geçmişti ve başım, padişahın övgüsünden göğe değiyordu.

Kabûlî'nin doğum yeri hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte şair hakkında yapılan bazı çalışmalarda bu konuyla alakalı birtakım görüşler öne sürülmüştür. Devlet Âbâdî, Kabûlî'nin ilk divanında bahsi geçen Şirvan'daki hatıralarına ve eserdeki Türkçe şiirlerine dayanarak, şairin gençlik dönemlerini Şirvan'da geçirmiş ve muhtemelen de orada doğmuş olduğunu ifade etmiştir.[38] Ancak şairin Şirvan'da bir müddet kaldığı, divanındaki bilgi ve ifadelerden çıkarılmakla birlikte orada doğduğuna dair elimizde kesin bir bilgi yoktur.

2.1.3. Eğitimi

Eğitim hayatıyla alakalı kaynaklarda bilgi bulunmayan Kabûlî'nin divanında bununla ilgili olarak, kabiliyetinin yalnızca şairlikte olduğunu ifade eden beyitleri mevcuttur. Şair, eğitim ve terbiyesinin de bu hususta olduğunu ifade etmiştir:

مرا که غیرِ سخن نیست در جهان هنری   هزار عیب بپوشید این خجسته هنر[۳۹]

---

[37] Ertaylan, **a.g.e.**, s. 350.

[38] Azîz Devlet Âbâdî, "Kabûlî ve Dîvân-i Û", **Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî**, sa. 133, Tebriz, 1363, s. 159.

[39] **Metin**, K 17/90.

Benim, dünyada sözümden başka bir hünerim yoktur; bu uğurlu hüner binlerce kusuru örter.

شاها به غیرِ شعر ندارم فنّی ولی   مثلم دگر ندید بدین یک فن آسمان[40]

Padişahım! Şiirden başka bir dalım/ilmim yoktur; ancak gökyüzü böyle bir dalda benim gibisini görmedi.

فنّی نمی دانم دگر جز سفتنِ زینسان درر

در رشتهٔ مدحت گهر دارم بسی جا ریخته[41]

Böyle inciler delmekten (güzel ve etkileyici şiir söylemekten) başka bir hüner bilmiyorum; seni methetmede birçok yere saçılmış incim vardır.

Kabûlî, Amasya'da Şehzade Bâyezîd'e yazmış olduğu bir kasidesinde ehl-i meânîden[42] eğitim aldığını, öyle kendiliğinden bitmiş, ondan bundan söz çalan bayağı ve değersiz şairlerden olmadığını ifade eder.[43] Ayrıca şair ikinci divanda, 11 yıl Şehzade'ye kul olup onu methetmek için şiirler söylediğinden bahsederek Şehzade'nin yanında görmüş olduğu eğitime değinir.[44] Bu eğitimlerin yanı sıra Kabûlî, Padişah'ın yanında da şairliğini olgunlaştırmıştır:

هر چند هیچ فنّی جز شاعری ندارم   هستم به دولتِ شه در فنِّ خویش کامل[45]

Şairlikten başka bir fennim olmasa da; Padişah'ın devletiyle bu fennimde olgunlaştım.

---

[40] Ertaylan, **a.e.**, s. 143.

[41] **Metin**, K 18/99.

[42] Meânî; düzgün ve yerinde söz söyleme kurallarını öğreten belagat ilminin sözün hâle uygunluğundan bahseden bölümüdür. Çevrimiçi) http://lugatim.com/ Kubbealtı Lugatı, 2018.

[43] Ertaylan, **a.e.**, s. 113.

[44] **Metin**, D 20/4-5.

[45] Ertaylan, **a.e.**, s. 132.

زآن دم که چون قبولی گردیده‌ام قبولت   در فنِّ خود فزودم چون دولتِ تو هر دم[46]

Senin (Padişah) tarafından kabul edildiğimden beri; fennimde her an devletin gibi gelişmekteyim.

Kabûlî'nin şiirlerine bakarak kendisinin belagata, şiir türlerine, edebî sanatlara, aruza ve divan edebiyatına has çeşitli muhteva ve mazmunlara dair bilgisinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte şairin şiirlerinde usta şairlerden tazmin yoluyla istifade etmesi ve büyük üstatların zor kasidelerine nazireler söylemesi, kendisini edebî sahada geliştirmiş ve eğitmiş olduğunun kanıtları arasında sayılabilir.

Şairin tahsil gördüğü diğer alanlar hakkında açık bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bilinen mevcut başka sahalara ait bir eserinin olmayışı, başka ilimlere aşina olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim şiirlerinin muhtevası ve şiirlerinde kullanmış olduğu mazmun ve kavramlardan; gazelde, kıtada, mesnevide ve rubaide önde gelen büyük şairlerin adını zikretmesi ve şiirlerinde kendilerinden istifade etmesinden, güçlü İran şairlerini incelemiş olduğunu ve aynı zamanda astronomi, tıp, kimya, musiki vb. alanlarda bilgi sahibi olduğunu anlıyoruz.[47]

2.1.4. Seyahatleri ve Osmanlı Topraklarına Gelişi

Kabûlî'nin hangi ülke ve şehirlere gitmiş olduğuna dair bilgiye ancak divanlarındaki beyitlerden ulaşabilmekteyiz.

Şair bir müddet Azerbaycan coğrafyasında hüküm sürmüş olan Şirvanşah Ferruh Yesâr'ın (sal. 867-906/1463-1500)[48] hizmetinde Şirvan'da bulunmuş; Şirvanşah'a kaside söyleyip övgülerde bulunmuştur.[49] Bu zaman zarfında Kabûlî, 26-

---

[46] **Metin**, K 9/37.

[47] Bununla alakalı ayrıntılı bilgiye şairin edebî kişiliğinin anlatıldığı bölümde yer verilecektir. İlk divanından örnek için bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 10-12 ve 354.

[48] Sara Aşurbeyli, "Şirvanşahlar", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXIX, s. 212.

[49] Ertaylan, **a.e.**, s. 127-130.

36 yaşları arasında olmalıdır. Şiirlerindeki ifadelerinden anlaşıldığı üzere Şirvanşah'tan itibar görmesine ve orada bir mevki sahibi olmasına[50] rağmen daha sonra oradan ayrılmıştır. Şirvahşah sarayından ayrılma sebebi olarak iki ihtimal düşünülebilir. Birincisi; orada iken birlikte bulunduğu Kâşifî, Vâhidî ve Sâhilî gibi kendisinden daha aşağı bir konumda ve değerde gördüğü Şirvan'daki bazı şairlere hoş olmayan, aşağılayıcı ve kaba bir üslupla yazmış olduğu hicviyeleri ve bazı kıtaları ile sataşmasıdır.[51] İkincisi ise, şairin İstanbul'a yani Fatih Sultan Mehmed'in sarayına girebilme ve Sultan'ın şairleri arasına katılarak onu metheden şairlerden olabilme arzusudur. Nitekim Kabûlî, Rum'da Padişah'ın Acem bir kulu olmayı, Acem mülkü saltanatında bir Acem olmaktan üstün tutmuştur:

در روم قبولی عجمی بنده شه را　　　　زآن بِه که [به] سلطانیِ ملکِ عجم افتد[٥٢]

Kabûlî, Rum'da Padişah'ın Acem bir kulu olmak, Acem mülkü saltanatında olmaktan iyidir.

Kabûlî'nin ilk divanında muasırı Kâşifî'ye yazmış olduğu ve şairin Bakü,[53] Halep ve Şirvan'da Kâşifî ile birlikte geçirdiği olaylara değindiği hicvinden kendisinin Bakü ve Halep'te de bulunmuş olduğunu çıkarıyoruz.[54]

Şair, İstanbul'a gelmeden önce Şehzade Bâyezîd'in (ö. 918/1512) huzurunda Amasya'da bulunmuş ve orada II. Bâyezîd'e sunmuş olduğu Farsça kasideleri ile Şehzade'nin takdir ve beğenisini kazanmıştır.[55] İkinci divanında yer alan bir

---

50 Ertaylan, **a.e.**, s. 211.

51 Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 209-219.

52 **Metin**, G 168/6.

53 VI/XII. yüzyıl ortalarından itibaren Şirvanşahlar hanedanının yaşadığı, VII/XIII. ve VIII/XIV. yüzyıllarda Moğollar'ın işgalinde kalan Bakü, IX/XV. yüzyılın başından, yüzyılın sonuna kadar Şirvanşahlar'ın başkenti olmuştur. Bkz. Davut Dursun, "Bakü", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, C. IV, s. 550; Aşurbeyli, **a.g.m.**, s. 211.

54 Ertaylan, **a.e.**, s. 211.

55 Ertaylan, **a.e.**, s. 109-228.

beytindeki ifadesine göre Şehzade'nin hizmetinde 11 yıl bulunmuş ve Şehzade'ye onu metheden şiirler söylemiştir:[56]

چنانم تربیت کرد آن جوان‌بخت   که کس هرگز نبیند آنچنان بخت

ده و یک سال پیشش بنده بودم   به مدحش شاعری‌ها می‌نمودم[57]

O talihli (Şehzade), beni öyle terbiye etti ki böyle bir baht kimseye nasip olmaz. 11 yıl ona kul oldum ve onu methetmede şairlikler gösterdim.

Bu bilgiye göre şairin Şirvanşah sarayında en fazla beş yıl kalmış olduğunu söyleyebiliriz. Kabûlî, Şehzade Bâyezîd'in yanında ilk mevkiini almasının ardından asıl maksadını gerçekleştirmek üzere Amasya'dan Fatih'e laʿl redifli kasidesini sunmuştur.[58] Daha sonra şairi İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed'in huzurunda ve maiyeti arasında görürüz.

Ertaylan, şairin Osmanlı topraklarında bulunduğu zamana dair en erken tarihli kasideyi Ali Kuşçu'nun (ö. 879/1474) Semerkant'tan Rum ülkesine gelişi ile ilgili söylediği kaside olarak kabul etmiştir.[59] Bu kasidenin tarihi, Kabûlî'nin 36 yaşlarında olduğu 877/1472 senesidir. Ancak şairin ilk divanında Fatih Sultan Mehmed'in Firuzlu ve Yemişlü kaleleri fethine düşürmüş olduğu tarih, bundan iki yıl öncesi yani 875/1470 senesidir.[60] Şairin 11 yıl Şehzade'nin hizmetinde bulunmuş olduğu bilgisini de hesaba kattığımızda, Osmanlı topraklarına geliş tarihi daha da önce yani

---

56 Kabûlî, Şehzade'nin hizmetinde Amasya'da olduğu zamanların yanı sıra İstanbul'da iken de Şehzade'ye kasideler göndermiştir. Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 174, 175, 178, 180.

57 **Metin**, D 20/4-5.

58 Ertaylan, **a.e.**, s. 99-101.

59 Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 15, 190-191.

60 Ertaylan, **a.e.**, s. 160. Zikredilen tarih kıtasına, şairin ölümü başlığı altında ayrıca değinilmiştir. Şairin ilk divanında adı geçen fetih ve seferler şunlardır: Kefe'nin fethi (880/1475), Firuzlu ve Yemişlü kalelerinin fethi (875/1470-71) (Divanda bu fetihlere tarih düşürülmüştür), Karahisar'ın alınması (878/1473) ve Eğriboz'un fethi (875/1470). Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 160, 48, 83, 147. İkinci divanında geçen fetih ve seferleri ise şunlardır: Boğdan/Karaboğdan seferi ve fethi (881/1476), Ungurus Seferi (881/1476-77). Bkz. **Metin**, D 10, D 11, D 12, D 17, K 2, K 3, K 4, K 5, K 6, K 7, K 8, K 9, K 10, K 13, K 15 ve K 21.

872/1467 senesi olmaktadır. Bu durumda Kabûlî'nin, 872/1467 senesinden 883/1478 yılına kadar Osmanlı topraklarında yaşamış olduğu anlaşılıyor.

Kabûlî, Amasya ve İstanbul dışında, ikinci divanda yer alan kasidelerindeki bilgilere göre Edirne ve Bursa'da da bulunmuştur.[61]

2.1.5. Osmanlı Sarayına Kabulü ve Saraydaki Hayatı

Kabûlî önce Amasya'da Şehzade Bâyezîd'in (ö. 918/1512) huzurunda ve hizmetinde idi. Ancak şairin asıl maksadı İstanbul'a, Fatih Sultan Mehmed'in sarayına kabul edilmekti. Kabûlî bu amacına ulaştığını ve Padişah'ın huzuruna kabul edildiğini divanlarındaki şu beyitlerle ifade eder:

Şāhuŋ ḳabūli-y-idi maḳṣūdum iy Ḳabūlī
Maḳṣūda çün irişdüm şükr iderem Ḫudāya[62]

Ey Kabûlî, maksadım Padişah'ın kabulüydü; maksadıma eriştim, Allah'a şükürler olsun.

برآوردم درر از بحرِ سینه　　پر از دُر ساختم او را خزینه...
چو کردم خدمتِ شهزاده زینسان　　شدم مقبولِ نزدِ شاهِ دوران
شهم از مادحانِ خویشتن خواند　　مبارک بندهٔ فرّخ‌سخن خواند
ز شهزاده چو نزدِ شه فتادم　　ز نو در دولتِ ناگه فتادم...
چنان برداشتی از خاکِ راهم　　که از ماهی رسانیدی به ماهم[٦٣]

Yüreğimin denizinden inciler çıkardım ve Şehzade için inci dolu hazine yaptım. Şehzade'ye böyle hizmet edince, devrin Padişahı'nın huzuruna kabul edildim. Padişah, kendisini metheden şairlerden kutlu sözü olan bu mübarek kulunu

[61] Bkz. **Metin**, K 6 ve K 16, K 18, K 19, K 20, K 21.

[62] Ertaylan, **a.e.**, s. 353.

[63] **Metin**, D 20/6, D 20/10, 11, D 21/1, 4.

çağırdı. Şehzade'nin huzurundan Padişah'ın huzuruna geçince; yeniden devlete/talihe kavuştum. Beni yolunun toprağından alıp, bir Ay'dan bir Ay'a (bir uçtan bir uca; Şehzade'den Padişah'a) ulaştırdı.

Kabûlî, saraya kabul edilip Padişah'ın metheden şairlerinden olabilmek için başkaları gibi herhangi birini ya da birilerini aracı kılmadığını, bunun için kimseden bir çıkar gözetmeyip tamamen kendi hak etmesiyle böyle bir makama eriştiğini ifade eder:

نگویم کز ندیمانِ بداقم — و یا خود بندهٔ شاهِ عراقم
نمی‌گویم حسن بیک است شاهم — وز او خرگاه بود و بارگاهم
کسانی کین چنین گویند مادام — ز سلطان هر یکی را هست صد کام
کسانی کامدند از بهرِ تاراج — از ایشان هر یکی دارند معراج[64]

Budak'ın[65] *nedimlerindenim ya da Irak şahının kuluyum demiyorum. Şahım Hasan Bey'dir,*[66] *sarayım ve otağım ondandır, demiyorum. Böyle söyleyip duranların her birinin Sultan'dan yüz muradı vardır. Yağma için gelenlerin her birinin yükselme beklentisi vardır.*

Kabûlî, Rum'a geldiği ilk günlerdeki hâlinden memnuniyetini şöyle dile getirmiştir:

تا به ملکِ روم افکند آسمانـم از عجم — داشت روز از روزم اندر روم خوشتر آسـمان[67]

Gökyüzü beni Acem'den Rum mülküne düşürdüğünden beri, Rum'da günlerim gitgide daha iyi oldu.

---

[64] **Metin**, D 21/11-14.

[65] Bkz. MDA, بداق (Budak).

[66] Bkz. MDA, حسن بیک (Hasan Biğ).

[67] Ertaylan, **a.e.**, s. 32.

Kabûlî sarayda ve Fatih Sultan Mehmed’in hizmetinde, Padişah’ı metheden şairlerden biri olduğu için memnundu. Sarayın bir kulu olmakla yücelik, makam elde etmiş ve itibar görmüştür. Yaşadığı sürece de bu makamda olmayı dilemektedir:

الا ای آنک خوانی داستانم   به وصفِ فتحِ شاهِ کامرانم

بدان تحقیق کز ده یک نگفتم   وز آن دریا دُرر صد یک نسفتم...

ولیکن عمر اگر بخشد امانم   درر زین بحر بر عالم فشانم

بسی شهنامه‌ها سازم به دوران   در اوصافِ غزای آلِ عثمان

خدایم داد این اقبالِ سرمد   که شد ممدوحِ من سلطان محمّد

مرا این فخر بس باشد به عالم   که هستم مادحِ جمشیدِ اعظم

بسند است این قدر از عزّ و جاهم   که از جان بندهٔ آن بارگاهم

مرا این جاه بس تا زنده باشم   که در اوصافِ او تازنده باشم[68]

Ey bahtiyar Padişahım’ın fethinin tavsifi hakkındaki hikâyemi okuyan! Bu hakikatin daha onda birini dahi söylemedim; o deryadaki incilerden yüzde birini bile delmedim.[69] *Ancak ömrüm yeterse, bu denizden âleme inciler saçarım; cihana Osmanlı savaşlarını anlatan nice şehnameler yazarım. Allah bana bu ebedî ikbali verdi de memduhum Sultan Mehmed oldu. Yüce hükümdar memduhum olmuş; âlemde bana bu övünç yeter. Bu yücelik ve makam bana kâfidir; zira o sarayın candan kuluyum. Yaşadığım müddetçe de bu makam bana yeter; böylelikle onun vasıflarını anlatabilirim.*

مرا جز تو به عالم نیست ممدوح   اگر عمرم بوَد ماندهٔ نوح

دگر در مدحِ کس گفتن نکوشم   وگر کوشم زبان بادا خموشم

---

[68] **Metin**, D 18/3-12.

[69] Bkz. MDA, درّ سفتن (Durr soften).

همینم فخر بس باشد به دوران   که هستم مدح‌خوان آلِ عثمان[70]

Nuh gibi ömrüm olsa da, âlemde bana senden başka memduh yoktur. Artık kimseyi methetmede söz söyleyemem; eğer söylemeyi denersem dilim beni sustursun, konuşmaz olsun. Osmanlı'yı metheden şairlerdenim ve dünyada bu övünç bana yeter.

Şair, övgüyle bahsettiği Sultan'ın meclislerinde yer alarak orada okuduğu ve irticalen söylediği şiirlerden de bahsetmektedir. (K 15/21, 32) Bunun yanı sıra Padişah'la birlikte seferlere katılmış ve bu esnada kalemi elinde ona övgüler söylemekle meşgul olmuştur. (D 9/8-11) Boğdan Zaferi'nden bahsettiği beyitlerde şair bunu şöyle ifade eder:

در آن وقتی که سلطان دلاور   شکست آورد بر بغدانِ کافر

منِ درویش هم همراه بودم   چو نصرت هم‌عنانِ شاه بودم

به دستم بود دایم خامّهٔ فتح   همی می کردم انشا نامهٔ فتح[71]

Yiğit Sultan kâfir Boğdan'ı mağlup ettiği sırada, ben fakir de zafer zamanı Padişah'ın beraberinde, onun yoldaşıydım. Fetih kalemi daima elimde ve sürekli onun fetihnamesini yazıyordum.

Kabûlî'nin bahsetmiş olduğu, Fatih Sultan Mehmed'in seferleri ve fetihleri ile ilgili bilgiye divanın muhteva kısmında değinilecektir.

2.1.6. Osmanlı Sarayından Uzaklaştırılması

Kabûlî, saraydaki ikameti ve orada geçirmiş olduğu mutlu günlerin ardından kötü niyetli, kendisini ve sarayda gözde bir şair oluşunu çekemeyen kimselerin yaptıklarına maruz kalarak gözden düşürülmüş ve saraydan uzaklaştırılmıştır:

---

[70] **Metin**, D 21/7-9.

[71] **Metin**, D 10/1-3.

در این مدّت که بودم مادحِ شاه	رسانیدم سخن بر مسندِ ماه
فرستادند صد مکتوب یاران	که شاعر آورند از بهرِ سلطان
در اصفاهان [و] شیراز و سمرقند	به مردم وعده دادند از خداوند
که تا از بهرِ من همکار آرند	مرا پیوسته در تشویش دارند...
مرا قومی که می‌خواهند رانده	ز وصلِ شاه خود محروم مانده
ز باغی میوه‌ای چون من بیارند	در این گلشن گلی چون من بکارند[٧٢]

Padişahı övenlerden olduğum zaman, sözümü Ay makamına ulaştırdım. Dostlar, Sultan için şair getirsinler diye yüzlerce mektup gönderdiler. Isfahan'da, Şiraz'da, Semerkant'ta insanlara vaatlerde bulundular. Bana rakip getirmek için sürekli bir telaş içindeler… Benim kovulmamı isteyen topluluk, Padişah'a kavuşmaktan kendileri mahrum kalır. Ne bağdan benim gibi meyve getirir ne de bu gülşende benim gibi gül bitirebilirler.

Kabûlî, saraydan uzaklaştırılmasında payı olan rakiplerinden divanda şöyle dert yanar: Onlar ne Padişah'ı ne de Padişah'ın yakın çevresini seven, kötü düşünceli, iyiyi kötü, kötüyü iyi gösteren, Padişah'ın şairlerinden olmayı hak etmeyen kimselerdir.[73] Kabûlî, akrep olarak nitelediği bu düşmanlardan her defasında Padişah'ın yardımıyla kurtulabilmeyi ümit etmektedir:

تو تا از من نمی‌پرسی کشد طعنِ رقیبانم
خلاصم ده به نوشِ پرسشی از نیشِ عقرب‌ها[٧٤]

Sen (Sultan) benden sormadıkça rakiplerim beni kınayacak, suçlayacaktır; soru panzehiriyle beni bu akreplerin iğnesinden kurtar!

---

[72] **Metin**, D 23/17-20, 36-37.

[73] **Metin**, D 23/13-16.

[74] **Metin**, G 9/3.

Şair, sevgilisine/memduhuna kavuşamayan âşık olarak yârinden/padişahından uzakta iken yabancıların, memduhunun yakınında oluşuna tahammül edememektedir. (G 89/2) Ama yine de maşukun cefası çok olsa dahi yabancıların, onun maşuktan vazgeçeceğini düşünmelerini istemez. (G 10/3)

Rakiplerin, şairin gönlünü incitmesi, kendilerinin de aleyhine olan bir durumdur. Zira Kabûlî'ye göre, kalp kıran bir kimsenin muradına erdiği pek görülmemiştir. (G 148/4) Rakiplerden kendisine kazanç olarak gördüğü tek şey, kendisine ayrılığı tattırmalarıyla kavuşmanın kıymetini bilmesini sağlamalarıdır. (G 16/2)

Ancak her şeye rağmen rakipler, sonunda emellerine ulaşmış ve şairi saraydan düşkün bir hâlde uzaklaştırmayı başarmıştır:

...جدا بودم ز عالی بارگاهی　　　که بارم بودی آنجا گاه‌گاهی...

تنی بودم منِ بیچاره بیجان　　　جدا افتاده از درگاهِ سلطان[75]

...Yüce makamdan, saraydan ayrı düştüm; oradayken arada sırada sıkıntım olurdu... Şimdiyse ben biçarenin bedeni cansız ve Sultan'ın dergâhından ayrı düşmüştür.

جدایم ز آستان خسروِ روم　　　ز گلزارم چو بلبل مانده محروم[76]

Rum padişahının eşiğinden ayrıyım; bülbül gibi gülzarımdan mahrum kaldım.

مرا که دیدهٔ دل خوابناک شادی بود　　　غمی رسید و گرفتار شد به رنجِ سَهر[77]

---

[75] **Metin**, D 8/4, 7.

[76] **Metin**, D 24/8.

[77] **Metin**, K 17/4.

Gönül gözüm mutluluk uykusunda idi; bir derde düştüm ve uykusuzluğa giriftar oldum.

Bir zaman Sultan Mehmed Han'ın sarayına kabul edilmişlerden olan Kabûlî, artık saraydan kovulmuşlar arasındadır:

به درگاهت یکی زآن‌ها قبولی‌ست — که اکنون گشته رد از ناقبولی‌ست[78]

Dergâhında methedenlerden biri, şimdi reddedilmiş ve kabul edilmemişlerden olan Kabûlî'dir.

Şair, kötü niyetli olarak tanımladığı kimseler tarafından hakkında haksız ithamlarda bulunulması yanında kendisini çekemeyenlerin gözünde en büyük kusurunun Padişah'a yakınlık olduğunu dile getirir:

گناهی بس عظیم است از گناهان — در این ایّام، قربِ پادشاهان

خصوصا آنکه چون من نزدِ سلطان — مربّی کس ندارد از بزرگان

برِ دیوانیان رسمِ قدیم است — که آن کو مر شهنشه را ندیم است

مر ایشان را مربّا بایدش بود — که تا از قربِ سلطان باشدش سود...

مربّی چون مرا خود بود سلطان — به کید [و] حیله‌ام کردند زینسان...

بدانی حیله و کیدی عدو را — به جای خویشتن بنْشانی او را

کسان کاندر حقِ من نکته گفتند — گهر بگْذاشته خرمُهره سفتند

خدا داناست کان یک‌سر دروغ است — چراغِ کذبِ ایشان بی‌فروغ است

---

78 **Metin**, D 23/11.

کند گر شه بدیشانم برابر   سیه سازم رخِ ایشان سراسر[79]

Bir günah bütün günahlardan daha büyüktür bu devirde, o da padişahlara yakınlık. Bilhassa ben Sultan'ın yanında/huzurunda olduğumda, yanımda büyüklerden bir eğitici yoktu. Padişah'ın nediminin olması, divanda eski âdettir. Sultan'ın yakınlığından fayda bulsun diye onlar için eğitici gerekliydi… Benim eğiticim Sultan'ın kendisi olduğundan, bana böyle aldatmayla tuzak kurdular... Düşmanın hilesini ve aldatmasını bilirsin; kendisi yerine başkasını hedef gösterir. Hakkımda söz söyleyenler, mücevheri bırakıp katır boncuğu dizdiler. Allah biliyor ki hepsi yalandır; onların yalan kandili ışıksızdır. Eğer padişah onlarla beni karşı karşıya getirirse; onların yüzünü baştanbaşa karartırım (onları utandırırım).

Bu kişiler görünürde şairin dostu idi ancak dost görünüp içte düşmanlıklar göstermişlerdi. Kabûlî, görünürde sevgi duyup içte kin besleyen düzenbaz kıskançlar olarak tanımladığı bu kişilerin kendisini, Padişah'ın kendisine özel lütufta bulunduğu için kıskandıklarını ifade eder. Ayrıca bu kişilerin yalnızca kendisiyle değil, Padişah'ın hizmetkârları ile de düşman olduklarını söyler. Şairin kötülüğünü isteyen bu düşmanlar bir şekilde Padişah'ın kulağına Kabûlî hakkında kötü şeyler gitmesini sağlamıştır. Ancak şair, Padişah'ın işittiği bu sözlerin neler olduğunu bilmediğini söyler. (D 21/50-56)

Şairin kötülüğünü isteyenlerin, kendisine bunu yalnızca kıskançlıklarından ötürü yaptıklarını dile getiren şair, üç şeyden dolayı ona yapılan yersiz suçlamalardan bahseder: Bunlardan birincisi sırrın ifşa edilmesi, ikincisi ev hikâyesi,[80] üçüncüsü de mevki ve makam hırsı söylentisidir. Şair bu üçü hakkındaki gerçeği, kendisine sorulması hâlinde anlatacağını bildirir. (K 17/67-71) Ancak şu var ki Padişah,

[79] **Metin**, D 21/24-34.

[80] Ev hikâyesinin ayrıntısına dair bir bilgi verilmemiştir. Ancak ev ile ilgili olarak ilk divanında şairin şehirde bir hâne istemesine dair beyti mevcuttur. Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 224.

kendisine kulak verecek olsa dahi sarayda kendisine düşman olan kimseler her türlü hile ile önünü kesmekte Sultan'ın merhametine mani olmaktadır.[81]

Kabûlî saraydan ayrılmasının ardından, şiirlerinde sürekli ifade ettiği gibi perişan bir hâlde olmuştur:

قبولی بندۀ آزادۀ تو   چو خاکِ درگهت افتادۀ تو
غریبی بی‌کسی بی‌خان‌مانی   فقیری دردمندی ناتوانی
اسیری جان‌سپاری مبتلائی   فقیری خاکساری بی‌نوائی[۸۲]

Kabûlî senin azat edilmiş kulun, dergâhının toprağı gibi düşmüş, biçaredir. Kimsesiz, gurbet ellerde kalmış, evsiz barksız bir garip; dertli ve dermansız bir fakirdir. Esir, fedai, müptela; fakir, hakir ve çaresizdir.

Bu perişan hâlinden kurtulabilmek için dualar etmekte olan ve düşkün, çaresiz, kimsesiz, evsiz barksız kalmış olan Kabûlî'nin tek sığınağı, Padişah'ın kendisini affıdır.

Kabûlî'nin divanlarında, yukarıda aktarmış olduğumuz beyitler dışında kovulmasının sebebi olarak daha açık ve kesin diyebileceğimiz bir kabahatten bahsedilmemektedir. Şair bir taraftan, kendisine bir zarar gelebileceği korkusu taşımakla birlikte, Padişah'a her hâlükârda hâlini ve durumunu arz için kendisine sorulmasını talep etmekte; bir taraftan da düşmanlarının Padişah'a kendisi hakkında ve aleyhinde neler söylediklerini bilmediğini ifade etmektedir.

2.1.7. Saraya Yeniden Dönme İsteği

Şairin Padişah ile arasının açılmasının ardından mihnet ve sıkıntı içerisinde en az altı aylık bir zaman geçmiştir.[83] Kabûlî, Osmanlı sarayında Padişah'ın

---

[81] Ertaylan, **a.e.**, s. 221, 223; **Metin**, TG 4/2, G 56/7, G 118/1, G 132/2.

[82] **Metin**, D 24/18-20.

[83] Ertaylan, **a.e.**, s. 223.

yakınında iken bulduğu devlet ve bahtiyarlığı Sultan'ın lütfu ve ihsanı ile yeniden bulabilmeyi dilemektedir:

بعید افتاده از درگاهِ شاهم　　　ز نو ده قربتِ آن بارگاهم[84]

[Allah'ım!] Padişah'ın dergâhından uzak düştüm; huzurundaki yakınlığı bana yeniden ver.

به خونِ دل غبارِ غم فرو شوی　　　که آری آبِ شادی باز در جوی[85]

Gam tozunu gönül kanıyla yıka (gönüldeki kederi gider) ki bahtiyarlık suyu yeniden ırmağa kavuşsun.

Artık o eski bahtiyar olduğu günlerden eser kalmamıştır ancak şair yine de yeniden o günlere dönebileceğine dair ümidini yitirmez:

منِ مسکین که از این آستانم　　　به جز این آستان جایی ندانم

روا باشد چنین افتاده باشم　　　رخِ شادی به چنگِ غم خراشم...

ولی امّید دارم از خداوند　　　که کردم باز از لطفت برومند[86]

Ben fakir bu eşiktenim; bu eşikten başka gidecek bir yer bilmiyorum. Bahtiyarlık yüzümü gam pençesiyle tırmaladığımdan, böyle yüzsüz/düşkün oluşum revadır. Ancak yeniden lütfunla mutlu olacağıma dair Allah'tan ümitliyim.

Hemen her gazelinde ayrılık acısını aktardığı beyitlerinde şair bir yandan Sultan'ın ayrılığıyla hayattan kopmuş ve bir ölüden farksızken bir yandan da kavuşma ümidiyle diri ve hayattadır. (G 8/1-5)

---

[84] **Metin**, D 2/20.

[85] **Metin**, D 4/11.

[86] **Metin**, D 21/15-16, 30.

Kabûlî, Padişah’tan ayrı düşmesinin ardından Bursa’da söylemiş olduğu yedi kasidesinde de daima ayrılıktan dem vurarak Sultan’ın ayrılığının vermiş olduğu ıstırabı, çektiği eziyeti dile getirir; ayrılıktan şikâyetçi olur, hicran derdiyle azap içinde kıvranır ve yeniden Sultan’a kavuşabilme ümidiyle Padişah’ın lütfuna sığınır:

آن را که شاد بودی از تو دلِ شکسته   جانا درست بشْنو مگْذار در ملالش

ای نیک‌فالِ جانم دور از تو من چنانم   کآزرده‌دل قبولی از شاه نیک‌فالش[٨٧]

Senden dolayı bahtiyar olanın gönlü şimdi kırık; ey sevgili iyi dinle, onu keder içinde bırakma. Ey canımın uğuru, senden uzakta hâlim böyledir; Kabûlî’nin o uğurlu Padişah’tan dolayı gönlü buruktur.

Şair daima Padişah’ın yakınında olmayı, eski günlerine dönebilmeyi talep eder:

آن را که در بدایت قربِ تو گشت روزی   هم از عنایتِ تو نیکو شود مآلش

مدّاحِ خویشتن را ده باز رو سفیدی   مگْذار از خجالت رخساره زرد و آلش...[٨٨]

Başlangıçta senin yakınlığına erişen bir kimsenin bir gün dönüşü de yine senin inayetinle iyi olur. Seni methedene yeniden yüz aklığı ver; utanç ve mahcubiyetten yüzünü kızartma.

Birçok beytinde ayrılıktan dert yanan ve Padişah’ın lütfunu ve affını uman Kabûlî’nin, saraydan kovulmasının ardından sürekli, düştüğü durumu ve hâli anlatma çabası içinde olduğu görülür. Padişah’ın, hâline doğru bir şekilde vâkıf olduğunda, günahsızlığını anlayacağını ifade eder. Her ne hata yaptıysa da Sultan’tan affını diler; hatası içinse bir kez ikaz yeterlidir. Ancak aynı hatayı bir kez daha yapması durumunda işte o zaman kovmasını ister. (D 21/18-23)

---

[87] **Metin**, K 16/8, 9.

[88] **Metin**, K 16/57, 58.

Kabûlî, suçsuzluğuna yeminler etmekte ve suçsuzluğunun ispatına fırsat verilmesi için yakarmaktadır. Düştüğü bu durum için Padişah'ın etrafındakileri suçluyor ve onların ikiyüzlü ve yalancı oluşlarını, Padişah'tan, durumun doğru bir şekilde izahı için bizzat kendisini dinlemesini, her şeyi olduğu gibi kendisinden işitmesini diliyor:

تو را از جان غلامِ راستین است　　　دروغی نیست حقا راست این است

به هر جرمی که من مجرم از اویم　　　چو شاهم باز پرسد راست گویم

ولی آن‌ها که شاه از دشمنانم　　　شنید اندر حقِ من من نه آنم...

که من چون گرگِ یوسف بیگناهم　　　ولی چون یوسف از اخوان به چاهم

مگر لطفت برون آرد ز چاهم　　　دهد در مصرِ عالم باز جاهم[۸۹]

Sana candan hakiki kul gerek; yalandan, yapmacık olanı değil, gerçekten doğrusu budur. Suçlandığım her bir suç için Padişah bana tekrar sorsun, doğrusunu söyleyeyim. Padişah'ın hakkımda düşmanlarımdan işittiği ben, ben değilim. Ben Yusuf'un kurdu gibi günahsızım; fakat gel gör ki Yusuf gibi, kardeşlerinden dolayı kuyudayım. Ancak lütfun beni o kuyudan çıkarabilir; âlem Mısır'ında makamımı bana geri verir.

Şair, hakkında kötü söz söyleyen kimselerin kıskançlıklarını, çekememezliklerini, yersiz söylentilerini dile getirerek ve bir suçu, hatası olmuşsa da o uğurlu Padişah'tan bunun affını dileyerek çaresizliğini dile getirmektedir.

به حضرتِ تو اگر حالِ خود نگویم باز　　　کجا روم به که گویم ز حالِ خویش دگر

بداختران که مرا گفته‌اند بد ز بدی　　　بر آستان فلک‌سای شاهِ نیک‌اختر[۹۰]

---

[89] **Metin**, D 21/48-50, 57-58.

[90] **Metin**, K 17/43-44.

Huzurunda hâlimi açıklayamazsam, başka nereye gideyim, hâlimi kime söyleyeyim? Uğurlu Padişah'ın felek gibi olan eşiğinde uğursuzların hakkımdaki kötü sözleri kötülüktendir.

Kabûlî her ne kadar eski günlerine kavuşabilme beklentisi içerisinde Sultan'ın affı ve saraya yeniden dönebilme arzusu ile yanıp tutuşuyor olsa da Padişah'tan gelecek her türlü karara da razı olacaktır:

تو را او بنده آمد جاودانی   اگر خوانی و گر رانی تو دانی

مرا زیباست از تو هرچه آید   ولی آن کن که از لطفِ تو شاید[91]

[Kabûlî] sana ebedî kuldur; ister çağır ister kov, sen bilirsin. Senden gelen her şey bana hoştur; ama sen lütfuna yakışanı yap!

Bununla birlikte şairin saraydan ayrıyken başka sıkıntıları da olsa onun tek derdinin Padişah'tan ve onun muhabbetinden ayrı kalmak olduğunu, zevk ve safa, altın ve gümüş veya başka bir çıkar peşinde olmadığını dile getirir. (K 18/94, K 19/33, 47, K 21/43)

Şairin tüm bu yakarışlarına ve isteklerine rağmen saraya yeniden döndüğüne dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.8. Ölümü

Kabûlî'nin ölüm tarihini muasırı Hâmidî (ö. X/XVI. yüzyıl başları), divanında yer alan tarih kıtası ile bildirmektedir.

Hâmidî'nin divanını da içine alan külliyatının bilinen iki nüshasından biri Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde 68 numarada, diğeri İstanbul Arkeoloji Müzesi 1184 numarada kayıtlı bulunmaktadır.[92] Zikredilen külliyatın ikinci nüshası hesaba katılmadan, İsmail Hikmet Ertaylan tarafından ilk nüshasının tıpkıbasımı

---

[91] **Metin**, D 24/24-25.

[92] Ünver, **a.g.m.**, s. 462.

yapılmıştır.[93] Divan daha sonra bu iki nüsha da dikkate alınarak Tahran'da Çetin Kaska tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.[94] Hâmidî'nin, Kabûlî'nin ölüm tarihine düşürmüş olduğu bu tarih kıtasına baktığımızda her iki nüshada farklılık olduğu saptanmıştır. Tıpkıbasımı yapılan Türk Tarih Kurumu nüshasındaki kıta şöyledir:

شد قبولی به سوی دارِ بقا　　　همدمش حور و ملک ساقی باد

آمد از بعد وفاتش تاریخ　　　**دولتِ شاهِ زمان باقی باد**[۹۵]

۸۸۳

Kabûlî, ölümsüzlük yurduna gitti; arkadaşı huri, sakisi de melek olsun. Ölümünden sonra tarih geldi (söylendi): Zamanın Padişahı'nın devleti sonsuz olsun. 883

Bu nüshada yer alan tarih kıtasındaki tarih mısraına göre ebced hesabı yapıldığında mısraın sayısal değeri 964 çıkmakta ve bu sayı, mısraın altında rakamla verilmiş olan 883 tarihini tutmamaktadır. Hakan Taş, bununla ilgili olarak makalesinde, 'tarih' lafzından önceki mısraa bakılması ve 'melek' ve 'sâkî' kelimeleri arasına 'vav' harfinin eklenmesi şeklinde bir çözüm önerisi sunmuş ve böylece 883 tarihine ulaşmıştır.[96] Ancak bu şekilde tarih tamamlansa dahi mısraın vezni bozulmaktadır:

همدمش حور و ملک [و] ساقی باد

---

[93] İ. H. Ertaylan **Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1949.

[94] Çetin Kaska, "Tashîh-i Dîvân-ı Hâmidî-yi Isfahânî", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Tahran, Dânişgâh-i Tahran, Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî, 1394 (2016). Ayrıca bkz. Çetin Kaska, "Hâmidî-yi Isfahânî ve Dîvân-ı Û", **Mukaddime**, sa. 2, Mardin, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, C. VI, s. 351-352.

[95] Ertaylan, **a.g.e.,** s. 340.

[96] Hakan Taş, "Mevlânâ Kabûlî [1438-1478] ve Dîvân'ındaki Türkçe Şiirleri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sa. 16, İstanbul, Kültür Ocağı Vakfı, 2007, s. 136.

Divanın İstanbul Arkeoloji Müzesi nüshasındaki tarih mısraına baktığımızda ise mısraın ebced hesabı ile sayısal değerinin (883) örtüştüğü görülür:

شد قبولی به سوی دارِ بقا　　　همدمش ماه و حور ساقی باد

آمد از بعد مردنش تاریخ　　　**دولتی پادشاه باقی باد**[٩٧]

٨٨٣

Kabûlî, ölümsüzlük yurduna gitti; arkadaşı ay (yüzlü güzel) ve sakisi de huri olsun. Ölümünden sonra tarih geldi (söylendi): Padişah'ın devleti sonsuz olsun.

Buna göre Kabûlî, 883/1478-79 senesinde vefat etmiştir. Devlet Âbâdî, bir makalesinde Kabûlî'nin ilk divanında Fatih Sultan Mehmed'in Yemişlü ve Fîrûze hisarı fethine dair düşürdüğü tarihi h. 884 olarak hesaplamış ve buna göre şairin ölüm tarihini bir yıl geciktirmiştir.[98] Ancak bu tarih kıtasını hesapladığımızda h. 875 tarihinin çıktığı görülür:

یمشلو و فیروز را شهریار　　　چو بستد به توپ و تفنگ و به ضرب

شنیدم که گفتی فلک با ملک　　　به تاریخ **هان شاه فیروز حرب**[٩٩]

[٨٧٥]

Bu durumda şairin h. 883 olarak verilen ölüm tarihinde bir yanlışlık söz konusu değildir.

Şairin saraydan uzaklaştırılması ile ölümü arasında geçen bir ya da iki yıllık süreyi, Padişah'tan ve saraydan ayrılığı konu edindiği şiirlerdeki ifadelerinden yola çıkarak kimsesiz, fakir ve perişan bir hâlde geçirdiğini söyleyebiliriz.

---

97 Hâmidî, **Dîvân-ı Hâmidî,** vr. 251[a]; Kaska, **a.g.e.**, s. 368.

98 Azîz Devlet Âbâdî, **a.g.m.**, s. 161.

99 Ertaylan, **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, s. 160.

Kabûlî'nin ölüm yeri ile ilgili olarak Ertaylan, şairin İstanbul'da öldüğü;[100] Nahcuvânî, İstanbul'da gömülü olduğu bilgisini verir.[101] Ancak bu bilgilerin neye dayanarak söylenmiş olduğuna dair bir kaynak gösterilmez. Muhammed Âzerî ve ona dayanan bir başka kaynak da Kabûlî'yi Heratlı kabul etmiş ve şairin ölüm yerini Herat olarak nakletmişlerdir.[102] Buna dair elimizde kesin bir bilgi olmadığı için net bir şey söylemek güç olmakla birlikte Kabûlî'nin Padişah'tan ayrılığını ve yeniden Fatih Sultan Mehmed'in sarayına dönme arzusunu dile getirdiği ikinci divanındaki kasidelerin bir kısmını Bursa'da söylemiş olması ve şairin sonradan affedildiğine ve yeniden saraya döndüğüne dair bir bilginin olmaması sebebiyle ölüm yerinin de Bursa olduğu tahmin edilebilir.

2.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Kabûlî'nin edebî kişiliği ve dönemin diğer şairleri arasında nasıl bir yere sahip olduğuyla ilgili bilgiye, divanlarındaki şiirleri incelediğimizde ve şairin kendi şiirlerini değerlendirdiği, kendisini kimlerle kıyaslayıp kimlerden üstün tutmuş olduğunu ifade ettiği beyitlerden ulaşabilmekteyiz. Bunun dışında elimizde, divanında 'Kabûlî' kelimesinin oluştuğu bir muvaşşahı bulunan Hâmidî'nin (ö. X/XVI. yüzyıl başları) şairin şiirleri hakkındaki görüşü bulunmaktadır. 20 sene kadar Fatih Sultan Mehmed'in huzurunda bulunmasının ardından bir hatası üzerine Kabûlî'den evvel saraydan kovulmuş olan Hâmidî,[103] Kabûlî'nin şiirlerini kendi şiirlerine kıyasla küçük görmüştür. Şöyle ki bir şiirinde, kendisinin Padişah'a hizmetinin ve Padişah için yazmış olduğu şiirlerin çokluğuna ve kıymetine nispetle Kabûlî'nin yazdıklarının az ve değersiz oluşuna işaret ederek onu küçümsemiş ve Sultan'ın yanına Kabûlî'den ziyade kendisi gibi bir şairin yaraşacağını ifade etmiştir.[104]

---

[100] Ertaylan, **a.e.**, s. 4.

[101] Hâc Huseyn Nahcuvânî, "Nüfûz-i Zebân u Edebiyyât-i Fârsî der Türkiye", **Devr-i Âl-i Osmân**, sa. 60, Tebriz, Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât-i Tebrîz, 1341, s. 50.

[102] Muhammed Âzerî, **a.g.e.**, s. 15, 16; Habîb Âbâdî, **a.g.m.**, s. 26.

[103] Ertaylan, **Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî**, s. 6, 340; 14.

[104] Bkz. Hâmidî, **Dîvân-ı Hâmidî**, İstanbul Arkeoloji Müzesi, no. 1184, vr. 270[a]; Kaska, **a.g.e.**, s. 358.

Şairin tıpkıbasımının yapılmış olduğu ilk divanına dayanarak yapılan çalışma ve makalelerde edebî şahsiyeti ile ilgili çeşitli tespit ve düşüncelere de yer verilmiştir:

Ertaylan, Kabûlî'nin etkilendiği kişilere, şairin kendisini övdüğü beyitlere değinmiş; şiirlerindeki telmih ve imalardan zamanının geçerli ve yaygın, gerçek veya efsanevi bilgilerine, edebî sanatlarına ilgi ve bilgisinin olduğunu ifade etmiştir.[105] Zebîhullâh Safâ'ya göre Kabûlî, güçlü bir kaside şairidir. Nitekim kendisinden önce yaşamış Hâkânî (ö. 595/1199), Zahîr-i Fâryâbî (ö. 598/1201), Hâcû (ö. 753/1352), Kemâl-i Hocendî (ö. 803/1401) ve hepsinden çok Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376) gibi büyük üstatların zor kasidelerine kolaylıkla nazire söylemiştir.[106] Devlet Âbâdî, Kabûlî'yi IX/XV. yüzyılın bilinmeyen güçlü şairlerinden biri olarak kabul etmiştir. Ona göre kasideleri akıcı ve güçlü, gazelleri latif ve parlak; şiirlerinin tamamı lafzî ve manevi sanatlarla doludur.[107] Kûtî ise, şairin zaman zaman tuhaf mazmunları ve terk edilmiş nükteleri fazla kullanmasının şiirindeki güzelliği eksiltiğini ifade eder.[108]

Kabûlî'nin şiirlerine baktığımızda genel olarak klasik şiirin hayal dünyasını ve geleneğini görmek mümkündür. Şairin şiirleri aynı zamanda içinde bulunduğu durumu arz etme ve söylemek istediklerini aktarmada bir vesile olmuştur. Bunu ifade etmede ise dış yapıyı süslerken şiirin iç yapısını da göz ardı etmemiş; şiirdeki inceliği ve sanatlı üslubu ikinci plana atmamıştır.

Sözünü ayet ve hadis mefhumlarıyla, çeşitli kıssalara telmih ile süslemiş; nüktelerini ihamla harmanlamıştır. Edebî sanatları ve teşbihleri şiirlerinde ağırlıklı olarak ve ustalıkla kullandığını söyleyebiliriz.

Büyük şairlere cevap mahiyetinde kasideler söylemesi ile de şiirdeki maharetini sergilemiştir.

---

[105] Bkz. Ertaylan, **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, s. 9-12.

[106] Zebîhullâh Safâ, **Târîh-i Edebiyyât der Îrân**, 5 c., 3. bs., Tahran, İntişârât-ı Firdevsî, 1364, C. IV, s. 344.

[107] Bkz. Azîz Devlet Âbâdî, **a.g.m.**, s. 153, 162-163.

[108] Kûtî, "Kabûlî", **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1382, C. V, s. 436.

2.2.1. Şiir Hakkındaki Görüşleri

Hükümdarlar, şairlerin övgü dolu şiirlerinde yer almakla ebediyete kavuşmuşlardır. Bu manada şairin ve şiirin saraydaki yeri ve önemi büyüktür. Misal Gazneli Sultan Mahmud'un (ö. 421/1030) adı, sarayları ve kemerleri ile değil şair Unsurî'nin (ö. 431/1039-40)[109] kendisini metheden beyitleriyle baki olmuştur. Yine Selçuklu hükümdarı Sencer'den (ö. 552/1157) geriye kalan Enverî'nin (ö. 585/1189 [?])[110] ebedî sözüdür. Kabûlî'ye göre şairlerin nazmı, sultanların hazinesi için kıymetli birer mücevherdir. (D 23/3-7)

Sözün etkili, güçlü ve zevkli olabilmesi için kalbe temas etmesi gerekir. Nitekim cevheri kötü olan demirden keskin ve işe yarar bir kılıç hâsıl olmaz. Şairin dil kılıcı, baştanbaşa cevherle dolu olmalıdır. (K 10/40-41)

Kabûlî'ye göre iyi bir şair her türde şiir söyleyebilmelidir. Böyle bir şair, gazel türünde Fars edebiyatının önde gelen gazel şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 [?]) gibi olmalı ve kasidenin de her türlüsünü söyleyebilmelidir. Mesnevide Nizâmî-yi Gencevî (ö. 611/1214 [?]), kıtada İbn-i Yemîn (ö. 769/1368), rubaide Hayyam (ö. 526/1132 [?]) gibi olmalıdır. Tüm bu türlerde söz söyleyebilen şair, her bahirden inciler delebilmiş; kısaca usta bir şair olabilmiştir. (D 23/24-29) Her türde başarılı bir şekilde şiir söyleyebilmiş örnek şair olarak Kabûlî, Emîr Husrev'i (ö. 725/1325) gösterir.

Kabûlî, divanında şairliğine dair kendisini şu sıfatlarla anmıştır: Ferruh-sohen (sözü uğurlu) (D 20/11), sâhir (büyücü, sihirbaz) (D 16/59), mâhir (maharetli) (D 22/3), hem-âvâz (uyumlu, ahenkli) (D 22/5), sarrâf-ı bâzâr-ı cihân (dünya pazarının sarrafı) (D 22/8) zîbâ-sohen (güzel sözlü, tatlı dilli), sihr-âferîn (sihirli, büyüleyecek kadar güçlü şiir yazan) (D 22/9), kîmyâ-kâr (kimyager) (D 22/14), meddâh-i ferhunde-kelâm (sözü uğurlu meddah) (D 22/23), zîbâ-hadîs (sözü ve beyanı hoş),

---

109 Bkz. MDA, عنصری (Unsurî).

110 Bkz. MDA, انوری (Enverî).

mubârek-kavl (sözü iyi, bereketli olan) (D 22/31), şâir-i fasîh (fasih söz söyleyen şair) (K 14/34), tûtî-yi hoş-kelâm (tatlı dilli papağan) vb.

Bu sıfatlar yanında, hünerini ortaya koymada kendisine mecazi olarak meslekler atfeder. Şöyle ki Kabûlî, akçesi nazım olan ve güzel sözden anlayan bir pazar sarrafı; sihri şiir olan bir büyücü; parası (şiiri) ölçüde tam ayar gelen, sahte tek bir söz söylememiş bir söz tüccarı, şiirin yapısını ve nasıl işleneceğini, olgunlaşacağını bilen bir kimyagerdir. (D 22/2-14)

Kabûlî, sözünü kalp denizinde bulunan inciye ve kamış kalemden dökülen şekere benzetir. (D 22/18, 22) Dili ise, dağ delen Ferhad'ın keseri gibi keskin ve kaynağı mana olan su gibi akıcıdır. (D 22/24, K 14/35) Nazmı berrak, süslü ve yenidir.[111]

Şair, Farsça şiir söylemesiyle de övünür. İran'dan Rum'a pek çok şair gelmiştir ancak ona göre içlerinde kendisi gibi değerli bir şair yoktur.[112]

Kendisini devrinin Unsurî'si (ö. 431/1039-40), Enverî'si (ö. 585/1189 [?]), Hassân'ı [b. Sâbit (ö. 60/680 [?])] ve Selmân'ı (ö. 778/1376) olarak görür. (D 21/2, D 23/10-11, K 8/45, G 100/5) Bir beytinde Padişah'ın savaşının anlatıcısı olmasıyla övünen şair, kendisini Firdevsî'den (ö.411/1020 [?]) üstün tutar. Zira onun Gazneli hükümdarı Gazi Sultan Mahmud'dan (ö. 421/1030) daha üstün tuttuğu bir şahı vardır. (D 10/6-7)

Kabûlî kimi zaman, şairlikteki marifetini savaş ve fetihlerdeki unsurlara benzeterek anlatma yoluna gider:

سنان کلک را سازم چنان تیز   که گردد چشمِ خصم از سهم خونریز

چنان بندم سخن را بر کمان زه   که گویندم زمین و آسمان زه

سپاهی جمع سازم از معانی   نمایم رستمان را پهلوانی

---

[111] Ertaylan, **a.g.e.**, s. 355, **Metin**, K 10/20, 38.

[112] Ertaylan, **a.e.**, s. 101, 323.

کنم نو داستان باستان را	نوایی تازه بخشم داستان را
کُمیتِ کلک را در پویه آرم	که خیلِ معنوی ده رویه آرم[113]

Düşmanın gözünü kanatsın diye kalem mızrağımın ucunu biledim. Sözü yay kirişine öyle bağladım ki yer ve gök bana övgüde bulunur. Rüstem gibilere kahramanlık göstermek için manalar ordusunu topladım. Böylece eski destanı yeniledim ve destana yeni bir tazelik bahşettim. Kalem atını koşturur, anlam sürüsüne on türlü görünüm veririm.

Yine şair, rakiple kendisini kıyaslarken Padişah ile kâfir düşmanları arasında irtibat kurar. Düşman, Padişah'ın karşısında nasıl güçsüz ve acizse şairin rakipleri de onun nazmı karşısında güçsüz ve zayıftır. (K 3/29-30)

İlk divanında Kabûlî, şairliğini şöyle tarif etmiştir: Kasidede Selmân'ın (ö. 778/1376) ruhundan övgüler almış; gazelde Husrev'i kıskandırmış; mesnevide kelamı hoş Nizâmî'yi (ö. 611/1214 [?]) anımsatmış; kıtada İbn-i Yemîn (ö. 769/1368), rubaide ise Hayyam'a (ö. 526/1132 [?]) benzemiştir. İkinci divanında şairliğini tarif ederken de bahsettiği bu şiir türlerinde, zikrettiği şairler gibi olunması gerektiğini ve ancak bu takdirde iyi bir şair olunabileceğini ifade etmişti. Nihayetinde kendisini şiirin her türünde söz söyleyebilen eşsiz bir şair olarak niteleyen Kabûlî, her bahirden birçok inci deldiğini, Sultan'ın övgüsünü ve ihsanını kazandığı şiirlerin her birinin bu vasfa sahip olabileceğini ifade etmiştir. Bu konuda da kendisiyle boy ölçüşmek isteyecek kişiyle meydana çıkmaktan çekinmez.[114] Şiir meydanında çarpışmada Rüstem'e karşılık olarak Şeyhî (ö. 832/1429'dan sonra) gelse, kendisine karşılık gelebilecek biri bulamaz. (K 14/38)

Padişahın namının devamı için şairin öneminden bahsetmiştik. Kabûlî bu anlamda kendisini rakiplerinden üstün görmekte Padişah'a kendisi gibi bir methedenin yakışacağını savunmaktadır. (D 23/20-22) Rakiplerini hem kel hem

[113] **Metin**, D 10/8-12.

[114] Ertaylan, **a.e.**, s. 12; **Metin**, D 524-529.

fodul olarak tarif eden şair, onları yetenekli olmadığı hâlde üstünlük taslayan bir avuç ahmak kimse olarak görmektedir. (D 23/12)

Şair, kasidelerinin fahriye bölümlerinde de şairlikteki gücü ve hünerinden övgüyle bahseder. Kendisini büyük Fars şairleriyle karşılaştırır; şiirdeki kudreti ve eşsizliği üzerinde durur ve kendisini büyük kaside şairleriyle boy ölçüşebilecek konumda ve değerde görür. Söz meydanında, zamanının yiğit şairinin kendisi olduğunu vurgulayarak meydana Emîr Husrev-i Dihlevî (ö. 725/1325)[115], Hâcû-yi Kirmânî (ö. 753/1352)[116] ve Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376)[117] gibi büyük kaside şairlerini davet eder ve âdeta onlara meydan okur:

به میدان سخن اکنون منم آن پهلوان شاعر

که می‌خوانم به میدان خسرو و خواجو و سلمان را[١١٨]

Söz meydanının bugünkü yiğit şairi benim; meydana Husrev'i, Hâcû'yu ve Selmân'ı çağırıyorum.

Kabûlî, bir yandan şiirdeki maharetiyle övünürken diğer yandan da rakiplerini küçük görmekten geri durmaz. Kendisini tatlı dilli bir papağan ve hüma kuşu olarak nitelerken rakip onun karşısında karga ve akbaba nitelemesini hak eder:

İy müddeʿī benümle ceng ü cidāli terk it
Sözüŋ çü söz degüldür billāh ebsem ebsem

Ṭūṭī-i ḫoş-kelāmem öykünme baŋa iy zāġ
ʿĀlemde hergiz olmaz kerkes hümāya hem-dem[119]

---

115 Bkz. MDA, خسرو (Husrev).

116 Bkz. MDA, خواجو (Hâcû).

117 Bkz. MDA, سلمان (Selmân).

118 **Metin**, K 19/51.

119 **Metin**, K 14/36-37.

Ey rakip! Benimle mücadeleyi bırak; sözün söze benzemez, Allah hakkı için sus. Ben tatlı dilli papağanım beni taklide çalışma ey karga; âlemde akbaba asla hümaya eş olamaz.

2.2.2. Etkilendiği Şairler

Kabûlî, şiirini olgunlaştırma sürecinde gerek kendisinden önce yaşamış gerekse döneminin usta şairlerinden etkilenmiş ve onlardan faydalanmıştır. Amasya'da Şehzade Bâyezîd'le mülakatına sebep olan kasidesinde şair, Emîr Husrev-i Dihlevî (ö. 725/1325), Hâcû-yi Kirmânî (ö. 753/1352) ve Zahîr-i Fâryâbî (ö. 598/1201) gibi usta şairlerden istifade ettiğini belirtir.[120] Bir başka yerde şiiri [Kemâleddîn-i] Isfahânî (ö. 638/1240 [?]), [Firdevsî-yi] Tûsî (ö. 411-6/1020-25) ve [Kemâl-i] Hocendî (ö. 803/1401) gibi yücelttiğini ifade eder. (D 20/7) Döneminin Zahîr'i[121] ve Selmân'ı olarak kendisini gören Kabûlî, bu iki şair hakkında şöyle der:

مرا چه زهره که با آن دو شیر پنجه زنم　　　که بوده‌اند همی طوطیِ شکرگفتار[١٢٢]

Bende bu iki aslanla (Zahîr-i Fâryâbî ve Selmân-ı Sâvecî) pençeleşecek yürek nasıl olsun; her ikisi de şeker sözlü/tatlı dilli bir papağandır.

Rum diyarından Semenkant'a, Isfahan ve Şiraz'a kadar kendisine denk bir şair göremeyen Kabûlî, Husrev-i Dihlevî'den (ö. 725/1325) dolayı Hindistan'a kadar uzanmaya çekinmektedir. Şair, şiirde Emîr Husrev'den etkilendiğini ifade etmekle birlikte Husrev'i kendisinden üstün de görür. Eğer kendisine bir rakip getireceklerse denginin ancak her türde söz söyleyebilme kabiliyetine sahip Husrev gibi bir yiğit olabileceğini ifade eder. (D 23/21-23) Husrev'in daldığı denize dalmış, ancak onunla boy ölçüşmeye kalkışmamıştır. (D 22/4-7) Beyitlerinde Husrev'i ustası kendisini de onun çırağı olarak anar. (G 50/5, G 122/6, G 137/9)

---

[120] Ertaylan, **a.e.**, s. 113.

[121] Bkz. MDA, ظهير (Zahîr).

[122] **Metin**, K 12/51.

Şair divanında Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 [?]), Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376) ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) beyitlerinden tazmin yoluyla istifade etmiştir:

Aşağıda verilen gazelin üç beytinde Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazelinin üç mısraı tazmin edilmiştir:

غایتِ لطفِ تو پوشیدنِ بدمستیِ ماست «ورنه مستوریِ[۱۲۳] ما تا به چه غایت باشد»

واعظِ ما به حکایت کند انکارِ شراب «من و انکارِ شراب این چه حکایت باشد»

عشق می‌ورزم و کافی‌ست مرا دولتِ عشق «غالبا این قدرم عقل و کفایت باشد»[۱۲۴]

Lütfunun çokluğu bizim körkütük sarhoşluğumuzu örter; yoksa bizim sarhoşluktan sakınmamız ne kadar sürer ki? Vaizimiz şarabı inkârdan bahsediyor; ben ve şarabı inkâr etmek ha! Bu neyin hikâyesidir? Ben aşk besliyorum ve aşk devleti bana kâfidir; bu kadar aklım ve kifâyetim var zannediyorum.

Yine şairin bir gazelindeki bir beytin ikinci mısraında Hâfız-ı Şîrâzî'nin bir beyti tazmin edilmiştir:

از عشقِ ماه‌رویان دارم حکایتی خوش «گر نکته‌دانِ عشقی خوش بشنو این حکایت»[۱۲۵]

Ay yüzlülerin aşkı ile ilgili hoş hikâyem vardır; eğer aşk nüktedanıysan bu hikâyeyi iyi dinle!

Aşağıda verilen gazelin bir beytinde Selmân-ı Sâvecî'nin gazelinin bir mısraı tazmin edilmiştir:

---

[123] «مستوری» (mestûrî) kelimesi; takva, sakınma, perhizkârlık anlamında kullanılmıştır. Bkz. Muhammed Rıza Berzger Hâlıkî, **Şâh-i Nebât-i Hâfız**, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr, 1382, s. 402.

[124] **Metin**, G 30/3-5. Bkz. Hâce Şemsuddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî, **Dîvân-ı Hâfız**, nşr. Hüseyin Pejmân, Tahran, İntişârât-ı Kitâbhâne-i Berûhîm, 1315, s. 85.

[125] **Metin**, G 88/3. Bkz. Hâce Şemsuddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî, **a.g.e.**, s. 32.

مرا هر روز عیدی بود از قربت ندانستم «کنون دانستم و سودی نمی‌دارد پشیمانی»[١٢٦]

Yakınlığında bana her gün bayramdı, bilmiyordum; şimdi biliyorum ama pişmanlık fayda etmiyor.[127]

Aşağıda geçen iki beytin ikinci mısralarında ise **Mesnevî-yi Maʿnevî**'nin ilk beyti tazmin edilmiştir:

بند بند از هجرِ او گشته جدا «بشْنو از نی چون حکایت می‌کند»

ناله‌اش در هر نفس دانی که چیست «از جدایی‌ها شکایت می‌کند»[١٢٨]

Ayrılığından dolayı parçalara ayrıldım; dinle neyden, nasıl hikâye ediyor. Her nefeste inlemesinin ne olduğunu biliyorsun; ayrılıklardan şikâyet ediyor.

Bunların yanı sıra Kabûlî'nin 'cevap' olarak adlandırdığı nazirelerinden kendisini etkileyen şairlere dair bilgi edinebilmekteyiz. Şairimiz ilk divanında yedisi Selmân-ı Sâvecî'ye (ö. 778/1376), ikisi Hâce Enverî'ye (ö. 585/1189 [?]), ikisi Kâtibî'ye (839/1435 [?]) ve biri Seyf-i Esferengî (ö. 672/1273-74), Hâcû-yi Kirmânî (ö. 891/1486), Emîr Muʿizzî (ö. 1124-1127 yılları arası), Sâhilî, Ahmed Paşa (ö. 902/1496-97), Mevlânâ ʿIşkî (IX/XV. yüzyıl), Ismet-i Buhârî (ö. 840/1436-37), Kemâleddîn İsmâil-i Isfahânî (ö. 638/1240 [?]), Mucîruddîn-i Beylekânî (ö. 586/1190 [?]), Hâmidî (ö. X/XVI. yüzyıl başları) ve Zahîr-i Fâryâbî'ye (ö. 598/1201) olmak üzere 14 şaire nazire söylemiştir. Çalışma konumuz olan ikinci divanda ise Husrev-i Dihlevî (ö. 725/1325), Kâtibî (ö. 839/1435 [?]), Şeyhî (ö. 832/1429'dan sonra) ve Hâkânî-yi Şirvânî (ö. 595/1199) olmak üzere dört önemli şaire naziresi vardır.

---

[126] **Metin**, G 141/2. Bkz. Selmân-ı Sâvecî, **Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî**, nşr. Mansûr Müşfik, Tahran, Bengâh-ı Matbûʿât-i Safî Alişâh, 1336, s. 292.

[127] Ayrıca bkz. MDA, پشیمانی سودی نمی دارد (Peşîmânî sûdî nemî dâred).

[128] **Metin**, G 172/3-4. Bkz. Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Belhî-yi Rûmî, **Mesnevî-yi Maʿnevî**, tsh. Reynold Alleyne Nicholson, nşr. Mehdî Âzerîzdî, 7. bs., Tahran, İntişârât-ı Pejûheş, 1384, s. 5.

Şairleri taklit etme, onlara nazire yazma özellikle IX-X/XV-XVI. yüzyıllarda revaçta olmuştur. Fars edebiyatında IX/XV. yüzyılı da içine alan son klasik dönem, sonun başlangıcı olup "nazireciler dönemi" olarak nitelendirilir.[129] Kabûlî'nin, ikinci divanında yazmış olduğu nazirelerden biri, IX/XV. yüzyılın önemli temsilcileri arasında Hindistan'da yetişmiş şairlerden Husrev-i Dihlevî'nin (ö. 725/1325), mürşidi Nizâmeddin Evliyâ'ya (ö. 725/1325) hitaben yazmış olduğu 218 beyitlik 'Bahru'l-ebrâr' (Deryâ-yı ebrâr) adlı kasidesine[130] aynı vezin ve kafiyede yazdığı 43 beyitlik Farsça naziresidir.[131] Her iki şiirin matlaı şöyledir:

کوسِ شه خالی و بانگِ غلغلش دردِ سر است

هر که قانع شد به خشک و ترشهٔ بحر و بر است[۱۳۲]

هر که او را تاجِ فقر از ترکِ دنیا بر سر است

پایهٔ قدرِ وی از تختِ سلیمان برتر است[۱۳۳]

İkinci olarak Kabûlî, Kâtibî-yi Nîşâbûrî'nin (ö. 839/1435 [?]) Timurlu Sultan Halîl'i (sal. 807-811/1405-1409) övmek için yazdığı 34 beyitlik Farsça 'اسب' (esb) redifli kasidesine cevap olarak,[134] Şehzade Bâyezîd'i (ö. 805/1403) öven 35 beyitlik bir kaside yazmıştır.[135] Kasidelerin matlaı şöyledir:

---

129 Hicabi Kırlangıç, "İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi", **Nüsha**, sa. I/1, Ankara, 2001, s. 101.

130 Kasidenin adı Kabûlî divanında 'Bahru'l-ebrâr', kaynakta 'Deryâ-yı ebrâr' olarak geçer. Husrev-i Dihlevî'nin zikredilen kasidesi, üçüncü yani 34 yaşından sonra yazdığı şiirleri ihtiva eden 'Gurretu'l-kemâl' divanında yer almaktadır. Bkz. Kurtuluş, **a.g.m.**, s. 136; (Çevrimiçi) http://ganjoor.net/khosro/gozide/ghaside-khosro/sh3/.

131 Bkz. **Metin**, K 10/1-43.

132 Bkz. (Çevrimiçi) http://ganjoor.net/khosro/gozide/ghaside-khosro/sh3/.

133 **Metin**, K 10/1.

134 Bkz. Ersin Selçuk, "Kâtibî'nin Hayatı ve Kasidelerinin Tahkikli Metni", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, 2002, s. 68-70.

135 Bkz. **Metin**, K 11/1-35.

ای رانده بر قضا و قدر ز اقتدار اسب   وی همچو توسنِ فلکت صد هزار اسب[١٣٦]

ای خنگِ چرخ حکمِ تو را راهوار اسب   وی مثلِ تو نیافته چابک‌سوار اسب [١٣٧]

Bir diğeri Şeyhî'nin (ö. 832/1429'dan sonra) 'İy devletün güniyle rûşen cemâl-i âlem / Pîrûz tâliʿinle ferhunde-fâl âdem' beyti ile başlayan 41 beyitlik kasidesine[138] yazdığı 'İy gülsitân-ı kadrün reşk-i behişt-i hurrem / Vey âsitân-ı kasrun eyvân-ı çarh-ı aʿzam' matlalı 42 beyitlik Türkçe bir naziredir.[139]

Dördüncü olarak Hâkânî'ye (ö. 595/1199), Farsça iki naziresi bulunur. İlki Hâkânî'nin Bakü'de irticalen Fahreddîn Menûçihr-i Şirvanşah'ı övmek için söylediği 67 beyitlik kasidesine[140] Kabûlî'nin Ramazan Bayramı tebriği olarak Bursa'da Fatih Sultan Mehmed'i övmek üzere söylediği 63 beyitlik kasidesidir.[141] Matlaʿ beyitleri şöyledir:

در پردهٔ دل آمد دامن کشان خیالش   جان شد خیال بازی در پردهٔ وصالش[١٤٢]

ماهی که عالمی را عید است با جمالش   بیچاره من که دورم از دولتِ وصالش[١٤٣]

İkincisi Hâkânî'nin yine Menûçihr-i Şirvanşah'a övgü olarak söylediği 94 beyitlik kasidesine,[144] Kabûlî'nin Fatih Sultan Mehmed'e övgü olarak aynı redif, kafiye ve ölçüde karşılık verdiği 110 beyitlik kasidesidir.[145] Matlaʿ beyitleri şöyledir:

---

136 Selçuk, **a.g.e.**, s. 68.

137 **Metin**, K 11/1.

138 Bkz. Şeyhî, **Şeyhî Divanı**, haz. Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990, s. 48-50.

139 Bkz. **Metin**, K 14/1-42.

140 Bkz. Efdaluddîn İbrâhîm Bedîl b. Ali b. Osman Hâkânî-yi Şîrvânî, **Dîvân-ı Hâkânî-yi Şîrvânî**, nşr. Ziyâeddîn Seccâdî, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr, t.y., s. 227-231.

141 **Metin**, K 16/1-63.

142 Hâkânî-yi Şirvânî, **a.g.e.**, s. 227.

143 **Metin**, K 16/1.

در کامِ صبح از نافِ شب مشک است عمدا ریخته[146]

زرّین هزاران نرگسه بر سقفِ مینا ریخته

صبح است کافور از هوا بر کوه و صحرا ریخته

بر فرشِ غبرا کهربا از سطحِ مینا ریخته[147]

Kabûlî, bu naziresinde Hâkânî'nin şairliğini över ve onu eski bağın yeni meyvesi olarak tanımlar. Tüm zamanlar için Hâkânî'nin sözünü değerli bulan şair, onun şiirinden beslendiğini ve kendisine de onun gibi bir şair olmanın yaraşacağını ifade eder. (K 18/103-107)

Görüldüğü üzere Kabûlî, şiirlerini ve şairlikteki hünerini ortaya koymada pek çok şairin etkisinde kalmıştır. Şairin şiirlerinde adını en çok zikrettiği ve ustası olarak kabul ettiği kişi Emîr Husrev-i Dihlevî; kendisine model alarak şiirlerine en çok nazire söylediği kişi ise Selmân-ı Sâvecî'dir.

2.2.3. Üslubu ve Şiir Dili

Kabûlî'nin yaşadığı dönemde Fars şiiri, dil ve üslup bakımından Sebk-i Irakî ile Sebk-i Hindî arasında değerlendirilir.[148] III/IX. yüzyılın ortalarından V/XI. yüzyılın sonlarına kadar klasik Fars şiirinde hâkim olan Horasan üslubundan sonra Sebk-i Irakî dönemi başlar ve bu üslubun etkileri IX/XV. yüzyılın sonlarına kadar devam eder. Horasan ve Hint üslupları arasında yer alan Sebk-i Irakî'nin dili hem bir önceki hem de bir sonraki dönemin üslup özelliklerini taşımaktadır. Şiirlerde tabiat tasvirlerine yine önem verilmiştir ancak bu daha çok soyut kavramlar çerçevesinde

---

144 Hâkânî-yi Şirvânî, **a.g.e.**, s. 377-382.

145 **Metin**, K 18/1-110.

146 Hâkânî-yi Şirvânî, **a.g.e.**, s. 377.

147 **Metin**, K 18/1.

148 Sîrûs Şemîsâ, **Sebk Şinâsî-yi Şiʿr**, 3. bs., Tahran, Neşr-i Mîtrâ, 1386, s. 246, 247; Muhammed Gulâm Rızâyî, **Sebk Şinâsî-yi Şiʿr-i Fârsî: ez Rûdekî tâ Şâmlû**, Tahran, İntişârât-ı Câmî, 1381, s. 223.

yapılmıştır. Horasan üslubuna kıyasla Irak üslubunda aklın yerini aşk, mutedilliğin yerini mübalağa, sevincin yerini gam ve keder, kavuşmanın yerini ayrılık, dış âlemin yerini iç âlem, inisiyatif ve iradenin yerini kaza ve kader almıştır.[149]

Sebk-i Irakî döneminin şiir konusu içinde yer alan medih ve hiciv Kabûlî'nin de şiirlerinin konusunu oluşturmaktadır. Özellikle kaside türünde yazılan şiirlerdeki kelime seçiminde latif olan ifadeler ön plandadır ve edebî sanatlar yoğun olarak kullanılmıştır.[150] Bu üslubun temsilcileri arasında Kabûlî'nin şiirlerinde etkilerini gördüğümüz Hâfız-ı Şîrâzî (727-792/1326-1389), Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376), Emîr Husrev-i Dihlevî (ö. 725/1325), Hacû-yi Kirmanî (ö. 753/1352), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Attâr-ı Nîşâbûrî (ö. 618/1221), Zahîr-i Fâryâbî (ö. 598/1201), Hâkânî-yi Şirvânî (ö. 595/1199), Enverî (ö. 585/1189 [?]),Cemâleddîn-i Isfahanî (ö. 588/1192), Kemâleddîn-i İsmail (ö. 638/1240 [?]), Nizâmî-yi Gencevî (ö. 611/1214 [?]), Saʿdî-yi Şîrâzî (ö. 691/1292) ve Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492) yer almaktadır. Türk edebiyatında ise Şeyhî (ö. 832/1429'dan sonra) ve Ahmed Paşa'dan (ö. 902/1496-97) başlayarak Sebk-i Hindî etkisinin görüldüğü XI/XVII. yüzyıla kadar şairlerin üsluplarında Sebk-i Irakî etkisi görülür.[151]

Kabûlî'nin şiirlerinde görülen Irak üslubunun bir özelliği de, latif mazmun ve mefhumların, üslubun etkilerinin yaşandığı dönemlerde yaygın olan ilimlerden, ayet, hadis ve menkıbelerden faydalanarak ortaya koyulmasıdır. Mazmun yapımında dinî ve beşerî ilimlerden faydalanma, şiirin anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi bu üsluptaki şiirlerin anlaşılması, dönemin ilimlerine de vâkıf olmayı gerekli kılmış ve onları şerhe muhtaç hâle getirmiştir.[152]

---

[149] Şemîsâ, **a.g.e.**, s. 246-248, 289; Mustafa Çiçekler, "Fars Şiirinde Üslûplar", **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları: Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebk-i Hindî**, haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, İstanbul, Turkuaz Yayınları, 2006, s. 23.

[150] Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 148, 149.

[151] Cafer Mum, "Sebk-i Irakî", **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006, C. V, s. 233, 234.

[152] Mum, **a.g.e.**, s. 233, 234.

IX/XV. asırda şairlerin hünerlerini gösterme ve kanıtlamada önemli bir yeri olan kaside söyleme büyük ölçüde kendilerinden önceki büyük kaside şairlerini hem şekil hem de muhteva bakımından taklit etme şeklinde idi. Zor redifler seçme, çeşitli edebî sanatlar ve tuhaf mazmunlar kullanma, matlaʿ yineleme, kasidelerin uzun oluşu, gerektiğinden fazla gösteriş ve doğallıktan uzaklaştıracak kadar aşırı sanatlara yer verme bu devrin kasidelerinde görülen hususiyetlerdir.[153] Kabûlî, kasidelerinde bu özellikleri taşımakla birlikte dönemin şairlerinin kasidelerinde kullandığı 'gül', 'nergis', 'benefşe', 'esb', 'rîhte', 'leşker' gibi rediflere de yer vermiştir.[154]

IX/XV. yüzyıl Fars şiirinin en önemli özelliklerinden biri; VII/XIII. ve VIII/XIV. yüzyıldaki sadeliği ve akıcılığı kaybetmeden yeni mazmun ve manalar, teşbihler bulma ve özel bir üslupla bunu ifade edebilmektir.[155] Kabûlî'nin şiirlerinde bunu görmek mümkündür ancak sözün daha kuvvetli olmasını sağlayan bu özellik, şiirleri lafzen anlaşılır kılsa da mana itibariyle anlamayı güçleştirmektedir. Aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi:

شبی نبُود کزان خورشیدرو دور از سرشکِ خود

زمین را همچو گردون جیب پُر کوکب نمی‌بینم[۱۵۶]

Gözyaşımın o güneş yüzlüden uzak olduğu bir gece olmadı; sinesi yıldızla dolu felek gibi olan yeri (gözyaşlarımdan) görmüyorum.

Şair burada sevgilinin yüzünü güneşe, kendi sinesini gökyüzüne, göğsüne dökülen gözyaşlarını da yıldızlara benzetmiştir. Gökyüzünün sinesi nasıl yıldızla doluysa, âşığın gözyaşları da sinesini doldurmuş ve görmesini güçleştirmiştir.

به شوقِ خیلِ جانان مطلعی گفتم ز نو کو را

---

[153] Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 215.

[154] Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 218.

[155] Şemîsâ, **a.g.e.**, s. 290; Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 230; Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 221.

[156] **Metin**, G 6/4.

نهاد از مطلعِ خورشیدِ عقلِ نکته‌دان احسن[157]

Sevgilinin ordusunun şevkiyle yeniden bir matlaʿ söyledim; nüktedan akıl güneşinin doğduğu yere en güzel şekilde yerleşti.

سمندِ تیزگامِ فکرتم را عار می‌آید		که پوید در رهِ مدحِ تو با هر سست‌پی کودن[158]

Düşüncemin çevik atına utanç gelir; çünkü seni methetmede yavaş giden ahmaklarla birlikte yol alıyor.

İlk beyitte şair, aklını güneşe benzetmiş; akıl güneşinden doğan nükte yeni bir şiirin doğuş yeri yani matlaı olmuştur. İkincisinde düşüncesini, süratli ve çevik at anlamına gelen ‘semend’e benzetmiş; böylelikle şair, padişahı methetmede ahmak olarak nitelediği rakiplerin aksine nasıl çevik ve hızlı yol aldığını ifade etmiştir.

Eski üslupta kaside söylemenin ardından yerini yavaş yavaş gazel söylemeye bıraktığı bu dönemin gazellerinde iki üslup hâkimdir. İlkinde sözün letafeti ve anlaşılırlığı ön plandadır ve Hâfız-ı Şîrâzî’nin tarzını anımsatır. Diğer üslupta ise mazmunlar ve anlam kapalılığı daha fazladır. Emîr Husrev-i Dihlevî, Hasan-ı Dihlevî (ö. 737/1337 [?]) ve Kemâl-i Hocendî (ö. 803/1401) bu üslubu kullanan şairler arasındadır.[159] Kabûlî’nin gazellerinde ilk üslubun hâkim olduğu görülür.

Fars şiirinde dönemin bir diğer özelliği eski büyük şairleri taklit, eski eserleri inceleme, mazmunları tekrarlama gibi özelliklerin ön planda olmasıdır. En çok Nizâmî-yi Gencevî, Saʿdî-yi Şîrâzî, Firdevsî (ö.411/1020 [?]), Emîr Husrev-i Dihlevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hâkânî, Hâfız-ı Şîrâzî, Kemâleddîn-i Isfahânî, Hâcû-yi Kirmânî, Zahîr-i Fâryâbî, Hâce Hasan-ı Dihlevî (ö. 737/1337 [?]), Enverî,

---

[157] **Metin**, K 2/7.

[158] **Metin**, K 2/33.

[159] Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 229-230; Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 149-150, 213.

Selmân-ı Sâvecî gibi şairlerin şiirleri takip edilmiş, incelenmiş ve bilinen kaside, gazel ve mesnevilerine nazireler yazılmıştır. [160]

Klasik dönemi takiben IX/XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra Herat, Horasan ve Türkistan'da Sebk-i Hindî diye adlandırılan yeni bir üslup doğmuştur. Horasan ve Irak üsluplarından sonra çıkan ve X/XVI. ile XI/XVII. yüzyılda gelişiminin zirvesine ulaşan bu üslup, özellikle gazelde kendisini gösterir ve ince hayalleri sade bir dille ifade etme esasına dayanır.[161] IX/XV. yüzyılın Baba Figânî (ö.925/1519 [?]), Kâtibî-yi Nişâbûrî (ö. 839/1435 [?]) ve Ehlî-yi Şîrâzî (ö. 942/1535) gibi şairleri bu üslubu kullananlar arasındadır.[162] Bu üslubun özelliği olarak her ne kadar eski üsluptan tedricen uzaklaşılmış ve daha sade ve yeni bir dile yönelme olsa da, Molla Câmî (ö. 898/1492), Kâsım-ı Envâr (ö. 837/1433 [?]) gibi eski geleneği devam ettirmiş şairler de bulunmaktaydı.[163] Şairimiz Kabûlî de, döneminde hâkim olan şiir özelliklerinden uzak kalmamakla birlikte bu geleneği devam ettiren şairler arasında yerini almıştır.

Şairin üslubunda etkili olan önemli bir husus da meddah/metheden konumunda oluşudur. Şairin şiirlerinde, özellikle kasidelerinde övgüde aşırı mübalağaya yer vermesi, rakiplerini hicvetme ve kendisini onlardan üstün görmede tercih ettiği mefhumlar ve mazmunlar kendi hissiyatından çok mesleki olarak şairlik vazifesini yerini getirme hüviyeti taşır.

Kabûlî divanında görülen başlıca dil özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- «آمدن» (gelmek) fiilinin «شدن» (olmak) anlamında kullanılması. Örnek: K 5/17, G 99/4.

[160] Abdulhuseyn Zerrînkûb, **Seyrî der Şiʿr-i Fârsî**, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Nevîn, 1367, s. 97; Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 209, 217; Yârşâtır, **a.g.e.**, 78-79; Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 229.

[161] Şemîsâ, **a.g.e.**, s. 291.

[162] Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 229.

[163] Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 98; Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 212.

- Gelecek zamanda fiilin masdar-ı muhaffef yerine masdar-ı aslî ile getirilmesi. Örnek: «تابع خواهد شدن» K 2/29.
- Mutlak yeterlikte asıl fiilin masdar-ı muhaffef ile değil masdar-ı aslî ile getirilmesi. Örnek: «توان دادن» D 13/10.
- Mâzî-yi istimrârîde, fiilin başına getirilen «می» edatı yerine fiilin sonuna «ی» getirilmesi. Örnek: «کردمی» D 18/5.
- Muzâriʿ-i istimrârîde olumsuzluk eki olan «ن» harfinin «می» edatının değil, fiilin başına getirildiği de görülür: «مینگوید» D 22/12.
- Mâzî-yi istimrârîde «می» nin veya «می» edatı yerine fiilin sonuna getirilen «ی» nın «همی» ile birlikte kullanılması. Örnek: «همی میکرد» D 10/3, 14/13; «همی خواندی» D 13/9.
- Mâzî-yi naklîde bazen fiilin mazi kökünden sonra ek fiilin üçüncü tekil şahsına, elif harfi (ا) hazfedilmiş hâlde, çekim ekleri getirilmiştir. Örnek: «آفریدست», «گزیدست» D 21/44.
- Bazı isim tamlamalarında izafet kesresi yerine «را» kullanılması.
- «در» anlamında «به … در» ve «در … اندر» in kullanılması. Örnek: K 4/14, K 21/25.
- Emir fiilin, klasik kullanımı ile de gelmesi. Örnek: «گو بمیر» G 18/5.
- «د» yerine «ت» harfinin kullanılması. Örnek: K 17/102.
- «گردیدن» ve «افتادن» fiillerinin «شدن» (olmak) anlamında kullanılması. Örnek: D 12/34, 36.
- «بِه از» kelimesinin «بهتر» anlamında kullanılması. Örnek: G 154/5.

Sonuç olarak şairin, döneminin genel dil ve üslup özelliklerini yansıtmakta olduğu görülür. Şairin bazı manzumelerinde anlaşılması zor terkiplere rastlanmakla birlikte genel olarak dili akıcıdır. Kabûlî'nin tabi olduğu ekoller yanında kendisine has sayılabilecek dil ve üslup özellikleri ile bu ekollerin temsilcileri sayılan etkilendiği şairlere bir önceki başlıklarda ayrıca değinilmiştir.

2.3. ESERLERİ

2.3.1. Külliyyât-ı Dîvân-ı Kabûlî (Birinci Divan)

Kabûlî'nin, mücellit hattat Gıyâs-ı Isfahânî tarafından yazılan ve şairin 880/1475-76 yılında tamamlayıp Fatih Sultan Mehmed'e takdim ettiği divanıdır.[164] 191 varaktan oluşan eserin tespit edilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı'nda, 3958 numarada kayıtlıdır.[165]

Eser şu beyit ile başlar:

به نامِ پادشاهی کاهلِ دیوان		کنند از نامِ او بر نامه عنوان[166]

Eserin son beyti ve ketebe kaydı şöyledir:

شاهدِ نسرین بر دولت در آغوشِ تو باد		باد دایـم گلبنِ بـختِ ترا بر بار گل[167]

«تـــم الـــدیوان بعـــون ملـــک الـــمنّان بـــحمد الله و منـــه و حســـن توفیقـــه و فـــرغ مـــن تـــحریره العبـــد الضـــعیف النحیـــف الـــمحتاج الـــی رحـــمه الله تعـــالی و غفرانـــه غیـــاث الـــمجلّد

[164] Ertaylan, **a.e.**, s. 1.

[165] Nüshanın ayrıntılı tavsifi ve hakkında geniş bilgi için bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 20-28; Günay Kut, "Kabûlî'nin İlk Divanındaki Türkçe Şiirler", **Yazmalara Adanmış Bir Ömür: Nimet Bayraktar'a Armağan**, haz. İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, Nergis Ulu, İstanbul, Türk Kütüphaneciler Derneği, 2006, s. 107, 108.

[166] Ertaylan, **a.e.**, s. 1.

[167] Ertaylan, **a.e.**, s. 378.

الاصفهانی بدار السلطنه قسطنطنیه حماها الله من جمیع الافات و البلیّه فی شهور سنه ثمانین و ثمانمائه الهجریه»[168]

Divanda sırasıyla şu bölümler mevcuttur: Münacat ve naat bölümlerini de içine alan mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir dibace, Farsça ve Türkçe kasideler,[169] hezeller, kıtalar, gazeller ve rubailer ile birkaç ferdden sonra gelen hatime. Hatime ve ketebe kaydından (880/1475-76) sonra ise Türkçe gazeller ve sultanı öven birkaç kaside yer alır.[170]

Divan, İsmail Hikmet Ertaylan tarafından, İstanbul fethinin 500. yıldönümü münasebetiyle ‘**Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî’** adıyla ve Ertaylan'ın 28 sayfalık bir tanıtım yazısıyla birlikte tıpkıbasım hâlinde neşredilmiştir.[171] Daha sonra Ertaylan'ın bu baskısı esas alınarak, tıpkıbasımın başında verilen bilgilerin Farsça çevirisiyle birlikte Yahyâ Hân-Muhammed Âzerî tarafından **Dîvân-ı Kâbûlî-yi Herevî**[172] adıyla 1386/2007 yılında Tahran'da yayımlanmıştır.[173] Âzerî'nin bu baskısı Habîb Âbâdî

[168] Ertaylan, **a.e.**, s. 351.

[169] Kasideler bölümünde terkîb-i bendlere de yer verilmiştir. Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 155-160, 189-190.

[170] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 20-28. İlk divandaki 2 kaside ile 11 gazelden oluşan Türkçe şiirlerin, Günay Kut tarafından çeviri yazısı ve Hakan Taş tarafından günümüz Türkçe'sine çevirisi makale olarak yayımlanmıştır. Bkz. Kut, **a.g.m.**, s. 102-120; Hakan Taş, "Mevlânâ Kabûlî [1438-1478] ve Dîvân'ındaki Türkçe Şiirleri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sa. 16, İstanbul, Kültür Ocağı Vakfı, 2007, s. 135-160. Necla Çobanlı tarafından da "XV. Yüzyıl Şairlerinden Hâmidi ve Kabûlî'nin Türkçe Şiirleri" adlı mezuniyet tezi hazırlanmış ve bu tezde şairin Türkçe şiirlerine de yer verilmiştir. Bkz. Necla Çobanlı, "XV. Yüzyıl Şairlerinden Hâmidi ve Kabûlî'nin Türkçe Şiirleri", Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, nr. 353, 1949-50.

[171] İ. H. Ertaylan, **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.

[172] Kabûlî'nin Heratlı olduğu bilgisi, "*Bu zatın aslen Heratlı olduğu ve Ali Şîr Nevâî ile muasır bulunduğu da Kamusu a'lâmda mezkûrdur*" şeklinde Karatay kataloğunda geçmektedir. Bkz. Karatay, **a.g.e.**, s. 232. Ancak **Kâmûsu'l-aʿlâm**'da 'Kabûlî' ismine bakıldığında kendisinin İranlı şairlerden olduğu bilgisi geçmekle birlikte Heratlı olduğuna dair açık bir bilginin yer almadığı görülür. Bkz. Sami, **a.g.e.**, s. 3599.

[173] Yahyâ Hân-Muhammed Âzerî, **Dîvân-ı Kâbûlî-yi Herevî**, Tahran, Bunyâd-i Mevkûfât-i Doktor Muhammed Efşâr, 1386.

tarafından bir makalede değerlendirilmiş ve kitabın şekil ve muhtevasına dair bazı eksikliklere ve hatalara temas edilmiştir.[174]

2.3.2. Dîvân-ı Kabûlî (İkinci Divan)

Kabûlî'nin şimdiye kadar bilinen tek eseri 880/1475-76 yılında tamamlayıp Fatih Sultan Mehmed'e sunmuş olduğu divanı idi. Ancak Karatay kataloğundaki bilgiye[175] dayanarak ve Günay Kut'un "*Kabûlî'nin İlk Divanındaki Türkçe Şiirler*" adlı makalesinde yer verdiği malumat ve tespitiyle[176] Kâbûlî'nin ikinci bir divan tertip etmiş olduğu bilgisine ulaşıyoruz. "İkinci Divan" ifadesi ve bilgisini, şairin zikredilen divandaki beyitlerinden çıkarmaktayız:

الهی نزهتِ این منظرِ نو　　　که طرح انداختم از بهرِ خسرو

الهی این دوم فرخنده دیوان　　　که تزیین داده‌ام از بهرِ سلطان

الهی این دوم دیوانِ اشعار　　　که هست ابیاتِ او پر دُرِّ شهوار[۱۷۷]

İlâhî! Bu yeni manzaranın (divanın) temelini Padişah için attım. İlâhî! Bu kutlu ikinci divanı Sultan için süsleyip donattım. İlâhî! Bu ikinci divandaki şiirler, padişaha yaraşır incilerle dolu beyitlerden oluşur.

Şair bu divanını bir gazelinde, Sultan'ın ayrılığıyla tertip ettiğini ifade eder:

قبولی گرچه دیوانی به هجرت ساخت سلطانم

نمی‌گنجد به صد دیوان حدیثِ آرزومندی[۱۷۸]

---

[174] Bkz. Ferzâd Ziyâyî Habîb Âbâdî, "Mevârid-i Gayr-i Kâbil-i Kabûl der Dîvân-ı Kabûlî!", **Cihân Kitâb**, şomâre: 11-12, 1387, s. 26-29.

[175] Karatay, **a.g.e.**, s. 233-234.

[176] Kut, **a.g.m.**, s. 103.

[177] **Metin**, D 24/46, 55, 57.

[178] **Metin**, G 129/5.

Sultanım! Kabûlî, her ne kadar senin hicranınla bir divan tertip etse de arzusunu anlatmaya yüz divan yetmez.

Esas itibariyle Farsça şiirlerden meydana gelen divanda beş bölüm mevcuttur: Tevhid, münacat ve naat bölümlerini de içine alan mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir dibace (1^b-21^b), Farsça kasideler (22^b-59^b) ile Türkçe kasideler (38^a-41^a), Farsça gazeller (60^b-103^b) ile Türkçe gazeller (104^a-105^b), kıtalar (105^b-106^b) ve rubailer (106^b-107^a).

Kabûlî, ikinci divandaki hemen hemen tüm şiirlerinde Padişah'tan ayrılığı, bu ayrılığın verdiği ızdırabı, yeniden Sultan'a kavuşabilme muradını ve beklentisini konu edinir.

Kabûlî'nin ilk divanının Tahran baskısını hazırlayan Yahyâ Hân-Muhammed Âzerî, şairin zikredilen her iki divanı arasında şekil ve mefhum olarak benzerlik bulunduğunu ifade etmekle birlikte ilk divan sahibi olan şairin, divanın birkaç yerinde başka bir Kabûlî'nin varlığını ima ettiğini belirterek ikinci divan sahibi ile ilk divan sahibinin farklı kişiler olabileceğini söyler ve buna delil olarak da şu iki beyti nakleder:[179]

لطفِ دگر که ساخته‌ای چون قبولی‌ام   مقبول بندگان شهِ دادگر مرا

Türkīde gerçi Ḳabūlī gibi idüm Aʿcemī
Medḥ-i Sulṭān'da beni itdi zebān-āver güneş

Ancak şairin her iki divanının muhtelif yerlerinde ve mahlasına yer verdiği birçok beyitte olduğu gibi bu beyitlerde de Kabûlî diye andığı kişi kendisidir. Âzerî de bu varsayımının ardından buna dair şüphelerinin olduğunu da ilave etmiştir.

Şairin Fatih Sultan Mehmed'e sunmuş olduğu[180] ikinci divanın tertip tarzı tıpkı birinci divan gibidir. Her iki divan mesnevi nazım şekliyle ve aruzun Hezec

[179] Muhammed Âzerî, **a.g.e.**, s. 24, 25 ve 108, 223; Ertaylan, **a.g.e.**, s. 25, 107.

[180] Kabûlî, **Dîvân-ı Kabûlî**, vr. 21^a-21^b.

bahrinde mefâʿîlün mefâʿîlün feʿûlün kalıbında söylenmiş bir dibace ile başlamış ve aynı Padişah'a sunulmuştur. Divanların şekil, dil, üslup ve muhtevaları açısından benzerliklerinin yanı sıra ortak beyitlerinin varlığı[181] ve şairin edebî olarak etkilendiği, övdüğü, kendisiyle kıyasladığı kişilerin aynı olması gibi hususiyetler bu divanın da aynı Kabûlî'ye ait olup olmadığına dair şüpheleri bertaraf etmeye yetecek niteliktedir.

Farklı olarak bu divanda hezeliyat bölümüne yer verilmemiştir. Birinci divanda başta Şehzade Bâyezîd olmak üzere devlet ricali, dönemin vezirleri, âlimleri ve önemli şahsiyetleri hakkında methiyeler yer alırken ikinci divandaki methiyeler çoğunlukla Fatih Sultan Mehmed'e dairdir.

Eserin şekil ve muhtevasına dair ayrıntılı bilgiye inceleme kısmında yer verilecektir.

[181] Şairin birinci divanında yer alan Türkçe bir gazeli, ikinci divanındaki bir kasidesinin tegazzül bölümünde yer almaktadır. Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 353-354 ve **Metin**, K 15/22-26.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KABÛLÎ DİVANI'NIN İNCELENMESİ

3.1. DİVANIN ŞEKİL YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

3.1.1. Dibace

Kabûlî divanında klasik divan tertibi yoktur. Divan, mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir dibace ile başlar. Bu dibace, Hezec bahrinin mefâʿîlün mefâʿîlün feʿûlün vezniyle yazılmış olup 593 beyitten oluşur.

Besmeleden sonra 24 beyitten oluşan tevhid, 21 beyitten oluşan münacat ve 39 beyitten oluşan naatin ardından 593 beyit sürecek olan divana giriş mahiyetinde ve mesnevi şeklinde yazılmış olan bu dibacede şair, mesneviyi niçin yazdığına dair gerekli izahatte bulunduktan sonra Hükümdar'ın methine başlar. Daha sonra şair, Padişah'ın Boğdan seferi ve fethi ile ilgili bilgiler verir ve fethe tarih düşürür. Zikredilen manzumelerin ardından şairin arz-ı hâlini anlatan bir kısım yer alır. Arz-ı hâlden sonra şairin, Şehzade'nin yanında görmüş olduğu eğitim, Padişah'ın huzuruna kabulü, şiirine dair bilgi ve hükümdarların şairleri terbiyesi ile ilgili şiirlere yer verilir. Padişah'a mazeretini bildirip ondan affını ve ihsanını diledikten sonra Kabûlî, divanı kim için tertip ettiğini zikreder ve dua ile dibaceyi tamamlar. Dibaceden sonra kasideler bölümüne geçilir.

Dibacede yer alan şiirlerin muhtevasına 'divanda yer alan şiirlerin muhtevası' başlığı altında değinilecektir.

3.1.2. Nazım Şekilleri

3.1.2.1. Kaside

Divanda, üçü Türkçe olmak üzere kaside nazım şekliyle yazılmış 22 şiir mevcuttur.[1] Divandaki kasidelerin beyit sayısı 17 ile 109 arasında değişmektedir. Türkçe kasideleri ile birlikte bu kasideler 1043 beyitten oluşur. Divanda yer alan kasidelerde en çok Hezec ve Remel olmak üzere yedi bahre ait vezin kullanılmıştır. Kasidelerin beyit sayısı başlıkları ile birlikte aşağıdaki tabloda verilmiştir:[2]

Tablo 1: Kaside Başlıkları

	Başlık	Beyit Sayısı
1	[Münacat]	18
2	Bu Kasideyi Karaboğdan Seferi Hakkında Muzaffer Askerin Kuşanmış Hâlde Gittikleri Gün Söyler	39
3	Bu Kasideyi Karaboğdan'ın Fethi Hakkında Söyler	33
4	Bu Kasideyi de O Mübarek Sefer Hakkında Söyler	24
5	Bu Kasideyi de O Sefer Hakkında Söyler	34
6	Bu Kasideyi de Aynı Seferle İlgili Olarak Edirne'de Söyler	46
7	Bu Kasideyi de Aynı Seferden Hayırla Dönüş Hakkında Söyler	17
8	Aynı Seferle İlgili Kurban Bayramı Tebriği İçin Söyler	50
9	Yine Aynı Sefer Hakkında Söyler	39

[1] Kabûlî'nin ikinci divanında yer alan Farsça kasideler daha evvel tarafımızdan incelenerek tebliğde sunulmuş ve bildiri olarak yayımlanmıştır. Bkz. Elif Namoğlu, "Mevlânâ Kabûlî'nin Farsça İkinci Divanı'ndaki Kasideler", **II. Genç Akademisyenler Sempozyumu**, Ankara, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2014, s. 459-476. Türkçe kasideler ise Günay Kut tarafından çeviri yazısı ile makale olarak yayımlanmıştır. Bkz. Günay Kut, "Kabûlî'nin İkinci Divanındaki Türkçe Kaside ve Gazeller", **In Memoriam Şinasi Tekin II: Türklük Bilgisi Araştırmaları**, no: 31/II, 2007, s. 108-115. Çalışmamızın metin kısmında, transkripsiyon alfabesi ile şairin Türkçe kasidelerine yer verilmiştir. Bazı yerlerde, zikredilen makalede verilenden farklı yazım önerileri de yer almaktadır.

[2] Kaside başlıklarına daha önce tarafımızdan hazırlanan makalede Farsça olarak yer verilmişti. Bkz. Namoğlu, **a.e.**, s. 467. Bu tabloda başlıklar Türkçe çevirisi ile verilmiştir.

10	Aynı Seferde [Emîr] Husrev'in Bahru'l-ebrâr'ına Cevap Olarak Söyler	43
11	Şehzade Sultan Bâyezîd'in Övgüsü Hakkında, Kâtibî'ye Cevap Olarak Söyler	35
12	Şehzade'ye Övgü Hakkında	56
13	Bu Türkçe Kasideyi de Boğdan'ın Fethi Hakkında Söyler	28
14	Bu [Türkçe] Kasideyi Şeyhî'ye Cevap Olarak Hükümdara Söyler	42
15	Bu [Türkçe] Kasideyi de Aynı Sefer Hakkında Söyler	34
16	Bu Kasideyi Bursa'da Ramazan'ı Tebrik İçin Hâce Hâkânî'ye Cevap Olarak Söyler	63
17	Bu Kasideyi Hükümdardan Ayrıldıktan Sonra Söyler	102
18	Bu Kasideyi de Bursa'da Hükümdara Övgü Hakkında Hâce Hâkânî'ye Cevap Olarak Söyler	110
19	Bu Kasideyi de Bursa'da Kurban Bayramı'nı Tebrik İçin Hükümdara Övgü Olarak Söyler	56
20	Yine Bursa'da Hükümdara Övgü Olarak Söyler	61
21	Bu Kasideyi de Bursa'da Ungurus Seferi'nden Hayırlı Gelişe Dair Söyler	46
22	Şehzade'ye Övgü Hakkında Söyler	67
	Toplam Beyit Sayısı	1043

Kasidelerin birçoğunda tegazzül bölümü ve tecdîd-i matla'[3] bulunur.

[3] Şair, nesib bölümünden sonra okuyucuda yeni bir düşünce ve duygu zevki uyandırmak için aynı kafiyede bir beyit söyler. Buna, 'tecdîd-i matla'' denir. Olgu Gürdal, "XV. Yüzyıl Dîvânlarındaki Kasîdelerde Nesib Bölümü", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, Celâl Bayar Üniversitesi, 2008, s. 21; Mehmed Çavuşoğlu, "Kasîde", **Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri)**, Ankara, 1986, s. 21.

3.1.2.2. Gazel

Şairin divanında altısı Türkçe olmak üzere[4] 198 adet gazel bulunmaktadır. Gazeller kafiyelerinin son harflerine göre alfabetik sıralanmamıştır ve her harf için gazel bulunmaz. Gazellerinin uzunluğu en az beş, en fazla 10 beyit şeklindedir. Şairin iki gazeli nâ-tamamdır ve dört beyitten oluşur. Nâ-tamam ya da nâkıs olarak da geçen gazelin tanımı ihtilaflıdır. Şöyle ki bazı kaynaklar beş beyitten az olan gazelleri nâ-tamam olarak kabul ederken bazıları dört hatta üç veya iki beyitli gazellerin de bulunabileceği görüşünü savunmuştur.[5] Burada bizim bu iki gazelin nâ-tamam oluşuna delilimiz beş beyitten az olması dışında, yazma nüshada ilgili gazellerde bir beyitlik satırın, sonradan tamamlanmak üzere boş bırakılmış olmasıdır. Birincisinde nâkıs olan yer mahlas beyti (G 49), ikincisinde dördüncü beytin olması gereken yeridir (G 99).[6] Şairin beş beyitten oluşan 111, altı beyitten oluşan 39, yedi beyitten oluşan 38, sekiz beyitten oluşan beş, dokuz beyitten oluşan iki ve 10 beyitten oluşan bir gazeli vardır. Zikrettiğimiz nâkıs gazeli dışında, şair tüm gazellerde mahlasına yer vermiştir.

Şairin dört gazelinde ‘redd-i matlaʿ’ görülmektedir; yani matlaʿ beytin ilk mısraı, makta beytin son mısraında tekrar edilmiştir. (G 37, G 96, G 117 ve G 163)

3.1.2.3. Kıtʿa

Divanda ‘mukattaʿât’ başlığı altında kıta nazım şekliyle yazılmış dokuz şiir vardır. Bunlardan beş tanesi iki beyit, ikisi üç beyit, diğer ikisi de beş beyitten oluşur. Şair, hepsinin ilk mısralarında mahlasını kullanmıştır. Bu kıtaların dışında şairin Fatih Sultan Mehmed’in Boğdan zaferine düşürdüğü bir de tarih kıtası bulunur. Bu kıtaya şiirlerin muhtevası kısmında yer verilmiştir.

---

[4] Kabûlî’nin ikinci divanında yer alan Türkçe kasideler, Günay Kut tarafından çeviri yazısı ile makale olarak yayımlanmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.g.m.**, s. 115-118. Çalışmamızın metin kısmında, transkripsiyon alfabesi ile şairin Türkçe gazellerine yer verilmiştir. Bazı yerlerde, zikredilen makalede aktarılandan farklı yazım önerileri de yer alır.

[5] Bkz. Cemâl Kurnaz, Halil Çeltik, **Divan Şiiri Şekil Bilgisi**, İstanbul, H Yayınları, 2011, s. 49-54.

[6] Bkz. **Metin**, G 49 ve G 99; Kabûlî, **Dîvân-ı Kabûlî**, vr. 71[a] ve 82[b].

3.1.2.4. Rubai

Şairin divanında sekiz adet rubaisi yer almaktadır.

3.1.3. Vezin

Kabûlî divanında en çok Hezec ve Remel olmak üzere sekiz bahre ait 23 adet vezin kullanmıştır. Şairin bunlardan en çok mefâʿîlün mefâʿîlün mefâʿîlün mefâʿîlün ve fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün vezinlerini kullandığı görülür:

Tablo 2: Divanda Kullanılan Vezinler

Bahir	Vezin	M	K	G	Kı
Hezec	Mefâʿîlün mefâʿîlün mefâʿîlün mefâʿîlün	-	4	50	-
Hezec	Mefâʿîlün mefâʿîlün feʿûlün	1	1	13	5
Hezec	Mefʿûlü mefâʿilün feʿûlün	-	-	1	-
Hezec	Mefʿûlü mefâʿîlün mefâʿîlün feʿûlün	-	-	1	-
Hezec	Mefʿûlü mefâʿîlü mefâʿîlü feʿûlün	-	1	10	-
Hezec	Mefʿûlü mefâʿîlün mefʿûlü mefâʿîlün	-	-	3	-
Remel	Fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün	-	-	3	-
Remel	Fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün	-	4	35	-
Remel	Feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün	-	-	1	-
Remel	Feʿilâtün feʿilâtün feʿilün	-	-	1	-
Remel	Feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilün	-	1	13	-
Müctes	Mefâʿilün feʿilâtün mefâʿilün feʿilâtün	-	-	6	-
Müctes	Mefâʿilün feʿilâtün mefâʿilün feʿilün	-	4	16	-
Muzâriʿ	Mefʿûlü fâʿilâtün mefʿûlü fâʿilâtün	-	3	8	-
Muzâriʿ	Mefʿûlü fâʿilâtü mefâʿîlü fâʿilün	-	1	23	-

Münserih	Müfteʿilün fâʿilün müfteʿilün fâʿilün	-	1	1	-
Recez	Müfteʿilün mefâʿilün müfteʿilün mefâʿilün	-	-	1	-
Recez	Müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün	-	1	4	-
Hafîf	Feʿilâtün mefâʿilün feʿilün	-	1	5	3
Mütekârib	Feʿûlün feʿûlün feʿûlün feʿûlün	-	-	1	1
Mütekârib	Feʿûlün feʿûlün feʿûlün feʿûl	-	-	2	-

Şairin bazı beyitlerinde vezin gereği ses düşmesi veya ses türemesi şeklinde lafız değişiklikleri görülür. Ses düşmeleri daha çok fiil çekimlerinde göze çarpar. Mesela ‘goşâden’ (گشادن) fiilinin emir çekiminde ‘be-goşây’ (بگُشای) yerine ‘be’gşây’ (بگْشای) şeklinde okunur:

الهی! بر گناهِ ما ببخْشای　　به روی ما دری از عفو **بگْشای**[٧]

بگْشای لب و زآن دهن از حالِ دلم پرس　　زآن پیش که آواره به ملکِ عدم افتد[٨]

Aynı şekilde ‘be-nişest’ (بنِشست), ‘be-gozâşte’ (بگُذاشته), ‘be-niger’ (بنِگر), ‘be-gozer’ (بگُذر), ‘be-girifte’ (بگِرفته), ‘ne-tevân’ (نتَوان), ‘ne-buved’ (نَبود) yerine sırasıyla ‘be’nşest’ (بنْشست), ‘be’gzâşte’ (بگْذاشته), ‘be’nger’ (بنْگر), ‘be’gzer’ (بگْذر), ‘be’grifte’, (بگْرفته) ‘ne’tvân’ (نتْوان), ‘ne’bved’ (نبْود) şeklinde okunması gerekir.[9]

7 **Metin**, D 2/9, G 168/4.

8 **Metin**, G 168/4.

9 **Metin**, D 15/11; D 21/32; K 12/26, K 18/10, 11, 35, 46, G 21/2, 4, G 31/3, G 40/6, G 123/4, G 127/1, R 7/1; K 18/10, K 19/16; K 18/17; D 23/12; D 2/6.

Yine vezne uydurmak amacıyla, aslında şeddeli olan bir kelime şeddesiz olarak okunur. Mesela «عامّه» kelimesinin şeddesiz olarak «عَامَه» şeklinde okunması gibi:

اگرچه زاهدِ خودبین فریب داد به **عامه**   قبولِ خاص نشد حاصلش به فش و عمامه[10]

Ya da bunun tam tersi olarak, «هَسْتِی» şeklinde okunması gereken kelimenin «هَسْتِیّ» şeklinde şeddeli okunması gibi. (G 188/4)

Şair bazen şahsî tasarruflarda bulunarak 1,5 hece olarak okunması gereken kelimeyi 1 uzun hece olarak değerlendirmiştir. Aşağıdaki beyitlerde geçen «ساخت», «مباد», «خداوندگار», «چرخ» kelimelerinde olduğu gibi:

پادشها بنده را فیضِ قبولی رسید   تا که قبولِ تو **ساخت** حضرتِ پروردگار

گِردِ جنابِ تو باد سیرِ مه و مهر را   جز به مرادت **مباد** دورِ فلک هیچ بار

رشتهٔ زر می‌دهد خورشید تا دوزد فلک   بر قبای قدرِ خدّامِ **خداوندگار** گل

از بهرِ زیب بزمت در سلخ و غرّه مه را   زورق برآورد **چرخ** بی‌سعیِ کوره و دم[11]

Beyitlerdeki bazı kelimelerin vezin gereği ziyâdesi (şiirde fazla olarak bir şeyin gelmesi) veya hazfı (ziyâdenin zıddı) söz konusudur. Bunlar daha ziyade alışılmış ve bir kusur olarak sayılmayan türdendir: «گر» ve «اگر», «کنون» ve «اکنون», «پادشه» ve «پادشاه», «ره» ve «راه», «برون» ve «بیرون», «چار» ve «چهار», «پیرهن» ve «پیراهن», «کوته» ve «کوتاه», «ناگه» ve «ناگاه» gibi.

---

10 **Metin**, G 108/1.

11 **Metin**, K 5/29, K 5/34, K 6/27, K 9/9.

Divandaki bazı beyitlerde veznin çıkmaması, eksik kalması şeklinde vezin kusuruna rastlanmıştır. Bu tür vezin aksaklıklarının müstensihten kaynaklı olabileceği düşünülebilir. Bahsedilen beyitler metin kısmında dipnot olarak belirtilmiştir.[12]

3.1.4. Kafiye ve Redif

Kabûlî divanında genel olarak kafiye kurallarına riayet edildiği görülür. Ancak kimi yerde kafiyeye uydurmak amacıyla telaffuz değişikliği yapmamız gerekir. Örneğin aşağıdaki beyitte «خُور» (hor) kelimesini kafiye gereği «خَور» (her) şeklinde okuruz.

ولیکن خوک‌ماهی بود یک **سَر** برای خوردن کفّار در **خَور**[١٣]

Şairin 110 beyitlik «ریخته» (rîhte) redifli kasidesi zû-kâfiyeteyn'dir.[14]

Divan müretteb değildir. Her harf için gazel söylenmemiş; kafiye düzeninde elifba sırası takip edilmemiştir. ا (elif) harfiyle 18, ت (te) harfiyle 17, خ (hı) harfiyle 1, د (dal) harfiyle 47, ر (râ) harfiyle 8, ز (ze) harfiyle 2, ش (şın) harfiyle 3, ض (dad) harfiyle 1, ف (fe) harfiyle 1, ک (kef) harfiyle 2, ل (lam) harfiyle 2, م (mim) harfiyle 40, ن (nun) harfiyle 20, و (vav) harfiyle 9, ه (he) harfiyle 11 ve ی (ye) harfiyle 15 adet gazeli vardır.

Kasidelerinde şair «شکست» (şikest), «لشکر» (leşker), «اسب» (esb), «بنفشه» (benefşe), «نرگس» (nergis), «گل» (gül) gibi ve gazellerinde «خرسند» (hursend), «در کپنک» (der-kepenek), «کیست که داند» (kîst ki dâned), «افزون می‌شود» (efzûn mî-

---

[12] Bkz. **Metin**, G 31/3, G 139/3.

[13] **Metin**, D 16/14.

[14] Bkz. **Metin**, K 18/1-110.

şeved), «نمی بینم» (nemî-bînem), «گره گره» (girih girih), «من با من» (men bâ-men), «از من دریغ داشت» (ez-men derîg dâşt) gibi kısa veya uzun rediflere yer vermiştir.

Bazı beyitlerde redifle yetinilip kafiyeye yer verilmediği de görülür. Örneğin aşağıdaki matla' beytin ilk mısraında redifle yetinilmiştir:

مرا ذکرِ لبِ او خاطرِ ناشاد بگشاید

بلی حبِّ نبات اندر دهن آ**واز** بگشاید

همایون‌خالِ مشکین‌بر جبین با ابروانِ او

همایی دان که بالش در گهِ پر**واز** بگشاید...[15]

3.2. DİVANDA YER ALAN ŞİİRLERİN MUHTEVASI

Şair, hükmünün baştanbaşa revan olduğu Allah'ın adıyla başladığı tevhid kısmından sonra divanda günahkârlık ve pişmanlık duygularının dile getirildiği münacata yer verir. Şairin münacata doğrudan bağışlanma yakarışıyla girdiği görülür:

خدایا! چون نهی دیوانِ محشر　　خطای بنده را خط کش به دفتر

سیه رویم مکن از خامۀ خویش　　رخم را کن سفید از نامۀ خویش[16]

Allah'ım! Mahşer divanını kurduğunda (bu) kulun günahını defterden sil! Amel defterinde kaleminle yüzümü karartma; ağart!

Günahlarından ve hatalarından dolayı Allah'tan affını, rahmetini ve ihsanını diler:

[15] **Metin**, G 51/1. Ayrıca bkz. G 160/5 ve G 191/8.

[16] **Metin**, D 2/1-2.

اگر از ما گنه نآید پدیدار   که داند عفو را تا چیست مقدار

الهی! بر گناهِ ما ببخْشای   به روی ما دری از عفو بگْشای

اگر ما را دو صد کوهِ گناه است   به بادِ عفوِ تو یک پَرّه کاه است[17]

Eğer günah bizden hâsıl olmasa, affın kıymetini kim bilebilir? İlâhî! Günahımızı bağışla; bize af kapısını aç! Yüzlerce günah dağımız olsa da, senin af rüzgârında bu bir saman yaprağı gibidir.

Mahşer gününde Yüce Allah'ın dergâhından geri çevrilmemek, dergâhına ve huzuruna kabul için dualar eder:

خدایا! بندۀ دلریشِ مهجور   که هستم از مرادِ خویشتن دور

بعید افتاده از درگاهِ شاهم   ز نو ده قربتِ آن بارگاهم[18]

Allah'ım! Bu terkedilmiş gönlü yaralı kulun, muradından (da) uzak düşmüştür. Padişah'ın dergâhından uzak düştüm; huzurundaki/sarayındaki yakınlığı bana yeniden ver!

Naatta; âlemin ve âdemin yaratılışına, Hz. Peygamber'in varlığıyla ruhların değer ve dinin yücelik kazanmasına, Mirac'a, Hz. Peygamber'in üstün vasıflarına, isim ve sıfatlarına değinilerek Hz. Peygamber en güzel şekilde övülür. Her iki âlemin de dayanağı olan büyük padişah O'dur. Tüm güzellikler O'ndan dolayıdır. Şair, Hakk'ın O'nu övmesi yanında, kendi acizliğini dile getirir. Nitekim şairin de ifade ettiği üzere Kur'ân-ı Kerîm'de[19] Hz. Peygamber'e hitap vardır. Mahşer günü kuvvet ve kudret sahibi yüce Allah'ın divanında günahkâr için şefaat dileyen O'dur. Şair, kaybolmuşların rehberi olan Resulullah'tan gaflet eşkıyasının elinde esir olmuş olan kuluna rehberlik etmesini, yol azığının din hırsızından emin olması için ona yoldaş

---

[17] **Metin**, D 2/8-10.

[18] **Metin**, D 2/19-20.

[19] Bkz. MDA, طه و یس (Tâhâ ve Yâsîn).

olmasını, gönül aynasını aydınlatıp gafletten temizlemesini diler. Naatını en güzel şekilde donatmak için Allah'tan gönlünü söz incisi mahzenine çevirmesini diler:

زهی گم گشتگان را راهبر تو   در این ره گم نگشته راه بر تو

قبولی راه گم کرده فقیری‌ست   به دستِ رهزنِ غفلت اسیری‌ست[20]

Ne hoş ki, kaybolmuşların rehberi sensin; senin rehberi olduğun bu yolda kaybolunmaz. Kabûlî, yolunu kaybetmiş bir fakir; gaflet eşkıyasının elinde esirdir.

جلایی ده دلِ آیینه‌ام را   ز غفلت پاک گردان سینه‌ام را

دلم را مخزنِ درِّ سخن ساز   که تا در نعتِ تو کردم سخن ساز[21]

Gönül aynama aydınlık ver; göğsümü gafletten temizle! Gönlümü söz incisi mahzenine çevir ki sana olan naatımı sözle donatayım.

Peygamber'e (s.a.v.) ve ashabına selam ve esenlik diledikten sonra Allah'ın kendisine doğru yolu göstermesi temennisiyle şair, naatını tamamlar ve bu mesneviyi yazma sebebiyle ilgili söze başlayarak gurbet ve ayrılıktan dolayı gönlündeki ateşi dile getirir:

الا ای خستۀ دردِ غریبی   نشسته بر رُخت گردِ غریبی

الا ای دور از یار و دیارت   به صد غم خسته نی یک غمگسارت

الا سرگشتۀ وادیِ هجران   تنورِ سینه‌ات بادیِ طوفان

الا ای خستۀ فرقت رسیده   برون کن دردِ دل با آبِ دیده

به خونِ دل غبارِ غم فرو شوی   که آری آبِ شادی باز در جوی[22]

---

[20] **Metin**, D 3/28-29.

[21] **Metin**, D 3/33-34.

[22] **Metin**, D 4/7-11.

Ey gurbet derdinin yorgunu, yüzüne gurbet tozu çökmüş. Ey yârinden ve diyarından ayrı kalan, yüzlerce gamla yaralısın, bir dert ortağın yok. Ey hicran vadisinin şaşkını, göğsündeki yanma, tufanın habercisidir. Ey ayrılık hastalığına tutulmuş, gönül derdini gözyaşı ile dışarı at; gam tozunu gönül kanıyla yıka ki bahtiyarlık suyu yeniden ırmağa kavuşabilsin.

Şairin yeniden ırmağa (Padişah'a) kavuşabilmesi için gam tozunu gönül kanıyla yıkaması ve gözyaşlarını nazmına akıtması (aktarması) gerekir. Sinesinden gam öyküsünü boşaltıp gözlerden kalbindeki kanı akıtır. Şiirlerinin tohumu, gam ve gözyaşıdır. Şair gönlüne aydınlık, kanlı gözlerine su bahşedilmesi ümidiyle içindeki derdini bu şekilde şerh etmek ister. Bundan dolayı şair, nazmı için öyle bir sebep söylemelidir ki Aden incisine su bahşedilsin yani gönlündekileri boşaltabilsin. Nihayetinde Kabûlî, bu yeni dibace için hemen kalemi eline aldığını söyler:

دمی کز بهرِ این دیباجۀ نو　　قلم آمد به دستم در روارو
اسیرِ دردِ هجران بود جانم　　جدا از وصلِ جانان بود جانم
دل از دردِ جدایی داشتم خون　　ز دل در دیده می‌انباشتم خون
ز خونِ دل مدامم دیده تر بود　　دلِ خون گشته دایم در نظر بود
به دردِ یار بودم خو گرفته　　ز درمان همچو دل پهلو گرفته
ندیمم درد و همدم آه بس بود　　نیِ ناله مدامم همنفس بود[۲۳]

Bu yeni dibace için hemen o anda kalemi elime aldım. Canım hicran derdinin esiri, canana kavuşmaktan uzaktı. Gönlüm ayrılık derdinden kan oldu ve gönlümden gözlerime kan biriktirdim. Gönlümdeki kandan gözüm her daim ıslak, kanlı gönlümse sürekli göz önündedir. Yâr derdini huy edindim; gönül gibi dermandan da el çektim. Nedimim olarak dert, dost olarak ahım bana kâfidir; inleyen ney her daim yakın dostum oldu.

[23] **Metin**, D 5/1-6.

Kabûlî, mesneviyi yazma sebebini hicran derdinin esiri oluşu, ayrılık derdinden gönlünün kanlara bulanması, gözlerinin bu kanla daima ıslak oluşu şeklinde dile getirmiştir.

Şair, yazma sebebini zikretmesinin ardından dibacede; Sultan'a övgü, Sultan'ın Karaboğdan seferi ve fethi, kendi arz-ı hâli, eğitimi ve şairliği ile ilgili bilgiler içeren şiirlere yer verir. Şairin hayatı ve edebî kişiliğini yansıtması sebebiyle bu bilgilerin muhtevasına, ilgili bölümlerde yer verilmiştir. Bunların dışında kalan manzumelerin muhtevası ise şöyledir:

Şair evvela gözyaşını vasfeder. Gözünden akan yaşlar o kadar çoktur ki gözyaşı denizinin dalgası feleğe vurur; felekteki yıldızları yıkar ve oradan deryaya dökülür. (D 6/1-8) Gözyaşı vasfının ardından şair, gönlünün yanışını anlatır:

ز آهم دردِ دل پیدا شود زود　　　که گردد سوزِ آتش ظاهر از دود

چو آهِ من شدی با ماه همبر　　　فتادی آتش اندر چرخِ چنبر

چو آهم راهِ گردون برگرفتی　　　چراغِ انجم از وی درگرفتی[24]

Ah'ımdan gönlümün derdi hemen aşikâr olur; zira ateşin yanması dumanından bellidir. Ah'ım Ay'a eş olduğunda, ateş feleğin çemberine düşer. Ah'ım feleğe doğru yol aldığı vakit, yıldızlar çerağı onun ateşiyle tutuşur.

Ah ve gözyaşı ile hâlini dile getirmesinin ardından Kabûlî, Padişah'tan ve saraydan ayrı düştüğünü ve bundan dolayı sıkıntılı olduğunu anlatan beyitlere yer verir:

چه باری سر به سر انده و تیمار　　　مبادا بر دلِ کس آنچنان بار

چنان باری که کوهش بر ندارد　　　و گر بر داردش از پا درآرد

جدا بودم ز عالی بارگاهی　　　که بارم بودی آنجا گاه‌گاهی

---

[24] **Metin**, D 7/1-3.

چه عالی بارگه عرشِ معظّم	در او فرّاشِ کمتر کسری و جم
تنی بودم منِ بیچاره بیجان	جدا افتاده از درگاهِ سلطان[٢٥]

Ne yük! Baştan başa gam; kimsenin gönlünde böyle bir yük/sıkıntı olmasın! Böyle bir yükü dağ olsa taşımaz; taşımaya kalksa da yerinde duramaz çöker. Yüce makamdan/saraydan ayrı düştüm; oradayken arada sırada sıkıntım/yüküm olurdu. Ne muazzam arşa sahip yüce bir saray! Oranın en değersiz/rütbesiz hizmetçileri Kisra ve Cem'dir. Ben biçarenin cansız düşmüş bedeni Sultan'ın dergâhından ayrı düştü.

Bu ifadelerden sonra Sultan'ın methine giriş ve ardından (D 8/8-24) şekli, parlaklığı, görkemi, düşmanlara korku salması gibi vasıfları ile Padişah'ın kılıcının tasviri yapılır. Kılıç, saymış olduğumuz bu vasıfları yanında şaire kalemi için de kuvvet vesilesi olmuştur (D 9/1-10):

به وصفِ تیغِ او شد طبعِ من تیز	که رزمش را کند تعریف انگیز
چو طبعم سوی رزمِ او عنان یافت	در این میدان مرا بس پهلوان یافت
به دستم تیغ کلکِ دُرفشان داد	سوی میدانِ رزمِ او نشان داد
چو در میدانِ رزمِ او رسیدم	بگویم شمّه‌ای زو آنچه دیدم...[٢٦]

Kalemim, Sultan'ın kılıcının vasfı ile bilendi; zira onun savaşını tarif etmek kalemimi harekete geçirir. Kalemim onun savaşına doğru hareket ettiğinde, bu meydanda yeterince pehlivanım olur. Kılıç elime inci saçan (inci gibi değerli şeyler söyleyen) kalem bahşetti ve onun savaş meydanına nişan verdi. Savaş meydanına vardığımda gördüklerimden biraz bahsedeyim…

Şair devamında Fatih Sultan Mehmed'in Boğdan Fethi sırasında savaş meydanında gördüklerini anlatmaya seher vakti güneşin doğuşunu tasvir ile başlar.

[25] **Metin**, D 8/2-7.

[26] **Metin**, D 9/8-11.

Güneşin doğması aynı zamanda dinin nuruyla zaferin de doğması demektir. Gece kâfir ordusuna, gündüz ise Rumlar'a benzetilir. Süvari sanki felek üzerinde güneş gibi seyirdedir. Şair savaş gününü ve İslam ordusunun kâfirlere ulaşmasını şöyle anlatır:

Cihangir Padişah; gencin ikbali, yaşlının bilgisi, zurna ve davul sesleri ile yola revan olur. Ordunun Boğdan yolu üzerinde oldukları haberi ulaşınca Padişah'ın gönlüne neşe gelir. Askerler arasında geliş gidişler başlar; atlarını dizginlerler. O vakit Kabûlî, ordu yolunu Mazenderan[27] ormanına benzetir. Fakat âlem padişahının nüfuzunun hükmüyle baltacıların darbesinden bir anda dümdüz olmuş olan bir orman. Yiğitler menzile vardıklarında adeta kaçan kâfirlerin tozunu görürler. Padişah'a düşmanın kaçışını iletmeleriyle Padişah, otağa doğru yönelir. Komutanlar da düşmana ulaştıklarında her yandan etraflarında dizilirler. Sultan Mehmed, düşmana vaadinin dolduğunu söylercesine atının üzerinde belirir. Bir yandan boru ve zurna gürültüleriyle ordu derya gibi coşar. Nihayet kâfir orduya ulaşmışlardır. İki ordu bir yerde toplandıklarında şair savaş alanını mahşer yeri gibi tarif eder. Davulların gürültüsünü âdeta İsrafil'in suruna benzetir. Piyadeler Padişah'ın yanında dizilmiş; pehlivanların yüzleri nar gibi olmuştur. Kan deryası olan yeryüzünün tayfası, timsah gibi insan öldüren atlara benzetilmiştir. Kabûlî savaş meydanını, düşmana savrulan kılıçları, savaş baltalarını, ok ve tüfekleri, toprağa düşen sayısız temrenleri betimlemeyle anlatımına şöyle devam eder:

تبرزین بس که از خون در عرق بود　　　مه یک هفته پنهان در شفق بود...

سنان در می‌شدی در چشمِ جوشن　　　زره را دوختی چشمان روشن

سنان‌ها بس که شد افتاده بر خاک　　　زمین گشت از ستاره همچو افلاک...

تفنگ از مهرۀ پشتِ دلیران　　　تو گفتی گوی بود و ضربِ چوگان...

---

27 Bkz. MDA, مازندران (Mazenderan).

پریشان شد بدان‌سان جمعِ کافر   که اوراقِ خزان از بادِ صرصر

شکست افتاد بر بغدانِ مَیشوم   به ویرانی گریزان گشت از آن بوم [۲۸]

Savaş baltaları o kadar çok kanlanmıştı ki Ay bir hafta şafakta saklı kaldı. Temren zırhtan içeri geçerek, açıkta kalan gözleri zırha dikti. Toprağa o kadar çok temren düştü ki yer âdeta felekteki yıldızlar gibi oldu... Yiğitlerin sırtındaki tüfeklerin darbesi sanki gûy ve çevgan... Kâfirler, rüzgâr fırtınasındaki sonbahar yaprakları gibi saçıldı. Kâfirler uğursuz Boğdan'da yenik düştü ve harap bir hâlde o diyardan kaçtı.

Cihanın ebulfethi, yüzük, taç ve taht sahibi, talihli Padişah, Hakk'ın yardımıyla askerlerle birlikte düşmana karşı zafer kazanmış ve zaferle geri dönmüştür. Ordu yağma ve esir peşinde iken Kabûlî de o esnada bineğinin üzerinde bulunan Sultan'a övgüler söylemekle meşguldü. Övgülerinden dolayı şair, Padişah'ın kendisine gülümsediğini onu takdir ettiğini ve beğeniyle ihsan vaatlerinde bulunduğunu dile getirir. (D 13/1-10) Sultan, bu lütfu fetihten dolayı kendisine verdiği için yeniden fethe dair söz söylemeye ve Sultan'ı, muzaffer orduyu övmeye devam eder. (D 13/11-17)

Gece olduğunda Ay sanki gökte bir başka parlak, yıldızlar bir başka renkteydi. Küfrü bozma, dinî fetih ve zaferle felek âdeta yeni süslerle donanmıştı. Gecenin oluşuyla Kabûlî, beyitlerinde gecenin vasfı ve Padişah'ın fethiyle Ay'ın yıldızlarla şehri süslemesine dair betimlemelere yer verir. Ay o gece felek dükkânını etrafındaki sâkinlerle yani yıldızlarla birlikte süslemişti. Şairin, yıldızlardan oluşan bu kara saray diye tarif ettiği gökyüzü o gece, düğün gecelerini anımsatmıştı. Geceden seher vaktine dek Sultan'ın ordusunda nağmelerin ve nimetlerin olduğu nakledilir. (D 14/1-16) Sonrasında şair fetih sabahı gün doğumunun vasfıyla anlatımını sürdürür. Bu mutlu fetih sabahı, tıpkı bayram sabahları gibidir. Padişah,

[28] **Metin**, D 12/27-36.

otağından çıktıktan sonra emirlerin hepsi secde ederek bağlılıklarını gösterip Padişah'ı kutlarlar. (D 15/1-13) Esirler ise saf saf oturtulmuş şekildedir:

به هر سو بندیان صف صف نشاندند　　　به هر صف شربتِ مردن چشاندند[۲۹]

Esirleri her yana saf saf oturttular; her safa ölüm şerbetini tattırdılar.

Burada cellatların vasfı yapılır. Her saf için her birinin elinde çelik kılıç olan birkaç cellat görevlidir. Cellatların hepsi gürbüz ve kan içicidir. Öyle ki hayatlarında kan suyundan başka leziz bir şey tatmamışlardır. Her birinin gözleri kan dolu iki tas gibi, öfkeden sanki yuvalarından fırlamış. Kâfirlerin öldürülmesinde kılıçlarındaki kanlar pek çok yeri kan nehrine çevirmiştir. (D 16/1-8)

Padişah'tan kâfirlerin kanını dökmeleri için işaret gelir. Cellatlar bir bir meydana çıkıp keskin kılıçlarını çekerler. Şairin benzetmesiyle sanki meydanda çevgen oynanıyordu ancak top yerine baş, çevgen yerine kılıç vardı. Çevgenden çıkan her bir top, kan denizinin ortasında bir yüzücü oluyordu. (D 16/9-13) Nice baş kâfirin omzundan ayrılmıştı:

چنان سر برد تیغ از کتفِ کافر　　　که هر برگِ خزان را بادِ صرصر

به یک دم صد هزاران سر ز تن رفت　　　وز آن جا جوی خون سوی عدن رفت

صدف زین پس هر آن لؤلؤ که زاید　　　از آن دریا به رنگِ خون نماید

نهنگان را به دریا در از این پس　　　بوَد طعمه بدن‌های بدان پس...

کنون آنجا به هر کوهی که سنگ است　　　نباشد لعل لیکن [لعل]رنگ است[۳۰]

[29] **Metin**, D 15/15.

[30] **Metin**, D 16/18-23.

Kılıç, şiddetli fırtınanın sonbahar yaprağını alıp götürdüğü gibi kâfirin başını omzundan ayırdı. Bir anda yüz binlerce baş, bedenlerinden ayrıldı ve kan nehri oradan Aden ülkesine doğru yol aldı. O zamandan beri sedefin doğurduğu her inci o deryadan ötürü kan rengindeydi. Bundan böyle denizdeki timsahların yiyeceği kötülerin (kâfirlerin) bedenleriydi. Şimdi oradaki her bir dağda bulunan taş lal olmasa bile lal rengindedir.

Tan ağartısından akşamüstüne dek kâfirleri Padişah'ın huzurunda öldürmüşlerdi. Padişah'ın düşmanlarının ölümünü gören Kabûlî, hemen o anda kâfirlerin öldürülme tarihine dair bir tarih kıtası söyler: (D 16/24-28)

شهِ کشورستان سلطان محمّد   ز بغدن کشت چون کفّار وافر

به کسرِ اهلِ کفر و فتحِ دینش   بوَد تاریخِ **قتلِ کلِّ کافر**[٣١] [١۴٧۶-٧٧/٨٨١]

Ülkeler fetheden padişah Sultan Mehmed, Boğdan'da çok sayıda kâfir öldürdü. Dinî fetih ile kâfirleri mağlup etmesi, tüm kâfirleri öldürmesinin tarihi idi. [881/1476-77]

Kâfirlerin öldürülmesi sona erince Kabûlî, otağına giren Padişah'a övgülerde ve dualarda bulunur. (D 18/1-74)

Methiyenin ardından şair, hâlini arz etmeye dair birkaç beyit söyler. (D 19/1-5) Arz-ı hâl yahut arzuhâl kelime olarak hâlin (durumun) arzı (sunumu, bildirilmesi) anlamına gelir. Herhangi bir istek veya şikâyetin üst makama bildirilmesi ve bunun için sunulan yazı, dilekçedir. Osmanlılar'da da yaygın bir şekilde kullanılan arzuhâl, başta padişah olmak üzere sadrazam ve diğer yetkililer tarafından ilgilenilirdi. Bir durumdan şikâyet, bir görev veya ücret istenmesi, bir yanlışlığın düzeltilmesi gibi durumlarda yetkili mevkie mensur veya manzum olarak sunulurdu. Hitap, dua ve bitişin bulunduğu arzuhâller dilekçe sahibinin kendisini tanıtması (taʿrîf-i nefs) ile

[31] **Metin**, D 17/1-2

başlar. Kendi vasıflarını ifade (beyân-ı istihkâk) ve isteklerini bildirmeden (beyân-ı matlab) sonra istek sahibinin bir nevi imzası yer alır.[32]

Hâlini arz etmeye dair Padişah'a hitaben, kendisini Sultan'ın hakir ve âciz bir kulu olarak tanıtmakla başlayan Kabûlî, gönlündeki melali ortaya çıkarmak için arzuhâlini şu beyitlerle ifade eder:

غریبی بودم اندر خطّهٔ روم فتاده از دیار و یار محروم

نه فضلی داشتم با خود نه مالی به جز نظمی و آن هم حسبِ حالی[۳۳]

Rum ülkesinde gurbetteyim; diyardan ayrı, yârden mahrumum. Şu hasbıhâlim olan nazmımdan başka beraberimde ne bir malım ne de bir üstünlüğüm vardır.

Şair daha sonra, öncesinde Şehzade Bâyezîd'in yanında 11 yıl ona kul olup kendisini methetmek için şiirler söylediğinden bahsederek Şehzade'nin yanında görmüş olduğu eğitime değinir; Şehzade'nin hizmetinde iken şairlikte göstermiş olduğu üstünlükleri dile getirir. Şehzade'ye bu hizmeti vesilesiyle de Padişah'ın huzuruna kabul edilmiş (D 20/1-10) ve Şehzade'nin yanından Padişah'ın yanına geçince, yeniden ebedî devlete kavuştuğunu ifade etmiştir. Şehzade'nin onu lütuflarla terbiyesi sayesinde ünü her tarafa yayılmıştır. Yaşadığı müddetçe de bu eğitimin ve Osmanlı'yı metheden şair olmanın övüncünün kendisine yeteceğini, başka bir beklentisinin de olmadığını belirtir. (D 21/1-9)

Bu söylemlerden sonra Kabûlî, Sultan'ın kendisini dergâhından kovmaması ve affetmesi için yakarışta bulunur:[34]

به حقِ قادری کاندر شبِ تار ز شمعِ مه فلک را داد انوار

به حقِ آنک از خورشیدِ روشن کند آفاق را هر صبح گلشن

[32] Mehmet İpşirli, "Arzuhal", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, C. III, s. 447-448.

[33] **Metin**, D 19/4-5.

[34] Şairin burada anlatmış olduklarına hayatı ile ilgili olan bölümde ayrıca yer verilmiştir.

به شاهی کو چو بنده عذر آرد		گناهش را نپرسد شرم دارد...

به حقِ آن که آدم را ز فطرت		تفضّل داد بر اشیا به حکمت

بدان عالِم که بر عالم علیم است		بدان قادر که رحمان و رحیم است

به دانایی که او گویاییم داد		به بینایی که او بیناییم داد

به حقِ صانعی کو این صنایع		به حکمت کرد پیدا در طبایع

به حقِ زبدۀ اولادِ آدم		که شد از بهرِ او ایجادِ عالم

به حقِ آنکه عالم آفریده‌ست		محمّد را ز عالم بر گزیده‌ست

بدان خالق که اندر روزِ فطرت		چو آدم را مخمّر کرد طینت...

به هر جرمی که من مجرم از اویم		چو شاهم باز پرسد راست گویم[۳۵]

Karanlık gecede ay ışığıyla dünyayı aydınlatan, her şeye kadir olan Hak için! Her sabah parlak güneşle ufukları çiçek bahçesi gibi yapan Hak için! Kul tövbe ettiğinde utanıp günahını sormayan Padişah için!.. İnsanoğlunu yaratılıştan hikmetiyle, yaratılmış olan her şeye üstün kılan Hak için! Âlemi bilen o Âlim'e; Rahman ve Rahim olan o Kâdir'e! Bana söz söylemeyi, fesahati veren o Alîm'e; basireti veren Basar'a! Hikmetiyle tabiatta yaratılanları aşikâr eden Yaratan için! Âlemin kendisi için var olduğu âdemoğullarının özü için! Âlemi yaratıp Muhammed'i (s.a.v.) âlemde seçilmiş kılan için! Yaratılış gününde insanın tıynetini yoğuran Yaratan için!.. Suçlandığım her bir suç için Padişah bana tekrar sorsun, doğrusunu söyleyeyim.

[35] **Metin**, D 21/35-49.

Daha sonra şair kendi şiiriyle övünmeye dair beyitler söyler (D 22/1-36) ve hükümdarların şairleri terbiyesine değinir. (D 23/1-37)[36]

Kabûlî, divanın bu bölümünde ayrıca hicran derdinin ve Padişah'tan uzak olmanın perişanlığıyla söz söylemenin zorluğundan, bir nevi şairin mazeretini beyan hükmünde olan 'Özre İşaret' başlığı ile bahseder:

در این جا نکته‌ها رخ می‌نماید   ولی ترسم که دردِ سر فزاید

اگرچه بحرِ طبعِ من به جوش است   ولی تب دارم و اینم خروش است

دلِ من در تب است از تابِ هجران   عجب نبْود ز من این نوع هذیان...

چو بلبل زآن همی‌گویم پریشان   که هستم در قفص دور از گلستان[37]

Burada nükteler söylerim ama baş ağrımın artmasından korkarım. Her ne kadar şiir denizim coşkun ise de ateşim vardır, heyecanım bundandır. Gönlüm hicran ateşiyle yanmaktadır; bendeki bu hezeyana şaşılacak değil... Kafeste olduğum, gülistandan uzak düştüğüm için bülbül gibi perişan şeyler söylerim.

Padişah'ı cömertliği, düşmanı yenip ülkeler fethetmesi, adaletli ve iyi huylu oluşu gibi özellikleriyle övmesinin ardından şair, çaresizliğini dile getirerek Sultan'dan affını ve ihsanını diler. (D 24/9-27) Padişah'a ve saltanatının ebedîliğine dualar eder. (D 24/28-32)

Son olarak şair eserinden bahsederek manaları cevher dolu rengârenk beyitleri, yüzlerce destanı olan bu ikinci kutlu divanını Sultan için donattığını ifade eder. (D 24/46-55) Sultan'dan kendisine nasibini bahşetmesi ile ebedî bahta kavuşmak, ayrı düşmüş olan bu kuluna vuslatı bağışlaması ve tüm dileklerinin kabulü için dua ile dibaceyi sonlandırır.

---

[36] Şairin burada anlattıklarına, edebî kişiliği ile ilgili olan bölümde yer verilmiştir.

[37] **Metin**, D 23/38, D 24/1-2.

Dibacenin ardından kasideler bölümüne geçilir. Kabûlî, Farsça kasidelerinden dokuzunu Fatih Sultan Mehmed'in Karaboğdan Seferi (881/1476) münasebetiyle kaleme almıştır.[38] Şair bu kasidelerden birini Edirne'de iken, birini Kurban Bayramı tebriği olarak, birini de Emîr Husrev'in (ö. 725/1325) 'Bahru'l-ebrâr' adlı kasidesine nazire olarak söyler.

Diğer üç kaside Şehzade Bâyezîd'e sunulmuş olup bunlardan biri Kâtibî'ye (ö. 839/1435 [?]) naziredir. Geriye kalan yedi kasideyi Padişah'tan ayrıldıktan sonra Bursa'da iken söylemiştir. Şair bu kasidelerinde, sarayda tekrar görmek istediği itibarın ve Padişah'ın huzurunda olabilmenin hayaliyle Sultan'ın lütfunu ve merhametini dilemektedir. Bursa'da iken söylemiş olduğu bu kasidelerden birini Ramazan Bayramı, birini Kurban Bayramı tebriği olarak, birini Engerûs[39] (Macaristan) Seferi[40] münasebetiyle, diğer ikisini de Hâkânî-yi Şirvânî'ye (ö. 595/1199) nazire olarak söylemiştir.

Türkçe kasidelerin ikisi Fatih Sultan Mehmed'in Karaboğdan Seferi (881/1476) hakkında, diğeri de Şeyhî'nin (ö. 832/1429'dan sonra) bir kasidesine naziredir.[41]

Kasidelerin çoğunda teşbib bölümü bulunur. Şairin teşbib bölümünde; bahar ve tabiatın, sabahın, Sultan'ın zafer ve seferlerinin tasvirlerine, ahlaki ve felsefî düşüncelere, Şehzade'nin atının vasıflarına yer vermesiyle birlikte bu bölüme yer vermeyip doğrudan methe geçtiği de görülür.

---

[38] **Metin**, K 2-10.

[39] Kabûlî, **Dîvân-ı Kabûlî**, vr. 55[b]. Engerûs, nüshada ötreli olarak harekelenmiş olup Ungurûs şeklinde okunmaktadır. "*Osmanlı menbâlarında 'Hungarus/Ungarus'dan muharref olarak 'Engürüs/Engerûs' şekilleri kullanılır.*" Bkz. İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 2 c., İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1947, C. II, s. 508.

[40] Fatih'in 'Engerûs Seferi' adı ile geçen bu sefer, kaynaklarda Fatih'in kış seferi olarak anlatılır. Bu sefer, Boğdan seferinden dönüşte 881/1476 yılı sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar**, 9 c., 3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1975, C. II, s. 80-81.

[41] Kabûlî, **Dîvân-ı Kabûlî**, vr. 38[a]-41[a]. İkinci divanda yer alan Türkçe kaside ve gazeller için bkz. Günay Kut, "Kabûlî'nin İkinci Divanındaki Türkçe Kaside ve Gazeller", **In Memoriam Şinasi Tekin II: Türklük Bilgisi Araştırmaları**, no: 31/II, 2007, s. 108-122.

Kabûlî, Karaboğdan Seferi münasebetiyle Fatih Sultan Mehmed'e söylediği bir kasidesine Padişah'ın ve ordusundaki askerlerin çeşitli teşbihlerle tasviri ile başlar. Zırhı içinde, yüzü güneş gibi parlayan Padişah, ellerinde silahlarıyla zırhlarına bürünmüş atları üzerinde olan askerleriyle birliktedir. Şair aynı sefer hakkında söylediği diğer iki kasidesine Padişah'a ve ordusuna ait unsurların, sevgiliye ait güzellik unsurlarına benzetme yolu ile yaptığı tasvir ile başlar. (K 3/1-13, K 4/1-8) Padişah'ın ordusunun kâfir ordusunu yenmesi ile sevgilinin yüzündeki tüylerin zülüfleri mağlup etmesi arasında ilgi kurarak Sultan'ın fethine övgüler söyler. (K 3/1-13) Savaş meydanını tıpkı bir mahşer meydanına benzeten şair, savaştaki bazı sahneleri şöyle anlatır:

بر پسر رحمی نباشد مر پدر را آن زمان   مُهرِ مِهرِ دُخت یابد در دلِ مادر شکست

گه ز نوکِ نیزه آید در دلِ جوشن شکاف   گه ز ضربِ گرز آید بر سرِ مغفر شکست

گه زره را ناوکِ خونریز گردد دیده دوز   گاه در قلبِ سران یابد سرِ خنجر شکست

گه نماید پیکرِ بی‌جان به روی زین سوار   گه به پشتِ اسب یابد مرد را پیکر شکست

حملهٔ گردان گهی بر هم برآرد میمنه   ضربتِ مردان درآرد در دلِ مَیسر شکست...[42]

O vakitte (savaş/mahşer günü) babanın oğluna merhameti olmaz; annenin gönlündeki kız sevgisinin mührü bozulur.[43] *Kâh mızrağın ucu zırhın kalbini yarar; kâh gürzün darbesi miğferin başını koparır. Kâh kanlı ok düşmanın gözünü zırha diker; kâh düşmanın kalbinde hançerin başı kalır. Kâh eyerin üzerinde kâh atların ardında cansız bedenler görünür. Yiğitlerin hamlesi kâh sağ kanattan gelir; darbesiyle sol kanattakilerin yüreğini yerinden çıkarır…*

---

[42] **Metin**, K 3/15-19.

[43] Bkz. MDA, بر پسر رحمی... (Ber-peser rahmî…).

Şair, orduyu güçlü kılan unsurlardan biri olarak da onlara verilen altın ve ulufeye değinir. Sultan'ın cömertliği, orduyu güçlü ve hünerli hâle getirir. (K 4/2-6, 17) Muzaffer Padişah'ın ve ordusunun savaştaki yiğitliklerini övmekle birlikte şair, Sultan'ı adaletli oluşu ve ihsanı ile de yüceltir. (K 3/21-27, K 4/9-17)

Kabûlî, methiyelerin birçoğunda Sultan Mehmed'e ve ordusuna, tahtına ve saltanatına övgülerde bulunur. (K 2/1-14, K 8/20) Sultan'ı çeşitli tarihî ve efsanevî şahsiyetlere benzetme yolu ile gücü, saltanatı, aklı ve bilgisi, savaştaki yiğitliği ve cesareti, cömertliği ve adaleti ile över; Padişah'ın karşısında düşmanın hâlini tasvir eder.[44] Padişah'ın düşmanlara olan kahrı ne kadar can yakıcıysa; lütfu da dostların gönlünü bir o kadar hoş tutar. (K 5/16, K 8/25) Sultan'ın eğlence ve sohbet meclislerini, sarayı ve çevresini, nimet sofralarını mübalağa dolu teşbihleri ile över.[45]

Padişah'a söylemiş olduğu kasidelerinde sultanı 'Sultân-ı Kostantin, Ebu'l-feth-i zamân, şehinşâh-i felek-rifʿat, cihân-ı şevket u haşmet, nişân-ı nusret-i zu'l-men, şâh-ı dîn, mazhar-ı dîn, pâdişâh-ı mulk u millet, husrev-i gâzî-nejâd, âdil-i kisrâ-nemâd, âdil-i zâlim-gudâz, bâzil-i miskîn-nuvâz, adûvv-bend, şeh-i hûbân, şeh-i Rûm, şâh-ı Turkân, sultân-ı dîn-perver, raiyyet-perver, ser-mulûk-ı cihân, pâdişâh-ı sidre-serîr, dârâ-yi heft kişver, sultân-ı kişver-i dîn, sultân-ı dilâver' vb. sıfatlarla gücü, heybeti, ihtişamı, adaleti, makamının yüceliği ile övmektedir. Sultan'ın adaletini, cömertliğini, bağış ve ihsanını, yiğitliğini, bilgeliğini, iyi huylu ve tedbir sahibi olmasını ifade eden ve yücelten teşbihler yapar:

چو بازِ عدلِ او آمد به پرواز   عقابِ ظلم از پرواز شد باز

جهان را عدلِ او آباد دارد   زمان را بذلِ او دل شاد دارد

دل و دستش کند از بخشش و داد   روانِ حاتم و نوشین‌روان شاد

[44] **Metin**, K 2/15-27, K 5/12-20, K 6/26-33, K 7/3-12, K 8/12-15, 22-24, 26, K 9/1-6, 20-24, K 10/22-26, 33-37, K 13/15-22, …

[45] **Metin**, K 5/21-22, K 6/24, K 8/16-21, 43, K 15/20, …

کفِ او باعثِ احسان و جود است	دلِ او داد را داده وجود است
ز ابرِ دستِ او درگاهِ احسان	گهرباران شود مانندِ باران
حیا دارد ز جودِ دستِ او ابر	که در احسان شود پابستِ او ابر
صدف زآن در تگِ دریا گریزد	که دستش جوهرِ او را نریزد
گهر گر در دلِ دریا نبودی	به گیتی قدرِ او قطعا نبودی
چنان گشتی ز جودش گوهر ارزان	که در قیمت شدی با خاک یکسان...[٤٦]

Onun adalet şahini havalanınca, zulüm kartalı geri çekilir. Onun adaleti cihanı mamur eder; bağışları devri sevindirir. Eli ve gönlü, bağışta ve adalette Hâtim ile Nuşirevan'ın ruhlarını şad eder. Avucu ihsan ve cömertliğe sebep olur; gönlü adaleti verir. İhsan dergâhında onun el bulutundan, yağmur gibi mücevherler yağar. Bulut onun elinin cömertliğinden utanır; ihsanda ona ayak bağı olur. İstiridye ondan dolayı denizin dibine kaçar, Padişah'ın mücevheri gibisini eline saçamaz. Mücevher denizin kalbinde/derinliklerinde olmasaydı, asla bir kıymeti olmazdı. Onun cömertliğinde mücevher ucuzdur; kıymette toprak ile birdir…

Şair, Şehzade Bâyezîd'e sunmuş olduğu kasidelerde ise Şehzade'yi "cevân-baht, hurşîd-i âsmân şeref, İskender-i zamân, Rüstem-i zamânî, gül-i gülzâr-ı kerem, gül-i gülşen-i şâhî, Yıldırım Hân, şeh-i Cem-câh vb. sıfatlarla fetih ve seferlerdeki üstünlüğü ve başarısı, keremi ve ihsanı ile över. (D 20/4, K 12/34, K 22/45-50) Şair, Şehzade'nin savaşta ve av zamanında usta biniciliği ve atı için övgü dolu teşbihler ve betimlemeler yapar. (K 11/1-9, 19-28, K 12/31)

Kabûlî, çeşitli vesilelerle söylemiş olduğu bu kasideleri dışında Padişah'tan ayrıldıktan sonra söylediği bir kasidesinde kovulmasına neden olan kimselerin

[46] **Metin**, D 18/25-33.

Padişah'ın kendisine iltifatını kıskandıklarını ve hakkında söyledikleri şeylerin asılsız olduğunu dile getirmek ve suçsuzluğuna inandırmak için yeminler ettiği 'kasemiyyat'[47] bölümüne yer vermiştir.[48]

Şair, kasidelerde fahriye bölümüne de yer vererek burada şairlikteki kabiliyetini ve sanatını sık sık ve iftiharla dile getirir. Sultan'ın fethinin anlatıcısı olarak fetih destanını âleme duyurması vasfıyla da kendisiyle övünür.[49] (K 2/30, K 2/38-39)

Son olarak kasidelerin dua bölümlerinde Kabûlî, Sultan'a ve ordusuna, Padişah'ın devletinin devamlılığı ve ikbaline, düşmanın yenilgisi ile Padişah'ın fetih ve zaferlerinin daimi olmasına, her türlü hastalık, sıkıntı ve musibetten uzak olmasına; Şehzade'ye tahtı ve bahtı, bela, sıkıntı ve musibete uğramaması için dualar eder. (K 3/31-33, K 4/22-24, K 6/44-46, K 7/17, K 9/38-39, K 11/33-35, K 12/55-56)

Kasidelerden sonra yer alan ve çoğunlukla ayrılık, hasret ve bundan dolayı duyulan ızdırabın, çaresizliğin dile getirildiği gazellerin çoğu âşıkanedir. Şair, gazellerin hemen hepsinde ayrılık derdinden yakınır; kıskanç rakibin sebep olduğu gönlündeki sıkıntıyı, perişanlığı dile getirir; düştüğü çaresizlik, yalnızlık ve âcizliği Padişah'a bir şekilde bildirmek ve hâlini anlatabilmek için Padişah'ın huzuruna çıkabilme yolları arama gayreti içinde olur. Her defasında Sultan'a yeniden kavuşabilme ümidi ve beklentisi içinde Sultan'ın merhametini, kerem ve lütfunu diler. Şairin hasret derdine derman olacak tek şey de sevgiliye yani Sultan'a kavuşmaktır.

---

[47] 'Yemin' anlamına gelen 'kasem', bir kimsenin başkalarını ikna etmek amacıyla sözünü Allah'ın isim veya sıfatlarını zikrederek kuvvetlendirmesidir. Edebî olarak bazı şairler niyetine uygun içerikte ve hurûfu'l-kasem (yemin harfleri) denilen çeşitli edatlar kullanarak yeminler etmiş; ifadesini güçlendirici edebî sanatlarla hakikati teyit ve tekit etmiştir. Diğer şairlerden örnek için bkz. İ. H. Ertaylan, **Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1949, s. 48; Muhammed b. Bedr el-Câcermî, **Mûnisu'l-ehrâr fî Dakâyıki'l-eş'âr**, haz. Mîr Sâlih-i Tabîbî, 2 c., Tahran, Kitâbhâne-i Mahmûd Ferruh, 1337, C. I, s. 165-213.

[48] **Metin**, K 17/45-66.

[49] Şairin buradaki ifadelerine edebî kişiliği bölümünde yer verildi.

Kabûlî’nin, gazellerinde memduhunu tıpkı bir maşuku över gibi övdüğü görülür; adeta gazel içinde kasideler söylemiştir:

دیدم سواره آن بتِ زرّین‌کلاه را مشکین کمندِ او به خم آورده ماه را...

تو پادشاهِ حسنی و خوبان سپاهِ تو هرگز نبود چون تو شهی این سپاه را...[50]

O altın miğferli sevgiliyi atına binmiş gördüm; miskli kemendi sanki ay’ı bükmüş… Sen güzellik padişahısın, güzeller ise askerlerin; bu ordunun senin gibi bir şahı hiç olmamıştır.

ای دلِ سوزناکِ ما مشعله‌دار راهِ تو شمعِ شبِ سیاهِ ما عارضِ همچو ماهِ تو

هر دو سه روز و هفته‌ای یادم اگر نمی‌کنی هست امید شاهِ من پرسشِ ماه ماهِ تو

خطّهٔ حسن را تویی مالک و دعوی ار کنی خطِّ تو حجّت و دو رخ هست نکو گواهِ تو...[51]

Bizim yanık gönlümüz senin yoluna meşale tutucudur; senin ay gibi olan yüzün kara gecemizin mumudur. Padişahım! İki üç günde bir, haftada bir beni anmasan da, hiç değilse aydan aya beni sormandan ümitliyim. Güzellik ülkesinin maliki olduğunu iddia etsen; ayva tüylerin ve yanakların buna delil olur…

ای مرا هر لحظه از حسنِ تو احسانی دگر وی ز احسانِ تو هر دم در تنم جانی دگر

پادشاهِ صورت و معنی تویی در روزگار صورت و معنی ندارد جز تو سلطانی دگر...

شهریاری مثلِ تو دوران نخواهد یافتن گر شود چرخی دگر پیدا و دورانی دگر...[52]

---

[50] **Metin**, G 3/1, 3.

[51] **Metin**, G 4/1-3.

[52] **Metin**, G 97/1-2, 4.

Güzelliğinin bana her an bir başka ihsan ve ihsanıyla bedenime her an bir başka can katmış olan sevgili! Zamanın suret ve mana padişahı sensin; senden başka bir sultanda bu suret ve mana yoktur. Bir başka felek ve bir başka devran bulunsa dahi devran senin gibi bir hükümdar bulamaz.

Şair bu övgülerinde; ‘ay miğferli sevgili, güzeller şahı, güzellik ülkesinin mâliki, güneş yüzlü, can bağının fidanı, ay yüzlü şehsüvar, gül yüzlü servi, cihanın canı, şirin sözlülerin padişahı’ gibi sıfatlara yer verir.

Buna bağlı olarak gazellerde şaraptan, sevgilinin güzelliği ile tabiat güzelliklerinden bahsedilir:

به می خوش‌مشربم زین صافتر مشرب نمی‌بینم
رهِ رندی روم زین پاکتر مذهب نمی‌بینم

بیا از شربِ می کن توبه می‌گوید به من صوفی
چه سالوسی‌ست من در خویش این مشرب نمی‌بینم[53]

Şarapla hoş meşrebim, bundan daha saf meşrep bilmiyorum; rintlik yolunda gidiyorum, bu mezhepten daha temiz bir mezhep bilmiyorum. Gel, şarap iç! Sufi bana tövbe et diyor; bu ne riyakârlıktır ki ben kendimde bu meşrebi görmüyorum.

مهِ من آنک چشمِ مست دارد — به صیدِ دل دو زلفِ شست دارد

خوش آن سرخوش که در پای گل امروز — چو لاله جامِ می در دست دارد...[54]

Ay gibi güzel sevgilimin sarhoş gözü ve gönül avlayan zülüf kemendi vardır. O sarhoş bugün, elinde lale gibi şarap kadehi, gülün dibinde hoştur…

---

[53] **Metin**, G 6/1-2.

[54] **Metin**, G 76/1-2.

زهی گلزارِ حسنت را دهانت دلستان غنچه

ندیده چون دهانت هیچ کس در گلسِتان غنچه

شکفته گل به رخسارِ تو دارد دعویِ خوبی

ولی ای سرو نبْود چون رخت گل را دهان غنچه...[٥٥]

Güzellik bahçesinin gönül alıcı goncası olan ağzın ne hoş! Gül bahçesinde kimse senin ağzın gibi bir gonca görmemiştir. Açan gül, senin yüzünle güzellik davasına girer; fakat ey servi, gülün senin yüzün gibi gonca ağzı yoktur…

Kabûlî, kendi hâlini tasvir için gazellerde gül ile bülbül benzetmesini çokça kullanır. Gülistandan ayrı düşmüş olan bülbülün kavuşmak için güle feryadı misali saraydan ayrı düşmüş olan Kabûlî saraya ve Sultan'a kavuşmak için feryat eder:

اگر نالم ز شوقت ای گلِ خندان مکن عیبم   که بلبل دردِ خود با گل به صد فریاد می‌گوید[٥٦]

Ey gül gibi gülen sevgili, şevkinden inlersem beni ayıplama; zira bülbül güle derdinden yüzlerce feryat ediyor.

تو ای بلبل که در وصلِ بهاری از چه می‌نالی   مرا می‌شاید این افغان که دورم از بهارِ خود[٥٧]

Sen ey bülbül, bahar (gül) mevsiminde niçin inliyorsun; bu feryat, baharından uzakta olan bana yaraşır.

بلبل به ناله بود قبولی به وصلِ گل   افغانِ من ز فرقتِ آن گلعذار بود[٥٨]

[55] **Metin**, G 47/1-2.

[56] **Metin**, G 139/4.

[57] **Metin**, G 140/4.

[58] **Metin**, G 143/5.

Kabûlî! Bülbül, güle kavuşmak için inlemekteydi; benim feryadımsa o gül yanaklının ayrılığındandı.

Benzer şekilde, ayrılık derdi çeken şair kendisini Kenan ülkesinde Yusuf'suz kalan Yakub'a benzetir:

دور از حضرتِ شاهی‌ست قبولیِ غریب   همچو یعقوب که بی‌یوسفِ کنعان باشد[59]

Garip Kabûlî, Kenan'da Yusuf'suz kalan Yakup gibi, Padişah'ın huzurundan uzak kalmıştır.

Kıtaların konusunu ise; öğüt, hikmet, vuslat ve ayrılık oluşturur. Kabûlî, geçici olan bu dünyada dertle canını sıkmaması ve aza kanaat etmesi gerektiğini kendisine nasihat eder. Onun bunun sıkıntısıyla parçalanmış olan gönlün arzusu, ister hoş olsun ister olmasın nihayetinde hepsi toprak olup gidecektir. (Kı 1-2)

Ayrıca şair, kaza ve kadere rıza göstermek ve âlemde hiçbir gönlü incitmemek gerektiğini öğütler. (Kı 5-6) Yârden ayrı düşmüş Kabûlî için yâre kavuşmak kendisine hayatın bahşedilmesi anlamına gelir. Hayat, dünya ve ahiret olmak üzere iki defa olduğundan sevgiliye/padişaha da iki kere kavuşmak icap etmektedir. (Kı 3)

Bahsedilen bu konuları içeren kıtaların dışında şairin Boğdan zaferine dair düşürdüğü bir de tarih kıtası bulunmaktadır.[60]

Şairin divanında son olarak sekiz adet rubaisi yer alır. İlk beş rubainin konusu aşk, şarap ve ayrılık derdidir. Şarap, şair için aşkı sembolize etmektedir. Şairin gönlü aşk ile diridir, şarabın da aşk gibi insanı kendinden geçiren, sarhoşluk veren bir etkisi vardır. Bu yüzden şaraptan tövbeyi kendisine reva görmez zira ondan tövbe eden ancak bir ölü olabilir.

---

[59] **Metin**, G 65/5.

[60] Zikredilen tarih kıtası için bkz. s. 78.

Diğer taraftan şarap, şairin derdine derman olan şeydir; şair halis şarap ile gönlünü hoş tutacak ve bu sayede gönlünü her türlü gamdan uzaklaştıracaktır. (R 1-3) Sevgiliden ayrı geçen her an ömrün beyhude geçen demleridir. Ondan uzakta iken, her türlü hevesi terk etmiştir. Kaderi sevgilinin ellerindedir; sevgili, şairden yüz çevirdiği vakit, bahtı ve talihi de ondan yüz çevirir. (R 4-6)

Kabûlî, son iki rubaisinde acziyetini ve sevgiliden temennisini dile getirerek günahından dolayı af diler. (R 7-8)

3.3. DİVANIN YAZMA NÜSHASININ TAVSİFİ VE İMLA ÖZELLİKLERİ

3.3.1. Divanın Yazma Nüshasının Tavsifi

Eser, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 884'te kayıtlıdır.[61] Miklepli kahverengi deri cilt içinde, 257x160 mm. ölçülerinde, 107 yaprak ve iki sütun hâlinde 15 satırdan oluşur. Aharlı ince kâğıt üzerine talik hat ile yazılmıştır. Vikaye yaprağının üst yüzünde 'Odadan çıkan Fârsî' kaydı bulunur; iç yüzünde, eksik olarak şu beyit yazılıdır: [62]«به نام آنک از دیوان شاهی / بود حکمش روان مه و». Nüshanın 1[a] sayfasının üst köşesinde «دیوان قبولی» (Dîvân-ı Kabûlî) yazılıdır. Sayfanın üzerinde, yazısı silinmiş bir mühür, altında II. Bâyezîd'in mührü,[63] sol kenarında ise şu beyitler bulunur:

لمحرره

گر بر بساطِ قربـم ای دلستان نـخوانی   باری چو سگ مرانـم زین[64] خاکِ آستان هم[65]

[61] Karatay, **a.g.e.**, s. 233-234.

[62] Beytin ilk mısraı divanın başlangıç beytinin ilk mısraıdır; ikinci mısraı ise farklı olarak «مه تا به ماهی» (meh tâ be-mâhî) yerine «مه و» (meh u) şeklinde yazılmıştır.

[63] Kut, **a.g.m.**, s. 104.

[64] Metinde "زان" (zân) şeklinde geçer.

[65] Bkz. **Metin**, G 95/4.

Ey gönül alan, beni yakınındaki sofrana çağırmasan da eşiğinin toprağından köpek gibi sürme!

وله

هجر را نیز نگارا حدّی‌ست   چون ز حد رفت برون بیداد است[66]

Ey sevgili, ayrılık okunun da bir haddi (sınırı) vardır; haddi aşarsa zulüm olur.

وله عن مثنوی

فلک چون نطعِ کج‌رو درنوردد   به آخر شاه را معلوم گردد

که من چون گرگِ یوسف بیگناهم   ولی چون یوسف از اخوان به چاهم[67]

Felek, çarpık gidilen satranç tahtası gibi yol katetti ve sonunda padişahı bilgilendirdi. Ben Yusuf'un kurdu gibi günahsızım; fakat Yusuf gibi kardeşlerden dolayı kuyudayım.

Eserin başı:

به نامِ آنک از دیوانِ شاهی   بوَد حکمش روان مه تا به ماهی[68]

Eserin sonu:

رویـم پرسی نـماند از شرمِ گناه   بی‌رو ز [تو] هم عفوِ تو می‌خواهم و بس[69]

Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

---

[66] Bkz. **Metin**, G 137/3.

[67] Bkz. **Metin**, D 21/56, 57.

[68] Kabûlî, **Dîvân-ı Kabûlî**, vr. 1[b].

[69] Kabûlî, **a.e.**, vr. 107[a].

Müstensih ve istinsah tarihi bilgisi yoktur. İstinsah tarihi belli olmamakla birlikte şairin de bizzat katılmış olduğu Boğdan seferine dair söylemiş olduğu tarih mısraındaki yıl, 881/1476 senesidir.[70]

Eserin sonunda da II. Bâyezîd'in mührü[71] bulunur.

3.3.2. Divanın Yazma Nüshasının İmla Özellikleri

1. «به» izafet harfi, kendisinden sonra gelen kelimeye bitişik olarak yazılmıştır. Mesela «به نام» yerine «بنام» şekline yer verilmiştir. (H, vr. 1[b])

2. Emir fiilin başına getirilen «ب» harfi fiilden ayrı olarak «به» şeklinde yazılmıştır. Örnek: «ببين» yerine «به بين» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 73[b])

3. «آن» ve «اين» işaret zamirlerinin başına «از», «به», «در» ve «اندر» edatları geldiği zaman ve «از» edatı üçüncü tekil şahıs olan «او» kelimesinden önce geldiği zaman, «ا» harfi hazfedilerek «ازان، بدان، دران», «ازين، بدين، درين» ve «ازو، اندرو» şeklinde yazılmıştır.

4. Çoğunlukla kelimeyi oluşturan harflerin noktalarının koyulması gerekirken koyulmadığı ya da koyulmaması gerekirken koyulmuş olduğu görülür. Bazen de tek bir nokta iki harf için kabul edilmiştir. Örneğin anlam gereği «ميزان» olması gereken kelimenin noktası koyulmamış ve «ميران» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 2[b]) Ya da «مخزن» kelimesinin yazımında «خ» ve «ز» harfleri için iki ayrı nokta koymak yerine tek bir nokta ile yetinilmiştir. (H, vr. 4[a]) Yine anlam gereği «ناقص» olması gereken kelime, son harfine nokta koyulması ile «ناقض» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 4[a])

---

[70] **Metin**, D 17/2.

[71] Kut, **a.g.m.**, s. 104.

5. Bazı harfler harekelenmiştir.

6. Kafiyeyi oluşturan kelimeler bazen yazılmamıştır.

7. Kelimelerde yer alan «چ» ve «پ» harflerinin noktaları bazen konmuş bazen tek bir nokta ile yetinilmiştir. Örnek: «چندین» yerine «جندین» (H, vr. 4^b), «چنان» yerine «جنان» (H, vr. 5^a), «چشمم» yerine «جشمم» (H, vr. 5^a) ya da «پیکار» yerine «بیکار» (H, vr. 7^a) şeklinde yazılmıştır.

8. Muhatap ve birlik yâ'ları (ی), hâ-yı gayr-ı melfûzdan (okunmayan «ه» harfi) sonra geldiğinde hemze (ء) ile gösterilmiştir. Mesela muhatap yâ'sı, «كرده اى» yerine «كردهء» şeklinde; birlik yâ'sı, «شمه‌ای» yerine «شمۀ» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 7^a)

9. «آنکه» bağlacı kimi yerde «آنک» şeklinde yazılmıştır. Örnek: H, vr. 1^b.

10. İsmin belirtme hâlini gösteren «را» harf-i nişânesi bazen isme bitişik bazen de isimden ayrı olarak yazılmıştır. Örnek: Bitişik olarak «دشمنانرا» ayrı olarak «زبان را» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 7^b)

11. «گ» harfleri keşidesiz olarak «ک» şeklinde yazılmıştır.

12. «س» harfi bazen altına üç nokta koyularak yazılmıştır. Örnek: H, vr. 11^a.

13. Hâ-yı gayr-i melfûz ile biten kelimelerin sonuna çoğul eki (ها) geldiğinde kelimenin sonundaki «ه» atılmıştır. Örnek: «خیمه» kelimesi çoğul yapıldığında «خیمها» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 9^b)

14. Okunmayan «ه» harfi ile sonlanan isimler çoğul yapılırken ismin sonundaki «ه» harfi atılmamıştır. Örnek: «بندگان» yerine «بنده‌گان» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 12^b)

15. Şimdiki zaman eki olan «می» bazen fiile bitişik bazen de fiilden ayrı yazılmıştır. Örnek: H, vr. 13[a].

16. Geniş zaman çekiminin başına gelen «ب» harfi kimi yerde fiillden ayrı, «به» şeklinde yazılmıştır. Örnek: «ببیند» yerine «به بیند» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 17[a])

17. Olumsuz fiilin başındaki «ن» harfi bazen «نه» şeklinde yazılmıştır. Örnek: «نه بینم». (H, vr. 19[a])

18. Okunmayan «ه» harfi ile sonlanan isimler ism-i masdar yapılırken ismin sonundaki «ه» harfi atılmamıştır.

19. Bazı yerlerde «است» ek fiilindeki «ا» harfi düşmüş ve kelimeye bitişik olarak yazılmıştır.

3.4. SUNULAN METNİN İMLA ÖZELLİKLERİ VE METNİN SUNUMUNDA İZLENEN YOL

3.4.1. Sunulan Metnin İmla Özellikleri

Metnin sunumunda günümüzde geçerli imla kuralları uygulanmıştır.

1. Muhatap ve birlik yâ'ları (ی), hâ-yı gayr-ı melfûzdan (ه) sonra geldiğinde «ای» şeklinde yazılmıştır.
2. Şimdiki zaman eki olan «می» fiilden ayrı yazılmıştır.
3. «را» harf-i nişânesi «مرا» gibi kullanımlar dışında ayrı yazılmıştır.
4. «به» izafet harfi ayrı olarak yazılmıştır.
5. «است» ek fiili, sesli biten harfler dışında ayrı yazılmıştır.

6. «گ» harfi keşideli olarak yazılmıştır.
7. İzafetler gösterilmiştir.
8. Vezin gereği farklı telaffuz edilmesi gereken kelimeler, veznin gerektirdiği okunuşu gösterecek şekilde harekelenmiştir.
9. Kelimelerdeki şeddeler gösterilmiştir. Ancak vezin gereği normal telaffuzun aksine şeddesiz okunması gereken yerlerde şedde konmamış, şeddesiz okunduğunu göstermek üzere uygun hareke konmuştur.
10. Arapça ibareler ile yazılışları aynı ancak okunuşları farklı olan kelimeler ayırt edilebilmesi açısından harekelenmiştir.

3.4.2. Metnin Sunumunda İzlenen Yol

Metnin sunumunda şu hususlara riayet edilmiştir:

1. Divanda yer alan şiirlerin düzeninde nüshadaki tertibe uyulmuş olup her manzume numaralandırılmış ve vezinleri belirlenerek manzume başında belirtilmiştir.
2. Şiirlerde haşiyede yazılmış olan başlıklar dipnotta belirtilmiş olmakla birlikte anlatımdan yola çıkılarak yine aynı varakta uygun olan yere başlık olarak yazılmıştır.
3. Divanın yazma nüshasında yer almayıp tarafımızdan eklenen ibareler ile tamire ihtiyaç duyulan durumlarda anlam, vezin ve kafiye göz önünde bulundurularak metin üzerinde yapılan düzeltmeler köşeli parantez «[ ]» içinde belirtilmiştir.
4. Nüshanın haşiyesinde yer alan ve «صح» işaretli düzeltme metne dâhil edilmiş ve müstensih tarafından yapılan diğer düzeltme ve müdahaleler dipnotta belirtilmiştir.
5. Metnin sol kenarında manzumelerin yazma nüshadaki yeri, sağ kenarında ise müteselsil beyit numaraları verilmiştir.
6. Metinde geçen Kurʿân ayetleri dipnotta belirtilmiştir.

7. Şairin yapmış olduğu tazminler, metinde tırnak içerisinde gösterilmiştir. Bu tazminler hakkında ayrıntılı bilgiye inceleme kısmında yer verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DÎVÂN-I KABÛLÎ

4.1. METİN

متن

دیوان قبولی

[دیوانِ قبولی]

[دیباچه]

۱

[توحید]

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

به نامِ آنک از دیوانِ شاهی | بوَد حکمش روان مه تا به ماهی 1[b]

شهنشاهی که او را روزِ دیوان | شهان باشند کمتر بنده‌فرمان

خداوندی که در کارِ خدایی | به کس هرگز نداد او کدخدایی

یکی زو می‌شود معزولِ درگاه | یکی را می‌رسد زو منصب و جاه

یکی را می‌کند مردود و معزول | یکی را می‌کند منصوب و مقبول

چو عزل و نصب از دیوانِ او خاست | بوَد معزول را منصب از او خواست

شهان را درگهِ او سجده‌گاه است | گدای او بوَد هر جا که شاه است

شهان تا قربِ آن درگه نیابند | به تختِ بختِ دولت ره نیابند

سلیمان بندهٔ دیوانِ او شد | که جنّ و انس در فرمانِ او شد

چو او دیوانِ شاهی را بیاراست | به دیوان خواند آن دم هر که را خواست

جهانبانی که در بنیادِ عالم | مقرّر شد از او ایجادِ آدم

از او برپا بوَد تا روزِ محشر | بنای نه رواق و هفت منظر

به ملکِ صبح از او خورشید شاه است | وز او در شام مه صاحب‌کلاه است 2[a]

شبه مه می‌کند زو سیم ریزی | زرِ خورشید از او دارد عزیزی

از او دریا به دامن می‌کشد دُر | وز او گنجینهٔ کان شد ز زر پُر

از او شد جامه والا لالهٔ مهر | لباسِ نور پوشد ماهِ گل‌چهر

در آن روزی که دیوانِ فلک ساخت | در آن دیوان بساطِ شاهی انداخت

شهی خورشید دید و مه وزیری عطارد یافت تشریفِ دبیری
از او ناهید سازِ بزم سازد وز او مرّیخ کارِ رزم سازد
فروغ و رفعتِ برجیس و کیوان از او باشد برین مرفوع ایوان
ز جودش پر گهر شد درجِ گردون وز او دارد بلندی برجِ گردون
صفابخشِ عذارِ نازکِ گل نوابخشِ دلِ نالانِ بلبل
به روز آرندهٔ شب‌های هجران شفابخشندهٔ تب‌های هجران

از او حاجت روا هر بی‌نوا را
غنا از بخششِ او هر گدا را

۲
در مناجات گوید

خدایا! چون نهی دیوانِ محشر خطای بنده را خط کش به دفتر 2[a]
سیه رویم مکن از خامهٔ خویش رخم را کن سفید از نامهٔ خویش
خطایی رفت اگر بر خامهٔ من بر آن خط کش قلم بر نامهٔ من 2[b]
که شوید لوحِ ما از خطِّ عصیان نبارانی اگر بارانِ احسان
چو ما را از حیا باشد سری پیش بباران بر سرِ ما رحمتِ خویش
اگر نبْود سیه لوحِ دلِ ما ز بس آلایشِ آب و گِلِ ما
دگر بارانِ رحمت را که جوید سحابِ بحرِ احسانت چه شوید
اگر از ما گنه نآید پدیدار که داند عفو را تا چیست مقدار
الهی! بر گناهِ ما ببخشای به روی ما دری از عفو بگْشای
اگر ما را دو صد کوهِ گناه است به بادِ عفوِ تو یک پَرّه کاه است
چو از بارانِ رحمت سیل آری کجا خاشاکِ جرمِ ما گذاری
چو بحرِ عفوِ تو در موج آید در او کی قطرهٔ جرمم نماید

الهـــــی! روزِ حشــــر و وقـــتِ میـــزان   مگـــردان رد، قبـــولم کـــن بـــه دیـــوان
خـــودم دادی چـــو تشـــریفِ قبـــولی   مســـــازم رد اگـــر کـــردم فضـــولی
چـــو در دیـــوانِ فضـــلت رد نباشـــد   بـــوَد نیکـــو قبـــولی بـــد نباشـــد
ز لطــفِ عــامِ خــود یــا رب بــه دیــوان   قبـــولی را قبـــولِ خـــاص گـــردان
چــو جــان گــردد ز شــغلِ جســم معــزول   زبـــانم را بـــه ذکـــرت ســـاز مشـــغول
چـــو دادی از قبولـــت منصـــب [و] جـــاه   قبـــولی را مکـــن مـــردودِ درگـــاه 3[a]
خـــدایا! بنـــدۀ دلـــریشِ مهجـــور   کـــه هســـتم از مـــرادِ خویشـــتن دور
بعیـــد افتـــاده از درگـــاهِ شـــاهم   ز نـــو ده قربـــتِ آن بارگـــاهم

الهـــی! ده بـــه مـــن اقبـــالِ ســـرمد
بـــه نعـــتِ ســـرورِ عـــالم محمّـــد

۳

در نعتِ نبیّ علیه السّلام گوید

محمّـــد کـــز دو مـــیمش شـــد پدیـــدار   وجـــودِ عـــالم و آدم بـــه یکبـــار 3[a]
ز حـــاش ارواح را شـــد پایـــه منـــدی   ز دالـــش هســـت دیـــن را ســـربلندی
شهنشـــاهِ ســـریرِ هـــر دو عـــالم   ســـلیمان را ز مِهـــرش مُهـــرِ خـــاتم
جهـــان را داد و دیـــن از دیـــن و دادش   نهـــادِ عـــالم از بهـــرِ نهـــادش
بـــه کـــوی او گـــدایی شـــاهِ خـــاور   ز روی او ســـهایی مـــاهِ انـــور
نســـیمِ بـــاغِ جنّـــت از نســـیمش   شـــمیمِ مشـــکِ اوفـــر از شـــمیمش
همـــه قـــدر و بـــرات از تـــارِ مـــویش   همـــه نـــوروز و عیـــد انـــوارِ مـــویش
ز مـــوی او دمـــاغِ دل معطّـــر   ز روی او چـــراغِ جـــان منـــوّر
نهـــالِ بوســـتانِ آفـــرینش   چـــراغِ دیـــدگانِ اهـــلِ بیـــنش
گـــلِ خوشـــبوی گلـــزارِ رســـالت   دُرِ دریـــای اســـرارِ رســـالت

خدای از روحِ پاکش آفریده   به قد تشریفِ لولاکش بریده 3b
خطابِ او ز حق طه و یس   چه تحسین گویمش حق گفت تحسین
در آن دم کش میسّر گشت معراج   فلک را گشته خاکِ پای او تاج
از آن مه راست روشن گشته دیده   که خاکِ پای او در دیده دیده
الا ای خاکِ پایت تاجِ امّت   طوافِ مشهدت معراجِ امّت
شفاعت خواهِ محرومِ گنه‌کار   به روزِ حشر در دیوانِ جبّار
الا ای شهسوارِ عرشِ میدان   زمینت آسمان درگاهِ جولان
براقت چون در آمد در تکاپوی   به چوگانِ تو گردون بود چون گوی
الا ای شاهبازِ سدره پرواز   ز سدره منتها باز آمده باز
الا ای محرمِ خلوتگهِ خاص   خدا را خاصِ خاص و صاحب اخلاص
به پرواز از تو مانده باز جبریل   بپرواز ارچه بوده باز جبریل
حبیبِ حضرت و حضرت حبیبت   ز حضرت گشته این قربت نصیبت
الا ای تاجِ سردارانِ مرسل   به صورت آخر و در معنی اوّل
تو بودی از جهان مقصودِ معبود   تو را کرد از جهان معبودِ مقصود
الا ای فی‌الحقیقت گشته حق‌بین   به کیشت کفر باطل گشته حق دین
همه ادیان ز دینت گشته باطل   همه ناقص شده ذاتِ تو کامل 4a
الا ای رهروِ راهِ طریقت   شریعت از تو شایع فی‌الحقیقت
زهی گم گشتگان را راهبر تو   در این ره گم نگشته راه بر تو
قبولی راه گم کرده فقیری‌ست   به دستِ رهزنِ غفلت اسیری‌ست
نجاتم ده ز دستِ دیوِ غفلت   منه بر من گزندِ ریوِ غفلت
رفیقم شو در این راهِ خطرناک   که رخت از دزدِ دین بیرون برم پاک
مرا از فضلِ خود راهی نما راست   که از فضلت روم راهِ خدا راست
جلایی ده دلِ آیینه‌ام را   ز غفلت پاک گردان سینه‌ام را

دلم را مخزنِ درِّ سخن ساز   که تا در نعتِ تو کردم سخن ساز
درونم خلوتِ اخلاص گردان   ز بیرونم قبولِ خاص گردان
ز لطفِ عام خاصِ خویش سازم   مکن بیگانه از خود خویش سازم
درود از ما بر اصحابِ یقینت   که جان دادند در بابِ یقینت
درود از ما بدان اولادِ طاهر   که نورِ تو از ایشان گشت ظاهر
چو دیوانِ مرا نعتِ تو آراست
در این دیوان مرا راهی نما راست

۴

در در آمدِ سخن به سببِ نظمِ این مثنوی و خطاب با خویش

الا ای عندلیبِ گلشنِ جان   که جان می‌پروری درگاهِ الحان 4b
الا ای بلبلِ باغِ معانی   که درگاهِ بیان جان می‌فشانی
الا مجنونِ دور از لیلیِ خویش   شده دمساز با واویلیِ خویش
الا فرهادِ کوهِ نامرادی   که چندین سنگِ غم بر دل نهادی
الا یعقوب دور از یوسفِ جان   نشسته با حزن در کنجِ احزان
الا جسمی ز جانان دور مانده   مثالِ دیدهٔ بی‌نور مانده
الا ای خستهٔ دردِ غریبی   نشسته بر رُخت گردِ غریبی
الا ای دور از یار و دیارت   به صد غم خسته نی یک غمگسارت
الا سرگشتهٔ وادیِ هجران   تنورِ سینه‌ات بادیِ طوفان
الا ای خستهٔ فرقت رسیده   برون کن دردِ دل با آبِ دیده
به خونِ دل غبارِ غم فرو شوی   که آری آبِ شادی باز در جوی
برافروز آتشی از جانِ غمناک   فرو ریز آبی از چشمانِ نمناک
بدان آتش بسوزان هستیِ غم   بده زآن آب کشتِ شوق را نم
ز سینه داستانِ غم فرو ریز   ز دیده خونِ دل هر دم فرو ریز
چنان ده شرحِ دردِ جانِ غمیاب   که دل را تاب بخشد دیده را آب

5[a] سبب گو آن چنان نظمِ سخن را   که بخشی آب‌رو درِّ عدن را

دلت خالی کن از اندیشهٔ پر

قلم را آب ده در سفتنِ دُر

۵

در سببِ تألیفِ این مثنوی گوید

5[a] دمی کز بهرِ این دیباجهٔ نو   قلم آمد به دستم در روارو

اسیرِ دردِ هجران بود جانم   جدا از وصلِ جانان بود جانم

دل از دردِ جدایی داشتم خون   ز دل در دیده می‌انباشتم خون

ز خونِ دل مدامم دیده تر بود   دلِ خون گشته دایم در نظر بود

به دردِ یار بودم خو گرفته   ز درمان همچو دل پهلو گرفته

ندیمم درد و همدم آه بس بود

نیِ ناله مدامم همنفس بود

۶

اشارت به اشک

5[a] ز دیده گاه اشکم موج می‌زد   گهی آهِ دلم بر اوج می‌زد

ز بس کز گریه چشمم موج‌گین داشت   گهم بر آسمان گه بر زمین داشت

به جوی کهکشان رفتی ز هامون   چو موجِ او شدی بر اوجِ گردون

زهی بحری که موج از هر کرانه   به جوی کهکشان سازد روانه

وز آنجا چون شدی موجش به بالا   حبابش عقدِ پروین بود گویا

5[b] چو شستی روشنان را بر فلک روی   به دریا ریختی آن گه از آن جوی

گهی بودم به آبِ چشم از این‌سان   گهی از آتشِ دل سینه سوزان

شنودی وصفِ آبِ دیدهٔ من

ز سوزِ سینه سازم حالِ روشن

۷

اشارت به آه

ز آهم دردِ دل پیدا شود زود / که گردد سوزِ آتش ظاهر از دود 5b
چو آهِ من شدی با ماه همبر / فتادی آتش اندر چرخِ چنبر
چو آهم راهِ گردون برگرفتی / چراغِ انجم از وی درگرفتی
اسد از آهِ من بر چرخ گردان / شدی چون شیر از آتش گریزان
به گردون آهِ من چون پی‌فشردی / به آبِ دلو آن آتش نمردی
شدی چون آهِ من آتش فروزان / به بحرِ چرخ گشتی حوتِ سوزان
اگر بودی حمل گر جدی و گر ثور / به گردون سوختی ز آهم بدین طور
چو شعله برکشیدی از دلِ تنگ / ز ماهی درگرفتی تا به خرچنگ
عطارد را به گردون سوزشِ من / زدی در سنبله آتش به خرمن
به عقرب سوختی زو جانِ مرّیخ / چنان کز وی گرفتی چرخ تاریخ
کشیده تیرِ آهِ اخگری را / به قوس آتش زدی دل مشتری را
طلب کردی ز آهم زهره آذر / که سوزد عود میزان کرده مجمر 6a
ز آهِ این دلِ پر درد محزون / دوپیکر سوختی بر اوجِ گردون

به آه و اشک از این‌سان بود حالم
ز آه و اشک از این افزون چه نالم

۸

آخر اشارت و دخول به مدحِ سلطنت پناهی

اگرچه هجرِ یارم بود مشکل / ولیکن بارِ دیگر بود بر دل 6a
چه باری سر به سر انده و تیمار / مبادا بر دلِ کس آنچنان بار
چنان باری که کوهش بر ندارد / و گر بر داردش از پا درآرد
جدا بودم ز عالی بارگاهی / که بارم بودی آنجا گاه‌گاهی
چه عالی بارگه چرخِ معالی / در او گردون اطلس چون نهالی

چه عالی بارگه عرشِ معظّم   در او فرّاشِ کمتر کسری و جم
تنی بودم منِ بیچاره بیجان   جدا افتاده از درگاهِ سلطان
چه سلطان پادشاهان را شهنشاه   ز ماهی صیتِ عدلش رفته تا ماه
زده تختِ مرادش بخت بر عرش   به درگاهش فتاده عرش چون فرش
چراغِ سلطنت سلطان محمّد   دلیلِ روشنِ اقبالِ سرمد
فریدونی که کیخسروجناب است   غلامِ کمترش افراسیاب است   6b
سلیمانی که شاهِ انس و جان است   تنِ ایّام را حکمش روان است
ز تختش تختِ جم بر باد برگی   ز تاجش تاجِ کی‌کاووس ترگی
سلیمان از جنابش مُهرداری   سکندر نزدِ او آیینه‌داری[1]
ز گَردِ درگهش هر ذرّه خورشید   به گَردِ خرگهش هر بنده جمشید
بدان‌سان داد در بخشندگی داد   که مهر و ماه را رخشندگی داد
شهِ مه پیشِ او تا بندگی یافت   به تختِ آسمان تابندگی یافت
فلک کرسی نهی بر آستانش   ملک فرّاش جای پاسبانش
شده روزی که تختِ او زده بخت   مر او را نه فلک یک پایهٔ تخت
فلک را ماهِ نو طوقی به طوعش   خلافش دور نی از هیچ نوعش
همه دوران گردون بر مرادش   نهاده کامِ او حق در نهادش
کنیزِ چنگیش ناهید در بزم   غلامِ جنگیش بهرام در رزم
اسیرِ رزمِ او گودرز و رستم   گدای بزمِ او جمشید و حاتم

ثناخوان صاحبِ تدبیرِ چرخش
هراسان تیرِ چرخ از تیرِ چرخش

[1] در کلمهٔ «آیینه داری» حرف «د» پاک شده است.

۹

اشارت به تیغ[۲]

ز تیغِ او که آمد گندنا فام   بوَد چون گندنای تیغِ بهرام 6b

چو خورشید از فلک شمشیرِ او دید   ز تابِ تیغِ او بر خود بلرزید 7a

شهِ خاور در این میدان پیکار   ز بیمِ تیغِ او آمد سپردار

همانا در گریز است از شکوهش   که صبح و شام راه افتد به کوهش

به قطعِ سحر کفر آن اژدها شد   که هر فرعونِ کافر را بلا شد

چه تیغ است این که سدِّ آهنین است   به یأجوج کفرِ حصنِ حصین است

زهی تیغی که در دستِ خداوند   بلرزد از نهیبِ او نهاوند

به وصفِ تیغِ او شد طبعِ من تیز   که رزمش را کند تعریف انگیز

چو طبعم سوی رزمِ او عنان یافت   در این میدان مرا بس پهلوان یافت

به دستم تیغ کلکِ دُرفشان داد   سوی میدانِ رزمِ او نشان داد

چو در میدانِ رزمِ او رسیدم
بگویم شمّه‌ای زو آنچه دیدم

۱۰

اشارت به کسرِ بغدان و فتحِ سلطان

در آن وقتی که سلطانِ دلاور   شکست آورد بر بغدانِ کافر 7a

منِ درویش هم همراه بودم   چو نصرت همعنانِ شاه بودم

به دستم بود دایم خامّهٔ فتح   همی می کردم انشا نامهٔ فتح

کنون آن فتح را وصفی نمایم   بر اهلِ دین درِ نصرت گشایم

چنان آبی دهم تیغِ زبان را   که آتش در دل افتد دشمنان را 7b

---

[۲] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

چنان وصّافِ رزمِ شاه گردم — که فردوسی نگردد همنبردم
به فردوسی کنم صد سرفرازی — که شاهم هست صد محمودِ غازی
سنانِ کلک را سازم چنان تیز — که گردد چشمِ خصم از سهم خونریز
چنان بندم سخن را بر کمان زه — که گویندم زمین و آسمان زه
سپاهی جمع سازم از معانی — نمایم رستمان را پهلوانی
کنم نو داستانِ باستان را — نوایی تازه بخشم داستان را
کُمیتِ کلک را در پویه آرم
که خیلِ معنوی ده رویه آرم

۱۱
اشارت به آفتاب[۳]

سحرگاهی کزین مشکوی مینا — نمود آینهٔ چینی مجلاّ 7b
در آن آینه عالم روی خود دید — هر آن نقشی که بود از نیک [و] بد دید
لوای نورِ روز آمد به دیدار — علم شد ظلمتِ شب را نگونسار
به نورِ دین مظفّر گشت و فیروز[۴] — سپاهِ کفرِ شب را رومیِ روز
نهان شد زاغِ شب زین مرز چون بوم — همایون روز آمد خسروِ روم
گلِ فتحی از این مینوی مینا — شکفته شد ز صنعِ حق تعالی
وز آن گل جمله عالم گلستان گشت — همه ذرّاتِ گیتی گُلفشان گشت
چنان روزی که عالم چون ارم بود — دمِ فتح و طلوعِ صبحدم بود 8a
در آن دم خسروِ جمشیدِ خرگاه — که میخوانند شاهانش شهنشاه
ز روی تخت شد بر پشتِ باره — سپهرش باره و لشکر ستاره
سواره بر فلک سیری چو خورشید — پیاده در رکابش صد چو جمشید
به ره آورد رخ شاهِ جهانگیر — به اقبالِ جوان و دانشِ پیر

---
[۳] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.
[۴] فیروز: فیرو H

دمِ صــــــرنا صــــــدای فــــــتح درداد　　صــــدای کـــوس از نصـــرت خبـــر داد

فغـــانِ ســـنج گـــوشِ چـــرخ کـــر کـــرد
عـــدو را از فلـــک ســـر گشـــته‌تـــر کـــرد

۱۲

صفتِ روزِ جنگ و رسیدنِ لشکرِ اسلام به کفّار

خبـــر آمـــد بـــه ســـلطانِ جهانبـــان　　کـــه اینـــک بـــر ســـرِ راه اســـت بغـــدان 8a

شهنشـــــه را نشـــــاطی در دل آمـــــد　　نویـــدِ فـــتح و نصـــرت حاصـــل آمـــد

روارو در میـــــــانِ لشـــــــکر افتـــــــاد　　فـــرس‌هـــا را عنـــان دادنـــد چـــون بـــاد

در آن ســـاعت رهِ لشـــکر چنـــان بـــود　　کـــه گفتـــی جنگـــلِ مازنـــدران بـــود

ولـــیکن آنچنـــان بیشـــه بـــه یـــک دم　　بـــه حکـــمِ نافـــذِ ســـلطانِ عـــالم

شـــد از ضـــربِ تبـــرداران چـــو هـــامون　　سـپه چـون بـاد شـد زآن بیشـه بیـرون

دلیـــران چـــون بـــه منزلگـــه رســـیدند　　گریـــزان بـــود کـــافر، گـــرد دیدنـــد

گریـــزِ خصـــم را گفتنـــد بـــا شـــاه　　شـــه از ره بـــاز آمـــد ســـوی خرگـــاه 8b

زمـانی چـون کـه راحـت یافـت بـر تخـت　　نویـــد آمـــد دگـــر از نصـــرت و بخـــت

کـــه بـــر دشـــمن ســـپهداران رســـیدند　　ز هـر جانـب بـه گِـردش صـف کشـیدند

شهنشـــه بـــاز بـــر توســـن برآمـــد　　تـــو گفتـــی وعـــدۀ دشـــمن ســـرآمد

دگـــر ره برغـــو و صـــرنا خروشـــید　　ســـپهماننـــدۀ دریـــا بجوشـــید

بـــه ســـوی جـــیشِ کـــافر رو نهادنـــد　　درِ فـــتح و ظفـــر بـــر رو گشـــادند

چـــو لشـــکر خـــویش را بـــر بـــاره دیدنـــد　　بـــه یـــک ســـاعت بـــدان لشـــکر رســـیدند

دو لشکر چون که جمـع آمـد بـه یـک جـا　　چـــو محشـــرگاه دیـــدم دشـــتِ هیجـــا

فغـــانِ کـــوس شـــد صـــورِ ســـرافیل　　روان گردیـــد هـــر ســـو دجلـــه و نیـــل

پیـــاده پـــیشِ شـــه صـــف بـــر کشـــیده　　رخِ گُـــردان شـــده نـــارِ کفیـــده

بـــه پـــیشِ صـــف ســـتاده فیلـــتن شـــاه　　رهِ کـــج دیـــد فـــرزین وار بـــدخواه

ســـتور از ضـــربِ مـــیخِ آهنـــین سُـــم　　ســـمک را دوختـــه درهـــم ســـر و دُم

شده آن عرصه از زلزال زانسان — که نیشابور شد اندر خراسان
ز سر تا پا ستوران غرقِ پولاد — هزاران کوهِ آهن بود برباد
زمین دریای خون و اسب ملاّح — ولی ملاّح مردم‌کُش چو تمساح
لبِ دریا ز کُشته پشته گشته — وز آن کُشته هنوز آنجاست کِشته 9a
بنفش از تابِ خون سیماب‌گون تیغ — شده شنگرف‌گون زآن خون رخِ میغ
شده دریای جوشان شهرکِ مُرد — که بادِ تیغ بر شهرگ همی‌خورد
دمِ شمشیر از آن دریای جوشان — چو اژدر گشته از دم آذر افشان
تبرزین بس که از خون در عرق بود — مه یک هفته پنهان در شفق بود
چو رفتی مهرهٔ[5] سالخ درِ تاب — به مغزِ مرد گشتی غرقِ سیماب
سنان در می‌شدی در چشمِ جوشن — زره را دوختی چشمانِ روشن
سنان‌ها بس که شد افتاده بر خاک — زمین گشت از ستاره همچو افلاک
چو گشتی آذر افکن اژدرِ توب — فتادی در بدن‌ها آذرِ توب
تفنگ از مهرهٔ[6] پشتِ دلیران — تو گفتی گوی بود و ضربِ چوگان
نهالِ تیره بارِ نو برآورد — سرِ دشمن به جای نو برآورد
ز بس کز جیشِ کافر کُشته گردید — مغاک از کُشته پر شد پشته گردید
پریشان شد بدان‌سان جمعِ کافر — که اوراقِ خزان از بادِ صرصر
شکست افتاد بر بغدانِ مَیشوم
به ویرانی گریزان گشت از آن بوم

۱۳

ظفر یافتنِ عسکرِ منصور

ابوالفتحِ جهان شاهِ جوان‌بخت — خداوندِ نگین و افسر و تخت 9b
به عونِ حق چو بر دشمن ظفر یافت — به نصرت جانب آورد و عنان تافت

---

[5] مهره: مهر H

[6] مهره: مهر H

چـو شـد سـلطان بـه اردو روی کـرده		سـپه رفـت از پـیِ تـاراج و بَـرده
ثنـاخوان انـدر آن دم در رکـابش		همـی‌بـودم سـزاوارِ خطـابش
چـو گـل کـردی بـه روی بنـده خنـده		ز احسـان وعـده‌هـا دادی بـه بنـده
بـه مـن گفتـی کـه مـدّاحِ نکوفـال		بـه فـتحم گفـتِ تـو آمـد نکوفـال
قضـا را بنـدهٔ مـادح در آن روز		ثنـایی خوانـده بُـد بـر شـاهِ فیـروز
از آن ابیـات بیتـی بـود یـادش		پسـند افتـاده آن بـر طبـعِ شـادش[۷]
همـی‌خوانـدی و تحسـینی نمـودی		بـه تحسـین وعـدهٔ احسـان فـزودی
در ایـن جـا مـی تـوان دادن سـخن ساز		ولـی مـی‌مـانم از مقصـودِ خـود بـاز
چـو داد ایـن لطـف شـه زآن فـتح رویـم		دگـر بـاره سـخن زآن فـتح گـویم
بـه اردو اندرآمـد شـاهِ فیـروز		عـدو بـدروز گشـته او نکـوروز
سـپه دلشـاد از تـاراج و بَـرده		سـرِ دشـمن همـه بـر تیـزه کـرده
بـه اردو بـس کـه سـر آمـد ز بـدخواه		بـه پـیشِ خیمـه‌هـا دربنـد شـد راه
در آن حالـت شـب انـدر دسـت آمـد		ز جـامِ فـتح عـالم مسـت آمـد
مـه آن شـب بـر فلـک تـابی دگـر داشـت		سـتاره هـر یکـی آبـی دگـر داشـت		10a

بـه کسـرِ کفـر و فـتح و نصـرتِ دیـن
فلـک آذیـنِ نـو بسـت و چـه آذیـن

۱۴

صفتِ شب و شهر آرایی کردنِ ماه با کواکب به فتحِ پادشاه

برآمـد مـاه بـر دکّـانِ گـردون		بـرو گـرد آمـده سـکّانِ گـردون		10a
بـزرگِ شـهریانِ شـامِ مـه بـود		در آن اقلـیم صـاحب دسـتگه بـود
چنـان آرایـشِ دکّـانِ خـود داد		کـه کـس را نیسـت آن در شـهرها یـاد

---

[۷] در حاشیه چنین نوشته شده است:
آن بیت این است:
ای قبولی تا تو را فتحی رسد از وصلِ دوست		منتظر می‌باش فتحِ شاهِ عالم‌گیر را

نخست آرایشِ دکّان چو انگیخت   ز پروین عقدِ لؤلؤ اندر آویخت
کواکب سر به سر زیور نمودند   طباقِ چرخ پر گوهر نمودند
ز انجم این سرای آبنوسی   فروزان شد چو شب‌های عروسی
هزاران شمع روشن شد ز هر سو   نمود از هر طرف نَسریْن پری‌رو
ز بهرِ زینِ این سورِ همایون   مرصّع پرده‌ها آویخت گردون
ز پرده صد هزاران لعبتِ خوش   نموده روی سیم‌اندام و مهوش
مهِ زرّین‌کله در آن طربگاه   یکی بود از غلامانِ شهنشاه
عطارد مدح‌خوانی بود چون من   به فتحِ شهریار و کسرِ دشمن
به مغرب داشت خلوت‌خانه خورشید   چو در خلوت‌سرای خویش جمشید
سلح‌شوری همی می‌کرد مرّیخ   می از خونِ عدو می‌خورد مرّیخ   10b
فروغِ جمع شمعِ مشتری بود   که عمری آن طرب را مشتری بود
همه پاسِ طرب می‌داشت کیوان   همی آن شب برین مرفوع ایوان
در آن شب ز اوّلِ شب تا سحرگاه
نغم بود [و] نِعم در اردوی شاه

۱۵

صفتِ صباحِ فتح و قتلِ کفّار

خروسِ صبح چون آواز برداشت   صبوحی را مغنّی ساز برداشت   10b
می اندر شیشه شد اهلِ طرب را   پیاله جای بوسه ساخت لب را
شد از خمخانهٔ مشرق هویدا   شرابِ لعل اندر کاسِ مینا
شفق خمِ شرابِ لعل بگشود   به مستانِ صبوحی باده پیمود
عروسِ صبح از رخ پرده برداشت[۸]   چگویم تا چه حسنِ پرده درداشت
برآمد آفتابِ عالم‌افروز   از او گردید روشن طلعتِ روز

---

[۸] برداشت: براست H

چـو صـبحِ عیـد بـود آن صـبحِ خـرّم | چـه عیـدی بِـه ز فـتحِ شـاهِ عـالم

بـه سـنگِ کـوه کـرده تیـغ را تیـز | ز کـین شـد مهـر را آهنـگ خـونریز

کشـیده تیـغ آمـد مهـر بیـرون | کـه ریـزد دشـمنانِ شـاه را خـون

چـو خورشـید انـدر آن فـرّخ سـحرگاه | برآمـد شـاهِ دشـمن‌کُـش ز خرگـاه

بـه روی صـندلی چـون مـاه بنْشسـت | چـو دولـت بـر درِ خرگـاه بنْشسـت 11a

امیـران جملـه یـک یـک سجده بردنـد | یکایـک بنـدیِ خـود را سـپردند

مبـارک بـاد شـه گفتنـد لشـکر | فتـاده دشـمنان را بـر زمـین سـر

سـرآمد آن قـدر از هـر کنـاره | کـزان سـر بـر فلـک شـد صـد منـاره

بـه هـر سـو بنـدیان صـف صـف نشـاندند
بـه هـر صـف شـربتِ مـردن چشـاندند

۱۶

صفتِ جلّادان[۹]

موکّـل هـر صـفی را چنـد جـلّاد | بـه دسـتِ هـر یکـی شمشـیرِ فـولاد 11a

چـه جـلّادان همـه جـلّادِ غـازی | همـه بـا خـونِ کـافر کـرده بـازی

چـه جـلّادان همـه جـلّادِ مـرّیخ | بـه جـلّادی همـه اسـتادِ مـرّیخ

چـه جـلّادان همـه خونخـوار و گُربـز | بـه جـز خـون‌آب خـوش نـاخورده هرگـز

دو چشمِ هـر یکـی چـون طـاسِ پـر خـون | بـه خشـم از کاسـۀ سـر جسـته بیـرون

بـرآورده بـه خـونِ مفسـدان سـر | ز شـارب مویشـان ماننـدِ خنجـر

ز خـونِ کـافرِ بیـدینِ ناپـاک | هـزاران تیـغِ هـر یـک کـرده در خـاک

ز تیـغِ هـر یکـی در قتـلِ کفّـار | شـده جیحـونِ خـون صـد جـا بـه دیـدار

بدیشـان شـد اشـارت از شهنشـاه | کـه خـون ریزنـد از کفّـارِ گمـراه

یکایـک جانـبِ میـدان دویدنـد[۱۰] | همـه شمشـیرِ بُـرّان برکشـیدند

---

[۹] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

[۱۰] دویدند: دویدن H

تو گفتی گوی‌بازی شد به میدان   ولی سر بود گوی و تیغ چوگان 11b
هر آن گویی کزان چوگان برون شد   شناور در میانِ بحرِ خون شد
شناور بود چندانی که خواهی   در آن بحر از تنِ بدخواه ماهی
ولیکن خوک‌ماهی بود یکسر   برای خوردنِ کفّار در خور
در آن وادی پدید آمد چنان سیل   که از جوشش به گردون رفت واویل
ز بس کان سیل شد هر سوی انبوه   ز جا برداشت صد جا بیشه و کوه
چنان سر از بدن‌ها بود خیزان   که اوراقِ رزان در برگ ریزان
چنان سر برد تیغ از کتفِ کافر   که هر برگِ خزان را بادِ صرصر
به یک دم صد هزاران سر ز تن رفت   وز آن جا جوی خون سوی عدن رفت
صدف زین پس هر آن لؤلؤ که زاید   از آن دریا به رنگِ خون نماید
نهنگان را به دریا در از این پس   بوَد طعمه بدن‌های بدان پس
از آن تن‌ها در آن کوه و در آن در   ددان را لاشه ماند تا به محشر
کنون آنجا به هر کوهی که سنگ است   نباشد لعل لیکن لعل‌رنگ[11] است
ز وقتِ صبحِ صادق تا پسین‌گاه   به پیشِ شاه می‌کشتند بدخواه
من آن دم چون سعادت بر سرِ پا   به خدمت نزدِ سلطان بودم آنجا
چو قتلِ دشمنانِ شاه دیدم   تو گفتی دولتِ ناگاه دیدم 12a
همان‌دم قطعهٔ تاریخ گفتم   ز بحرِ طبع درِّ خاص سفتم

کنون آن قطعهٔ فرخنده این است
که بهرِ کسرِ کفر و فتحِ دین است

۱۷

تاریخِ قتلِ کفّار

شهِ کشورستان سلطان محمّد   ز بغدن کشت چون کفّار وافر 12a

۱۱ لعل‌رنگ: رنگ H

بـــه کســـرِ اهـــلِ کفـــر و فـــتحِ دیـــنش
بــــوَد تــــاریخِ قتــــلِ کــــلِّ کــــافر
[۸۸۱]

۱۸

مثنوی

چـــو فـــارغ گشـــت از کافرکُشـــی شـــاه   چـــو مـــاهِ چـــارده درشـــد بـــه خرگـــاه 12a
مـــنِ مســـکین دعـــای شـــاه گفـــتم   بـــه دیـــده خـــاکِ آن درگـــاه رفـــتم
الا ای آنـــــک خـــــوانی داســـــتانم   بـــه وصـــفِ فـــتحِ شـــاهِ کـــامرانم
بـــدان تحقیـــق کـــز ده یـــک نگفـــتم   وز آن دریـــا دُرر صـــد یـــک نســـفتم
اگـــر آن داســـتان را کردمـــی شـــرح   بـــه فردوســـی در آنجـــا دادمـــی طـــرح
کتـــابی[۱۲] گفتمـــی شـــهنامه مقـــدار   بـــه وصـــفِ فـــتحِ ســـلطانِ جهانـــدار
ولـــیکن عمـــر اگـــر بخشـــد امـــانم   درر زیـــن بحـــر بـــر عـــالم فشـــانم
بســـی شـــهنامه‌هـــا ســـازم بـــه دوران   در اوصـــــافِ غـــــزای آلِ عثمـــــان
خـــدایم داد ایـــن اقبـــالِ ســـرمد   کـــه شـــد ممـــدوحِ مـــن ســـلطان محمّـــد 12b
مـــرا ایـــن فخـــر بـــس باشـــد بـــه عـــالم   کـــه هســـتم مـــادحِ جمشـــیدِ اعظـــم
بســـند اســـت ایـــن قـــدر از عـــزّ و جـــاهم   کـــه از جـــان بنـــدهٔ آن بارگـــاهم
مـــرا ایـــن جـــاه بـــس تـــا زنـــده باشـــم   کـــه در اوصـــافِ او تازنـــده باشـــم
زهـــی شـــاهِ عـــدوکاهِ فلـــک‌گـــاه   که هستش چـرخِ اطلـس عطـفِ خرگـاه
مـــدارِ مرکـــزِ عـــالم جنـــابش   جهـــان را فـــتحِ بـــاب از فـــتحِ بـــابش
مـــهِ نـــو ســـاغری در بـــزمِ قـــدرش   فلـــک چـــون صـــفّه‌ای از بهـــرِ صـــدرش
کمینـــه بنـــده‌اش فغفـــور[۱۳] و ســـنجر   کهینـــه چـــاکرش داراب و قیصـــر
فلک طشت است و مه صـابون بـه هـر بـاب   کـــه ریـــزد بنـــده‌ای بـــر دســـتِ او آب

---

[۱۲] کتابی: گفتا بی H
[۱۳] فغفور: فقفور H

مه او را خشت سیم آمد به منظر — به قصرش شمس آمد شمّه‌ای زر
فلک بر خوانِ او کاسی‌ست مینا — ملک از بندگانِ ماه‌سیما
فلک خود را چو مینا می‌گدازد — که کاشی خانه‌اش خشت سازد
سرایش را که می‌بینی منوّر — کواکب اندر او جامند یکسر
همی کوثر که جنّت گشت جایش — کمین حوضی‌ست در بستان‌سرایش
به وسعت گلشنِ قدرش چنان است — که از وی کوشه‌ای باغِ جنان است
همای چترِ او آن سایه دارد — که از وی آفتاب این پایه دارد 13[a]
چو بازِ عدلِ او آمد به پرواز — عقابِ ظلم از پرواز شد باز
جهان را عدلِ او آباد دارد — زمان را بذلِ او دل شاد دارد
دل و دستش کند از بخشش و داد — روانِ حاتم و نوشین‌روان شاد
کفِ او باعثِ احسان و جود است — دلِ او داد را داده وجود است
ز ابرِ دستِ او درگاهِ احسان — گهرباران شود مانندِ باران
حیا دارد ز جودِ دستِ او ابر — که در احسان شود پابستِ او ابر
صدف زآن در تگِ دریا گریزد — که دستش جوهرِ او را نریزد
گهر گر در دلِ دریا نبودی — به گیتی قدرِ او قطعا نبودی
چنان گشتی ز جودش گوهر ارزان — که در قیمت شدی با خاک یکسان
ولیکن آن قدر کز بحر زاید — ز جودِ او به دستِ خلق آید
ز بس کو بدره بدره می‌دهد زر — دلِ زر خون همی‌گردد به کان در
چه بدره کو چو بر احسان کند کار — خزاین بخش می‌سازد به یکبار
از آن زر خویشتن را می‌گدازد — که تا خود را رکابِ شاه سازد
بدان صنعت ببوسد پای او را — بوَد عزّت از آن هر جای او را
اگرچه زر درستِ با عیار است — ز اسمِ فرّخِ او سکّه‌دار است 13[b]
چو اسمِ اوست زر را حرزِ جانی — از آن دارد به هر شهری روانی
ز نامش یافت چون زر نامداری — از آن دعوی کند صاحب‌عیاری

تنِ خود تارِ ابریشم کند زر   که گردد بهرِ او اسکوفِ چاکر
به رغبت می‌دهد زر تارِ جانش   پیِ زرّین‌کلاهِ بندگانش
چو آید لعل بیرون از بدخشان   به خونِ دل کند رخساره رخشان
که تا روزی شهِ روی زمینش   کند در خاتمِ شاهی نگینش
بدان قربت ببوسد دستِ او را   به دست آرد از آن دست آب‌رو را
ایا شاهی که در دستِ تو خاتم   سرافرازی کند بر خاتمِ جم
تو را زیبد ز شاهان تاجداری   که بر فغفور[۱۴] و خاقان باج داری
بر اعیانِ جهان بذلِ تو جان است   در ابدانِ زمان حکمت روان است
سپهرِ سلطنت را رفعت از توست   سریرِ مملکت را رتبت از توست
ز بختت تخت را آنجاست پایه   که بر هفتم فلک او راست سایه
ز تختت یافت ملکت سربلندی   ز بختت یافت عالم ارجمندی
جهان را تختِ تو آباد دارد   زمان را بختِ تو دلشاد دارد
تو را زیبد به تخت و بخت، شاهی   که بر شاهان به بخت [و] تخت، شاهی   14a
تو داری در جهان از بختیاری   ز دولت یاوری وز بخت یاری
تو آن حیدر نهیبِ شیرِ جنگی   که از بیمت گریزد شیرِ جنگی
به قهر ار قلّه را بر قاف تازی   نهادِ قاف را چون کاف سازی
به دریا گر وزد بادِ نهیبت   در آب آتش درافتد از مهیبت
چگویم آتشِ قهرِ تو را باد   که خاکِ بحر را بر بادِ او داد
تو را آن قدرت است از پادشاهی   که کردی کامران بر هرچه خواهی
به قهر و لطف در عالم توانی   که هم جان‌بخشی و هم جان‌ستانی
اگر نه لطفِ تو لطفی نماید   ز قهرت عالم از مستی برآید
به قهر ار دشمنان را جان‌گدازی   به احسان دوستان را دل‌نوازی
وجودت را که بر لطف است بنیاد   اگر قهری بوَد با دشمنان باد

---
[۱۴] فغفور: فقفور H

جهان از لطفِ تو شاد است امروز ز بندِ محنت آزاد است امروز
زمان را لطفِ تو آن خوشدلی داد که هرگز کس ندارد در جهان یاد
به دورانِ تو عالم چون جِنان است که هر چیزی که می‌باید چنان است
چنان آباد کردی کشورِ روم که ویرانی نبیند بعد از این بوم
جنابِ توست آن مأمن جهان را که آمد ملجأ و مقصد شهان را 14b
کنون هر جا به عالم شهریاری‌ست به درگاهِ تو چون فرمان‌گذاری‌ست
تو را هست از خدای آن دولت و بخت که شاهان را دهی هم تاج و هم تخت
تو آن کشوردهِ کشورستانی که هم شاهنشهی هم شه‌نشانی
تو را در سلطنت جایی رسد دست که باشد چرخِ هفتم پایه‌ای بست
فلک بر درگهت شد زینهاری
که او را در پناهِ خویش آری

۱۹

بیتی چند در عرضِ حالِ خود گوید

سلیمان‌حشمتا جمشیدگاها سکندرملکتا گیتی‌پناها 14b
کمینه مدح‌خوان تو قبولی غلامِ بندگان تو قبولی
به پیشِ شاه دارم عرضِ حالی که تا بیرون کنم از دل ملالی
غریبی بودم اندر خطّهٔ روم فتاده از دیار و یار محروم
نه فضلی داشتم با خود نه مالی به جز نظمی و آن هم حسبِ حالی

۲۰

اشارت به تربیت شاهزاده[۱۵]

نخستم برگرفت از خاکِ شاهی سپهرِ فضل را تابنده ماهی 14b
درفشان گوهری از درجِ دولت درخشان اختری از برجِ شوکت

---

[۱۵] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

نهالی بوستانی نوجوانی   جمالِ گلسِتان کامرانی
چنانم تربیت کرد آن جوان‌بخت   که کس هرگز نبیند آنچنان بخت   15a
ده و یک سال پیشش بنده بودم   به مدحش شاعری‌ها می‌نمودم
برآوردم درر از بحرِ سینه   پر از دُر ساختم او را خزینه
سخن را آنچنان دادم بلندی   که اصفاهانی و طوسی خجندی
ز هر نوعی سخن را ساز دادم   به معنی در جهان آواز دادم
کسی با من به دعوی[۱۶] درنیامد   و گر آمد به معنی برنیامد
چو کردم خدمتِ شهزاده زینسان   شدم مقبول نزدِ شاهِ دوران
شهم از مادحانِ خویشتن خواند   مبارک بندهٔ فرّخ‌سخن خواند

۲۱

آخر اشارت[۱۷]

ز شهزاده چو نزدِ شه فتادم   ز نو در دولتِ ناگه فتادم   15a
شدم در حضرتِ سلطان بدانسان   که در نزدِ محمّد بود حسّان
چنانم تربیت کردی ز الطاف   که رفت آوازهٔ من قاف تا قاف
چنان برداشتی از خاکِ راهم   که از ماهی رسانیدی به ماهم
کنون تا زنده باشم در زمانه   مرا آن تربیت بس جاودانه
از این پس در جهان هر جا که باشم   همین بس کز غلامیِّ تو فاشم
مرا جز تو به عالم نیست ممدوح   اگر عمرم بوَد مانندهٔ نوح
دگر در مدحِ کس گفتن نکوشم   وگر کوشم زبان بادا خموشم   15b
همینم فخر بس باشد به دوران   که هستم مدح‌خوانِ آلِ عثمان
نمی‌گویم فلان بو سعیدم   جهانشه را دعاگو خود ندیدم
نگویم کز ندیمانِ بداقم   و یا خود بندهٔ شاهِ عراقم

[۱۶] در بیت به شکل «به معنی» نوشته، به شکل «به دعوی» تصحیح شده است.
[۱۷] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

نمی‌گویم حسن بیک است شاهم   وز او خرگاه بود و بارگاهم
کسانی کین چنین گویند مادام   ز سلطان هر یکی را هست صد کام
کسانی کامدند از بهرِ تاراج   از ایشان هر یکی دارند معراج
منِ مسکین که از این آستانم   به جز این آستان جایی[18] ندانم
روا باشد چنین افتاده باشم   رخِ شادی به چنگِ غم خراشم
اگرچه من ز سر تا پا گناهم   نه آخر بندۀ این بارگاهم
نمی‌راند ز درگه هیچ شاهی   غلامِ خویش را از هر گناهی
گناهِ خود به عفوت برکشیدم   به عفوِ تو گناهِ خود ندیدم
از آن بیشم که می‌کردی گنه‌کار   مرا تنبیه می‌بایست یکبار
اگر بارِ دگر می‌کردمی آن   مرا مردود می‌کردی بدینسان
ندانسته گناهِ خویش را باز   قبولی شد به نامقبولی انباز
شوی گر واقفِ حالم کماهی   گناهم نیست غیر از بی‌گناهی   16a
گناهی بس عظیم است از گناهان   در این ایّام، قربِ پادشاهان
خصوصا آنکه چون من نزدِ سلطان   مربّی کس ندارد از بزرگان
برِ دیوانیان رسمِ قدیم است   که آن کو مر شهنشه را ندیم است
مر ایشان را مربّا بایدش بود   که تا از قربِ سلطان باشدش سود
وگر نه چون منش مردود سازند   نه در بسیار وقتی، زود سازند
مربّی چون مرا خود بود سلطان   به کید [و] حیله‌ام کردند زینسان
ولی امّید دارم از خداوند   که کردم باز از لطفت برومند
بدانی حیله و کیدی عدو را   به جای خویشتن بنْشانی او را
کسان کاندر حقِ من نکته گفتند   گهر بگْذاشته خرمُهره سفتند
خدا داناست کان یکسر دروغ است   چراغِ کذبِ ایشان بی‌فروغ است
کند گر شه بدیشانم برابر   سیه سازم رخِ ایشان سراسر

[18] جایی: جای H

به حقِ قادری کاندر شبِ تار ز شمعِ مه فلک را داد انوار
به حقِ آنک از خورشیدِ روشن کند آفاق را هر صبح گلشن
به شاهی کو چو بنده عذر آرد گناهش را نپرسد شرم دارد
به سلطانی که جرمِ بندهٔ خویش نپرسد، دید چون شرمندهٔ خویش [16b]
به حقِ آن که آدم را ز فطرت تفضّل داد بر اشیا به حکمت
بدان عالِم که بر عالم علیم است بدان قادر که رحمان و رحیم است
به دانایی که او گوییم داد به بینایی که او بیناییم داد
به حقِ صانعی کو این صنایع به حکمت کرد پیدا در طبایع
به حقِ زبدهٔ اولادِ آدم که شد از بهرِ او ایجادِ عالم
به حقِ آنکه عالم آفریده‌ست محمّد را ز عالم بر گزیده‌ست
بدان خالق که اندر روزِ فطرت چو آدم را مخمّر کرد طینت
تو را شاهنشهِ روی زمین ساخت ز تیغت مؤمنان را سدِّ دین ساخت
که این آوارهٔ غربت کشیده به غربت شربتِ فرقت چشیده
تو را از جان غلامِ راستین است دروغی نیست حقا راست این است
به هر جرمی که من مجرم از اویم چو شاهم باز پرسد راست گویم
ولی آن‌ها که شاه از دشمنانم شنید اندر حقِ من من نه آنم
چه دشمن دشمنانِ دوست‌مانند به یاری یاری‌ام افکنده دربند
همه با من به ظاهر دوست بوده به باطن دشمنی‌هایی نموده
حسودی چند ناکس ناتوان بین به ظاهر مهرورز و باطنا کین [17a]
خودم محسودِ این اشخاص کردی ز لطفِ عامِ خویشم خاص کردی
شنیدی عاقبت قولِ حسودان نمی‌دانم چه بود این و چه بود آن
فلک چون نطعِ کج‌رو درنوردد به آخر شاه را معلوم گردد
که من چون گرگِ یوسف بیگناهم ولی چون یوسف از اخوان به چاهم
مگر لطفت برون آرد ز چاهم دهد در مصرِ عالم باز جاهم

مــرا آن‌هــا کــه پیشــت غمــز کردنــد   ز غمّــازی بــه مــن ایــن رمــز کردنــد
نــه تنهــا دشــمنند آن قــوم بــا مــن   کــه بــا خــدّامِ ســلطانند دشــمن
کــنم اثبــاتِ ایــن معنــی در ایــن جــا   چنــان کایــد بــه طبــعِ شــاه زیبــا
کســی کــو نیــک‌خــواهِ شــاه باشــد   ز بهــرِ شــاه نیکــوخــواه باشــد
نخواهـــد بنـــدگانِ شـــاه را بَـــد   و گــر خواهــد ببینــد عاقبــت خــود

۲۲

در مباهات به شعرِ خود[۱۹]

خصوصــا بنــده‌ای چــون مــن ثنــاخوان   غلامــی فارســی‌گــو مثــلِ ســلمان 17a
خصوصــا بنــده‌ای چــون بنــده شــاعر   چــه شــاعر در فنــونِ شــعر ســاحر
بــه فــنِ شــعر مــاهر در زمانــه   چــه مــاهر در همــه عــالم یگانــه
ز ملــکِ روم تــا حــدِّ ســمرقند   بــه فــنِّ شــعر کــردم کــار در بنــد
ز یکســو تــا بــه اصــفاهان و شــیراز   کســی بــا مــن نیــارد شــد هــم‌آواز 17b
نیــارم ســوی هندوســتان گــذر کــرد   کــه از خســرو بســی طــبعم حــذر کــرد
مــن آن غــواصِ بحــرِ هنــدِ غیــبم   کــه زایــد چــون صــدف لؤلــؤ ز جیــبم
مــن آن صــرّافِ بــازارِ جهــانم   کــه نظــمِ پــاک شــد ســیمِ روانــم
مــن آن زیباســخن ســحرآفرینم   کــه گویــد جــان بــر آن ســحر آفــرینم
مــن آن جــادوفریــبِ ســحر ســازم   کــه شــد ســحرِ حــلالِ شــعر ســازم
مــن آن ســودابیم کــز نقــدِ اشــعار   درســتِ مغربــی آمــد بــه معیــار
بــه ســودای ســخن ســودم همــین بــس   کــه قلــبم مــی‌نگویــد در ســخن کــس
در ایــن ســودا از ایــن بِــه نیســت ســودم   کــه در هــر جــا کــه بــودم پــاک بــودم
مــنم در شــاعری[۲۰] آن کیمیاکــار   کــه ســازم در ســخن بــی‌کیمیاکــار
اگــر شمســی و گــر مــاهی‌ســت کــارم   نــه قلبــی مــی‌کــنم تــا شــرم دارم

---

[۱۹] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

[۲۰] شاعری: شعاعری H

به هر کاری عیارِ من تمام است　　کسی کو راست انکارم کدام است
مرا چون گوهر و زر هر دو پاک است　　ز صرّاف و گهر دانم چه باک است
حدیثِ من دُر است از بحرِ سینه　　نه چون بر شکلِ لؤلؤ آبگینه
به آب و رنگ چون یاقوتِ ناب است　　نه بلّوری‌ست کش بر رو حصاب است
چو بکرِ نظمِ من رخ می‌نماید　　ز گردون عقدِ پروین می‌گشاید 18[a]
ز بهرِ آنکه گردد زهره یارش　　ز ماهِ نو فرستد گوشوارش
نیِ کلکم که می‌بینی شکرریز　　به شیرینی فزاید ذوقِ پرویز
من آن مدّاحِ فرخنده کلامم　　که فرخنده‌ست نظمِ با نظامم
زبانِ کلکِ من چون تیشه گردد　　حدیثِ کوه‌کن را درنوردد
مرا چون ز آسمان اسمم قبولی‌ست　　دعای من به سلطانان قبولی‌ست
کلیدِ گنجِ غیب آمد زبانم　　از آن گوهر به عالم می‌فشانم
چو بر مرآتِ غیبی رو به رویم　　هر آن چیزی که می‌گویند گویم
کسی کو راست از حق بختیاری　　دعا می‌گویمش بی‌اختیاری
به هر جا خسروی را مدح گفتم　　به مدحِ او دُرِ شهوار سفتم
خجسته بود بر وی گفتهٔ من　　پسندش بود دُرِّ سفتهٔ من
مبارک‌قولم و زیباحدیثم　　بوَد زیبنده شاهان را حدیثم
هر آن معنی که من گویا بر آنم　　ز غیب آن نکته آید بر زبانم
حدیثِ خویش را پر آزمودم　　چنان گردید کش من گفته بودم
مرا سرّی‌ست با دانندهٔ غیب　　کزو سر می‌زند این سیرم از جیب
نمی‌گویم من این گفتار از خویش　　و یا خود از خیالِ دوراندیش 18[b]
اگرچه پای تا سر جمله عیبم　　خدا داد این گهر[۲۱] از بحرِ غیبم

---

[۲۱] گهر: گوهر H

۲۳

اشارت به تربیت ملوک شعرا را[۲۲]

از این پیش آن سلاطینی که بودند | به شاعر تربیت‌ها می‌نمودند 18b
ز بهرِ آن کز ایشان نام ماند | به خوبی ذکر در ایّام ماند
ز چندین کاخ و طاق و قصرِ محمود | یکی را کس نمی‌داند کجا بود
ولی آن بیت‌ها کش عنصری ساخت | به مدحِ او بناها طرح انداخت
بماند[۲۳] آن بناها جاودانه | در او محمود را باشد نشانه
ز سنجر آنچه اندر سروری ماند | حدیثِ پایدارِ انوری ماند
سخن کوته کنم گنجِ سلاطین | شد از نظمِ سخن‌ور گوهرآگین
کنون تو زآن سلاطین یادگاری | به خیلِ شهریاران شهریاری
صدت محمود در شاهی غلام است | چه سنجر او ز خدّامت کدام است
تو را صد عنصری و انوری سان | فزون مدّاح می‌زیبد به دوران
به درگاهت یکی زآن‌ها قبولی‌ست | که اکنون گشته رد از ناقبولی‌ست
دگر مشتی کل و کورند و کودن | که نتْوان‌شان به جای نام بردن
کسان کو را ز نیکی بد نمودند | قبولی بود پیشت رد نمودند
نه ایشان دوستدارِ شهریارند | نه خود خدّامِ شه را دوست دارند 19a
کسی کو را ز جان و دل نباید | که چون من مادحی شه را ستاید
نبینم نیکخواهِ شاه او را | فکندن بِه بوَد در چاه او را
در این مدّت که بودم مادحِ شاه | رسانیدم سخن بر مسندِ ماه
فرستادند صد مکتوب یاران | که شاعر آورند از بهرِ سلطان
در اصفاهان [و] شیراز و سمرقند | به مردم وعده دادند از خداوند

---

۲۲ این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

۲۳ در نسخه حرف پیش از «م» دارای دو نقطه بالا و زیر است. هر دو شکل معنی‌اش ممکن است. اگر کلمهٔ بنا را به معنی «عمارت» پذیریم، به شکل «نماند» بخوانیم و اگر به معنی «بیت» پذیریم، به شکل «بماند» بخوانیم.

کــه تــا از بهــرِ مــن همکــار آرنــد — مــرا پیوســته در تشــویش دارنــد
کســی چــون نیســت مثــلِ مــن کــه آیــد — و گــر آیــد بــه پــیشِ مــن نبایــد
کنون کــس در جهــان همتــای مــن نیســت — کسی هســت ار بگویــد، گویــد آن کیســت
بــوَد همتــای مــن آن مــردِ پهلــو — که هــر طــوری ســخن گویــد چــو خســرو
در اطــوارِ غــزل باشــد کمــالش — حســن باشــد چــو حــافظ حســبِ حــالش
توانــد گفــت هــر طــوری قصــاید — چنــان کــان راســت آیــد در عقایــد
چنــان در مثنــوی گــردد گرامــی — کــه خســرو گشــت در طــورِ نظــامی
شــود در قطعــه چــون ابــنِ یمــین فــرد — ربــاعی را بــوَد خیّــام وشِ مــرد
کســی کــین جملــه را گفــت و نکــو گفــت — ز هــر بحــری درر بــا آبرو ســفت
تمــام آنکــس بــوَد القصّــه شــاعر — مــن آن کــس را تــوانم گفــت ســاحر[۲۴] 19b
بحمــدالله کــزین‌هــایی کــه گفــتم — ز هــر بحــری درر بســیار ســفتم
مــرا هســت ایــن همــه در مــدحِ ســلطان — ز هر یــک دیــده صد تحسـین و احسـان
در ایــن معنــی نــه مــن خــود را ســتودم — بــه هــر دعــوی یکــی را ده نمــودم
اگــر گویــد کســی مــن خــودســتایم — دگــر غیــرِ مکــرّر مــی‌نمــایم
و گر گوید [کسی] کــین گفــت لاف اســت — بــه میــدان آیــد ار مــردِ مصــاف اســت
کــه تــا مــن لافِ خــود او را نمــایم — یقــین ســازد کــه مــن چــون خــودســتایم
مــرا قــومی کــه مــی‌خواهنــد رانــده — ز وصــلِ شــاه خــود محــروم مانــده
ز بــاغی میــوه‌ای چــون مــن بیارنــد — در ایــن گلشــن گلــی چــون مــن بکارنــد
در ایــن جــا نکتــه‌هــا رخ مــی‌نمایــد — ولــی ترســم کــه دردِ ســر فزایــد

---

[۲۴] این کلمه در حاشیه به شکل «ماهر» نوشته شده است.

۲۴

اشارت به عذر[۲۵]

اگرچه بحرِ طبعِ من به جوش است   ولی تب دارم و اینم خروش است 19b
دلِ من در تب است از تابِ هجران   عجب نبْود ز من این نوع هذیان
پدید آمد بسی رازِ نهفتم   پریشانم نمی‌دانم چه گفتم
چو خالِ ماهرویانم بر آتش   سخن چون زلفشان گفتم مشوّش
چو بلبل گرچه دستان‌ها نمودم   به هر دستان پریشانی فزودم
سخن را ار سرِ هر شاخ گفتم   پریشان گفتم و گستاخ گفتم 20a
چو بلبل زآن همی‌گویم پریشان   که هستم در قفص دور از گلستان
جدایم ز آستانِ خسروِ روم   ز گلزارم چو بلبل مانده محروم
خداوندا شها خسرونشانا   به بزمِ مکرمت گوهرفشانا
به تختِ کامرانی مهر تاجا   به بختِ آسمانی مه سراجا
رعیّت‌پرورا فرمان‌روایا   عدوبندا شها کشورگشایا
فلک ایوان و کیوان پاسبانا   ملک دربانِ سدره آستانا
خجسته‌طلعتا فرخنده‌فالا[۲۶]   همایون‌اخترا زیباخصالا
سرانِ ملک را مالک رقابا   سپهرِ سلطنت را آفتابا
سکندرملکتا کسری‌سریرا   به چرخِ معدلت مهرِ منیرا
جما کی‌خسروا دارا نژادا   به ملکِ جاودانی کی‌قبادا
فریدون‌دولتا جمشیدبختا   فلاطون‌فطنتا خورشیدتختا
قبولی بندهٔ آزادهٔ تو   چو خاکِ درگهت افتادهٔ تو
غریبی بی‌کسی بی‌خانمانی   فقیری دردمندی ناتوانی
اسیری جان‌سپاری مبتلائی   فقیری خاکساری بی‌نوائی

[۲۵] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

[۲۶] فرخنده‌فالا: فرخندفالا H

به درگاهِ تو سر تا پا گناه است   ولیکن عفوِ تو او را پناه است 20[b]
نگردد بنده گر هرگز گنه‌کار   نیاید عفوِ سلطانی به دیدار
گناهِ او چه باشد او که باشد   اگر بد باشد ار نیکو که باشد
تو را او بنده آمد جاودانی   اگر خوانی و گر رانی تو دانی
مرا زیباست از تو هرچه آید   ولی آن کن که از لطفِ تو شاید
مرا احسان و عفوت در ضمیر است   که از تو عفو و احسان دل‌پذیر است
حدیثم ختم شد بر عفو [و] احسان   منِ مسکین از این پس از دل و جان
عنان پیچم سخن را بر دعایت   ز ایزد جاودان خواهم بقایت
الهی تا بر این فیروزه منظر   نماید جامِ ماه و شمسهٔ خور
الهی تا در این مینوی اخضر   بوَد گل‌های ماه و مهر انور
الهی تا در این مشکوی مینا   کواکب را بوَد سیر و تماشا
الهی تا بنای این خورنق   بوَد پیوسته با تزیین و رونق
الهی تا در این خرگاهِ اطلس   نیابد راه بی‌دستورِ تو کس
الهی تا فلک را دور باشد   به بستانش ز انجم نور باشد
الهی تا بوَد بستانِ عالم   ز آبِ لطفِ تو سرسبز و خرّم
الهی تا بهارِ عالم‌افروز   جهان را می‌کند خرّم به نوروز 21[a]
الهی تا گل اندر نوبهاران   فروزد آتشِ شوقِ هزاران
بهاران تا بوَد شب‌ها به گلشن   چراغِ گل به بیخِ خار روشن
بوَد تا بوستان‌افروز لاله   ز سنبل تا فتد بر گل کلاله
به گلشن زرگرِ ابرِ عدن جوش   کند گل را دُرِ سیراب در گوش
شود دستانِ بلبل مجلس‌آرای   نوازد گاه موسیقار و گه نای
رخِ خوبان نماید شوقِ عشّاق   لبِ جانان فزاید ذوقِ مشتاق
حدیثِ دلبران شیرین نماید   ز جانِ عاشقان تحسین فزاید
بر آبِ روی خوبان صورتِ چین   همی تا می‌نماید زلفِ پرچین

کشد تا صورتِ چین باد بر آب   بوَد تا پاکی از هر باب در آب
الهی نزهتِ این منظرِ نو   که طرح انداختم از بهرِ خسرو
گلِ این روضۀ جنّت ریاحین   که از وی جانِ پاکان است گل‌چین
بهارِ این گلستانِ صفابخش   که دارد چون گلستان از صفابخش
نوای بلبلِ این تازه بستان   که دارد صد هزاران تازه دستان
نگارستانِ این ابیاتِ رنگین   که آمد از معانی گوهرآگین
بتانِ بکرِ این خلوتگهِ خاص   که هر یک راست پیرایه ز اخلاص 21b
الهی نظمِ این نو رستۀ دُر   کزو شد رستۀ عالم ز دُر پر
الهی عقدِ این دُرهای شهوار   که گوشِ شاه را آمد سزاوار
همایون باد بر شاهِ جوانبخت   سزاوارِ نگین و افسر و تخت
الهی این دوم فرخنده دیوان   که تزیین داده‌ام از بهرِ سلطان
پسندِ شاهِ کسری داد گردان   مرا از لطفِ او دل شاد گردان
الهی این دوم دیوانِ اشعار   که هست ابیاتِ او پر دُرِّ شهوار
مبارک ساز و شه را در خزینه   که تا بخشد به من پر زر خزینه
الهی این به آب [و] رنگِ گلشن   که هست آب و گِلش رنگین و روشن
خجسته ساز بر خدّامِ سلطان   نصیبم کن از او تحسین و احسان
الهی بنده را حاجت روا کن   منِ مهجور را وصلش عطا کن

به بختِ جاودانش ساز واصل
مراداتِ جهانش ساز حاصل
آمین یا رب العالمین

[قصاید]

۱

[مناجات]

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

ای ز درگاهِ تو عالم را قبولی ملتمس 22b
وی به درگاهت ز حاجتمند رد ناگشته کس

در رهت افتاده‌ام از پای بر دارم ز خاک
زآنکه بر افتادگان لطفِ تو دارد دسترس

گر نه فضلت رهنما گردد کجا یابیم راه
ما که ره گم کرده‌ایم و رهزنان از پیش و پس

راه پی جویم به درگاهت مرا راهی نمای
ای ز ره گم گشتگان را رهنما فضلِ تو بس

راه ده در سایۀ خورشید عفوِ خود مرا
ذرّه‌ای را در هوای خود برآور این هوس

در بیابانِ فراق ای کعبۀ مقصودها
این دلِ دروای من تا چند نالد چون جرس

همچو موسی ره نما در وادیِ ایمن مرا
تا کنم روشن چراغِ چشمِ جان را زان قبس

در هوایت می‌پرم شهدِ وصالم کن نصیب
زآنک از فیضت نصیب از شهد می‌یابد مگس

مرغِ جانم پرزنان پرواز کردی سوی تو
گر نبودی در دیارِ تن گرفتارِ قفس

در تب و تابِ گناهم جان به لب خواهد رسید
گر طبیبِ عفو و احسانت نمی‌گیرد مجس

رخ به راه آورده شه‌ماتم از فرزین نفس

زیـرِ پـای فیـل غـم مانَـد چـو بیـدق بـی‌فـرس

ایـن چنـین در عرصـه از نفـسِ خسیسـم پایمـال
بـس عزیـزان را بـه هـر جـا خـوار دارد نفـسِ خـس

جـان ز راهِ حـرص رفـتن شـد اسـیرِ نفـسِ دون 23[a]
شـاهِ شـبرو لاجـرم گـردد گرفتـارِ عسـس

گـر نـه ابـرِ رحمتـت شُـوید ز مـن گَـردِ گنـاه
پـاکیِ مـن کـی شـود ممکـن بـه صـد آبِ اَرس

بـر گنـاهِ خویشـتن اقـرار کـردم هـر چـه بـود
چشـم بـر عفـوِ تـو دارم لطـف فرمـا زیـن سـپس

مـن وصـالِ دوسـت مـی‌خـواهم میسّـر کـن مـرا
هـر کسـی دارد ز لطـفِ دوسـت چیـزی ملـتمس

چون نفـس بـر مـی‌کشـم یـا دوسـت آیـد بـر زبـان
چـون کـنم بـی‌دوسـت یـک دم بـر نمـی‌آیـد نفـس

پادشـاها چـون قبـولی بنـدۀ درمانـده‌ام
بنـدۀ خـود را در ایـن در مانـدگی فریـاد رس

۲

این قصیده را در سفرِ قرابغدن گوید در آن روزی که عسکرِ منصور در جبه رفتند

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

شهم را از بتـان امـروز خیلـی مسـت در جوشـن 23[a]
جهانگیری چو خورشید از جمالِ هر یکـی روشـن

همـه صـاحب‌صـفِ خـوبی شـهِ اقلـیمِ محبـوبی
به لب کوثر به قد طوبی به چشم آهوی شـیرافکن

یکی بر باره‌ای پویـان چـو سـروی رسـته از بـاره
یکی با نیزه‌ای پیچان چـو دیلـم تُـرکِ زوبـین زن

خـدنگی هـر یکـی از کـوهِ آهـن در کمـان‌داری
گـذر مـی‌یـافتی چـون از حریـرِ پرنیـان سـوزن

تـنِ هـر یوسـفی در زیـرِ داودی زره زیشـان

چنان دیدم که گفتی بود جان در جامهٔ آهن
تنِ هر یک که می‌دیدی به جوشن چشمِ جان
کجا در آهنین جامه روا باشد بدین‌سان تن
به شوقِ خیلِ جانان مطلعی گفتم ز نو کو را
نهاد از مطلعِ خورشیدِ عقلِ نکته‌دان احسن
سرِ آشوب دارد آن نگارِ لشکری با من
که زلفش شد کمنداناز چشمش گشت ناوک‌زن
چو بخْرامد به میدان با منقّش جبّهٔ گل گل 23b
ز خونِ پردلان آن شوخ میدان می‌کند گلشن
بوَد عادت که می‌گیرند اندر سیم آهن را
ولیکن ساعدِ جانان چو سیمی بود در آهن
چو زلفش می‌شکستی قلب‌ها عشّاق را از وی
به هر سویی که ترکش بندِ من می‌تاختی توسن
شکستِ قلبِ عاشق بود مقصود آن جفاجو را
چنین با دوستانِ خود ندیدم دوست را دشمن
خدایا در زره حالش چه سان باشد نمی‌دانم
تنی کز برگِ گل بر وی گران می بود پیراهن
بسی دل برد از عشّاق و هست آن مه بسی پردل
مگر در پردلی شد بندهٔ سلطانِ قسطنطن
شهنشاهِ فریدون‌فر فلک‌گاهِ سلیمان وش
جهانگیرِ سکندردر خردمندِ[۲۷] فلاطون‌فن
ابوالفتحِ زمان سلطان محمّد خان که در فطرت
میسّر گشت بر خدّامِ او کسرِ قرابغدن
مدارِ مرکزِ دولت محیطِ عالمِ رفعت
جهانِ شوکت و حشمت نشانِ نصرتِ ذوالمن
دلِ او عدل را شاغل کفِ او بذل را فاعل
سرایش تخت را مسکن جنابش بخت را موطن

[۲۷] خردمند: خرمند H

شهان را گشته شاهنشه سلاطین را شده سـلطان
زمـان را مالـکِ دشـمن سـران را مالـکِ گـردن

روانـــش منبـــعِ دانـــش نشـــانش مطلـــعِ دولـــت
لـوایش فـتح را رایـت سـرایش نصـر را معـدن

بـه ضـربِ گـرزِ فـولادی بـرآرد آتـش از جـانش
چو آتش خصمِ او در سنگ و آهن[۲۸] گر کند مأمن

ایا شـاهِ ولـی‌پـرور کـه از سـهمت عـدو هـر سـو
گریزان است زآن‌سـان کـز ملـک اهـریمنِ ریمـن

24ª کجا خصمت تواند برد سـر بیـرون کـه مـی‌بیـنم
کمنـدِ تـو قضـا در گـردنِ او دان قضـا مـتقن

به هر رزمی که تیغِ تو گریبـان‌گیـرِ دشـمن شـد
بر اوجِ موج خون دیـدم در آن دم چـرخ را دامـن

ز سـهمِ نـوکِ الماسـی سـنان هرگـز عـدوی تـو
نکشـت اُردوت را یکـروز از صـد میـل پیـرامن

به پای تـو سـرِ خـود را نبینـد خصـم جـز روزی
که بسته دست‌ها بـر هـم نهـد تیـغِ تـو را گـردن

به دستِ خود زد آتش دشـمنت در خـان و مـانِ
بخواهـد عاقبـت از آتـشِ خـود سـوختن دشـمن

جهـانگیرا سـکندرملکتـا فرمـان‌دهـا شـاها
گرفتـی از فرنگسـتان ولایـت تـا حـدِ ارمـن

از این پس مشرق و مغرب تو را خواهد شدن تابع
رسـولِ هنـد و چـین خواهـد برایـت بـاج آوردن

به وصفِ فـتحِ تـو همچـون قبـولی شـاعری بایـد
کـزو گـردد بـه عـالم داسـتانِ فـتحِ تـو روشـن

من آن شخصم که از تیغِ زبان تقطیـع مـی‌سـازم
چو نامطبوعِ نظمِ خصم اگر دشـمن بـوَد صـد تـن

بحمـد الله کـه عطّـاری تـو بـازارِ معـانی را

[۲۸] آهن: آهم H

نخواهـد در تـرازو شـد بهـای[۲۹] بیـد بـا چنـدن

سـمندِ تیزگـامِ فکـرتم را عـار مـی‌آیـد
که پوید در رهِ مدحِ تـو بـا هـر سسـت‌پـی کـودن

در آن روزی که شـد وقـتِ درو کشـتِ معـانی را
جهانی خوشه‌چین بودند و داعـی صـاحبِ خـرمن

چنان باشد به مـن هـم‌داسـتان گشـتن معانـد را
کـه در یـک کیـل همپاینـد مواریـد بـا ارزن

روا نبْـود کـه در دوران مثـلِ تـو سـلیمانی
توانـد سـر بـرآوردن میـانِ مـردم اهـریمن

عروسِ مـدح را زیـن پـس بپوشـم از دعـا جامـه
که می‌گردد بـه تشـریفِ دعـا حسـنِ ثنـا احسـن

24b همیشـه تـا کـه مـی‌پوشـند در اُردوی سـلطانی
به گـل‌کـاریِ سـیم و زر بتـانِ سـیم‌تـن جوشـن

تـو را از مـاه‌رخسـاران سـپاهِ بـی‌کـران بـادا
جهانگیری چو خورشـید از جمـالِ هـر یکـی روشـن

۳

این قصیده را در فتح [و] کسرِ قرابغدن گوید

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

24b گفـتم از خـطِّ رُخـت غوغـای زلفـت بـر شکسـت
از سـپاهِ روم گفتـا لشـکرِ کـافر شکسـت

قلـبِ دل‌هـا را بـه هـم بـر مـی‌زنـد زلـف و خطـت
کاکلـت مـی‌آورد عشّـاق را بـر سـر شکسـت

گِـردِ رویـت صـف زده خـطِّ تـو آمـد دیـن‌پنـاه
زلـف را چـون برشکسـتی کفـر را لشـکر شکسـت

شـاهِ روم آمـد رُخـت وز خـط سـپاهش بـی‌حسـاب
جیشِ کـافر زلـفِ تـو وز خـطّ بـر او بـی‌مـر شکسـت

---

[۲۹] این ترکیب در حاشیه به شکل «بنرخی» نوشته شده است.

تــا ســپاهِ روم رخســارِ تــو صــف زد همچــو مــور
کــافرِ زلــفِ تــو را دیــدم شکســتی بــر شکســت

مــاهِ مــن دانــی شکســتِ زلـف از خـطِّ تـو چیسـت
شــد تــراشِ او و نبْــود زیــن بتــر دیگــر شکســت

چـون خطـت بـر زلـف غالـب گشـت دانسـتم یقـین
کــز ســپاهِ روم خواهــد یــافتن کــافر شکســت

لشــکرِ غــازیِ بــوالفتحِ زمــان کانــدر وغــا
هــر یکــی خواهنــد چــون حیــدر درِ خیبــر شکســت

شـاهِ دیـن سـلطان محمّـد خـان کـه جـیشِ کفـر را
عســکرِ غــازیش چــون اصــحابِ پیغمبــر شکســت

پادشــاهِ ملــک و ملّــت شــهریارِ دیــن‌درســت
آن کــه هــر دم کفــر را باشــد از او بــدتر شکســت

چــرخ را پیمــان درســت آمــد بــه عهــدِ او بلــی
دورش آخــر مــی‌شــود از عهــدش آرد گــر شکســت

25a چــون ز فــتحِ او خبــر در کشــورِ کفــر اوفتــاد
شــد فرنــگ آشــفته و قلــبِ بنــی عصــفر شکســت

حیــدر اســت و خصــم کــافر دایمــا مکســور از او
هرگــز از کــافر نیامــد هــیچ بــر حیــدر شکســت

در دمــی کــز محشــرِ هیجــا بــه نفــخِ صــور بــوق
بــیم آن باشــد کــه یابــد قبّــۀ اخضــر شکســت

بــر پســر رحمــی نباشــد مــر پــدر را آن زمــان
مُهــرِ مِهــرِ دُخــت یابــد در دلِ مــادر شکســت

گــه ز نــوکِ نیــزه آیــد در دلِ جوشــن شــکاف
گــه ز ضــربِ گــرز آیــد بــر ســرِ مغفــر شکســت

گــه زره را نــاوکِ خــونریز گــردد دیــده دوز
گــاه در قلــبِ ســران یابــد ســرِ خنجــر شکســت

گــه نمایــد پیکــرِ بــی‌جــان بــه روی زیــن ســوار

گـه بـه پشـتِ اسـب یابـد مـرد را پیکـر شکسـت

حملـــهٔ گـــردان گهـــی بـــر هـــم بـــرآرد میمنـــه
ضـــربتِ مـــردان درآرد در دلِ مَیســـر شکســـت

خـون بـوَد مَـی پـردلان را سـاغرِ مـی کـأسِ سـر
ژالـــهٔ کـــوی تفنـــگ آرد بـــران ســـاغر شکســـت

انـــدر آن دم دشـــمنِ او گـــر بـــوَد خاقـــانِ چـــین
خواهـدش شـاهِ جهـان بـا فـتحِ اسـکندر شکسـت

ای جهـــانگیری کـــه انـــدر اردوی منصـــورِ تـــو
نیسـت جـز در زلـفِ گـل‌رویـانِ نسـرین بـر شکسـت

آن درســـتی دارد از عـــدلِ تـــو عـــالم کـــین زمـــان
مـــی‌نیابـــد جـــز کـــه کـــافر را بـــتِ آزر شکســـت

ســـکّهٔ پیغمبـــری بـــر نـــامِ او آمـــد درســـت
از بـــتِ چنـــدی کـــه ابـــراهیم[30] پیغمبـــر شکســـت

ســکّهٔ شــاهی تــو را زیبــد کــه دســتِ قهــرِ تــو
صـد هـزاران بـت فـزون بـا گـردنِ بتگـر شکسـت

بـــارِ احســـان تـــو را بـــر چنبـــرِ چـــرخ ار نهنـــد
بینـــد از بـــارِ عطایـــت چـــرخ را چنبـــر شکســـت

تـــا نشســـتی بـــر ســـریرِ ســـلطنت در دورِ تـــو
خیـر مـی‌گـردد درسـت و مـی‌پـذیرد شـر شکسـت

25b خســـروا شـــاها قبـــولی را رســـد کـــز مهـــرِ تـــو
آورد هــر لحظــه‌ای بــر خصــمِ بــداختــر شکســت

از شکســـتِ مـــدّعی نظمـــم نگـــردد کـــم‌بهـــا
از خـــزف هرگـــز نیابـــد قیمـــتِ گـــوهر شکســـت

جـــوهری مثـــلِ تـــو هرگـــز رُســـتهٔ معنـــی ندیـــد
کـــی توانـــد خصـــم قـــدرِ رِســـتهٔ جـــوهر شکســـت

---

[30] ابراهیم: ابرهیم H

بر دعای نصرت و فتحت کنم ختمِ سخن
دشمنت را در دعا خواهم ز حق دیگر شکست

تا ز تیغِ خسروِ زرّین‌قبا سلطانِ روم
شاهِ مغرب را رسد هر صبح بر عسکر شکست

فتحِ عالم باد هر صبحی تو را چون آفتاب
باد از فتحِ تو روز و شب عدویت در شکست

۴

این قصیده را هم در آن سفرِ مبارک گوید

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن (فعلن)

25b زهی به لشکرِ خط کاکلِ تو سر لشکر
چو زلف در قدمِ تو نهاده سر لشکر

به وصل وعده ده و جانِ عاشقان بستان
که از امیدِ کرم می‌کند هنر لشکر

ز روی زردم از آن روی خوش برآمد خط
که خوش برآید ای سیمبر ز زر لشکر

خیالِ خطِّ تو گر خیمه زد به دیدهٔ ما
کنند بر سرِ آبِ روان مقر لشکر

دلم ز خیلِ غمت شد خراب اگرچه نکرد
به ملکِ خویش خرابی گهِ گذر لشکر

به خوردن غمِ تو خیلِ عاشقان صف صف
تو را شد ای شهِ خوبان علوفه‌خور لشکر

تو را ز فتنهٔ چشمان و غمزه شهرت شد
که شاهِ ترکان را هست فتنه‌گر لشکر

رُخت کشید ز هر سو سپاهِ خط بی‌حد
شده‌ست جمع شهِ روم را مگر لشکر

26a سرِ ملوکِ جهان پادشاهِ سدره‌سریر
که شد به دولتِ او جمله تاجور لشکر

علی فضایلِ سلطان محمّد آن شاهی
که می‌کشد همه دم بر سرِ کفر لشکر

شهی که شد پیِ کسرِ عدو به خیلش ضم
ز لطفِ ایزد از فتح و از ظفر لشکر

به فرِّ دولتِ او چون سپهر از جوزا
روا بوَد که مرصّع کند کمر لشکر

به بحر و برّ نبوَد کشوری که نشْتاند
اگر روانه کند سوی بحر و بر لشکر

به کوه در نبوَد هیچ جای خیمه زدن
فرودآرد اگر او به کوه در لشکر

ایا شهی که تو را در مقابلِ دشمن
ز فتح دارد و نصرت زره به بر لشکر

به کسرِ قلبِ عدو لشکرت جگر دارند
کسی نداشت ز شاهان بدین جگر لشکر

قِلاعِ خصم بگیر و خزینه‌ها بگشای
که زر برند ز جودت سپر سپر لشکر

همیشه لشکریان تراست کارِ غزا
که داشت غیرِ محمّد بدین سِیَر لشکر

تو را کشیدن لشکر چو از پیِ دین است
سزد که بهرِ تو بازند جان و سر لشکر

شها به مدحتِ تو می‌رسد قبولی را
گهِ بیانِ معانی کشد اگر[۳۱] لشکر

مراست لشکر نصرت‌شعار در مدحت
کراست در همه عالم چنین دگر لشکر

گشاده دست چو من در دعای فتح و ظفر
همه مرادِ تو خواهد ز دادگر لشکر

---

[۳۱] کلمهٔ «اگر» پس از کلمهٔ «معانی» نوشته شده است. بعدا پاک شده و پس از «کشد» نوشته شده است.

همیشه تا ز شهِ روم کسر می‌یابد 26b
سحرگهی شهِ شامی بدین قدر لشکر

به هر دیار تو را فتح باد شام و سحر
ز نصرت و ظفرت باد سر به سر لشکر

۵

این قصیده را هم در آن سفر گوید

منسرح: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

بوی گلی می‌دهد باز نسیمِ بهار 26b
ساقیِ گل‌رخ بیا بادهٔ گلگون بیار

لاله چو در گلسِتان ساغرِ لعلی کشید
غلغلِ بلبل شنو بلبله در قلقل آر

عقدِ بناتِ نبات بست به گل باغ از آن
بادِ صبا می‌کند سیمِ شکوفه نثار

سبزه و گل را به هم عهدِ عروسی‌ست باز
رقصِ تموّج ببین در چمن از جویبار

چون به بساتین بساط بهرِ نشاط افکنند
سرو سرآرد به رقص دست فشاند چنار

سیر کنند آب و باد روح‌ده و روح‌بخش
از چمن و مرغزار وز تَلَل و کوهسار

دشت چو پر لاله گشت کشت خوش آید به گشت
بر فرسِ بادپا با صنمِ گلعذار

همچو نسیمِ بهشت بوی ریاحین دمید
گشت به هر مَرغزار هر طرفی مُرغِ زار

قمریِ مقری به باغ داد صلای طرب
بلبلِ خاطب بخواند خطبه به نامِ بهار

مژده‌دهِ گلسِتان مژدهٔ گل داد باز
سازِ طرب ساز کرد هر طرفی صد هزار

در صـــفتِ شـــاهِ گـــل مـــدح‌ســـرا عنـــدلیب
چـــون مـــنِ رنگـــین‌ســـخن در صـــفتِ شـــهریار
خســـــروِ غـــازی‌نـــژاد عـــادلِ کســـری‌نمـــاد
بنــــــدهٔ او در جهــــــاد رســــــتم و اســــــفندیار
مظهـــــرِ دیـــــنِ نَبـــی عامـــلِ علـــمِ نُبـــی 27a
آمــده بــر حــق ولــی حــق بــه وی از فضــلِ یــار
خــانِ ســلاطین‌نشــان شــاه محمّــد کــه هســت
تیــــــغِ جهــــــانگیرِ او روزِ غـــــزا ذوالفقـــــار
بـــاذلِ مســـکین‌نـــواز عـــادلِ ظـــالم‌گـــداز
نـــامورِ تُـــرک و تـــاز خســـروِ عـــالی‌تبـــار
از نـــمِ لطفـــش شـــود ریـــگِ روان آب‌خیـــز
وز تـــفِ قهـــرش فتـــد در دلِ دریـــا غبـــار
بس که کنـد بـدره‌بخـش مخـزنِ کـان بـی‌زر اسـت
بـــس کـــه دهـــد دُر بـــه دُرج بـــی‌درر آمـــد بحـــار
شـــــیرِ ژیـــــان را کنـــــد یـــــوزپلنگیش صـــــید
ببـــــرِ بیـــــان را کنـــــد شیرســـــگِ او شـــــکار
از دمِ شمشـــیرِ او خـــون چکـــد انـــدر وغـــا
هـــیچ ندیـــدیم مـــا کـــآب بـــوَد نـــاربـــار
گـاهِ وغـا رسـتم اسـت، وقـتِ عطـا حـاتم اسـت
رســـتم و حـــاتم از او زیـــن دو صـــفت شرمســـار
ســـاقیِ صـــهبای او مـــاهِ ســـمن‌عـــارض اســـت
مطربــــهٔ بــــزمِ او زهــــرهٔ نســــرین‌عــــذار
در صـــفتِ بـــزمِ او چونـــک ســـخن روی داد
داد صـــفای ســـخن ایـــن غـــزلِ آبـــدار
تـــاب ربـــود از دلـــم تـــابِ ســـرِ زلـــفِ یـــار
جـــانِ مـــرا تـــاب داد تـــابِ رخِ آن نگـــار
صـــبر و ثبـــات و قـــرار بـــرد ز دل زلـــفِ او
وه کـــه دلـــم را نمانـــد صـــبر و ثبـــات و قـــرار
ســـرِّ دهـــانش نهـــان داشـــت دلِ مـــن بـــه جـــان

دیدهٔ غمّاز کرد رازِ نهان آشکار

27b
هست مرا بی‌شمار درد و غمِ عشقِ او
درد و غمِ عشق را کس نتواند شمار

گر ندهد کامِ من از لبِ جان‌بخشِ خویش
زو به شکایت رَوم نزدِ خداوندگار

خسروِ گیتی‌ستان پادشهِ شه‌نشان[۳۲]
کامروای جهان نامورِ روزگار

پادشها[۳۳] بنده را فیضِ قبولی رسید
تا که قبولِ تو ساخت حضرتِ پروردگار

با من اگر مدّعی لاف زند در سخن
طبعِ سخندانِ تو کی کندش اعتبار

صیرفیِ عشق راست سکّه به سیمِ دغل
شاهدِ بازاری ار خال نهد بر عذار

بِه که کنم بعد از این ختمِ سخن بر دعا
شد چو دعا بعد مدح شیوهٔ مدحت گذار

تا که مه و مهر را سیر بوَد بر فلک
هست فلک را بدین مرکزِ خاکی مدار

گِردِ جنابِ تو باد سیرِ مه و مهر را
جز به مرادت مباد دورِ فلک هیچ بار

۶

این قصیده را در ادرنه گوید هم در آن سفر

بحر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

27b
باز بشْکفت از چمن خندان چو روی یار گل
داد چون عشّاق بلبل را نوای زار گل

خردهٔ زر در میان آمد به گلشن بهرِ عیش

---

[۳۲] شه‌نشان: نشان H

[۳۳] پادشها: پادشاها H

گرم می‌سازد به گلشن عیش را بازار گل

چون به بازارِ چمن بگْشاد تَنگِ غنچه را
بود تجّارِ نسیمِ صبح را در بار گل

گلسِتان را ساخت از نو زآب و تاب و تازگی
تازه و رنگین و خرّم همچو روی یار گل

هست معذور ار به سالی می‌رسد در گلسِتان
چون کند چون دارد اندر پای چندین خار گل

روی گلشن گشت خرّم از گلِ سرخ و سفید 28a
کش سفیده آمد و گلگونه بر رخسار گل

رنگِ گل زد آتش اندر حسنِ خوبانِ چگل
برد از بو آبِ روی نافهٔ تاتار گل

روی باغ از ساغرِ گلگونِ لاله گل گل است
باده آری از رخِ خوبان کند اظهار گل

این غزل می‌خواند بلبل در چمن دیشب چو من
تا مگر از خارِ غم او را شود غمخوار گل

کای ز رخسارت به گلشن با رخِ گلنار گل
آب گشته از حیای عارضت صد بار گل

می‌زند گل لافِ حسنت در چمن بخْرام تا
منفعل گردد ز دعویِ پسِ دیوار گل

زآب و تابِ عارضِ تو گر حیایی داشتی
ای سمن‌بر آب کی گشتی ز تابِ نار گل

گر ز خونِ اشک از آن لب بر رخِ زردم گل است
نیست غم ای سرو کز مَی دیده‌ام بسیار گل

سال‌ها گل در چمن زین دست سرداری کند
گر تو یک روزی زنی ای ماه بر دستار گل

گر ز آهِ آتشینم روی می‌تابی رواست
کز هوای گرم جانا می‌شود افگار گل

جـز سـهی‌سـروت کـزان رخسـار بـا بـارِ گـل اسـت
عمــرِ مــن ســروِ ســهی را هــیچ نبْــود بــار گــل

پـار زد گـل بـا رخـت لاف و شـد آخـر هفتـه‌ای
ایــن زمــان عبــرت نمــی‌گیــرد چــرا از پــار گــل

چون خط آمد از رخت هـر سـو گـلِ شـوقم شـکفت
در بهـــار آری شـــکفته گـــردد از گلـــزار گـــل

گــر نیامــد ننگــت از هــم‌صــحبتیِ مــن رواســت
ســروِ مــن از صــحبتِ بلبــل نــدارد عــار گــل

28b
خـوش دلـم در وصـلِ تـو بـا خارخـارِ حاسـدان
گلشـنِ دوران بـه کـس کـم داد چـون بـی‌خـار گـل

تـا چـو وصـفِ عارضـت بـر وی نویسـم مـدحِ شـاه
داد بـــس اوراقِ رنگیـــنم پـــیِ طومـــار گـــل

گلـــبنِ گلـــزارِ شـــاهی ســـروِ بـــاغِ ســـلطنت
آن کـه شـد از عطـرِ خُلقـش در چمـن عطّـار گـل

آســـمانِ ســـلطنت ســـلطان محمّـــد آنـــک هســـت
در سرابســـتانِ قـــدرش ثابـــت و ســـیّار گـــل

آن شهنشـــاهی کـــه از بســـتان‌ســـرای بـــزمِ او
مهــر و مــاه و مشــتری و زهــره آمــد چــار گــل

مهـــرِ اوجِ خســـروی در صـــبحِ اقبـــالش دمیـــد
مـــی‌شـــود آری شـــکفته در دمِ اســـحار گـــل

آن جهانبـــانی کـــه در فصـــلِ بهـــارِ عـــدلِ او
خـــار و خـــارا بـــار مـــی‌آرنـــد در کهســـار گـــل

رشـــتهٔ زر مـــی‌دهـــد خورشـــید تـــا دوزد فلـــک
بـــر قبـــای قـــدرِ خـــدّامِ خداونـــدگار گـــل

تـــا ســـحابِ عـــدلِ او روی زمـــین را آب زد
از زمـــینِ شـــوره زو بـــر مـــی‌دهـــد همـــوار گـــل

کــف گشــاید تــا ز حــق جویــد دوامِ دولــتش[34]
از لحــافِ غنچــه چــون گــردد ســحر بیــدار گــل

تــا بــه بــزمِ او بــرد هــر صــبحگاهی طیــبِ عــیش
دارد از بـــادِ صـــبا خـــوش مرکبـــی رهـــوار گـــل

در بهـــارِ شـــاهیِ او چونـــک آبِ عـــدل یافـــت
تـــا قیامـــت هســـت خـــاکِ ملـــک را آثـــار گـــل

آنچنـــان خورشـــید از پاســـش حـــذر دارد کـــزو
گـــر بـــوَد بـــا هـــور ایمـــن باشـــد از آزار گـــل

ای کــه عــالم راســت در فصــلِ بهــارِ عــدلِ تــو
ز اعتـــدال انـــدر فصـــولِ اربعـــه بـــر بـــار گـــل

29a شـمّه‌ای از طیــبِ خلقــت یافــت در بــاغ از صــبا
کـــرد عـــالم پـــر ز بـــوی نافـــۀ تاتـــار گـــل

بـس کـه خونریزسـت چشـمِ دشـمنت از خـارِ غـم
گـل ببـین در چشـمِ او پیـدا ولـی مشْـمار گـل

خســـروا شـــاها خداونـــدا قبـــولی را ســـزد
بـــر ســـرِ نخـــلِ معـــانی بســـتن ایـــن پرگـــار گـــل

تـــا بـــه پـــای مـــدحِ تـــو افتـــاد دُر، نظـــمِ رهـــی
از ریـــاحین گشـــت در بـــاغِ جهـــان ســـردار گـــل

بســـته‌ام گـــل‌دســـته‌ای از گلسِـــتانِ مـــدحِ تـــو
کـس نچیـده‌سـت ایـن چنـین از گلشـنِ اشـعار گـل

بـر طبـق‌هـا زر کشـد اینـک بـه بـزمِ جـودِ تـو
تـــا کنـــد بـــر گفتـــۀ رنگـــینِ مـــن ایثـــار گـــل

در ثنایـت ایـن قصـیده تـازه و تـر گلـبن اسـت
شـاخ‌هـا ابیـات و بـر هـر شـاخِ او بـر بـار گـل

قـدرِ ایـن گـل‌هـای معنـی را تـو مـی‌دانـی و بـس

[34] دولتش: دولش H

گلشــنِ بــزمِ تــو را مــی‌زیبــد ایــن مقــدار گـــل

گلفشــانم در ثنایــت بــس کــه گــل‌هــایم شــکفت
گلفشــانی مــی‌کننــد آری چــو شــد بســیار گـــل

بـــس گـــلِ رنگـــین نشـــاندم در ردیـــفِ مـــدحتت
زآنکــه مرغــوب اســت انــدر گلسِــتان تکــرار گـــل

بــا دعــا مــی‌خواهــد اینــک دولــت و بخــتِ تــو را
کـــف گشـــاده همچـــو مـــن از حضــرتِ دادار گـــل

تا که از خورشید و مـه باشـد شـکفته صـبح و شـام
در سرابســـتانِ ایـــن مشـــکوی میناکـــار گـــل

ســـبز و خـــرّم بـــاد دایـــم گلشـــنِ اقبـــالِ تـــو
بــاد او را روز و شـــب از مهــر و مـــه بــر بــار گـــل

۷

این قصیده را در خیرالخروج گوید هم در آن سفر

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

چــو از نــوروزِ ســلطانی زمــین پهلــو بــه گــردون زد 29a
بــه فــتح و خرّمــی از شــهر ســلطان خیمــه بیــرون زد

شکســتِ لشــکرِ وی چــون شــد از نــوروزِ ســلطانی 29b
پیِ کسرِ کُفُـر سـلطان خـیم بـر کـوه [و] هـامون زد

بهــارِ نصــرت و فــتح و ظفــر ســلطان محمّــد خــان
کــه تیــغِ او ز کــأسِ رأسِ دشــمن جــامِ گلگــون زد

شهنشـــاهی کـــه در دوران بـــه اقبـــالِ فریـــدونی
زبــانِ مــار بــر ضــحّاکِ دیــن همچــون فریــدون زد

جهانبــانی کــه بــا عــزّ و شــرف در منشــأ فطــرت
همــای بخــت بــر بـــالای او چتـــرِ همـــایون زد

بــه حــربِ شــاهِ دیــن کــافر شــنودم عــزمِ ره دارد
همانـــا راهِ آن قـــومِ بـــداختـــر بخـــت وارون زد

هــزاران بــار کــافر را زده‌ســت و مــی‌زنــد دیگــر
محمّــد دشــمنِ دیــن را مســلمانان نــه اکنــون زد

در آن روزی که بـر کـوهِ گـران خصـمِ سـبک‌سـر را
زد آن سلطانِ دیـن‌پـرور چگـویم وصـف تـا چـون زد
میانِ خونِ دشـمن چـون کـه توسـن رانـد در هیجـا
نهنگـی خـویش را گویـا در آن دم بـر یـمِ خـون زد
سـکندرملکتی کـز روی علـم و دانـش و فطنـت
سـریرِ فضـل بـالای ارسـطو و فلاطـون زد
بـه تیـغِ حیـدری عـزمِ غـزا کـرده‌سـت و مـی‌بیـنم
کـز آبِ تـو نخواهـد مـوجِ خـون بـر اوجِ گـردون زد

ایا شاهی کـه از تیـغِ تـو چنـدین جـوی‌هـای خـون
ز سـرحدّ بنـی عصـفر سـر از دامـانِ جیحـون زد

گـرفتم دوش بـا خـود فـالِ فتحـت هـاتفِ دولـت
روان از آیـهٔ نَصْـرٌ مِـنَ اللهِ[۳۵] فـالِ میمـون زد

زدی از شـهر بیـرون خیمـه بـا فـتح و ظفـر اینـک
ز عـالم دشـمنت بـا کسـر خواهـد خیمـه بیـرون زد

شـها عـالم‌پناهـا از بـرای عـزّ و نصـرِ تـو
قبـولی ایـن رقـم بـر لـوحِ جـان از عـونِ بیچـون زد

30a مبـارک فـال آمـد ایـن قصـیده در ثنـای تـو
ببـین تـا بـاز مـدّاحت چـه خـوش فـالِ همـایون زد

ز بخـتِ روزافـزون هـر زمـان فتحـی دگـر بـادت
کـه کـوسِ فـتحِ تـو دولـت ز بخـتِ روزافـزون زد

۸

در تهنیهٔ عیدِ قربان گوید هم در آن سفر

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

30a عاشـقان روزِ عیـد قربـان اسـت
هـر کـه قربـانِ اوسـت قـرب آن اسـت

مـی‌کنـد عیـد مـردم از قربـان

[۳۵] قرآن، الصف، ۱۳/۶۱.

کعبهٔ هر که کوی جانان است

آنک دارد صفای کعبهٔ وصل
گلِ صد برگِ او مغیلان است

حاجی را که برِ کُه از چشم است
مرورا راهِ کعبه آسان است

راهی از دل به کعبه نزدیک است
گر بوَد دوری از بیابان است

بسته احرامِ کعبهٔ عشق است
هر که از لبسِ نفس عریان است

حاجیان در طریقِ کعبهٔ عشق
شرطِ اوّل گذشتن از جان است

چیست جانی که وصلِ جانان را
دو جهان جان دهند ارزان است

کیست جانان، کسی که جان‌بخش است
چیست کعبه، حریمِ جانان است

راه جستم به کعبهٔ مقصود
از خرد کو رفیقِ رهدان است

گفت مقصود چیست دانستم
مدحتِ آستانِ سلطان است

آن سکندردری که هر بنده
از غلامانِ او چو خاقان است

30b جم‌جنابی که مهرِ حکمش را
در جهان انس و جان به فرمان است

شاه سلطان محمّدِ غازی
که بدو دین و داد نازان است

دین پناهی که رایتِ نصرش
آیتِ فتحِ اهلِ ایمان است

دامنِ خرگهش ز رفعت قدر

اطلسِ کارگاه گردان است

هست گنجورِ گنجِ او فغفور
بندهٔ آصفش سلیمان است

آفتابی که مشتری او را
از غلامانِ صدرِ دیوان است

مه لوایی که تیرِ پیرِ دبیر
منشی‌اش را غلامِ فرمان است

کمترین[36] لشکریِّ او بهرام
در شجاعت به روزِ میدان است

زهره خنیاگری‌ست در بزمش
هندوی پاسبانش کیوان است

تیرِ او را پر از ظفر آمد
تیغِ او را ز فتح یلمان است

آن محمّد لوا که همچو علی
تیغِ او ذوالفقارِ بُرّان است

جوشنِ جانِ خصم را تیرش
سوزنی از حریرِ پران است

اثرِ لطفِ او نسیمِ بهشت
شررِ قهر نارِ نیران است

عالم از عدلش اعتدالی یافت
که همه ساله چون بهاران است

31a در غزل خوانیِ بهار اینک
طبعِ من بلبلِ خوش‌الحان است

عالم از خرّمی گلستان است
موسمِ کِشت و گشتِ بستان است

بادهٔ صافِ جان‌فزا در خُم

---

[36] کمترین: کمتری H

چون به تاریکی آبِ حیوان است

چون ز خم روشنی دهد در جام
شب رها کرده روز رخشان است

اندر این موسمی که صحنِ چمن
نقشِ چین از بساطِ الوان است

میِ لعلی به کاسهٔ چین زن
دور خوش بگُذران که دور آن است

در چنین دم که روی بستان را
از جوانب دمیده ریحان است

راحِ ریحانی ار به چنگ آید
روح‌افزای روح‌بخش آن است

از نسیمِ بهار عالم را
هر زمان عشرتی دگرسان است

آن چنان شد چمن که پنداری
بزمِ جنّت مثالِ سلطان است

شهریاری که مهچهٔ عَلمش
نور داده به ماهِ تابان است

بحر از جودِ اوست کف بر سر
سنگ بر دل ز دستِ او کان است

ای که خاکِ رهت به چشمِ جهان
از عزیزی به جای انسان است

عهدِ تو محکم است دولت را
بخت با تو درست‌پیمان است

31b گاهِ خوانِ جلالِ تو بر خوان
چرخِ اخضر چو سبزیِ خوان است

روز و شب تا گدای خوانِ تو شد
چرخ را مهر و مه دو تا نان است

قصرِ قدرِ تو راست آن رفعت
کاوّلین پایه این نُه ایوان است

پادشاها قبولیِ درویش
که تو را کمترین ثناخوان است

بود سلمان اویس را مدّاح
او به مدّاحیِ تو حسّان است

از قبولِ تو در جهان او را
فخر این بس که فخرِ اقران است

مدّعی گر بدو همی گوید
به تو ما را شعار یکسان است

نشود بایزیدِ بسطامی
هر که او را لباسِ خلقان است

حاجیان را به کعبه تا هر سال
اندر این ماه عیدِ قربان است

باد هر روز عیدِ تو به جهان
سال و مه تا سپهر گردان است

۹

هم در آن سفر گوید

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

31b زآن دم که گشت آدم سلطانِ ملکِ عالم
شاهی چو تو نیامد پیدا ز نسلِ آدم

کیخسروِ زمانی جمشیدِ کامرانی
در حکمِ انس و جانی تختِ زمانه را جم

جایی که از کمندت یادآرم و کمانت
چبوَد کمندِ قارن یا خود کمانِ رستم

بر سدرهٔ رفیعت یک پایه چرخِ هفتم

بر منظرِ منیعت جامی سپهرِ اعظم

32[a]

رزمِ تو رزمِ رستم، بزمِ تو بزمِ جمشید
عدلِ تو عدلِ کسری، بذلِ تو بذلِ حاتم

چون رفت ذکرِ بزمت در وصفِ مجلسِ تو
سازم به قولِ رنگین نظمی لطیف و خرّم

نایيِ روحافزا در نی چو در دمد دم
جان را دهد رهایی از چنگِ غم دمادم

این دم که کام داری از دورِ آسمانی
جامِ مراد میخور تا خصمِ تو خورَد دم

از بهرِ زیب بزمت در سلخ و غرّه مه را
زورق برآورد چرخ بیسعيِ کوره و دم

هر گه مغنّیِ تو سازِ نشاط سازد
پر صوتِ نوش گردد کاسِ سپهر در دم

چون راحِ دوستگانی در جامِ فتح نوشی
دشمن ز کسر گردد با جامِ غصّه همدم

در وصفِ سازِ بزمت چون رفت چند بیتی
در وصفِ لعل ساقی از جان برآورد دم

ای ساقیِ سمنبر راحی بیار گل شم
تا چون خطّت برآید جانم ز شوق خرّم

آبِ رخِ تو برده آبِ جمالِ گل را
داده خوی عذارت بستانِ حسن را نم

ای ساقیِ روانبخش دور از خیالِ لعلت
شورابهٔ سرشکم آمد چو آبِ زمزم

سیرآب گشت از آن لب زلفت ز چشمهٔ جان
آبِ حیات چون شد یا رب نصیب از فم

چون در قبا خرامی سروی ولی روانی
در پیرهن چو باشی روحی ولی مجسّم

32b

دارم تنی ز هجرت از ناله همچو نالی
دارم دلی چو زلفت آشفته‌حال و دَرهم

گر نیست دزدِ دل‌ها زلفِ تو گشته رسوا
صاحب‌دلی چو بیند بهرِ چه می‌زند خم

آوازهٔ جمالت عالم گرفت جانا
مانندِ صیتِ عدلِ صاحب‌قرانِ عالم

دارای هفت کشور جزیه‌ستانِ قیصر
کَش گشت چون سکندر فتحِ جهان مسلّم

مهرِ سپهرِ دولت سلطان محمّد آن کو
خورشید با وجودش از ذرّه‌ای بوَد کم

سلطانِ کشورِ دین فرمان‌دهِ سلاطین
فرمان‌برش شهِ چین شاهنشهِ معظّم

شد راست کز عطایش در می‌کشد به دامن
زآن روی پشتِ گردون گردون صفت بوَد خم

با رای مهر زایش در خیر و شر قضا را
پوشیده نیست سرّی رازی نماند مبهم

ای آنک تا قضا شد مأمور امرِ رایت
یک مو نمی‌کشد سر از حکمِ تو قدر هم

شد نردبانِ قصرت در پایه‌ای که او را
باشد نخست پایه این هفت پایه سُلّم

روزی که صیدِ آهو خواهند بندگانت
شیرِ سپهر باشد همچون سگِ معلّم

تا نقش بست دِرهم از نامِ فرّخِ تو
زآن دم به سکّه‌داری شد نامدار درهم

تا شد نگینِ خاتم اسمِ تو را سزاوار
بر گنج‌ها امین شد مُهرِ نگینِ خاتم

بر عالمی مقدّم عالم ز تو مؤخّر
ذاتِ محمّد آری شد بر جهان مقدّم

33a جمشـــــیدِ مهــــربختـــــا، مهـــرِ ســـــپهرتختـــــا
زد نوبـــــتِ تــــو دولـــــت بـــــالای هفـــت طـــــارم

تـــا گشـــت ایـــن دعـــاگـــو مـــدّاحِ حضــرتِ تـــو
بگْذشـــــــت پایـــــــهٔ او از اوجِ چـــــــرخِ اعظـــــــم

هــر دم بهــای نظمــم چــون دولتــت فــزون اســت
در قـــدرِ نظـــمِ یـــاران چـــون عمــرِ دشـــمنت کـــم

ز اعجـــازِ نظـــم بـــا مـــن دعـــوییِ هـــر معانـــد
بحـــثِ یهـــود باشـــد بـــا عیســـی ابـــنِ مـــریم

جــاهی کــه در فصــاحت طــبعم زبــان گشــاید
ثابــت بـــوَد کـــه حسّـــان گـــردد ز بـــیم ابکـــم

زآن دم کــــه چــــون قبـــولی گردیـــده‌ام قبولـــت
در فـــنِّ خـــود فـــزودم چـــون دولـــتِ تـــو هـــر دم

تـــا فـــتح و کســـر باشـــد پیوســـته در زمانـــه
تـــا نیســـت هـــیچ خـــالی از کســـر و فـــتح عـــالم

هـــر روز دشـــمنت را بـــر کســـر کســـر بـــادا
بـــادا تـــو را بـــه نصـــرت فتحـــی بـــه فـــتح منضـــم

۱۰

در جوابِ بحرالابرارِ خسرو گوید هم در آن سفر

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

33a هــر کــه او را تــاجِ فقــر از تــرکِ دنیــا بــر ســر اســت
پایـــهٔ قـــدرِ وی از تخـــتِ ســـلیمان برتـــر اســـت

ز آبِ چشــم و آتــشِ دل هــر کــه را رخســار و لــب
خشک و تر باشد یقــین دان کــو شــهِ بحــر و بــرّ اســت

گـــر بـــوَد کـــوهِ گناهـــت بـــا وجـــودِ عفـــوِ دوســـت
بــرگِ کــاهی دان کــه آن بــر رهگــذارِ صرصــر اســت

بــت‌شــکن شــو چــون خلیــل‌الله یعنــی نفس‌کُــش

چون حریمِ دل تو را پر از بتانِ آزر است

گر غزا می‌خواهدت دل نیّتِ خود کن درست
در جهادِ نفسِ کافر کاین غزای اکبر است

فاعلِ مختارِ حق را دان به هر فعل و مگوی
کین ز سیرِ چرخ و آن از سعد و نحسِ اختر است

دُرد و صافِ ساقیِ دوران بباید نوش کرد 33b
زآنک صاف و دُردِ دوران هر دو از یک ساغر است

گه به تلخی جانِ شیرین بر لب آید مرد را
گاه در برِ شاهدِ نسرین‌برِ لب شکّر است

گاه دستِ دلبران چنبر به گردن می‌شود
گاه قامت چنبری از دستِ چرخِ چنبر است

خار دارد جای خرما گاه نخلِ عیشِ من
گاه سروِ قامتِ یارِ سمن‌بر در بر است

گه شکایت‌نامه سازم از جفای روزگار
گاه میلِ خاطرم سوی غزل‌های تر است

زآن غزل‌های مخیّل یادم آمد این غزل
کَش بها هر بیت را گنجینه‌های گوهر است

آنچه از جان بِه دلم را آن لبِ جان‌پرور است
رند را آری شرابِ ناب از جان بهتر است

کاسهٔ سر خواهدم شد جامِ می بعد از وفات
زآنک از لعلِ تو دایم فکرِ جامم در سر است

طرفه طاوسی‌ست ای دلبر همایون زلفِ تو
کش به هر سو بیضهٔ بیضا به زیرِ شهپر است

بر لبت خطّ است یا خضر است جویای حیات
یا دمیده سبزهٔ نورسته گردِ کوثر است

دینِ من روی تو شد ایمان بر او آورده‌ام
هر کسی کو را بدین اقرار نبْود کافر است

ســـروِ دلجویـــت مـــرا چـــون نـــامرادی داد بـــر
یـــافتم از وی مـــرادِ خـــود مـــرادم در بـــر اســـت

هـــر دم از ســـوی دلِ مســـکینِ عاشـــق مـــی‌بـــرد
طُـــرّهٔ طـــرّارِ مشـــکینت چـــه نیکـــو دلبـــر اســـت

حســـنِ رخســـارِ تـــو را ایـــن آب و رنـــگ و تـــازگی
همچـــو نظمـــم ز التفـــاتِ خســـروِ دیـــن‌پـــرور اســـت

آنـــک صـــبح و شـــام او را خـــادم اســـت و خادمـــه 34[a]
آنکـــه میـــرِ شـــام خـــوانی وآنکـــه شـــاهِ خـــاور اســـت

شـــاهِ دیـــن ســـلطان محمّـــد آفتـــابِ ســـلطنت
آنکـــه در فـــتحِ جهـــان صـــاحب‌قـــران اســـکندر اســـت

قیصـــــرِ کیخســـــروآیـــــین ســـــنجرِ داراب‌دار
کســـریِ حـــاتم‌عطـــا جمشـــیدِ افریـــدون‌فـــر اســـت

خصم را زد در سر و بـر قلـب و جـان چشـم و جگـر
نـاچخ و شمشـیر و میتـو، رمـح و تیـر و خنجـر اسـت

از بـــرای غـــرق و ســـوز و کـــوری و خـــربِ عـــدو
آب و آتش خاک و بـاد او را بـه جـان فرمـان‌بـر اسـت

عـــرشِ اعظـــم پاســـبانِ قصـــرِ او را مســـکن اســـت
منـــــزلِ کیـــــوان یـــــزک‌دارانِ او را معبـــــر اســـــت

وصـــفِ مـــاهِ طلعـــتش از آســـمانِ طبـــعِ مـــن
مطلعـی طـالع شـد اینـک کـآن چـو مهـرِ انـور اسـت

تـا دو رخسـارِ تـو را مـه بنـده و خـور چـاکر اسـت
ایـــن مبـــارک طـــالع آمـــد آن همـــایون اختـــر اســـت

مـاه را بـا صـد شـرف هـر دم نظـر بـر روی توسـت
یـا رب ایـن مهـرِ جهـان‌آرا چـه نیکـو منظـر اسـت

هر که بیند آن دو عارض را چـو مهـر و مـه بـه هـم
از طلـــوعِ مهـــر و مـــه گویـــد کـــه روزِ محشـــر اســـت

مهـــر و مـــه در حلقـــهٔ زلـــفِ تـــو دایـــم حاضـــرانـــد

آفرین بر حلقه‌ای کو مهر و مه را محصر است

بر قبولی رحم کن ای ماهِ مهرآرای من
زآنک او بر آستانِ شاه مدحت‌گستر است

آن شهنشاهی فلک گاهی که صیتِ عدلِ او
چون صدایی نوبتِ شاهیش در بحر [و] بر است

34b ای که تا شد پایه‌ای از قصرِ قدرت نُه فلک
بندهٔ اصغر به درگاهِ تو سعدِ اکبر است

مهر و مه از خاکِ راهت دیده روشن می‌کنند
خاکِ پایت بر سرِ گردونِ گردان افسر است

شد زحل بر آستانت بنده‌ای چوبک‌زنی
تیرِ پیرت مدح‌گستر زهره‌ات خنیاگر است

مشتریِ خونِ خصمت گشته جلاّدِ فلک
خنجرِ بُرّان به کف او را به قصدِ خنجر است

خسروا شاها خداوندا قبولی را سخن
در صفاتِ ذاتِ تو بسیار رنگین و تر است

مدح‌خوانِ خویش را با این و آن نسبت مکن
زآن که بانگِ زاغ دیگر لحنِ بلبل دیگر است

تا سخن ذوقی ندارد در نگیرد در قلوب
نیست بُرّا تیغ کآن از آهنِ بدگوهر است

نظمِ مدّاحِ تو کآن تیغِ زبانِ شاعر است
همچو تیغِ بندگانت پای تا سر جوهر است

تا ز بهرِ خسروانِ نامور در هر دیار
مادحِ رنگین‌سخن با صد زبان مدحت‌گر است

باد وصفِ ذاتِ تو وردِ زبانِ شاعران
زآنک ذاتِ تو صفاتِ شاعران را مصدر است

۱۱

در جوابِ[۳۷] کاتبی گوید به مدحِ شاهزاده سلطان بایزید[۳۸] خُلِّدَ دَوْلَتُهُ

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

34b ای خنگِ چرخ حکمِ تو را راهوار اسب
وی مثلِ تو نیافته چابکسوار اسب[۳۹]

اسبت براق‌سَیر و تو احمد خصایلی
کس بر فلک نراند چو تو ز اقتدار اسب[۴۰]

اسبِ تو خصم گیرد [و] دارد به زیرِ سُم
هرگز کسی ندید بدین گیر و دار اسب

از ذوالفقار و دُلدُلت[۴۱] ای حیدرِ زمان
شمشیر یافت قیمت و شد نامدار اسب

35a تا در میانِ عرصهٔ شاهی درآمدی
رخ زرد گشته راند عدو بر کنار اسب

گر فی‌المثل حصار چو حصنِ فلک بوَد
چون تاختند جیشِ تو سوی حصار اسب

بر باره‌اش پیاده برآید بسانِ مرغ
وز خندقِ حصار جهاند سوار اسب[۴۲]

خصمِ تو را ز پای درآورده سرنگون
در زیرِ پا برآورد از وی دمار اسب

آهو بدو شکار کند بادپای تو
کس را چنین بِدُو نبوَد در شکار اسب

تازم عنان فکنده ز مدحت سوی غزل

---

[۳۷] جواب: خواب H

[۳۸] بایزید: بایز H

[۳۹] اسب: است H

[۴۰] اسب: است H

[۴۱] ذوالفقار و دُلدُلت: ذولفقار دولدت H

[۴۲] اسب: است H

زآن رو که هست طبعِ مرا راهوار اسب

بر کشتگانِ عشق بران ای نگار اسب
تا پا کند به خونِ شهیدان نگار اسب

خاکِ رهِ توام، منِ افتاده رحم کن
یکره بران ز لطف برین خاکسار اسب

شد سکّه‌دار روی زر از میخِ نعلِ او
راندی برو چو ای صنمِ گلعذار اسب

تا زِنده‌ام به راهِ تو تازنده‌ام به جان
چون من کسی نتاخت برین رهگذار اسب

طبعم به سوی شرحِ خطت تاختن گرفت
خوش تاخت در بهار سوی سبزه‌زار اسب[۴۳]

نگْذشت کاه گریه سمندت ز چشمِ ما
در سیلِ تند کم رود از جویبار اسب

مگْذر عنان فکنده که بوسم رکابِ تو
سلطانِ من برای خدا باز دار اسب

در بادپای عدلِ شهنشاه کن نظر
بر بیدلان به جور مران ای نگار اسب

35b اسکندرِ زمان که چو رومی سوار مهر
دارد به فتح روی زمین چرخوار اسب

خورشیدِ آسمان‌شرفِ شاه بایزید
کَش ابلقِ سپهر شد از افتخار اسب

ای خسروی که همچو[۴۴] زمین کرد زیرِ سُم
در کارزار خصمِ تو را کار زار اسب

تو رستمِ زمانی و چون رخشِ رستم اسب

---

[۴۳] اسب: است H
[۴۴] همچو: همچون H

در زیر رانِ تو را به گهِ کارزار اسب

در عرصه پایمال کند یک پیادهات
باشد اگر عدوی تو را صد هزار اسب

گر خصم کجرَو است چو فرزین به راستی
ای شاهرخ چو فیل بر او برگمار اسب

برگستوانِ اسبِ تو از فتح جامهایست
آمد بلی به فتحِ تو نصرتشعار اسب

شد سستبخت خصمِ تو و سخت عاجز است
چون فارِسی که مانْد مر او را ز کار اسب

فتح و سعادت و ظفر و نصرت آمدند
بهرِ جنیبۀ سفرت هر چهار اسب[45]

در زیرِ پای دشمنِ ناپایدارِ تو
کرسی به دارِ دهر سزد زیرِ دار اسب

شاها به مدحِ رایضِ خیلِ تو طبعِ من
دارد به زیرِ زینِ سخن راهوار اسب

آبروان است مرکبِ کلکم به مدحِ تو
زینسان ندید انامل معنی گذار اسب

چون نظم و طبعِ بنده روان باید و جوان
گر میدهی به مادحت ای شهریار اسب

خواهم کنون به دستِ دعایت عنان گرفت
از راهِ لطف یک نفسی بازدار اسب

تا شاهِ مهر را فلکِ تیزرو بوَد 36a
تا روز کار باشد در روزگار اسب

تا مهر و ماه اشهب و ادهم همی کنند
در سبزهزارِ چرخ به لیل و نهار اسب

[45] اسب: است H

بادت ز مهر رایض و چرخِ جهان نورد[۴۶]
پیوسته بادت از کرمِ کردگار اسب

۱۲

هم در مدحِ شاهزاده طال[۴۷] بقائه

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

36a دماغِ باغ معطّر شد از نسیمِ بهار
چمن ز سبزه برافروخت چون ز خط رخِ یار

به روی باغ به ریحان نوشت کاتبِ[۴۸] صنع
خطی که فَاعْتَبِرُوا مِنْهُ یَا أُولِی[۴۹] الْأَبْصَار[۵۰]

به چترِ لاله به سُرخابِ مَی صبوحی کن
سفیده‌دم که زند ابر خیمه بر گلزار

هزار طرفِ چمن بارگاه سازد چون
گل از سراچهٔ خلوت رود به صفّهٔ بار

نهاده بر طبقِ سیم زر نهاده به سر
شکوفه تا که به پای سمن کند ایثار

پیِ تبرّکِ مشّاطهٔ بناتِ نبات
همه سفیده و سرخی‌ست بار بر اشجار

ز باغ لاله برآمد قدح گرفته به دست
که یعنی از قدحِ باده دست باز مدار

شکوفه را همه در باغ سیم افشانی
اشارت است که زرکن به خرج باد نثار

هزار صورتِ چین می‌کشد بر آب صبا

---

[۴۶] پس از کلمهٔ «نورد»، حرف «ت» آمده، بعدا پاک شده است.
[۴۷] طال: کو طا H
[۴۸] کاتب: کابت H
[۴۹] یَا أُولِی: یا الو H
[۵۰] مک: فَاعْتَبِرُوا یَا أُولِی الْأَبْصَارِ، قرآن، الحشر، ۲/۵۹.

مگر که مانیِ چین است باد در جوبار

مگر مسیحِ بهاری دمید دم به چمن
که زنده شد همه امواتِ باغ دیگر بار

ویا دمید سرافیلِ بادِ بستان صور
که مردگان همه کردند خویش را اظهار

36b
گرفت نرگسِ مخمور جامِ مَی بر کف
ز بهرِ آنک به دفعِ خمارِ مَی به خم آر

چمن اگر ز شرابِ شتا خماری داشت
چو لاله کرد ز جامِ بهار دفعِ خمار

بوَد به صفحهٔ رخسارِ لاله ژاله سَحر
چو خوی ز تاب می‌افتاده به رخِ دلدار

بنفشه سرمه و میل از برای آن دارد
که چشمِ نرگسِ بیمار را کند تیمار

چو کلکِ شاعرِ رطب‌اللسان شده سوسن
به یاد داد مرا مطلعی به وصفِ بهار

کنون که چون رخِ خوبان شکفته شد گلزار
غنیمت است چنین وقت وقت را مگذار

قدح ز بادهٔ گلگون دمی مکن خالی
به وقتِ لاله و گل وقتِ خویش را خوش دار

فرازِ تختِ زمرّد نشست خسروِ گل
نثار کرده بر او ابر لؤلؤی شهوار

چنین که گشت صبا از شکوفه رنگ‌آمیز
نگارخانهٔ چین است بوستان پندار

بیا به باغ و ببین از نگارِ لاله و گل
به آب و رنگ شده باغ همچو روی نگار

بیا و جلوهٔ قمری نگر به سروِ سهی
بیا نوای عنادل شنو ز شاخِ چنار

به باغ [و] راغ شنو صوتِ بلبل و قمری

به کوه و دشت نگر رفت کبکِ[51] خوش‌رفتار

به کِشت‌زار ببین گشتِ آهوی مسکین
ز مرغزار شنو بوی نافهٔ تاتار

برای کسبِ هوا باد و آب را بنگر
گرفته دامنِ صحرا و قلّهٔ کهسار

37a درآ به گلشن و بنْگر که مست بادهٔ شوق
به ناله‌اند ز هر جانبی هزار هزار

نوای نالهٔ نای و صدای صوتِ رباب
ز بلبلان[52] بشنو هر طرف هزار هزار

به باغ و راغ نوای طیور می‌دانی
ز بهرِ چیست به فصلِ بهار در اشجار

نوای مرغان فصلِ بهار نیست جز این
که می‌کنند دعای شهِ جهان تکرار

خدایگانِ سلاطینِ شرق و غرب که اوست
به لطف و قدر ملک‌سیرت و فلک‌مقدار

هزبرِ فیل فرس بایزید خان آن کو
کشد چو صید اسد را به قید روزِ شکار

شهنشهی که به هنگامِ بزم و رزم او را
سپهر غالیه سوز است و مهر غاشیه‌دار

ز طالعش شده لامعِ لوامعِ دولت
ز طلعتش شده طالع مطالعِ انوار

به روزِ رزم رباید دو چیز را به دو چیز
به تیر زَهرهٔ شیر و به نیزه مهرهٔ مار

به گاهِ بزم دو جنس آورد برون ز دو جنس
به لطف و خُلق گل و لاله را ز خاره و خار

---

[51] کبک: کلبک H

[52] بلبلان: بلبان H

به سال و ماه و به لیل و نهار[۵۳] می‌خوانند
دعای سبعه برایش کواکبِ سیّار

که تا خدا دهدش هفت چیز و هم ندهد
به دهر هفت دگر یک به یک کنون بشمار

بقا و عزّ و شرف تخت و بخت و تاج و کمر
همیشه بادا او را به شهریاری یار

بلا عنا و محن درد و رنج و سوز و گزند
مباد و باد معینش خدای در همه کار

ایا رسیده به جای همای همّتِ تو 37b
که هست سایه‌نشینیش گنبدِ دوّار

کبوتری‌ست خدنگِ تو چارپر کو راست
مدام نامهٔ آجال بر سرِ منقار

سزد دگر نشود خانهٔ حباب خراب
به روی آب چو گردید لطفِ تو معمار

شود چو آینهٔ مهر صاف تیغِ خیل
اگر به لطف نظر افکنی سوی کهسار

و گر به قهر نظر افکنی سوی خورشید
شود چو تیغِ خیل در زمان پر از زنگار

شها ز بحرِ سخن گوهری برآوردم
که در عدن نبوَد این چنین دُرِ شهوار

روا مدار که بی‌قدر مانَد این گوهر
گهرشناسِ سخن چون تویی در این بازار

جهان ز شربتِ لطفِ تو صحّتی دارد
که غیرِ چشمِ بتان نیست مردمِ بیمار

کجا رواست که اکنون سخنوری چون من
ز جورِ دورِ فلک خسته باشد و افگار

[۵۳] و نهار: والنهار H

ظهیر را چه اگر طعنه می‌زند سلمان
به شعرِ خویش که کردی ز گفته استغفار

اگر به دورِ تو دیدی یقین قبولی [را]
شدی پشیمان سلمان ز گفتِ خود صد بار

مرا چه زهره که با آن دو شیر پنجه زنم
که بوده‌اند همی طوطیِ شکرگفتار

ولی به دولتِ سلطان کنون منم در دهر
به طبعِ بلبلِ خوش‌لحنِ گلشنِ اشعار

به حبّه‌ای نخرد گفته‌های اقران را
کسی که او به ثنای تو هست یک دینار

سخن به دولتِ تو ختم بر دعا سازم
که بحرِ مدحِ تو را نیست آشکار کنار

38a همیشه تا به خزان باغ راست رخ زردی
مدام تا که بوَد سبزِ گلسِتانِ بهار

جمالِ گلبنِ عدلِ تو باد سرخ و سفید
چنان که گلشنِ شرعِ محمّدِ مختار

١٣

این قصیدهٔ ترکی را هم در فتح [و] کسرِ بغدن گوید

Hezec: mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

Seḥer ḫurşīd-i ālem-gīr çün ʿazm itdi meydāna
Saʿādet feth̲ ü nuṣretden[54] beşāret virdi sulṭāna 38a

Şehinşāh-ı felek-rifʿat ʿadū-kāh-ı melek-sīret
Ki ṣīt-i nevbet-i ʿadli irüpdür gūş-ı Keyvān’a

Sikender-milket ü Cem-salṭanat kim Çīn ü Māçīn’de
İrişdi fetḥinüŋ āvāzesi faġfūr u ḫāḳāna

٥٤ نصرتدن: نصرندن H

Ezelde fetḥine saʿy itmege ʿahd eyledi gerdūn
Bi-ḥamdi'llāh ki devrinde durupdur ʿahd ü peymāna

Hümāyūn bezminüŋ cāmı nişāndur cām-ı Cemşīd'e
İşāretdür[55] nigīn-i ḫātemi mühr-i Süleymān'a

Ne ferruḫ ʿīd oldı ḥażretine rūz-ı fetḥi kim
Getürür her ṭarafdan düşmenini çarḫ ḳurbāna

Çü gördüm[56] ʿīd-i fetḥine ʿadūlar cümle ḳurbāndur
Oḳudum ẕevḳ-ile cāndan bu şiʿri şāh-ı devrāna

Ḳaçan kim şol meh-i ebrū-kemān ʿazm ide meydāna
İrişür Türk çeşminüŋ ḫadeng-i ġamzesi cāna

Ḳatīl-i ḫançerüŋ olsam degüldür ḳorḫum iy dil-ber
Velīkin ḳorḫum oldur kim bulaşa ḫançerüŋ ḳana

Ḫaṭuŋ şol ḫayl-i kāfirdür diyār-ı Rūmlara cānā
Ki küfr-i zülfüŋ ilinden gelür ḳaṣd ider īmāna

ʿİnān-ı ṣabrı ʿuşşāḳuŋ dilerseŋ kim gide elden
Getür iy ḫūblar şāhı semend-i nāzı cevlāna

Rikābuŋ dutmaġa cānlar piyāde oluban geldi
Meger kim var durur ḳurbuŋ rikāb-ı şāh-ı devrāna 38b

Şeh-i meh-rāyet-i ḫurşīd-çetr-i Müşterī-ṭalʿat
Kim irdi pāye-i iḳbāli bu merfūʿ-i eyvāna

Ebü'l-fetḥ-i zamān şāh-ı cihān Sulṭān Meḥemmed Ḫān
Ki virdi kesr-i Buġdan'dan beşāret milk-i keyhāna

---

٥٥ اشارتدر: اسارتدر H
٥٦ گوردم: كورم H

Ferīdūn-ferr-i Dārā-dār-ı Kisrā-ʿadl-i Ḫâtem-beẕl[57]
Ki irmişdür hümāyūn baḫt-ile taḫt-ı Süleymān’a

Dilerdi ṣaf çeküp düşmen k’ide ol Rüstem-ile ceng
Velīkin ḥīle idüp durmadı[58] ol Zāl-i Destāna

ʿAdūdan şol ḳadar başlar getürdi orduya leşker
Ṣanasın kelleci başlar dökerdi saḥn-ı dükkāna

Ḳılıcı şol ḳadar dökdi ʿadūlar ḳanını yire
Ki bundan seyl-i ḫūn gevde ilede baḥr-i ʿummāna

Veġāda ol ḳadar ḳırdı ʿadū-yı ḫāksārını
Ki döndürdi cihānuŋ ṭaşların laʿl-i Bedaḫşān’a

Eyā şāh-ı civān-devlet neşāṭ-ı nev-bahār eyle
Ki ḫūn-ı ḫaṣmdan[59] rūy-i zemīn döndi gülistāna

Çü şīr-i ner gibi meydāna geldüŋ iy ʿAlī-heycā
ʿAceb mi büz[60] gibi düşmen ḳaçarsa kūh-i Balḳan’a

Cihān-ı rūşeni çün çeşm-i küffāra ḳara itdüŋ
Getürdüŋ ḫusrevā yüz aḳlıġı sen āl-i ʿOs̱mān’a

Ḳabūlī’ye çü rūz-ı ʿīddür fetḥüŋ güni şāhā
Umarsa şāh-ı devrāndan n’ola iḥsān-ı şāhāne

[57] Günay Kut, makalesinde ‘Hâtem-bezm’ şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, “Kabûlî’nin İkinci Divanındaki Türkçe Kaside ve Gazeller”, **In Memoriam Şinasi Tekin II: Türklük Bilgisi Araştırmaları**, no: 31/II, 2007, s. 109.

[58] Günay Kut, makalesinde ‘durımad’ şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 109. Nüshadaki yazımı şöyledir: دُرمدی

[59] Günay Kut, makalesinde ‘hasmda’ şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 110. Nüshadaki yazımı şöyledir: خصمدن

[60] Günay Kut’un makalesinde, ‘büz’ kelimesinde noktalama yanlışı olduğu belirtilmiştir. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 110. ‘Be’ harfinin üzerindeki işareti nokta değil de ötre olarak düşündüğümüzde bu yanlışın ortadan kalkacağı kanaatindeyiz. Nitekim yazma nüshada bazı kelimelere koyulmuş olan harekeler belli belirsizdir. Bununla birlikte yazma nüshanın genelinde kelimelerdeki harflerin noktalarının koyulmasında eksiklik söz konusu olduğu gibi fazladan nokta koyulduğu da olmuştur. Metinde doğru şekline yer verilmiş olup bunların ayrıca belirtilmesine gerek duyulmamıştır.

N’ola ger ser-firāz ide beni taḥsīn ü iḥsānuŋ
Ki ʿıḳd-i gevher-i naẓmum deġer taḥsīn ü iḥsāna

Münāfıḳ gūşına şiʿrüm giricek hīç ḫoş gelmez
Bi-lā teşbīh çün Ḳur’ān belādur semʿ-i şeyṭāna

Süleymān-ı zamānsın sen çü kesr-i ehrimen itdüŋ
S̱enā-yı fetḥüŋi dāyim oḳuram inse vü cāna 39[a]

Nitekim ḫusrev-i zerrīn-livā ḫurşīd-i ʿālem-gīr
Cihānı ṭutmaġ-içün ḳaṣd ide her ṣubḥ meydāna

Eḳālīm-i cihānda ḫusrev-i ṣāḥib-ḳırān olup
Sikender bigi sen ol pādişeh Īrān u Tūrān’a

۱۴

این قصیده را جوابِ شیخی گوید به اشارتِ سلطنت پناهی

Mużāriʿ: mefʿūlü fāʿilātün mefʿūlü fāʿilātün

İy gülsitān-ı ḳadrüŋ reşk-i behişt-i ḫurrem
Vey āsitān-ı ḳasruŋ eyvān-ı çarḫ-ı aʿẓam 39[a]

Hem būsitān-ı ḫulḳuŋ gülzār-ı[61] bülbül-i dil
Hem dāsitān-ı ʿadlüŋ evrād-ı ḫalḳ-ı ʿālem

Ḳadrüŋ eline gerdūn şol dem ki ḫātem oldı
Yāḳūt-ı āfitābı itdi nigīn-i ḫātem

Düşmen dilinde tīrüŋ heycāda itdi mesken[62]
Maġz-ı ser-i ʿadūdan şemşīrüŋ oldı muṭʿam

Eyyām-ı devletüŋde rāyuŋ-ıla olupdur
Vīrān esās-ı ẓulm ü bünyād-ı ʿadl muḥkem

---

٦١ گلزار: گلزا H
٦٢ مسکن: مسکین H

Ḳalb ü ser-i ʿadūya olmış-durur ezelde
Rumḥuŋ belā-yı mütḳan gürzüŋ ḳażā-yı mübrem

Çetrüŋ Hümā-yı naṣruŋ farḳına ṣaldı sāye
Ṭavḳuŋ ʿarūs-ı fetḥüŋ boynına oldı perçem

ʿİlmüŋ dirisi Ḫıżr u fażluŋ ḳulı Sikender
Bezmüŋ gedāsı Ḥātem rezmüŋ esīri Rüstem

Sāḳī-i cān-fezāŋuŋ laʿlīni vaṣf iderken
Bu maṭlaʿ-ı revān-baḫş oldı dilüme mülhem

Ol laʿl-i cān-fezā kim andan Mesīḥ urur dem
Āb-ı ḥayāt gibi cān-baḫşdur dem-ā-dem

Baġrum kebāb olupdur rengīn görinür eşküm
Bildüm ki ḫūn-ı dildür çeşmüme geldügi dem 39[b]

ʿÖmrinde görmemişdür ẕevk ü neşāṭ u şādī
Şol dil ki olmamışdur derd ü ġamuŋla hem-dem

Çün ʿārıżuŋ ḫayāli göŋlüme düşdi iy meh
Mihrüŋ ḥarāretinden hem sīne yandı hem dem

Cānā nesīm-i ḥüsnüŋ hem-rāh-ı ṣubḥ-demdür
Kim cān virür cihāna urduḳça ṣubḥ-dem dem

Zülfüŋ görüp lebüŋle āh eyledüm didüm kim
Yā Rab neden düşüpdür dīvüŋ eline ḫātem

Nūş-ı lebüŋe irdi zülfüŋ ki süst olupdur
Bī-ḫod olur nigārā tiryāḳa irse erḳam

Ẓulm-ile ṭutdı zülfüŋ diler vilāyetini
ʿAdl-ile kāinātı nite ki şāh-ı ʿālem

Ḫūrşīd-i nāvek-efken Behrām-ı tīġ-zen kim
Evc-i felekde oldı tīrine ṣayd żayġam

Kişver-küşā-yı gāzī Sulṭān Meḥemmed ol kim
Oldı murād-ı mülki ṭoġduġı dem müsellem

Kāvūs-ı key-ṣalābet Cemşīd-i taḫt [ü] devlet
İskender-i zamāne Dārā-yı milket-i Cem

Luṭfı nesīm[i] irse zehre revān olur nūş
Ḳahrı yili irerse nūşa revān olur sem

Deryāya nār-ı ḳahrı düşerse olur āteş
İrerse āb-ı luṭfı nāra revān olur yem

Maḥṣūl-i fetḥ ü nuṣret ḫırmendedür hemīşe
Virelden āb-ı tīġi kişt-i zamāneye nem

Āb-ı ʿadāletinden bir ḳaṭre cūy-i cennet
Nār-ı siyāsetinde[n] bir şuʿledür cehennem

Rāyāt-ı ʿaskerinde āyāt-ı fetḥ mektūb
Rāy-ı münevverinde esrār-ı naṣr müdġam 40[a]

Meksūrdur hemīşe ḳalb-i sipāh-ı düşmen
Ceyş-i muẓafferīne nuṣret olalı munżam

Vaṣf-ı meḥāsininde elken lisān-ı Ḥassān
Şerḥ-i fażāyilinde[63] nuṭḳ-ı faṣīḥ ebkem

İy māh rāyetüŋden raḫşende mihr-i raḫşān
Vey rāy-ı rūşenüŋde ḫurşīd dürreden kem

Hem yümn-i himmetüŋle kār-ı cihān olur rāst
Hem bār-ı minnetüŋle püşt-i felek olur ḫam

Tīmār-ı ʿadlüŋ itdi bīmār-ı ẓulme dermān
İnʿām-ı ʿāmuŋ oldı mecrūḥ-ı faḳra merhem

٦٣ فضايلنده: فضايلده H

Ḫalḳ olmamışken ādem Ḥaḳḳ eyledi ezelde
Beglik saŋa müyesser[64] şehlik[65] sana müsellem

Cūd u vücūduŋ ile itdi Kerīm [ü] Ḳādir
Hem ʿālemi müzeyyen hem ādemi mükerrem

Şāhā cihān-penāhā Cemşīd-bārgāhā
Ṭapuŋ gibi zamāne görmedi şāh-ı aʿẓām

Medḥ-i mübāreküŋde şol şāʿir-i faṣīḥem
K'ider ṣafā-yı naẓmum āb-ı ḥayātı mülzem

Elfāẓ-ı ābdārum ser-çeşme-i maʿānī
Enfās-ı rūḥ-baḫşum reşk-i Mesīḥ-i Meryem

İy müddeʿī benümle ceng ü cidāli terk it
Sözüŋ çü söz degüldür billāh ebsem ebsem

Ṭūṭī-i ḫoş-kelāmem öykünme baŋa iy zāġ
ʿĀlemde hergiz olmaz kerkes hümāya hem-dem

Meydān-ı şiʿr içinde ben şol mübārızam kim
Olmaz baŋa muḳābil Şeyhī olursa Rüstem

Ben şol ġarīb-naẓmem kim[66] ġayb ʿāleminden
Ḫ̆ān-ı cihāna gelmez bir dağı ḍayf-ı mükrem

Şāhuŋ seni Ḳabūlī maḳbūl-i ālem itdi
Cāndan aŋa duʿā ḳıl budur ṭarīḳ-i eslem 40b

Nite ki şāh-ı gerdūn bu ḥıṣn-ı lāciverdī
Fetḥ eyledükçe ola ḫalḳ-ı zamāne ḫurrem

---

64 Yazma nüshada kelime önce 'müsellem' (مسلم) olarak yazılmış daha sonra üzerine 'müyesser' (میسر) yazılmak suretiyle değiştirilmiştir.

65 Günay Kut, makalesinde 'şenlik' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 112.

66 Günay Kut, makalesinde 'ki' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 113.

İskender-i cihānsın biŋ nuṣret u ẓaferle
Rāyāt-ı ceyşüŋ olsun āyāt-ı fetḥ-i ʿālem

۱۵

این قصیده را هم در آن سفر گوید

Hezec: mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Çemen ḫaddini itdi lāle ḥamrā
Ṣun iy sāḳī-i gül-ruḫ cām-ı ṣaḥbā 40^{b}

Behişt-i ʿadndür gūyā besātīn
Gül ü lāle durur ġılmān u ḥavrā

Hezārān ṣavt-ıla gül meclisinde
Olupdur bülbül-i gūyende gūyā

Nesīm-i bād-ı nevrūzı ṣanasın
Ki ṣaḥrāya ṣaçupdur müşk-i sārā

Çü lāle dāġ-ıladur tāfte-dil
Çemende ḫilʿatin Ḥaḳḳ itdi vālā

İşāretdür buŋa cām-ı şaḳāyıḳ
Ki sevdā defʿ ider ṣahbā-yı hamrā

Budur anuŋ ṣafāsın ol sürer kim
Elinden ḳomaya cām-ı muṣaffā

Çemen evrāḳ-ı gülden itdi ṭūmār
Ki şāhuŋ midḥatini ide imlā

Sikender-şevket ü Cemşīd-milket
Ferīdūn-devlet [ü] ḫūrşīd-sīmā

Sipihr-i salṭanat Sulṭān Meḥemmed
Ḳader-ḳudret şehinşāh-ı ḳażā-rā

Kemīne bendesidür şāh-ı ḫāver
Ki geymiş nūrdan s̱evb-i muṭallā 41[a]

İdüpdür ke's-i bezmine teşebbüh
Ki olmışdur muraṣṣaʿ cām-ı mīnā

Görüp tīġin ṣu gibi yire girür
ʿAdū-yı ḫāksār-ı bād-peymā

Ḳılıcı ʿaksi eflāke düşerse
Yire düşer meger şemşīr-i Cevzā

Yazılmışdur livāsına ezelde
Ḫudā'dan āyet-i innā feteḥnā[67]

İder elmāsveş peykānı sūrāḫ
Dil-i düşmen[68] olursa seng-i ḫārā

Kemāl-i baḫt u iḳbāl ü şerefden
Saʿādetle virüpdür Ḥaḳ taʿālā

Kemīne çākerīne taḫt-ı Ḳayṣer
Kihīne[69] bendesīne milk-i Dārā

Hümā-yı ʿadlinüŋ ẓıllın görelden
Cihānda ẓulm olupdur mis̱l-i ʿAnḳā

Ne zībā būstāndur bezmgāhı
Ki aŋa reşk ider firdevs-i aʿlā

Çü girdüm bezmine gördüm oḳınur
Sözümden şevḳ-ile bu şiʿr-i ġarrā

Leb-i laʿli degüldür ger Mesīḥā

---

٦٧ قرآن، الفتح، ۱/۴۸.

٦٨ دشمن: دسمش H

69 Günay Kut, makalesinde 'kemîne' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 114.

Neden her dem ider emvātı iḥyā

Behişt ol bezmdür kim ola sāḳī
Nigār-ı sīm-sāḳ-ı māh-sīmā

Gözümden dökdi ḳan ġavġā-yı çeşmi
ʿAceb mi ḳan idicek mest ġavġā

Göŋül mihr-i ruḫını cānda gizler
Ki ġavġālar olur genc olsa peydā 41b

Ḳabūlī şeh saŋa itdi maḥabbet
Ne ġam ʿālem olursa cümle aʿdā

Ne şāh ol şāh kim kem bendesidür
Derinde āfitāb-ı ʿālem-ārā

Sipihr-i pīrdür ḥükmine tābiʿ
Cenābınuŋ ḳulıdur baḫt-ı bernā

Elā iy k’āsitān-ı rifʿatüŋden
İder kesb-i şeref ʿarş-ı muʿallā

Nis̱ār ider felek medḥüni dirken
Sözümüŋ naẓmına ʿıkd-ı S̱üreyyā

Ṣıfātuŋ dir-iken ṭabʿum gören dir
Ne deryādur rehi baḥr-i güher-zā

Cenābuŋdan naẓar gördüm ḳuluŋa
Bedīhī eyledüm bir şiʿr inşā[70]

Nite k’ider ḫaṭ-ı reyḥān u sünbül
Ruḫ-ı dil-ber gibi gülzār-ı zībā

Cihān olsun cemāl-i devletüŋden
Mis̱āl-i nev-bahār-ı ʿālem-ārā

[70] Günay Kut, makalesinde ‘şiʿr-i garrâ’ şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 115.

۱۶

این قصیده [را] در بورسه گوید جوابِ خواجه خاقانی تهنیهٔ عیدِ رمضان

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

ماهی که عالمی را عید است با جمالش 41b
بیچاره من که دورم از دولتِ وصالش

مردم هلال بینند از بهرِ عید کردن
عیدم چه گونه باشد بی‌دیدنِ هلالش

چون ماهِ نو که عکسش در آب می‌نماید
در آب دیدهٔ خود بینم مگر خیالش

ای عیدِ جان‌گدازان دیدارِ ماه‌رویت
مهجورِ خویشتن را روزی[۷۱] بپرس حالش

آن را که بی‌تو روزی سالی‌ست در جدایی 42a
دانی چه گونه[۷۲] باشد ای دوست ماه و سالش

آن کو حرام داند بر عاشقان وصالت
در راهِ شرع باشد خون ریختن حلالش

وآن کس که ذرّه‌ای را در سایه‌ات نخواهد
ای آفتابِ دولت بادا ز حق زوالش

آن را که شاد بودی از تو دلِ شکسته
جانا درست بشنو مگْذار در ملالش

ای نیک‌فالِ جانم دور از تو من چنانم
کآزرده‌دل قبولی از شاه نیک‌فالش

مهرِ سپهرِ دولت آن کو ز روی رفعت
شد عطفِ چرخِ اطلس بر خرگهِ جلالش

کشورگشای غازی سلطان محمّد آن کو

---

[۷۱] روزی: روی H

[۷۲] گونه: کو H

همچون علی‌ست دایم با کافران قبالش
صاحب‌قران سرور اسکندرِ مظفّر
کز پای‌تختِ قیصر آید به جزیه مالش
شاهنشهی که او را در بوستانِ شاهی
نخلِ سپهر باشد از کمترین نهالش
تا کوس دولتش را کوبند گاهِ نوبت
از جِرمِ گاوِ گردون دوران دهد دوالش
در مطبخِ جلالش گاهِ کباب باشد
منقل سپهرِ هفتم جرمِ زحل زگالش
شاهی که قدرِ او را گردون به میهمانی
در ماحضر کشیدن بریان کند غزالش
چرخ است ابلقِ او وز زرّ ذرّه‌ای نیک
خورشید میخ سازد در بستنِ نعالش
شد آزِ چارپهلو از بس که معده پر کرد
بر خوانِ نعمتِ او تا داده شد نوالش
42b خصمِ حلولی‌اش را چون رُفت جانش از تن
در پیکرِ جعل شد زآن جسم انتقالش
نگْذاشت در زمانه جان در بدن بدان را
کین خواست از هدایت طبعِ نکو سگالش
با خاکِ آستانش هر سر که یافت قربت
با پایهٔ سعادت روزی بوَد وصالش
آواره من که دورم از حضرتِ رفیعش
از جانم انفصال است حقّا در انفصالش
جانم به فرقتِ او شد بلبلِ غزل‌خوان
باشد که باز یابم اقبالِ اتّصالش
جانم که بر لب آمد از دوریِ جمالش
یا رب به دلنوازی نزدیک کن وصالش

هست از عطش در آتش هجران زده دلِ ما
سیرآب کن خدایا زآن چشمهٔ زلالش

زآن رو خیالِ او را از دل به دیده آرم
کز آتشِ درونم آزرده[۷۳] شد خیالش

عید است زو بعیدم یا رب کجا شد آن کو
می‌داد عیدیِ من لعلِ شکر مقالش

خواهم سپند سوزم زآن روی چشمِ بد را
بیچاره من از آن رو بر آتشم چو خالش

کس را ز مدح‌خوانان در عید چون قبولی
دوری مباد روزی از شاهِ مه‌مثالش

آن فخرِ آلِ عثمان کز عدلِ او به دوران
صد روسفیدی آمد بر مصطفی و آلش

قطبِ ملوک کو را اقطاب[۷۴] در رکابند
حق داد این سعادت از همّتِ رجالش

چون آفتابِ تیغش سر بر زند عدو را
از خور به سوی سایه نبْود شدن مجالش

دشمن که داشت در سر با او جدل ز تیغش 43a
از سر برون شد او را اندیشهٔ[۷۵] محالش

چون فالِ دولتش زد گردون ز روزِ فطرت
خورشید و ماه آمد از هر طرف به فالش

از دالِ دولتِ او خم گشت در سجودش
گردون که هست قامت گردیده همچو دالش

دالی که اسمِ او را داده‌ست پایداری
مانندِ دالِ دولت بر دولت است دالش

[۷۳] آزرده: آزرد H
[۷۴] اقطاب: قطاب H
[۷۵] او را اندیشهٔ: او را ندیشه H

دارد همای چترش آن منزلت که او را
عنقای مهر باشد سایه‌نشینِ بالش
گل با نسیمِ خلقش در باغ زد مگر دم
کز هر طرف که دیدم زد بر دهن شمالش
عالم مثالِ جنّت پاک است از حوادث
از عدلِ اوست گویا این نوع اعتدالش
ای آنک هر که را سر گردید از جنابت
گردون بر آستانت گرداند پایمالش
پیوسته چرخِ گردان دارد به زیرِ دندان
خصمِ تو را شکسته مانندهٔ خلالش
دشمن فتد چو زالی سرگشته زیرِ پایت
باشد اگر به دستان دستانِ پورِ زالش
در چنگ دور دایم خصمِ تراست قسمت
چون دف طپانچه وآن که چون عود گوشمالش
بر چرخ اگر مثالِ فرمان‌بری نویسی
واجب شود به فرمان فی‌الحال امتثالش
چون شد طبیبِ عدلت ایّام را معالج
از باد صرع و از ابر بیرون برِ سعالش
گنجورِ جودِ تو چون گنجینه برگشاید
سایل مراد یابد بی‌منّتِ سؤالش
هر چند بود توسن خنگِ سپهرِ سرکش
شد رام سایسانت حاجت نشد عِقالش
43b در صفّه‌ای که قدرت صدری کند در آنجا
کرسیِّ عرش باشد اندر صفّ‌نعالش
خورشید از آن نماید گه سرخ و زرد گاهی
کز رای روشنِ تو رو داد انفعالش
گردون که گاه گاهی در فعلِ بد نمودی

در دورِ تو به دوران نیکو بوَد فعالش
با چون تو نیک‌بختی خصم ار شود بداختر
دارد سپهرِ گردان پیوسته در وبالش
شاها فلک‌جنابا رخشنده آفتابا
شد ماهِ نو علامت تا خوانده هلالش
بشْنو ز بنده عرضی زیرا عجب نباشد
خورشید را شنودن از ذرّه عرضِ حالش
آن را که همچو کاکل خود کردهٔ سرآمد
مانندِ زلفِ خوبان مگْذار پایمالش
هر دم چو نیْ بزاری دور از تو چون نالد
آن کس که از تو بودی صد نعمت و منالش
صد عیب اگر بپوشی از یک هنر توانی
آن را که در فنِ خود نبْود کسی همالش
آن را که در بدایت قربِ تو گشت روزی
هم از عنایتِ تو نیکو شود مآلش
مدّاحِ خویشتن را ده باز رو سفیدی
مگْذار از خجالت رخساره زرد و آلش[76]
من ساحرم نه شاعر در عقدِ این جواهر
آن را که هست سحری زین‌سان بوَد حلالش
بی‌روح شد قبولی زآن دم که روح گفتی
روحش به تن رسد چون از تو رسد تعالش
تو کدخدایی از حق بر بنده رحمتی کن
چون رحمِ کدخدا را فرض است بر عیالش
هر سال تا در این مه روزی شود جهان را
از وصلِ عید پیدا افزونیِ جمالش

[76] در حاشیه: حسن طلب

44[a] هر روز عید بادت در سال و ماه بادا
افزونیِ جمالت از مصطفی و آلش

۱۷

این قصیده را بعد از مفارقتِ حضرتِ سلطنت پناهی گوید

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

44[a] چه حالت است ندانم که چرخِ بازی‌گر
ز پرده باز برآورد بازیی دیگر
ز مهره‌بازیِ این هفت حقّهٔ مینا
مثالِ مهرهٔ نردم فتاده در ششدر
فکنده بود بساطِ نشاطِ خاطرِ[77] من
قضا درآمد و طی ساختش به دستِ قدر
مرا که دیدهٔ دل خوابناک شادی بود
غمی رسید و گرفتار شد به رنجِ سَهر
کنون ز اوّلِ شب نیست تا سحر خوابم
ولیک تاب و تبم هست در زمانِ سحر
به تیرِ آهِ سحر دیدهٔ فلک دوزم
سحرگهی که نماید ز آفتاب سپر
شبی که آتشِ آهم علم کشد بالا
ستاره‌سوخته افتد به زیر همچو شرر
ز بس کز آتشِ آهم ستاره شب سوزد
کنارِ چرخ نماید سحر پر از اخگر
نماند اخترِ ناسوخته به روی فلک
شرارِ آتشِ آهم بوَد کنون اختر
ندانم از چه مرا بختِ نیک بد گردید
ببست مهر نما طالعم به کینه کمر
چه شد که ماهم برتافت روی مهر از من
چه شد که راند مرا همچو اشکِ من ز نظر

[77] خاطر: خاطرم H

چو زلفِ خویش مرا از چه رو پریشان ساخت
بتِ پریوشِ نسرین‌عذارِ سیمین‌بر
چو خالِ خویش دلم [را] بر آتش از چه نشاند
مهِ سهی‌قدِ گل‌عارضِ پری‌پیکر
چو چشمِ خویش چرا ناتوان تنم دارد 44b
نگارِ عشوه‌گرِ سیم‌ساقِ لب‌شکر
به سحرِ غمزه چرا بست خواب بر چشمم
حبیبِ غمزه‌زنِ دلربای افسونگر
چرا چو نرگس خود گشت سرگران با من
کمانِ ناز به زه کرده باز آن دلبر
مگر متابعتِ چرخ می‌کند ماهم
که هست شیوهٔ بی‌مهریش به دورِ قمر
مگر چو اهلِ زمان بی‌وفا شد آن دلدار
که هر زمان به زمان می‌کند جفای دگر
مگر که با منِ درویشِ بی‌نوای غریب
ز بی‌عنایتیِ شاه یافته[78] است خبر
مهِ سپهرِ مِهی آفتابِ روزبهی
مغیثِ مُلکِ مللِ شهریارِ دین‌پرور
سرِ سلاطین سلطان محمّد آن شاهی
که خاکِ مقدمِ او را فلک کند افسر
ز ماهِ رایتِ او پرتوی مهِ تابان
ز مهرِ طلعتِ او ذرّهٔ خورِ انور
به هرچه امر کند می‌شود زمان مأمور
بدانچه حکم کند هست چرخ فرمان‌بر
کمینه بندهٔ او را بوَد جهان بنده
کهینه چاکرِ او را شود زمان چاکر
سرای او را یک طاق نُه رواقِ سپهر

[78] یافته: یافت H

دو جامِ منظرِ خدّامش آفتاب و قمر
به صبحِ رزمش بهرام بندهٔ جنگی
به شامِ بزمش زهره کنیزِ خنیاگر
ز بابِ لطفش یک فصل وصف هست بهشت
ز تابِ قهرش یک باب تابِ هفت سقر
کمینه بندهٔ او راست آن سرابستان 45[a]
که بندهٔ چمنِ اوست گلشنِ اخضر
کهینه چاکرِ او راست منظری که ز قدر
دو خشتِ سیم و زرِ صفّه‌اش بوَد مه و خور
فلک که مجمره‌گردانِ آستانهٔ اوست
مرصّع است ز لؤلؤی انجمش مجمر
ایا بلندجنابی که سدّهٔ قدرت
هزار پایه بوَد ارفع از نُهم منظر
کمینه بندهٔ گنجورِ توست دقیانوس
کهینه چاکرِ فرمانِ توست اسکندر
به بزمِ جودِ تو کآنجاست مَی به جامِ مراد
مه است ساقی و نقل انجم [و] فلک ساغر
ز فرِّ دولتِ تو راست کارِ روی زمین
ز بارِ همّتِ تو پشتِ آسمان چنبر
بنای ظلم ز بنّای قهرِ تو ویران
نهالِ عدل به بستانِ لطفِ تو در بر
میِ مراد به ذوق و صفا تو را در جام
عروسِ ملک به عیش و طرب تو را در بر
سحرگهی که به راهی چو مهر بر سرِ تخت
نهاده بخت ز اقبال بر سرت افسر
نخست بوسه دهد آستانِ تو آنگاه
به پای‌بوسِ تو آید ز در شهِ خاور
مگر سپهر ز خدّامِ درگهِ تو یکی‌ست

که هست بر سرش آفتابِ افسرِ زر
مگر که ماه تو را بنده‌ای‌ست سیمین‌تن
کش از جواهرِ انجم مرصّع است کمر
خدایگانا شاها سپهر درگاها
زمانه را ز حوادث جنابِ توست مقر
منِ شکسته که از حادثاتِ دورانی
درست کاسهٔ سیمم به سنگِ بد گوهر
به حضرتِ تو اگر حالِ خود نگویم باز 45b
کجا روم به که گویم ز حالِ خویش دگر
بداختران که مرا گفته‌اند بد ز بدی
بر آستانِ فلک‌سای شاهِ نیک‌اختر
بدان خدای که در کارِ خانهٔ عالم[۷۹]
محمّد آمد مقصودِ او ز جمله صور
به قادری که ز آثارِ نورِ قدرتِ او
چراغِ انجم و قندیل ماه شد انور
به رازقی که شد از خوانِ نعمتش مرزوق
ز مار و مور و وحوش و طیور و جن [او] بشر
به باذلی که به جز دستِ بذلِ او ننهاد
وجودِ گوهرِ سیراب درنهاد حجر
به عادلی که شد از عدلش اتّحاد پدید
به کشورِ بدن اضداد را به یکدیگر
به معطیی که ز ابرِ عنایتش باشد
نهاد لؤلؤی خوشاب در وجودِ مطر
به پادشاهی کز جامه‌خانه‌اش خورشید
مدام خلعتِ زربفت می‌کند در بر
به شهریاری کز مخزنِ جواهرِ او

[۷۹] در حاشیه عنوان «قسمیات» نوشته شده است.

پر است کاسهٔ مینای آسمان ز درر
بدان کریم که از آستانِ مکرمتش
غنی شوند گدایانِ بی‌نوا یکسر
بدان رحیم که از ابرِ رحمتش گردد
گناهکارِ هوا را لبان خشک تر
به فاضلی که ز ابوابِ فضلِ او فصلی‌ست
اگر به حمدش انشا کنند صد دفتر
به کاملی که مر آیینهٔ کمالش را
ز ژنگِ نقص نباشد به هیچ حال کدر
به جامعی که ز مجموعِ کاینات او را
کسی چنانک بوَد او نداده است خبر
46[a] به محسنی که ز احسانِ بی‌نهایتِ او
کسی نماند که محروم باشد و مضطر
به فایضی که ز بارانِ ابرِ نیسانش
ز دُر درونِ صدف پر شود به دریا در
به واهبی که اگر موهبت از او نشود
به روزِ حشر شود کاینات زیر و زبر
به فاتحی که اگر فتحِ باب از او نشود
به روی کس نگشاید ز هیچ کاری در
به قاضی‌ای که چو محضر کند خلایق را
گدا و شاه یکی باشد اندران محضر
به داوری که کسی داوری نیارد کرد
میانِ خلق چو او خلق را بوَد داور
به ساتری که کند ستر از عنایتِ خویش
هزار جرم ز هر بنده‌ای ببیند اگر
بدان علیم که عالم بود به هر حالی
از آنچه سر زند از نفسِ ما ز خیر و ز شر
بدان حکیم که او عیسی ابنِ مریم را

ز بطنِ مادر آورد بی وجودِ پدر[٨٠]
که آنچه در حقِ من گفته‌اند بدگویان
به جز حسد نبوَد در میانه چیزِ دگر
به حقّ بنده ز افشای راز می‌گویند
نبوده راز چه افشا شد از منِ غمخور
دوم حکایتِ خانه است اگر ز من باشد
دو دیده دوخته بادم بسانِ حلقهٔ در
سیوم روایتِ اطماعِ منصب و جاه است
که بوده‌ست مرا از جنابِ شاه مگر
یکی از این دو سه زین بنده باز پرس ز لطف
که بی‌گناهیِ بیچاره گرددت باور
سخن دراز چه حاجت همه حسد بردند
ز التفاتِ شهِ کامران بدین چاکر
46b چه من که هر که چو من نزدِ شه شود مقبول
به کید و دستان او را ز من کنند بتر
به هیچ حال کسی هم سخن نمی‌خواهند
به بندگان حسن‌خلقِ شاهِ نیک‌سیَر
اگر به لطف ز من باز پرسی این صورت
درست باز نمایم همه ز نفع و ز ضر
به نزدِ بنده همه روشن است این معنی
ولیک دم نتوانم زدن ز بیمِ ضرر
کریم‌طبعا باذل‌دلا خطابخشا
به لطفِ خویش نگر در خطای من منگر
ز لطف پردهٔ عفوی به روی جرمم پوش
اگرچه هست به غایت خطای من منگر

---

[٨٠] در حاشیه به عبارت «صح» به جای این بیت تصحیح شده است:
بدان حلیم که از راهِ حلم در گذرد
ز جرمِ خویش چو ما را فکنده بیند سر

مرا که از تبِ هجران شدم پریشان گوی
ببخش خاطرِ جمعی به وصلِ خود دیگر
چو از عنایتِ تو گشته‌ام قبولی نام
دگر ز عینِ عنایت فکن به بنده نظر
منم که خاطرِ عقّادِ من ز بحرِ سخن
کشد به رُستهٔ مدحِ تو رِسته‌های درر
تویی که طبعِ کریمِ تو در زمانِ عطا
بدین فقیرِ ثناخوان به کیسه بخشد زر
منم که کلکِ زبان آورم گهِ انشاست
چو تیغِ هندیِ تو پای تا به سر جوهر
تویی که تیغِ غزا چون برآوری ز قراب
روان دمار برآری ز لشکرِ کافر
منم که هست مرا صف صف از معانیِ بکر
به مدحِ خدمتِ خدّامِ عسکرت لشکر
تویی که از تو به گورِ معانی‌ام راه است
ز پای تا سر از احسان و جودِ تو زیور
منم که در هنرِ شعر نیست همتایم
تویی که هست دل [و] دستِ تو هنرپرور
47a منم به فضل و هنر اهلِ نظم را سردار
تویی به جود و کرم کاینات را سرور
مراست گوهرِ شهوار از بحورِ سخن
تراست در خور و شایسته زین بحور گهر
مرا که غیرِ سخن نیست در جهان هنری
هزار عیب بپوشید این خجسته هنر
سزد بدین هنر ار فخر آورم به جهان
که در جهان هنری نیست از سخن بهتر
فضیلتِ سخن ار صد هزار شرح دهم
مرا هنوز از آن بحر لب نگردد تر

ولی ز جنسِ سخن نیست خوبتر از نظم
پس از کلامِ خدا و حدیثِ پیغمبر
مرا بدین شرف از آستانِ چون تو شهی
روا مدار که محروم باشم و مضطر
به غیرِ روم مرا نیست مسکن و موطن
درو نه روی سفر دارم و نه رای مفر
چو بی‌سخن نتوانم که یک زمان باشم
کرا به جز تو ستایم بگو درین کشور
مرا هنوز نشد وقت آن که بنْشینم
زبان ببندم دم در کشم ز خیر و ز شر
ز بعدِ حمدِ حق و نعتِ مصطفی به جهان
دعا و مدحِ تو فرض است بر ثناگستر
من از دعا و ثنای تو لب نمی‌بندم
مگر دمی که رود جانِ من ز جسم به در
همیشه تا [به] بساطِ سپهرِ مینایی‌ست
به طاسِ چرخی گردنده مهرۀ اختر
به تختِ بختِ تو را رو نموده نقشِ نشاط
عدوی جاهِ تو بادا فتاده در ششدر
47b به جز به نقشِ مرادِ تو در جهان شب و روز
به طاسِ چرخ مگردات مهرۀ مه و خور

۱۸

این قصیده را در جوابِ خواجه خاقانی گوید به شهرِ بورسه هم در مدحِ سلطنت پناهی

رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

47b صبح است کافور از هوا بر کوه و صحرا ریخته
بر فرشِ غبرا کهربا از سطحِ مینا ریخته
رخسارِ صبح اندر عرق نُقلِ صبوحی بر طبق

در کـــأسِ مینـــا از شـــفق یـــاقوتِ حمـــرا ریختـــه

آمــد طبیـــبِ بـــی‌تـــرح تـــا صـــبح را بخشـــد فـــرح
صـــهبای صـــافی در قـــدح بهـــرِ مـــداوا ریختـــه

از بـــس کـــه صـــبحِ بـــا صـــفا خـــورده شـــرابِ ناشـــتا
وقـــتِ شـــکوفه صـــبح را از معـــده ســـفرا ریختـــه

شــب بــا کواکــب ســر بــه ســر زد آســمان صــهبا مگــر
بهــرِ صــبوحی خــور نگــر در شیشــه صــهبا ریختــه

بنْمود عارض تـرکِ چـین از خـرمنش مـه خوشـه‌چـین
گیســوی شــب را حــین بــه حــین از روی زیبــا ریختــه

چـــون چینیـــان دیبـــای چـــین انـــدر بـــرِ آن نـــازنین
گـــل‌هـــای زرّیـــن بـــر زمـــین از نقـــشِ دیبـــا ریختـــه

بشـــکفت بـــاغِ آســـمان بـــادِ ســـحر شـــد گلفشـــان
گـــل‌هـــا نگـــر زآن گلسِـــتان بـــر خـــار و خـــارا ریختـــه

صـــبح اســـت در بوســـتان نگـــر از بلـــبلان دســـتان نگـــر
در جـــامِ سرمســـتان نگـــر راحِ مصـــفّا ریختـــه

بگْــذر بــه ســورِ میکــده مَــی خــور بــه کــوی میکــده
بنْگــر بــه بــوی میکــده بــس بــی ســر و پــا ریختــه

بنْگـــر مســـیحِ بـــاده را از مـــریمِ خـــم زاده را
در تـــن بســـی دل‌داده را جـــان چـــون مســـیحا ریختـــه

ســـاقی بـــه هنگـــامِ صـــبوح از راح مـــا را داده روح
وز توبـــهٔ همچـــو نصـــوح آبِ رخِ مـــا ریختـــه

آن چشـــمِ خـــواب‌آلـــوده بـــین لعـــلِ شـــراب‌آلـــوده بـــین
نُقـــل و کبـــاب آلـــوده بـــین از بـــاده هـــر جـــا ریختـــه

48a رویش شده گـل گـل ز مَـی بـر عارضـش افتـاده خـوی
در بـــزمِ جـــان از لعـــلِ وی نُقـــلِ مهیّـــا ریختـــه

زآن گل که از خوی تر شده شبنم بـه سـبزه بـر شـده[۸۱]
ســنبل بــه گــل همبــر شــده زو مشــکِ ســارا ریختــه

آراســـته خـــوانِ نعـــم نـــایی گرفتـــه نـــی بـــه دم

---

[۸۱] شبنم به سبزه بر شده: شبنم برو سبزه بر شد H

در بزمِ عشّاق از نغم نقلِ موقّا ریخته
عود از ادب بگُرفته گوش برده به قانون عقل و هوش
در پرده برکرده خروش از پرده درها ریخته
گفته کمانچه مو به مو اسرارِ عاشق رو به رو
گوینده از نای گلو شکر در آوا ریخته
خوشخوان غزل را آبرو داده به صد قولِ نکو
از ریخته صوتی که او در ناله چون ناریخته
چنگی به چنگ آورده چنگ آوازها را داده رنگ
هر تاری از وی بیدرنگ صد نقشِ زیبا ریخته
پیری وجودی لاغرش برنا گرفته در برش
نالان و گیسو از سرش در پای برنا ریخته
رود آمده اندر سرود گفته معاشر را درود
در گفت از فیضِ ودود درها به دریا ریخته
دف با طپانچه ساخته بر روی کف انداخته
هر لحظه نقشی باخته در بزمِ غوغا ریخته
قد ساخته گردون مثال حلقه به گوشِ او هلال
چرخ از طنینش کرده حال عقدِ ثریّا ریخته
مطرب طرب آراسته صحبت چنین پیراسته
ساقی چنان نوخاسته عشرت مهنّا ریخته
صحبی چنان بهجتنما بزمی چنین عشرتفزا
کلکِ قبولی ابرسا لؤلؤی لالا ریخته
دُرّی که از بحرِ روان آورده بیرون آن زمان
بر کف نهاده همچو جان بر شاهِ والا ریخته
فرماندهِ روی زمین فرمانبرش خاقانِ چین
کو را سزد صد آفرین خاقانیآسا ریخته
48b وقتِ صبوحش این غزل میخواند زهره فیالمثل
شیرین چو شهد وز آن عسل صد نوعِ حلوا ریخته
ای در تبسّم زآن دهان شهدِ مصفّا ریخته

وی در تکلّم زآن لبان شکر به یغما ریخته

جانا پیِ غارت‌گری[۸۲] از خط چه لشکر آوری
چون خونِ صد صف لشکری[۸۳] چشمت به شب‌ها ریخته

عاشق‌کُشی آمد فنت از غمزهٔ زوبین‌زنت
وآن آهوی شیرافکنت صد خون به عمدا ریخته

بخْرام در کوی مغان کز زلفِ تو ای دلسِتان
گردد مغان را در زمان هر سو چلیپا ریخته

از غمزه‌هایت هر طرف جان‌ها فدایت هر طرف
سرها به پایت هر طرف زلفِ سمن‌سا ریخته

بر رهگذر در زیرِ پا بنْگر به هر سویی که تا
بینی زرِ رخسارها ای سیم سیما ریخته

زلفِ تو جانا بر طرف چشمت نگیرد گر طرف
اینک بلاها هر طرف زآن قد و بالا ریخته

شد ای گلِ غنچه‌دهان سنبل به پایت سر فشان
مسکین قبولی نقدِ جان شه راست در پا ریخته

اسکندرِ صاحب‌قران کز تیغِ او شد در زمان
گر سر کشیده[۸۴] در زمان صد خون دارا ریخته

کاووسِ کیخسرو نسب کسریِ افریدون حسب
کو در رهِ شاهِ عرب صد طاقِ کسرا ریخته

در بحرِ مدحِ او مرا وصف است[۸۵] بحرِ دلگشا
صد گونه دُرِّ پر بها از طبعِ گویا ریخته

باز از هوا شد هر طرف دُرها به دریا ریخته
گردید در کامِ صدف لؤلؤی لالا ریخته

49a آمد شهِ زرّین لوا برجِ شرف را کرده جا

---

[۸۲] غارت‌گری: غارت‌گر H

[۸۳] لشکری: لشکر H

[۸۴] کشیده: کشید H

[۸۵] وصف است: وصف H

از فَـرِّ او خـوش شـد هـوا خـون گشـت وی را ریختـه
بـا دی بهـار آمـد بـه جنـگ بشْکسـت وی را بـی‌درنـگ
سـبزه سـتان اینـک ز چنـگ در دشـتِ هیجـا ریختـه
لالـه چـو عـذرا دلْسـتان آمـد بـه گشـتِ بوسـتان
شـد ابـرِ وامـق نقـدِ جـان در پـای عـذرا ریختـه
از نـو جهـان نـوروز شـد گـل بوسـتان افـروز شـد
گرمـی نشـاط انـدوز شـد گشـت آبِ سـرما ریختـه
شـاهِ بهـار آمـد بـه در بهـرِ نثـارِ او دگـر
بنْگـر شـکوفه سـیم و زرّ بـر فـرشِ غبـرا ریختـه
جـان‌بخـش شـد بـادِ صبا جـان یافـت بسـتان از هـوا
گفتـی کـه جـان امـوات را در تـن مسـیحا ریختـه
بلبـل بـه هنگـامِ نـوا داود آمـد گویـا
کـز لحـنِ او مـرغِ هـوا صـد جـانِ شـیدا ریختـه
همچـون خطیبـان[86] فاختـه هـر دم نـوایی سـاخته
هـر سـو مصـلّی تاختـه جـان بـر مصـلاّ ریختـه
بـرقِ کمـانکش هـر طـرف نـاوک گشـاده بـر هـدف
در خنـده رعـد از صـد شـعف کـفـهـا چـو دریـا ریختـه
مـی‌گـرددی داراکـری بـس گِـرد کـرده لشـکری
گشـت از بهـار اسـکندری شـد خـونِ دارا ریختـه
عـالم بهشـت آثـار شـد اشـجار پـر ازهـار شـد
گـنجِ نهـان اظهـار شـد گردیـد هـر جـا ریختـه
قنـدیلِ زر نـرگس نگـر در چارسـوی بـاغ در
شـبنم در آن قنـدیلِ زر بـین روغـن آسـا ریختـه
ابـر از گهـر شـد مخزنـی یـا از لآلـی خرمنـی
کـز وی درر در دامـنِ[87] اتـلال و بیـدا ریختـه

---

[86] خطیبان: خطتیبان H

[87] دامن: امنی H

یـا آنـک شـد ابـر از مطـر دسـتِ شـه والا[88] گهـر
کـو گـوهرِ الطـاف بـر مسـکین و دارا ریختـه
کیخسـروِ جمشـیدفـر جمشـیدِ کیخسـروسـیر 49b
کـز ابـرِ تـیغش چـون مطـر شـد خـونِ اعـدا ریختـه
سـلطان محمّـد کـز شـرف دارد خـدایش در کنـف
نصـرت بـر او از هـر طـرف پنهـان و پیـدا ریختـه
خـاتم فقیـرِ بـزمِ او رسـتم اسـیرِ رزمِ او
رای منیـرِ عـزمِ او فـتحِ هویـدا ریختـه
هـر جـا بـه نصـرت کـرد رو، زد فـتح فـالِ او نکـو
آمـد ظفـر در راهِ او از حـق تعـالی ریختـه
خاقـانِ اکبـر چـاکرش قیصـر غـلامِ اصـغرش
صـد بنـده چـون اسـکندرش سرهاسـت در پـا ریختـه
طغـرای بخـتش ز ابتـدا بنْوشـته چـون دسـتِ قضـا
حـل سـاخته خورشـید را بـر روی طغـرا ریختـه
چـون مـرغ تیـرش بـر هـوا پـرواز گیـرد در وغـا
گـردد بـه قـافِ انـزوا پرهـای عنقـا ریختـه
گر خون اعدایش بـه جـو مـی‌رفـت دی، خـواهم کـه او
بینـد دگـر خـونِ عـدو امـروز و فـردا ریختـه
دارد تـولاّیش ملـک اینـک کواکـب یـک بـه یـک
درهاسـت بـر روی فلـک گـاهِ تـولاّ ریختـه
دال اسـت نـورِ رای او بـر خـاطرِ دانـای او
وز رای ملـک‌آرای او شـد آبِ بیضـا ریختـه
زآن دم کـه آدم از عـدم زد در وجـود آبـاد دم
خُلقـش همـه لطـف و کـرم بـر خَلـقِ دنیـا ریختـه
شد نحل و نخل از وی مصـون در روزِ فطـرت تـا کنـون

[88] والا: ولا H

از نحل شهد آمد برون[۸۹] شد نخل خرما ریخته
تا دفترِ اقبالِ او بستند بر وجهِ نکو
زو دفترِ عمرِ عدو گشته مجزّا ریخته
ای خسروِ صاحبقران اسکندرِ فتحِ جهان
در پای قدرت انس [و] جان روحِ معلاّ ریخته
50[a] ای مؤمنان را سدِّ دین بر حق امیرالمؤمنین
وی خونِ اهلِ کفر و کین مانندِ آبا ریخته
در زیرِ سمِّ اشقرت کی قاف وزن آرد برت
کو را ز بادِ صرصرت از هم شد اجزا ریخته
از تیغِ تو دشمن به جان مهلت نیابد یک زمان
بهتر بوَد خونِ جبان چون بی‌مداوا ریخته
از تیغِ تو در روزِ کین چون بحرِ خون گردد زمین
بر اوجِ او چرخِ برین بیند ثریّا ریخته
آن دم که بر کوهِ کران خصمِ سبک‌سر شد عیان
از بادِ تیغت آن زمان گردید از آنجا ریخته
آمد به دزدی آن زمان بدخواه و رسوا شد روان
و آنجاست تا آخر زمان زآن دزدِ کالا ریخته
هر جا که جیشت می‌رود با وی ظفر همره بوَد
ور فتح و نصرت می‌شود اهلاً و سهلاً ریخته
عزّ و شرف همراهِ تو اقبال دولت‌خواهِ تو
خورشید بر درگاهِ تو چون ذرّه در وا ریخته
هر سو که با خیلِ گران عزمت سبک سازد عیان
بینی بدن‌های بدان صد میل بالا ریخته
در مبدأ فطرت خدا چون داد سلطانی تو را
در جنّت از بهرِ لوا شد شاخِ طوبا ریخته
هست از پیِ اعلامِ تو تا حق شرف بخشد بدو

---

[۸۹] برون: بیرون H

خورشید از گردون فرو مانندِ ولا ریخته
در روم شاهِ خاوران خاکِ رهت را هر زمان
مانندِ کحلِ اصفهان در چشمِ بینا ریخته
فرمان‌دهان فرمان‌برت مالک‌رقابان چاکرت
شاهان فتاده بر درت جان در تمنّا ریخته
ایزد که طبعِ عادلت داده‌ست و دست با دلت
از روزِ فطرت در دلت نورِ تجلاّ ریخته
خنگِ تو شد گردون ز حق از باد برْبوده سبق
زآن است در پایش شفق بر رنگِ حنّا ریخته
50b شد زرگرِ گردون مگر از زینِ خنگت باخبر
در جِرمِ ماهِ نو نگر بر شکلِ حنّا ریخته
بر روی خوانِ آسمان گر هست نقلِ اختران
از دُر به بزمت آنچنان نقلِ منقّا ریخته
چون قصرِ قدرت را قدر بنّا شد آمد جرمِ خور
بر چرخِ رابع خشتِ زر از دستِ بنّا ریخته
میدانِ رزمت را قضا آن دم که بخشیده صفا
چون آبِ خونِ خصم را مانندِ سقّا ریخته
رمحِ تو نخلِ بارور وز وی به باغِ رزم در
در پای خدّامِ تو سر کشته چو خرما ریخته
خاکِ رهت را سرمه‌دان گردید چشمِ آسمان
آن کحلِ جوهر حیف دان در چشمِ اعما ریخته
ای سرورِ فرّخ‌قدم شاهنشهِ ملکِ قِدم
بر خاکِ راه اشکِ ندم مگْذار ما را ریخته
هر دم صدف را در عدن در لعل گردد در دهن
بحرِ تو آبِ چشمِ من باران صفت تا ریخته
خود ساختی فرخنده‌ام[۹۰] زآن دم که خواندی بنده‌ام

[۹۰] فرخنده‌ام: فرخندام H

زینسان مکن افکنده‌ام جسمم ز هم ناریخته
حاشا که دارد جانِ ما از دامنت دستِ وفا
آن دم که گردد جسم را در خاک اعضا ریخته
اوّل نظر کردی مرا آخر ز الطافِ شما
آبِ رخم نبْود روا زینسان به ایذا[91] ریخته
اکنون منم وصّافِ تو زیبد مرا الطافِ تو
زین در که در اوصافِ تو طبعِ گهرزا ریخته
گر شکّرِ لطفِ تو را کردم سزا باشد روا
هستم چو در شکر و ثنا شکّر چو ببغا ریخته
دُرها چو آوردم به کف از بحرِ مدحت زین شرف
بر من سعادت هر طرف شد بی‌محابا ریخته
فنّی نمی دانم دگر جز سفتنِ زینسان درر
در رُستهٔ مدحت گهر دارم بسی جا ریخته
51[a] هست این گهرها بی‌ثمن زاینده از بحرِ سخن
کس دید زین در از عدن یا آمده یا ریخته
دُرهای من هست از صفا لایق به ایثارِ شما
زین دَر به پای ناسزا مگْذار قطعا ریخته
من گوهرِ یکدانه‌ام در فنِّ خود مردانه‌ام
صاحب‌سخن فرزانه‌ام گوهر در املا ریخته
خاقانیِ محکم‌سخن نوباوهٔ باغِ کهن
داده سخن را بیخ و بن معنی موقّا ریخته
دارد بها اندر جهان تا در رسد آخر زمان
درها که درگاهِ بیان از طبعِ دانا ریخته
از روحِ او دارم نظر زآن گشته‌ام صاحب‌بصر
اینک گواهم شعرِ تر از طبعِ غرّا ریخته
هستم در انشای سخن بحرِ گهرزای سخن

---

[91] ایذا: ایزا H

زآن بحـــرِ دُرهـــای[۹۲] ســـخن دارم در انشـــا ریختـــه
بــر طــبعم از روی خــورد صــد کــاتبی رشــک آورد
طبـــعِ قبـــولی را ســـزد خاقـــانیآســـا ریختـــه
بـر فـرقِ ایـن بکـرِ سـخن کـش پروریـده طبـعِ مـن
زیبـــد جـــواهر صـــد تُمَـــن گـــاهِ تماشـــا ریختـــه
زیـن دیـرِ مینـا هـر سـحر تـا سـر زنـد عیسـیِ خـور
در پــای او صــد جــان و ســر گــردد ز ترســا ریختــه
در پایــت ای خورشــیدفــر بــادا ســعادت هــر ســحر
چــون ســر زنــد عیســیِ خــور زیــن دیــرِ مینــا ریختــه

۱۹

هم در شهرِ بورسه گوید تهنیۀ عیدِ قربان به مدحِ سلطنت پناهی

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

51[a] دلا آن روز خـــواهی کـــرد طـــوفی کعبـــۀ جـــان را
کــه در یــابی ز دولــت بــاز قــربِ کــوی جانــان را
مــرا خــوش عیــدِ قربــانی بــوَد آن دم کــه در کــویش
شـــوم قربـــانِ آن دلـــدار و دانـــم عیـــد قـــرب آن را
صــفای کعبــۀ وصــلش کســی دانــد کــه در هجــران
چـــو مـــا از آبِ دیـــده برکـــه پـــر ســـازد بیابـــان را
51[b] بـــرای وصـــلِ جانـــان مـــیکشـــم جـــورِ خســـان آری
کننـــد از بهـــرِ کعبـــه پـــی ســـپر خـــارِ مغـــیلان را
ز قـــربِ کعبـــه باشـــد حاجیـــان را عیـــدِ قربـــانی
مـن از کـویش بعیـدم چـون کـنم چـون عیـدِ قربـان را
بـــه راهِ شـــوقِ او بـــا صـــد صـــفا ســـقّای اشـــکِ مـــا
بـــه مـــردم بخـــش مـــیســـازد خـــدای آبِ بـــاران را
ثـــوابِ کعبـــۀ مقصـــود آن کـــس بـــیش در یابـــد
کـــه ســـقّایی دهـــد در بادیـــه چشـــمانِ گریـــان را

[۹۲] درهای: درها H

درآ می‌گویدت مردم درآور راهِ شوقِ او
تو هم ای دل درِ همچون درا بردار افغان را
قبولی کعبهٔ اقبال اگر خواهی که در یابی
به جان در یاب طوفِ آستانِ شاهِ دوران را
پناهِ ملک و ملّت قبلهٔ اسلام آن شاهی
که بر کافر کند از[۹۳] روم تا چین عرصه ایمان را
سکندردر سلیمان‌مملکت سلطان محمّد خان
که تاج و تختِ شاهی او دهد فغفور[۹۴] و خاقان را
شهنشاهی که در روی زمین عالی‌جنابِ او
به هر مقصود باشد کعبهٔ مقصود کیهان را
جهانبانی که در شیلانِ او مطبخچیِ قدرش
به زیرِ قِدر چون آتش کند خورشیدِ رخشان را
در آن روزی که از بهرِ نبردِ بندگانِ او
نقیبانِ دلاور شوکتی بخشند میدان را
ز بس کز کاسهٔ سرها شرابِ لعل آشامد
به رنگِ لعل سازد تیغ چون الماسِ یلمان را
چو سوزن بگْذراند از حریر و پرنیان هر سو
خدنگِ تیز پر از جوشنِ پولاد پیکان را
دلیران دست از جان شسته بر پشتِ فرس هر یک
حنای زین چو تابوت و کفن دانند خفتان را
52a ز روهینای مینا رنگِ او از هر رگِ دشمن
زند سرشاخِ مرجانی دهد آنگاه مرجان را
عدوی سخت سر را همچو سرمه نرم گرداند
چو در دست آورد رستم صفت گودرز[۹۵] نریمان را
عدو هر چند دستان کرد با آن شیردل رستم
نبرد از حیله با او پیشِ آن روباهِ دستان را

---

[۹۳] از: از ار H
[۹۴] فغفور: فقفور H
[۹۵] گودرز: گورز H

ز آبِ لطـــفِ او یـــک قطــره دیـــدم جـــوی جنّـــت را
ز تـــابِ قهــــرِ او یــــک ذرّه دیــــدم نــــارِ نیــــران را
زحـــل بـــر آســـتانش تـــا نهـــد ســـر از پـــیِ رفعـــت
چـو کرسـی زیـرِ پـای خـود نهـد ایـن هفـت ایـوان را
بــــوَد آن منزلـــــت از روی رفعـــــت آســـــتانش را
کـــه از تقبیـــلِ او رتبـــت فزایـــد شـــحصِ کیـــوان را
ز آب و رنـــگ و بـــو بســـتان‌ســـرایش آن فـــرح دارد
کـه بـی‌او گـردد از جنّـت مـلال افـزوده رضـوان را
جهـــان از اعتـــدالِ عـــدلِ او همچـــون بهشـــت آمـــد
بهـــاری ایـــن چنـــین نشْـــکفت در ایّـــامِ دوران را
چـــو در وصـــفِ بهـــارِ عـــدلِ او طـــبعم ســـخنور شـــد
روانـــم مطلعـــی رو داد کـــان بخشـــد صـــفا جـــان را
صـــفای دیگـــر اســـت امـــروز از گـــل‌هـــا گلســـتان را
شـــــد از بـــــادِ بهـــــاری آب رو افـــــزود بســـــتان را
مـــرا کـــز نـــو بهـــارِ خویشـــتن دورم بـــه صـــد خـــواری
تماشـــا چـــون روا باشـــد گـــل و نســـرین و ریحـــان را
ز یـــادِ خنـــدهٔ غنچـــه‌دهـــانِ خـــویش خـــون گـــریم
چـــو بیـــنم در گلســـتان غنچـــهٔ ســـیرابِ خنـــدان را
بـــه گلشـــن جـــوی‌هـــای آب را دل خـــون شـــود هـــر دم
چـــو یـــاد آرد دلـــم جـــان بخشـــیِ آن آبِ حیـــوان را
مـــــرا کـــــز ســـــروِ گلرخســـــارِ خـــــود آواره‌ام زینســـــان
کجـــا بخشـــد صـــفا گـــل خـــاطرِ مجـــروحِ پژمـــان را
52b چـــو دور از گلـــرخِ خـــود چـــون هـــزارآوا کـــنم نالـــه
جگـــر خـــون گـــردد از دردِ دلـــم مرغـــانِ خـــوش‌خـــوان را
مـــنِ دلخســـته چـــون از گلسِـــتانِ خـــویش مهجـــورم
بـــه چشـــمم خـــار بـــادا خـــواهم ار گشـــتِ گلســـتان را

چه بودی گر خرامیدی به باغ آن سروِ[۹۶] گلعارض
که تا دیدی شکوفه از دلِ صدپاره اغصان را
رقیبِ حسن چه می‌راند قبولی را ز کوی او
که از گلشن نمی‌داند کسی مرغِ خوش‌الحان را
مرا هجرانِ آن گل گرچه نالان داشت ای همدم
کنون افغانِ من بشنو که دیدم هجرِ سلطان را
شهنشاهی که در نیسانِ احسان کلکِ دُر پاشش
زند صد طعنه در گوهرفشانی ابرِ نیسان را
از آن روزی که با او بست عهدِ بنده‌فرمانی
به هر فرمان به عهدش چرخ دارد پاس پیمان را
ایا شاهی که تا شد بندهٔ فرمانِ تو گردون
به دوران پیش بردن می‌تواند حکم و فرمان را
تو آن خوانی که در شیلانِ قدرت چرخ هر سالی
به قرصِ مهر و بریانِ حمل می‌آوَرَد خوان را
تو آن کیخسروی کز روم صیتِ بندگانِ تو
پر از آوازه دارد کشورِ ایران و توران را
غباری کز سُمِ شبدیزِ تو از روم برخیزد
بوَد کحلِ صفاهان در نظر شاهِ صفاهان را
عراق و فارس زین پس هر دو زآنِ توست می‌بینم
قدم کن رنجه و بستان سمرقند و خراسان را
به حق صاحب‌قرانی مر تو را زیبد که در دوران
نبود این شوکت و حشمت سکندر بل سلیمان را
شها صاحب‌قرانا مملکت‌بخشا جهانگیرا
جنابت از حوادث مأمن و ملجاست دوران را
اگر بر آستانِ تو ز جورِ دورِ دون‌پرور
شکایت گونه‌ای باشد عجب نبْود ثناخوان را

---

[۹۶] سرو: سر H

چه گر دردِ دلم از جورِ دوران بی‌شمار آمد 53[a]
حسابی نیست پیشِ من به غیر از دردِ هجران را
مرا بندی‌ست بر گردن ز گردون در فراقِ تو
که نتْواند به جز وَصلت گشود از گردنم آن را
ز دردِ هجرِ تو حیرانم و خود را نمی‌دانم
دوایی کن به وصلِ خود منِ مهجورِ حیران را
مرا مقصود از مدحِ تو آن باشد که در یابم
ز عونِ ایزدی و فیضِ فضلت اجرِ حسّان را
به میدانِ سخن اکنون منم آن پهلوان شاعر
که می‌خوانم به میدان خسرو و خواجو و سلمان را
کسی را گر به من دعوی بوَد هان کوی و هان میدان
میان در بسته می‌جویم به میدان مردِ میدان را
تو نقدِ شاهِ مردانی به وصلت کن مرا همّت
کاثرها هست از همّت به مردم شاهِ مردان را
سخن را بعد از این بر همّتِ تو ختم می‌سازم
که همّت‌هاست با اهلِ سخن شاهِ سخندان را
همیشه تا به روزِ عید کردن طوف در کعبه
ز فیضِ فضلِ ربّانی صفاها می‌دهد جان را
ز فیضِ فضلِ ربّانی برای صفوتِ جان‌ها
صفای کعبه بادا آستانِ شاهِ دوران را

۲۰

هم در بورسه گوید به مدحتِ سلطنت پناهی

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

سر زد چو خطِ یار ز گلزار بنفشه 53[a]
شد زینتِ گلشن چو خطِ یار بنفشه
تا بوی خطِ یار گرفته‌ست به گلزار
دم می‌زند از نافهٔ تاتار بنفشه

چون زلف و خطِ دوست به هر طور دلاراست
دارد خم و چم در همه اطوار بنفشه

خواهد ز گل و لاله گشاید به چمن خون
نشتر زده بر گوشهٔ دستار بنفشه

53b در مصر چمن کرده لبِ جوی لبِ نیل
با ذوقِ تماشاست عرب‌وار بنفشه

سودای خطِ لاله[97] رخان کرد از آن رو
شد دسته به هر دست به بازار بنفشه

هر چند که اشجار بنورند به بستان
باشد به چمن مطلعِ انوار بنفشه

از عطرِ عبیر است معطّر چمن آنجا
بگْشود کمر کلبهٔ عطّار بنفشه

انداخته در زیرِ قدم اطلسِ نیلی
سرتافته زین خرگه زنگار بنفشه

آمد به چمن در نظرِ نرگسِ بیمار
با میل مکحّل پیِ تیمار بنفشه

هر چند چمن راست بسی خیلِ ریاحین
سلطانِ همه گل شد و سالار بنفشه

بر من ز سرِ ذوق و صفا دوش به گلشن
این مطلعِ تر خواند دگر بار بنفشه

آمد به نظر پیشِ خطِ یار بنفشه
مسکینیِ خود می‌کند اظهار بنفشه

زینسان که برآمد چو خطِ یار ز گلزار
دارد سرِ آرایشِ گلزار بنفشه

روی چمن آراست بنفشه به خطِ خوب
آراسته بادا چو خطِ یار بنفشه

والاست به بازارِ چمن قُطنیِ عودی
کآن جنسِ نکو داشته در بار بنفشه

---

[97] لاله: لا H

با جیشِ شتا خیلِ بهارست به پیکار
دارد سپرِ تیره بدین کار بنفشه
بر تیر زده آمده در خیل ریاحین
پیکانِ بنفش از پیِ پیکار بنفشه
اندر حرمِ شاه بهارست به گلشن 54[a]
خاتون گلِ رعنا و پرستار بنفشه
از عربدهٔ نرگسِ مست است که در باغ
دارد بدنی نیلی و افگار بنفشه
سودازدهٔ سنبل کافربچگان است
زآن روست میان بسته به زنّار بنفشه
رو داد مرا این غزل از خطِّ رخِ دوست
دیدم چو به رخسارهٔ گلزار بنفشه
ای رسته تو را بر گلِ رخسار بنفشه
نارسته چنین تازه ز گلزار بنفشه
دم زد ز سرِ زلفِ تو آویخته آمد
در کلبهٔ عطّار نگوسار بنفشه
روزی‌ست نگارا گلِ رخسارِ تو روشن
با او شده همسایه شبِ تار بنفشه
از لافِ خطت باد به رویش زد از آن است
شرمنده و نیلی شده رخسار بنفشه
تا دیده خطِ سبزِ تو بر صفحهٔ رخسار
در باغ کشیده[۹۸] خطِ زنگار بنفشه
گویا که بنفشه ز رخِ باغ دمیده
تا گشته ز روی تو به دیدار بنفشه
جز عارضت ای سروِ گل‌اندام که دیده‌ست
آورده گلی تازه و تر بار بنفشه

---

[۹۸] کشیده: کشید H

تا تو به خطِ سبز خرامی به گلستان
در راهِ تو جان می‌کند ایثار بنفشه
سنبل که شده بندهٔ زلفِ تو به شادی‌ست
وز سرکشیِ خطِّ تو غمخوار بنفشه
دارد مگر از کاکلِ مشکینِ تو بویی
زآن بر سرِ خوبان شده سردار بنفشه
خوبان به سرِ خویش بنفشه زده هر یک 54b
دیده چو تو را طرّهٔ طرّار بنفشه
از مهرِ خطت چون که شوم خاک برآید
از خاکِ منِ غمزدهٔ زار بنفشه
می‌دوست اگر زآن که تو را نیست جله ابر
از بهرِ چه گردید تبردار بنفشه
زین‌سان که من از سنبلِ زلفِ تو بدادم
از مشکِ خطِ توست به زنهار بنفشه
از جورِ خطت داد زند همچو من اینک
در بارگهِ شاهِ جهان‌دار بنفشه
آن شاهِ جوانبخت که در گلشنِ شاهی
هست از چمنِ خلقِ وی آثار بنفشه
گلزارِ بقا شاه محمّد که برآرد
ز ابرِ کرمش شوره چو گلزار بنفشه
شاهی که درین باغ شد از ابرِ کفِ او
مانندِ گل و لاله جری‌خوار بنفشه
آن کز مطرِ عدلِ وی از فدفد و بیداست
روینده به جای خسک و خار بنفشه
بر نار نسیمی اگر از لطفِ وی آید
فی‌الحال دهد شعلهٔ او بار بنفشه
ور صرصرِ قهرش بدمد جانبِ گلشن
فی‌الفور شود چون شررِ نار بنفشه

تا سر زده امروز ز بستانِ سرایش
یک سال زده نقب چو عیّار بنفشه
افکنده بساطی به صفا بهرِ نشاطش
از اطلسِ مشکی به سمن‌زار بنفشه
از گردِ سمِ بارگیِ کبک خرامش
بر می‌دمد از دامنِ کهسار بنفشه
55a دارد به چمن ماتمِ خصمش همه ساله
نیلی پیِ آن ساخته دستار بنفشه
در گلشنِ قدرش فلکِ دایره‌سان را
گویا که نشاندند به پرگار بنفشه
ای آن که به گلزارِ ثنای تو شکفته
تا مرتبه‌ای کرده به دیدار بنفشه
زآن فخر که از گلشنِ مدحِ تو برآمد
دارد ز سمن‌زارِ فلک عار بنفشه
زین دست که در پای ثنای تو فتاده
سردار شده یافته مقدار بنفشه
سودای ثنای تو به خود کرد مقرّر
تا یافته سودی ز خریدار بنفشه
باغی‌ست در اوصافِ تو این شعر و سراسر
رسته همه از یک بنِ دیوار بنفشه
بردیم ثنای تو به طومار و کشیده‌ست
از یک طرفی جدولِ طومار بنفشه
در هجرِ تو مانندِ قبولی غریب است
سودایی و آشفته و افگار بنفشه
دیوانه‌صفت سرزده در بیشه و کوه است
چون من به وصالِ تو طلبکار بنفشه
چون بندهٔ تو پشت شکسته به جوانی‌ست
در هجرِ تو ای شاهِ جهان‌دار بنفشه

آمد به تمنّا به جنابِ تو که خواهد
از بهرِ منِ غمزده زنهار بنفشه

در مدحِ تو بسیار شد ابیاتِ من اینک
خواهد به دعا عمرِ تو بسیار بنفشه

تا چون خطِ خوبان سمن‌خدِّ سهی‌قد
سر می‌زند از جانبِ گلزار بنفشه

55b
عیش و طربت باد به خوبانِ گل‌اندام
کز بهرِ تو این خواست ز دادار بنفشه

۲۱

این قصیده را هم در شهرِ بورسه گوید خیرالقدومِ سفرِ اُنگروس

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

55b
حَمامِ فتح و ظفر باز خوش خبر آمد
که شهریارِ جوانبخت از سفر آمد

ابوالمظفّرِ منصور آنک هر جا رفت
به کسرِ دشمن و با نصرت و ظفر آمد

پناه و پشتِ سلاطینِ روزگار رسید
به تخت‌بختِ شهنشاهِ تاجور آمد

گرفت منزلِ دبران مه آن زمان مسکن
که سوی منظرِ خود شاه دادگر آمد

به منظرِ شرف آمد در آن زمان خورشید
که در سرای طرب ماهِ مهر فر آمد

به بحر و برّ خبر از خشک و تر رسید اینک
که تاج‌بخشِ سلاطینِ بحر و برّ آمد

به پیش‌بازِ غلامانِ خیلِ او جانم
ز شهرِ تن به غزل‌های تر به در آمد

خبر رسید که ماهِ من از سفر آمد
دگر ز مخبرِ دولت چه خوش خبر آمد

پیِ نثار قدم‌های اوست این که چنین

سرشکِ دیدهٔ من سیم و چهره زر آمد
دمی که دست دهد پای او همی‌گویم[۹۹]
که در زمانِ فراقم چه‌ها به سر آمد
نهادِ خشک و ترم را بسوخت هجرانش
بدین گواه لبِ خشک و چشمِ تر آمد
به هجرِ رویش چشمِ مرا نبود بصر
دگر ز آمدنش دیده را بصر آمد
مطوّل است حدیثِ فراقِ او لیکن 56[a]
که تا نرنجد از او دوست مختصر آمد
مگر ز مرهمِ وصلش دلم به هوش آید
که زخمِ فرقتِ او سخت کارگر آمد
اگرچه فرقتِ جانان بلای مشکل بود
عذابِ دوریِ سلطان از آن بتر آمد
شکوهِ کوهِ شهنشاهِ بحر و برّ کو را
ز قدر پنجه بر افلاک در کمر آمد
پناهِ ملّت سلطان محمّدِ غازی
که چون علیِ ولیِ قاتلِ کفر آمد
بهشت از اثرِ لطفِ اوست یک شمّه
نمونه‌ای ز تفِ قهرِ او سقر آمد
به هر طرف که سفر کرد عسکرِ او را
سعادت و ظفر و فتح راهبر آمد
هر آنچه کردهٔ او کردهٔ قضا آن شد
بدانچه خواهشِ او خواهشِ قدر آمد
شدند تابعِ فرمانِ او قضا و قدر
که از قضا و قدر حکمِ این قدر آمد
کمینه بندهٔ او شاهِ خاوران کردند
کهینه چاکرِ او میرِ باختر آمد

---

[۹۹] همی‌گویم: گویم H

نگینِ خاتمِ او نقش بست با خود لعل
که چهره ساخته رنگین ز کان به در آمد
ز عدلِ اوست که اندر نشیمنِ شاهین
وطن گرفته به کهسار کبک در آمد
ز بیمِ بذلش زر در ضمیمِ کان اندر
حصار ساخته بر خویش از حجر آمد
ز پاسِ عدلش سکّانِ حصنِ ملکش را
ز سنگِ حادثه حفظِ خدا سپر آمد
56b تمامِ رهگذرِ کهکشان پر از درّ است
سپاهِ همّتِ او را چو رهگذر آمد
به باغِ قدرش نخلی‌ست آسمان کو را
به روز و شب گهرِ مهر و مه ثمر آمد
گداخت مهر به چین جانِ خود به کانِ حدید
که تیغِ هندیِ او را بر او گهر آمد
ز بحرِ هند مگر کلکش ابرِ نیسانی‌ست
که در انامِلش او را گهر مطر آمد
بر آستانهٔ او آسمان به هر خدمت
گهِ اشارتِ او در زمان به سر آمد
ایا شهی که ز تعظیمِ دست‌بوسیِ توست
که مُهرِ خاتم چون مِهر معتبر آمد
تویی که تیغِ تو هر گه بر آمده ز نیام
چو ذو الفقارِ علی بهرِ دفعِ شر آمد
تویی که اهلِ جهان را ز حادثاتِ زمان
بر آستانِ فلک‌سای تو مقر آمد
تویی که اهلِ هنر را جنابِ توست مقر
بلی جنابِ تو مستجمعِ هنر آمد
پیِ بشارتِ فتحِ تو کارِ مه شب و روز
همیشه شهر به شهر از فلک سفر آمد

شها سپهرجنابا قبولیِ مدّاح
که از ازل به جنابِ تو مدح‌گر آمد
چو اوّل از نظرت شد قبولِ خلق دگر
توقّعش ز جنابِ تو آن نظر آمد
گر آبِ لطفِ تو نبْود مدد، بخواهم سوخت
مرا کز آتشِ دل سینه پر شرر آمد
ز پا فتاده‌ام از راهِ وصل دستم گیر
از آن که مدّتِ هجرانِ من به سر آمد
ز رحمتت نشوم ناامید از گنهی
چه ناامید شوم آدمی بشر آمد
57a بر آستانِ تو این بنده حق‌شناس سگی‌ست
سخن یکی‌ست نه کلبِ هزار در آمد
مرا محبّتِ تو پای‌بندِ غربت ساخت
نه همچو دونان مقصود سیم و زر آمد
به جز دعای توام نیست خواب و خور به جهان
بلی دعای توام اصلِ خواب و خور آمد
همیشه تا ز پیِ فتح کارِ عالمیان
بر آسمان مه و خورشید را سفر آمد
تو را به فتح و ظفر باد هر سفر به جهان
به حقِ آنک از او سیرِ ماه و خور آمد

۲۲

در مدحِ شاهزاده گوید

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

57a سیم و زر دارد و دارد سرِ ساغر نرگس
می‌کشد در چمن اینک قدحِ زر نرگس
از رطوبت اثری نیست اگر در طبعش
از چه بی‌آب کشد بادهٔ اصفر نرگس

ســـاغرِ بـــاده چـــو در دور شـــدش کاســـهٔ ســـر
آخـــرالامـــر کنـــد در ســـرِ مـــی ســـر نـــرگس
انـدرین دور حریفـی‌سـت[100] کـه هـر شـب بـه چمـن
مـــی‌کشـــد بـــاده بـــه روی مـــه و اختـــر نـــرگس
مـــی برنـــدش ســـوی بـــازار بـــرون بســـته ز بـــاغ
تهمـــتِ رنـــدی و مســـتی‌ســـت مگـــر بـــر نـــرگس
ششـــپرِ ســـیم بـــه کـــف پـــیش‌روِ شـــاه گـــل اســـت
فـــتحِ اقلـــیمِ چمـــن کـــرده بـــه ششـــپر نـــرگس
هســـت در بـــاغ ســـهی‌قـــد صـــنمِ شـــهلا نـــام
از زر و ســـیم بـــه خـــود ســـاخته زیـــور نـــرگس
گرچـه مسـت اسـت همـه شـب زرِ خـود دارد پـاس
تـا سَـحر زآن نزنـد دیـده بـه هـم بـر نـرگس
در جـــوانی بـــه عصـــا بهـــرِ چـــه دارد تکیـــه
ظـاهر اسـت ایـن کـه نـه پیـر اسـت و معمّـر نـرگس
57b ورقِ ســـیم و زر افشـــان بـــه خـــطِ ریحـــان کـــرد
دیـــد آن خـــط چـــو بـــرین صـــفحهٔ اغبـــر نـــرگس
رعشـــه بـــر جملـــهٔ انـــدام و بـــه دیـــده یرقـــان
اثـــرِ بـــاده‌پرســـتی‌ســـت همـــه در نـــرگس
مســـت آمـــد ز ازل تـــا بـــه ابـــد مســـت بـــوَد
شـــد مگـــر بـــا گـــلِ خمـــار مخمّـــر نـــرگس
بهـــرِ مـــی ســـیم و زرِ خـــود همـــه در کاســـه نهـــاد
عشـــرتی کـــرد بـــدین وجـــه محقّـــر نـــرگس
چـــه کنـــد گـــر نکشـــد بـــاده بـــر اطـــرافِ چمـــن
زاد چـــون مســـت و ســـرانداز ز مـــادر نـــرگس
مـــدمن‌الخمـــر چنـــان اســـت کـــه از گلشـــنِ دهـــر
مـــی‌رود مســـت و ســـرانداز بـــه محشـــر نـــرگس
غالبـــا هســـت کنـــون حشـــرِ ریـــاحین در بـــاغ
کـــه بـــه یکبـــار بـــرآورد مـــه و خـــور نـــرگس

[100] حریفی‌ست: حرفیست H

با عصا و یدِ بیضاست بر اطرافِ چمن
اثرِ معجزِ موسیِ پیمبر[۱۰۱] نرگس
می‌کند دعویِ دارا پیِ اقلیمِ چمن
می خورد آخر از این عجب سکندر نرگس
بر بساطِ چمنش نیست به جز نقشِ نشاط
همه شش آورد آسوده ز ششدر نرگس
ز زر [و] سیم مه و مهر فراغت دارد
ساخته سیم و زرِ چند مزوّر نرگس
آنچنان مستِ مدام است که گویی ز ازل
عشرتِ باده به خود کرد مقرّر نرگس
می‌نماید چو فلک در شبِ مهتاب چمن
کهکشان جویی و در ساخته معبر نرگس
بادبان راست چرا کرد به دریاچهٔ باغ
این چنین دایمی انداخته لنگر نرگس
بر سرِ راهِ بساتین به عصا و کاسه
ناتوانیست ستاده ز پیِ جر نرگس
58a اکثرش مادرِ دوران دو دو زاید گویا
هست در اخضرِ گلزار دوپیکر نرگس
در چمن مستِ میِ مهر سهی‌قدان است
که نهد سر همه در پای صنوبر نرگس
چشمِ شهلای بتان است ز عینِ مستی
که به گلزارِ جهان آمده دلبر نرگس
شوخ چشمی‌ست سهی‌قد به گلستان طرب
مادرِ نامیه را آمده دختر نرگس
مست جامِ میِ دوران به زبانِ سوسن
خواند بر من به چمن این غزلِ تر نرگس

---
۱۰۱ پیمبر: پیغمبر H

گشت چون نرگسِ مخمورِ تو دلبر نرگس
که نهادم منِ ساغرزده دل بر نرگس
گفتمی چشمِ تو را نرگسِ گلزارِ ارم
بودی ار ساحر و فتّان و فسونگر نرگس
نیست چون روی تو ای سروِ سهی‌قد لاله
نیست چون چشمِ تو ای شوخِ سمنبر نرگس
عارض و خطِّ تو شد بر ورقِ گل ریحان
قامت و چشمِ تو شد بر سرِ عرعر نرگس
همچو چشمِ تو که شد ملکِ دلِ ما فتحش
کرد اقلیمِ چمن جمله مسخّر نرگس
چون سحر چشمِ تو از خوابِ گران برخیزد
برکند از طرفِ باغِ سبکسر نرگس
در گلستانِ ارم بلک به گلزارِ بهشت
نیست از نرگسِ شهلای تو خوشتر نرگس
نکنند اهلِ نظر نسبتِ چشمِ تو بدو
کس ندیده‌ست به گلزار نظرور نرگس
غیرِ گلزارِ رخت هیچ چمن را به جهان
نبوَد در همه اوقات میسّر نرگس
خرّم آن نخل که زیباست بر او بر گل گل 58b
تازه آن باغ که رعناست بدو در نرگس
دیده‌ام چشمِ تو را خوابگهش گلشنِ رخ
در چمن مست ز گل ساخته بستر نرگس
نسبتِ چشمِ تو هر چند به نرگس کردند
هست نرگس دگر و چشمِ تو دیگر نرگس
در چمن بر خطِ ریحان نظر افکنده مگر
صفتِ خطِّ تو را می‌کند از بر نرگس
نیست شایسته سوادِ صفتِ چشمِ تو را
ظاهر است این که بیاضی‌ست مبتّر نرگس

آخر از دلبریِ چشمِ تو خواهد زد داد
همچو من بر درِ دارای دلاور نرگس
آن گلِ گلشنِ شاهی که ز بزمِ کرمش
در چمن با طبقِ سیم کشد زر نرگس
یلدرم خان شهِ جم‌جاه که از گلشنِ او
آسمان چون چمنی آمد و اختر نرگس
شهریاری که بوَد از مطرِ معتدلش[102]
در چمن گر گل و گر لاله دمد گر نرگس
آنک تا خادمهٔ نرگسه نامش گردید
فخرها دارد بر زهرهٔ ازهر نرگس
وآنک تا در چمنِ عشرتِ او می‌روید
ماه و خورشید نماید چمن از هر نرگس
شد چمن تازه و تر ز ابرِ بهارِ کرمش
که چمن راست در ایّامِ شتا بر نرگس
پرتوِ شمعِ شبستانِ شهنشاهیِ اوست
که شکفته‌ست از این مینوی اخضر نرگس
مگر از درگهِ او بندهٔ سیمین بدنی‌ست
که ز زر بر سر از او یافته افسر نرگس
59a ای که از مقدمِ خدّامِ تو بر طرْفِ چمن
گاهِ گلگشت کند دیده منوّر نرگس
طاس‌بازی‌ست که در بزمِ تو از خرقهٔ سبز
طاسِ سیمین به درآورد پر آذر نرگس
هست از گلشنِ بزمِ تو گدایی گویا
این چنین کز زر و سیم است توانگر نرگس
لادن از لاله طلب می‌کند اندر گلشن
تا که در بزمِ تو گرداند مجمر نرگس

[102] معتدلش: معتدلتش H

مگر از جملهٔ خدّامِ تو در باغ یکی‌ست
که کند بخش ز احسان به سپر زر نرگس
خسروا نامهٔ عیش و طربت آورده‌ست
که سر از باغِ تو برزد چو کبوتر نرگس
همچو من از پیِ پابوسِ تو جان می‌پردش
کز تنِ خویش برآورده همه پر نرگس
با تو حالِ منِ مهجور بیان می‌کردی
بودی ار چون منِ مدّاحِ سخن‌ور نرگس
دید در هجر گلِ روی تو لب خشکیِ من
که همی دیده کند در غمِ من تر نرگس
حرفی از نامهٔ شوقِ تو مکرّر نشده‌ست
گرچه در نامهٔ من گشت مکرّر نرگس
نرگسِ گلشنم از مدحِ تو دایم تازه است
گرچه آخر به چمن کهنه شود هر نرگس
تا نویسم منِ مدّاح ثنایت در باغ
کاغذ آورد به دیدار محیّر نرگس
به قبولی نظری ای گلِ گلزارِ کرم
که ز گل‌ها برت آورد به نوبر نرگس
تا از این گلشنِ نیلوفریِ حضرا نام
شامگه ابیض و صبحی دمد اصفر نرگس
59b
باد در گلشنِ عیشِ تو شکفته شب و روز
خرّم و تازه و تر همچو مه و خور نرگس

[غزلیات]

[غزلیاتِ فارسی]

۱

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

ای قبولیّـــتِ عـــالم ز قبـــولِ تـــو مـــرا بهتر از وصلتِ جان است وصـولِ تـو مـرا 60b
از تـو گـر بـادِ قبـولی بـه سـوی مـن آیـد جـان کنـد تـازه روان بـادِ قبـولِ تـو مـرا
ساختی در دلِ مـن منـزل از آنـدم ای مـاه دلِ من منزلِ جـان شـد ز نـزولِ تـو مـرا
از تـو گـر زانـک رسـول آوردم نامـۀ وصـل به خدا حاملِ جـان اسـت رسـولِ تـو مـرا

چون قبـولی شـوم ای دوسـت جهـان را مقبـول
گـر دگـر بـار بگـویی کـه قبـولی تـو مـرا

۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

آهـــم از هجـــرش چـــو بـــر گـــردون رســـانَد تیـــر را 60b
مـــاه را دل پـــاره ســـازد دیـــده دوزد تیـــر را
وه کـــه هجـــرِ نوجوانـــان مـــی‌کنـــد همچـــون کمـــان
پیـــر ناگشـــته هنـــوز ایـــن قامـــت چـــون تیـــر را
نوجـــوانی مـــی‌کـــنم گـــر دلبـــری یـــابم ز نـــو
نوجـــوان ســـازد بلـــی وصـــلِ جوانـــان پیـــر را
کـــرده‌ام تقصـــیر و داده دامـــنِ وصـــلش ز کـــف
گـــر بـــه دســـت آیـــد دگـــر عـــذر آورم تقصـــیر را
ای قبـــولی تـــا تـــو را فتحـــی رســـد از وصـــلِ دوســـت
منتظـــر مـــی‌بـــاش فـــتحِ شـــاهِ عـــالم‌گیـــر را

زآن کمان‌ابرو دلم بوسد[۱۰۳] دهانِ تیر را 61a
زآنک می‌بوسد به دستش تیرِ او زهگیر را

ای پری با دلبرِ من لافِ صورت می‌زنی
چون تو بر دیوارها پر دیده‌ام تصویر را

شرحِ شوقش می‌نویسد اشک بر رخسارِ من
موقلم کرده‌ست مژگان تا کند تحریر را

دل به تیرِ غمزه‌ات جان داد ای ابروکمان
کی برد جان تیر چون کاری رسد نخجیر را

ای قبولی حاسد ار عیبِ تو گیرد عیب نیست
کز هنر مقبول گشتی شاهِ عالم‌گیر را

۳

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

دیدم سواره آن بتِ زرّین‌کلاه را — مشکین کمندِ او به خم آورده ماه را 61a
ای آفتاب، مه چه مقابل شود[۱۰۴] به تو — صد پاره ساختی خجل آن روسیاه را
تو پادشاهِ حسنی و خوبان سپاهِ تو — هرگز نبود چون تو شهی این سپاه را
گفتی که دستِ دوست به گردن بوَد گناه — بگْذار تو به گردنِ ما این گناه را

از لطفِ خاصِّ توست قبولی قبولی عام
خاصّیّت این بوَد نظرِ پادشاه را

۴

رجز: مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن

ای دلِ سوزناکِ ما مشعله‌دار راهِ تو 61a
شمعِ شبِ سیاهِ ما عارضِ همچو ماهِ تو

هر دو سه روز و هفته‌ای یادم اگر نمی‌کنی
هست امید شاهِ من پرسشِ ماه ماهِ تو

---

[۱۰۳] بوسد: بوشد H
[۱۰۴] شود: شو H

خطّـــهٔ حســـــن را تـــویی مالـــک و دعـــوی ار کنـــی
خـــطِّ تـــو حجّـــت و دو رخ هســـت نکـــو گـــواهِ تـــو
61b گریـــهٔ دایمـــی مـــرا ســـیلِ فنـــا همـــی‌شـــود
گـــر نـــه بـــه گـــوشِ مـــن رســـد خنـــدهٔ گـــاه گـــاهِ تـــو
مـــن رهـــیِ تـــو ام وفـــا در رهِ توســـت راهِ مـــن
بـــی‌رهـــیِ رهـــی مگـــر گشـــت وفـــا بـــه راهِ تـــو
رد و قبـــول را مکـــش قهـــر قبـــولی از خســـان
چونـــک ز لطـــفِ خـــود تـــو را کـــرد قبـــول شـــاهِ تـــو

۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

61b کنـون یـک هفتـه شـد کـان مـاه را یکشـب نمـی‌بیـنم
از آن هـر روز خـود را جـز بـه تـاب و تـب نمـی‌بیـنم
مـــرا جـــان اســـت ذکـــرِ او و دایـــم بـــر زبـــان دارم
زمـانی نگـذرد بـی‌او کـه جـان بـر لـب نمـی‌بیـنم
رخِ خورشـــیدِ خـــود بنْمـــای ای مـــه یکشـــب از پـــرده
بـدین رخشـندگی بـر چـرخ چـون کوکـب نمـی‌بیـنم
ز شـــفتالوی تـــو بیمـــارم ای ســـیبِ ذقـــن ســـیمین
تـو رنجـم بـین بهـی را گـر از آن غبغـب نمـی‌بیـنم
ز یـــارب یـــاربِ خـــود دور ای خورشـــید از رویـــت
شـبی نبْـود کـه انجـم را بـه صـد یـارب نمـی‌بیـنم
قبـــولی بـــی‌رقیـــب امشـــب بـــه جانـــان صـــحبتی دارم
بحمـــد لله کـــه امشـــب مـــاه در عقـــرب نمـــی‌بیـــنم

۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

61b بـه مـی خـوش‌مشـربم زیـن صـافتر مشـرب نمـی‌بیـنم
رهِ رنـــدی روم زیـــن پـــاکتر مـــذهب نمـــی‌بیـــنم

بیـا از شـربِ مـی کـن توبـه مـی‌گویـد بـه مـن صـوفی
چه سالوسی‌ست من در خـویش ایـن مشـرب نمـی‌بیـنم
لــبِ خســرو بـرد از لعـلِ شـیرین‌کـام و زیــن حســرت
بـه غیـر از جـانِ مسـکین کـوه‌کَـن بـر لـب نمـی‌بیـنم
شــبی نبْــود کــزان خورشــیدرو دور از سرشــکِ خــود
زمــین را همچــو گــردون جیــب پُــر کوکــب نمــی‌بیــنم
62[a] بــه کویــت چــون قبــولی بهــرِ دیــدارِ تــو مــی‌گــردم
تــویی مطلــوبِ مــن جــز کــوی تــو مطلــب نمــی‌بیــنم

۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

62[a] بــه جــان خــوش‌وقــتم از ذوقِ لــبِ وی | چه عیش است این که من دارم زهی مـی
زهـــــی حیرانــــیِ مجنــــون بیـــــدل | در آنـدم کـش ز حـی گوینـد هـی هـی
رخــــــی کــــــان راهِ او در زر نگیـــــرد | زهـــی رو خـــاک بـــادا بـــر ســـرِ وی
بــه پــای خُــم ســری دارم کــه آنجــا | بـــه آبِ زنــــدگانی بـــردەام پـــــی
قبــولی جــامِ جــم مــی‌نــوش و مــی گــوی
کجـــا جمشـــید و کیکـــاووس کـــی کـــی

۸

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

62[a] مــن نمــی‌گــویم کــه دور از وصــلِ جانــان زنــده‌ام
بــا کســی هرگــز تــوان گفــتن کــه بــی‌جــان زنــده‌ام
هــر دمــی صــد بــار مــی‌میــرم بــه زاری از تــو دور
زنـــدگانی بـــین کـــه مـــن دارم بدینســـان زنـــده‌ام
گه به هجرم مـی‌کشـی گـه زنـده مـی‌سـازی بـه وصـل
از غــــمِ ایــــن مــــرده و از شــــادیِ آن زنــــده‌ام
ای که می‌گویی کـه دور از دوسـت جانـت در تـن اسـت
مــرده از مــن بِــه اگــر در هجــرِ جانــان زنــده‌ام

ای قبـــولی در فـــراقِ دوســـت مـــی‌مـــردم ولـــی
چـــون امیـــدِ وصـــل هســـت از لطـــفِ ســـلطان زنـــده‌ام

۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ز بس کز هجـرِ تـو آهـم بـه گـردون مـی‌رسـد شـب‌هـا 62[a]
شـــرارِ آتـــشِ آهِ مـــن اســـت ای مـــاه، کوکـــب‌هـــا
گـه از دل مـی‌خـورم خـون و گهـی از دیـده دور از تـو 62[b]
بـه هجـرانِ تـو شـد پیـدا مـرا ایـن نـوع مشـرب‌هـا
تـــو تـــا از مـــن نمـــی‌پرســـی کشـــد طعـــنِ رقیبـــانم
خلاصـــم ده بـــه نـــوشِ پرسشـــی از نـــیشِ عقـــرب‌هـــا
حـــدیثِ آبِ چشـــمِ مـــا روان افســـانه شـــد زانســـان
که طفـلان چـون الـف بـی یـاد دارنـدش بـه مکتـب‌هـا
ز ســـوزِ هجـــرِ تـــو هـــر لحظـــه تـــابی از تبـــی دارد
طبیـــبِ مـــن قبـــولی را مســـوز از تـــابِ ایـــن تـــب‌هـــا

۱۰

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

وه کـه گـر مهجـور مـی‌مـانیم[۱۰۵] از او غـم مـی‌کشـد 62[b]
ور بـــه وصـــلش شـــاد مـــی‌باشـــیم آن هـــم مـــی‌کشـــد
نیســـت زیـــن غـــم مـــردنم کـــز مـــن بریـــدی دوســـتی
یـــار اغیـــاری مـــرا ای دوســـت ایـــن غـــم مـــی‌کشـــد
تـــا وصـــالت داشـــتم مـــی‌کشـــت اغیـــارم ز رشـــک
ویـــن دمـــم دل دادنِ یـــارانِ محـــرم مـــی‌کشـــد
گـــر دلـــم را غمـــزهٔ غمّـــازِ او خـــون مـــی‌کنـــد
کـــه مـــرا خـــونریزیِ ایـــن چشـــم پـــر نـــم مـــی‌کشـــد

---

[۱۰۵] می‌مانیم: می‌مانیم و H

زآن فرامشکار هر دم یاد می‌آرد دلم
وین چنین زارم از آن یادِ دمادم می‌کشد

ای قبولی کیست در عالم که دادِ من دهد
چون مرا ظلمِ فراقِ شاهِ عالم می‌کشد

۱۱

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

دل ز من بردی و از کوی تو بی‌دل می‌روم 62[b]
جان ز من آسان جدایی کرد مشکل می‌روم
بسته‌ام بارِ سفر زین شهر همراهم غم است
با رفیقِ هم‌چنین منزل به منزل می‌روم
همچو مجنون دورِ آن لیلی وشِ خرگه‌نشین
سرنهاده در بیابان سنگ بر دل می‌روم
از نظر تا همچو اشکِ من فکند آن مه مرا 63[a]
خاک بر سر کرده و افتاده در گل می‌روم

ای قبولی شاهِ من نوشین‌روانِ عادل است
ظلم بین کز آستانِ شاهِ عادل می‌روم

۱۲

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

امشب منم و مویه که از موی تو دورم | غایب شده زان روز که بود از تو حضورم 63[a]
گویند مرا زنده از آن ماه جدا باش | بالله که این را نتوان گفت به گورم
گر بنده گنه‌کار شدم دوست غفور است | امّید بوَد بر کرم و لطف غفورم
دور از تو منِ خسته شبی خواب ندارم | تا برد به وصلِ تو شبی خوابِ غرورم

نزدیک شد از دوریِ تو جان به لب آرم
زآن روز که مانندِ قبولی ز تو دورم

۱۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

63[a] ز خطّـت سـبزهٔ نورسـته بـر گـل دسـته مـی‌بیـنم
ز زلفـت سـنبلِ سـیراب بـر گـل بسـته مـی‌بیـنم
مـرا سررشـتهٔ جـان اسـت جانـا کاکلـت بـر سـر
چـو مـویی بگْسـلد تـاری ز جـان بگْسسـته مـی‌بیـنم
اگـر صـد پـی کمـانِ ابـروت را در نظـر آرم
بـرو پیوسـته تیـرِ غمـزه را پیوسـته مـی‌بیـنم
در آن دم اشـک و آهِ مـن زمـین و آسـمان گیـرد
کـه مـن جـوش و خـروشِ خـویش آهسـته مـی‌بیـنم
چـه رعنـایی رسـد گـل‌دسـته را بـا آن گـلِ خـودرو
کـه مـن رعنـاییِ گـل‌دسـته را بربسـته مـی‌بیـنم
بـه یکـدم پشـتِ پـا بـر هـر دو عـالم مـی‌زنـم آنـدم
کـه رنـدی را ز قیـدِ ایـن و آن وارسـته مـی‌بیـنم
63[b] قبـولی جـان بـه لـب دارد از آن لـب پرسشـی فرمـا
کـه دور از تـو غریبـی را بـه غایـت خسـته مـی‌بیـنم

۱۴

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

63[b] بـه ابـرویش خـدنگِ غمـزه را پیوسـته مـی‌بیـنم
بسـی جـان را بـه تیـرِ غمـزه‌اش دل‌بسـته مـی‌بیـنم
مگـر گـل‌دسـته بـا روی تـو لافِ تـازه‌رویـی زد
کـه در بـازار او را پـیشِ مـردم دسـته مـی‌بیـنم
دلِ دیوانـهٔ مـن مـی‌شـود آشـفته آن سـاعت
کـه از زنجیـر زلـفِ او دلـی را رسـته مـی‌بیـنم
تو ای گـل در گلسـتان‌هـا بـه هـر خـس مـی‌نمـایی رو
دلِ بلبـل بـه خـارِ غـم از آن رو خسـته مـی‌بیـنم

مگـر در هجـرِ جانـان جـان بـه لـب آمـد ز ضـعفِ تـن
قبــولی را کــه امشــب نالــه بــس آهســته مــی‌بیــنم

۱۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مــرا چــون دیــده دیگــر بــر گــلِ روی حبیــب افتــد 63[b]
هــزاران خــارِ غــم از رشــک در چشــمِ رقیــب افتــد
سرشـک ای دیـده گسـتاخ اسـت در پـابوسِ او هـی‌زن
کــه طفــلان را خطــا اکثــر ز تقصــیرِ ادیــب افتــد
غریــب افتــاده‌ام جــایی کــه کـس حــالم نمــی‌دانــد
بلــیماننــدِ مــن امــروز در عــالم غریــب افتــد
تو خوش می‌خندی ای گـل بـا رقیـبِ خـار و مـی‌بیـنم
کــه نزدیــک اســت آتــش در نهــادِ عنــدلیب افتــد
ز خــوانِ پادشــاهان صــد نصــیب افتــد گــدایان را
قبــولی را چــه شــد وصــلِ دوبــاره گــر نصــیب افتــد

۱۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

اگــــر حــــالِ مــــنِ مهجــــور پرســــد بــــاز جانــــانم 63[b]
ز روی لطــــف نگـْـــذارد چنــــین دربنــــدِ هجــــرانم
بـه هجـرش دولـتم ایـن شـد کـه قـدرِ وصـل دانسـتم 64[a]
ولــی ایــن دولــت از ســعیِ رقیبــان اســت مــی‌دانــم
بــه منــعِ هجــر دســت از دامــنِ وصــلش نمــی‌دارم
ز قطـعِ تـن چـه غـم هـر جـا بـوَد جانـان بـود جـانم
پـری‌سـان شـد نهـان از مـردمِ چشـمِ مـن آن دلبـر
مــنِ دیوانــه زیــن ســودا چــو زلــفِ او پریشــانم
مفرمــــایم مــــی و محبــــوب را انکــــار ای زاهــــد
تــوانم هــر چــه فرمــایی ولــی ایــن کــار نتْــوانم

امیـــدِ وصـــل دارم چـــون قبـــولی رحمتـــی فرمـــا
روا نبْـــود کـــه باشـــم ناامیـــد از لطـــفِ ســـلطانم

۱۷

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن (فعلن)

ز روی لطف به مـن رو نمـود ناگـه دوسـت — زهی جمال و زهی لطف بـارک‌الله دوسـت 64[a]
نویـدِ وصـل رسـید از جنـابِ دوسـت مگـر — ز حالتِ مـنِ مهجـور گشـت آگـه دوسـت
بـه آبِ دیـده نهـادیم دیـده بـر راهـش — مگر به جانبِ ما بگُـذرد از ایـن ره دوسـت
ز آفتـابِ حقیقـی جهـان شـود روشـن — چو پرده برفکند از جمالِ چون مه دوسـت

قبـــولی ار همـــه عـــالم شـــوند دشـــمنِ مـــن
چـه غـم کـه هسـت ز روزِ ازل مـرا شـه دوسـت

۱۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

همـــه شـــب عـــارضِ آن مـــاه را در خـــواب مـــی‌بیـــنم 64[a]
بـــه غایـــت تشـــنه‌ام در خـــواب از آن رو آب مـــی‌بیـــنم
کجـــا شـــد آنـــک مـــی‌دیـــدم جمـــالش را بـــه بیـــداری
مـــنِ مهجـــور آن دولـــت کنـــون در خـــواب مـــی‌بیـــنم
درِ دیـــــده بـــــه روی غیـــــر بســـــتم تـــــا خیـــــالِ او
کـــه مـــی‌دانـــم گشـــادی عاقبـــت زیـــن بـــاب مـــی‌بیـــنم
متـــاعِ صـــبر کـــم جـــو از دلِ مهجـــور بـــا زاری 64[b]
کـــه آن در شـــهرِ مهجـــوران بســـی کـــم‌یـــاب مـــی‌بیـــنم

قبـولی دشـمن از غـم گـو بمیـر آخـر کـه مـن اینـک
جمـــالِ دوســـت را بـــا شـــادیِ احبـــاب مـــی‌بیـــنم

۱۹

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

چـــون صـــفاتِ رخِ تـــو مـــی‌خـــوانیم — ورقِ حســـــنِ گـــــل بگـــــردانیم 64[b]

کرده‌ایم از شراب توبه بسی   اینک از کرده‌ها پشیمانیم
کفرِ زلفِ تو را پرستاریم   تا بدانند اهلِ ایمانیم
چشمِ ایّام را ز روی یقین   روشنی داده همچو انسانیم
دی اگر شیخ بوده‌ایم امروز
ای قبولی ز می‌پرستانیم

۲۰

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

تا شیخِ ما به باده‌پرستی نمی‌رود   از گردنش علایقِ مستی نمی‌رود   64[b]
مستِ مدام ساخت مرا جامِ عشقِ دوست   یا رب چه باده‌ای‌ست که مستی نمی‌رود
دل از قدِ تو مایلِ طوبی نمی‌شود   فکرِ بلند جانبِ پستی نمی‌رود
گفتی شکسته‌پا دلت از زلفِ ما برفت   بیچاره را چو پای شکستی نمی‌رود
هر چند شد قبولیِ ما شیخِ خانقاه
هیچش هوای باده‌پرستی نمی‌رود

۲۱

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

بازم ز عشقِ جانان سودای کهنه نو شد   هم جان مزاد کردم هم جامه در گرو شد   65[a]
شد هم‌عنانِ گلگون آن خسروِ بتان را   رخشِ سرشکِ ما را بنْگر چه گرم‌رو شد
دادم به دلبری دل گشت آن بلای جانم   تخمی که کِشتم آن را اینک دمِ درو شد
خورشید اگر ندیدی ابرویش از مهِ نو   ابروی آفتابم بنْگر که ماهِ نو شد
از دوست گر قبولی رد شد به قولِ دشمن
ای دوستان چگویم ماهم سخن‌شنو شد

۲۲

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

65[a] زد به تیرم کمان ابرویی — کرد صیدم کمندِ گیسویی

دل ز من برد زلفِ طرّاری — خوابِ من بست چشمِ جادویی

هست چوگانِ مشکِ زلفش را — سیبِ سیمینِ آن ذقن گویی

از عدم تا دهانِ تو راهی — نیست ور هست یکسرِ مویی

دردمندِ فراق را ای دوست — جز وصالِ تو نیست دارویی

ای قبولی نسیم جانِ من است

گر ز گلروی من دهد بویی

۲۳

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

65[a] خطِّ لبِ تو دارد ای آبِ زندگانی[۱۰۶] — چون خضر زنده در بر تشریفِ جاودانی

من بی‌تو یکزمانی بودن نمی‌توانم — از خود مکن قیاسم دانم تو می‌توانی

65[b] گر ظاهر از جنابت ای کعبه در فراقم — دل در حریمِ وصلت دارد رهِ نهانی

دردت که یارِ جانم شد باهمیم دایم — مشکل توان جدایی از دوستانِ جانی

دانم که ره نیابی ای پیکِ اشک پیشش — باری سگانِ او را پابوسِ من رسانی

از کوی تو قبولی گر رانده شد چه باشد

صد بار خواندهٔ توست یکبارش ار برانی

۲۴

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

65[b] دیدم به خواب وقتِ سحر آفتاب را — یعنی مهِ جمالِ شهِ کامیاب را

این خواب را چه حاجتِ تعبیر کردن است — تعبیر روشن است چنین خوب خواب را

وقتِ فراق رفت و زمانِ وصال شد — ایّامِ رحمت است کشیدم عذاب را

---

[۱۰۶] زندگانی: زکانی H

ای آفتــاب نیســـت مـــرا تــاب در عتــاب   ایــن ذرّه خــوی کــرده‌ام از تــو خطــاب را

از تـــو خطـــاب ســـوی قبـــولی ســـزا بـــوَد
بـــا ذرّه کـــی عتـــاب ســـزد آفتـــاب را

۲۵

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

نمـود آن لـبِ رنگـین بـه مـن کـه لعـلِ تـر اسـت ایـن 65[b]
چـه لعـلِ تـر جگـرم خـورد گونـهٔ جگـر اسـت ایـن

رخِ تـــو از مـــه و خورشـــید بهـــرِ توســـت بـــدیهی
بـه نـزدِ اهـلِ نظـر گرچـه مبحـثِ نظـر اسـت ایـن

چـو خـاکِ پـای تـو کحـلِ جـواهر اسـت بـه چشـمم
مزیـــد بـــاد ازیـــرا تزیـــد فـــی‌البصـــر اســـت ایـــن

پـــرد کبـــوترِ روحـــم بـــه بـــرجِ مـــاه ز مهـــرت
زهـــی کبـــوترِ چرخـــی چـــه مـــرغِ تیزپـــر اســـت ایـــن

ســـتاره‌بـــار ز دیـــده ســـحر جمـــالِ تـــو دیـــدم 66[a]
هـــزار دیـــدهٔ گریـــان نتیجـــهٔ ســـحر اســـت ایـــن

چـــو مـــی‌شـــود جُمِـــعَ‌الشَّـــمْسُ وَالْقَمَـــرُ[۱۰۷] بـــه قیامـــت
بـــدین دو رخ کـــه تـــو داری قیامـــتِ دگـــر اســـت ایـــن

ز کـــوی دوســـت قبـــولی نمـــی‌رود بـــه درِ کـــس
فقیـــرِ اوســـت نـــه آخـــر گـــدای در بـــه در اســـت ایـــن

۲۶

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

66[a] فســـونِ غمـــزهٔ جانـــان زبـــون گرفـــت مـــرا   زبون شدم چکنم چون فسون گرفـت مـرا
بـه جـرمِ دیـدهٔ خـون‌ریـز شـحنهٔ عشـقم   چنان گرفت که گویی به خون گرفت مـرا
ز قیـدِ سلسـله مویـان نمـی‌تـوانم رسـت   بدین صفت که ز سودا جنون گرفـت مـرا

---

[۱۰۷] قرآن، القیامه، ۹/۷۵.

ز دستِ هجـر بسـی مـی‌گـریختم هـر سـو　ببین کـه عاقبـت‌الامـر چـون گرفـت مـرا
ز قیدِ دشمن از آنم برون که شـاهم دوسـت　بـه ظـلِّ عاطفـتِ خـود درون گرفـت مـرا

قبـــولی از ازلـــم خوانـــده‌انـــد بنـــدهٔ خـــاص
نـــه شـاهِ بنـدهٔ مخلـص کنـــون گرفـت مـــرا

۲۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مـــنِ آواره خـــود را بـــاز پـیشِ یـــار مـــی‌خـــواهم　66[a]
دلـــم را دارد آن دلـــدار آن دلـــدار مـــی‌خـــواهم
کجـا شـد آنکـه بـارم بـود نـزدِ دوسـت گـه گـاهی
مـن آن دولـت ز لطـفِ دوسـت دیگـر بـار مـی‌خـواهم
رقیـبِ کـم‌نظـر وصـلِ مـرا پـر دیـد بـا جانـان
مـن آن ایّـام را چـون عمـرِ او بسـیار مـی‌خـواهم
بـه دورِ آن خـطِ ریحـان ز شـوقِ عارضـش نـالم
بهـار آمـد مـنِ بلبـل‌زبـان گلـزار مـی‌خـواهم

66[b]

قبـــولی ای شـــهِ خوبـــان چـــو آمـــد بنـــدهٔ مقبـــل
جنابـــت را ســـعادت‌وار خـــدمتکار مـــی‌خـــواهم

۲۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

66[b] مـــرا وصـــلِ تـــو آمـــد وصـــلتِ جـــان　ز جـــان باشـــد جـــدایی روزِ هجـــران
مـرا جـانی تـو بـی‌تـو چـون تـوان زیسـت　کسـی هرگـز نباشـد زنـده بـی‌جـان
وصـــالت دردِ هجـــران راســـت چـــاره　خـــدا هـــر درد را داده‌ســـت درمـــان
تـو خـوبی هسـت دایـم بـی‌وفـا خـوب　وفـا هـر چنـد خـوب آیـد ز خوبـان

قبـــولی را فـــراقِ دوســـت مـــی‌کشـــت
بـــدو شـــد یـــار اینـــک هجـــرِ ســـلطان

۲۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ز حد شد مدّتِ هجران وصالِ دوست می‌خواهم 66[b]
جلالش را نیم لایق جمالِ دوست می‌خواهم
به هجرش بود حالم بد نکوفالی زدم اینک
وصالِ طلعتِ فرخنده‌فالِ دوست می‌خواهم
نهالِ باغِ جان آمد مرا نخلِ روانِ او
همیشه تازه و در بر نهالِ دوست می‌خواهم
سپندِ چشمِ بدخواهم که سوزم زآن رخِ نیکو
دلِ خود را بر آتش همچو خالِ دوست می‌خواهم
قبولی باش کو دنیی و عقبی هر که را خواهد
که من از دنیی و عقبی وصالِ دوست می‌خواهم

۳۰

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

حسنِ یوسف ز جمالِ تو حکایت باشد 66[b]
خُرِ یعقوب ز هجرِ تو روایت باشد
وقت آن شد که شکایت کنم از دوست به دوست 67[a]
چندم از بختِ بدِ خویش شکایت باشد
غایتِ لطفِ تو پوشیدنِ بدمستیِ ماست
«ورنه مستوریِ ما تا به چه غایت باشد»
واعظِ ما به حکایت کند انکارِ شراب
«من و انکارِ شراب این چه حکایت باشد»
عشق می‌ورزم و کافی‌ست مرا دولتِ عشق
«غالبا این قدرم عقل و کفایت باشد»
با تو ای ماه غمِ خویش به پایان آرم
گر شبِ هجرِ تو را روز نهایت باشد

ای قبـــولی دلِ خـــود بـــد مکـــن از ردّ و قبـــول
هرچـــه از دوســـت رســـد عـــینِ عنایـــت باشـــد

۳۱

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

روزی که چون غریبـان در هجـرِ تـو بمیـرم / گـردم غبـارِ راهـت تـا دامـنِ تـو گیـرم 67a
داد آنچنـــان غـــرورم ای مـــاه روزِ وصـــلت / کز وی شـبِ فراقـت نگْذشـت در ضـمیرم
روزی که بی‌تو باشم صد ره کشت فـراقم[۱۰۸] / مـاهی اگـر بمـانم بنْگـر کـه چنـد میـرم
چـون ذرّه در هوایـت سرگشـته‌ام[۱۰۹] ازیـرا / تـــو آفتــابِ اعظــم مــن ذرّه‌ای فقیـــرم

ابـــروی او قبـــولی بـــر مـــن کشـــد کمـــان را
پیوســـته غمـــزۀ او زآن مـــی‌زنـــد بـــه تیـــرم

۳۲

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

شده‌ست آن مـهِ مشـکین نقـاب در کپنـک / مثالِ مهـر کـه شـد از سـحاب در کپنـک 67a
چنین که آن مهِ خرگـه‌نشـین نمـد پوشـید / چنـــین ندیـــد کســـی آفتـــاب در کپنـــک
خوش است با بـتِ گـل‌عـارضِ سـمن‌سـیما / به روزهای چنین سـرد خـواب در کپنـک 67b
خوشـا کسـی کـه بـه یکتـای کرتـۀ نـازک / کشد به بر صـنمی بـی‌حجـاب در کپنـک

قبـــولی ایـــن غزلـــت ســـاز پوشـــشِ دیـــوان
کـــه مـــی‌نهنـــد فقیـــران کتـــاب در کپنـــگ

---

[۱۰۸] وزن مصراع ناقص است.
[۱۰۹] گشته‌ام: گشته H

۳۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

67b سـحر چشـمِ تـو را مخمـور و مسـتِ خـواب مـی‌بیـنم
ز بـادِ صـبحدم آن زلـف را[110] در تـاب مـی‌بیـنم
بـه مـن امـروز آن مـه مـی‌نمایـد مهربـانی‌هـا
خـدایا ایـن بـه بیـداری‌سـت یـا در خـواب مـی‌بیـنم
مـرا از شـوقِ قـدّش دیـده جـوی آب مـی‌گـردد
بـه هـر جـایی کـه سـروی در کنـارِ آب مـی‌بیـنم
ز شـادی بنـد بنـدِ مـن جـدا مـی‌گـردد آن سـاعت
کـه تیـغِ دلبـری در دسـتِ آن قصّـاب مـی‌بیـنم
قبـولی در دو عـالم دولـتِ جاویـدِ مـن ایـن بـس
کـه در نـزدِ محمّـد خـویش را ز اصـحاب مـی‌بیـنم

۳۴

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

67b صـنمی سـنگ‌دلـی کـافرِ سـرکش دارم
بـتِ زرّیـن‌کلهـی جامـه‌مـنقّش دارم
محنـت و درد بـلا انـدهِ بیمـاری و ضـعف
دور از آن مـه مـنِ سـودازده [ایـن] شـش دارم
گفـت آن مـاه کـه روزی دلِ تـو خـوش سـازم
سـال‌هـا شـد کـه بـدین خـاطرِ خـود خـوش دارم
چـون پـری مـی‌شـود از دیـدۀ مـردم پنهـان
مـنِ دیوانـه عجـب خـورِ پـری‌وش دارم
آبِ چشـمِ مـن از آن روسـت بـه جـوش ای دلبـر
تـا بـدانی تـو کـه در سـینه چـه آتـش دارم
68a حلقـۀ زلـفِ تـو چـون مجمـعِ دل‌هـا آمـد
مـن از او خـاطرِ خـود از چـه مشـوّش دارم

---

[110] را: ر H

مـــی‌کشـــد دل بـــه ســـرِ زلـــف ز مـــن آن دلبـــر
ای قبـــــولی چـــــه نکـــــو دلبـــــرِ دل‌کـــــش دارم

۳۵

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

68[a] سـوارِ چابـکِ نیلـی قبـای مهـوشِ مـن | بـتِ سـمن‌بـرِ سـیمین‌تـنِ متـرّشِ مـن
به من چو کاکلِ خود سرکش است و آشفته | سهی‌قدی صنمی سیم‌سـاقِ سـرکشِ مـن
عذارت آتشِ مـن بـود چـون بـر آمـد خـط | تـراش کـردی و آبـی زدی بـر آتـشِ مـن
متـاز تنـد کـه پایمـال مـی‌کنـی جـان‌هـا | بـه زیـرِ پـا نگـر ای شهسـوارِ ابـرشِ مـن

غریـــبِ توســـت قبـــولی از او مشـــو غافـــل
غریـــبِ دوســـت شـــو ای شـــهریارِ مهـــوشِ مـــن

۳۶

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

68[a] چـون عـرق از خـطِّ جانـان مـی‌چکـد | از لـبِ خضـر آبِ حیـوان مـی‌چکـد
تـا ز یـاقوتِ لـبش دم مـی‌زنـم | خـونِ دل از دیـدۀ کـان مـی‌چکـد
ز آفتـابِ روی تـو شـرمنده‌انـد | زآن عـرق از روی خوبـان مـی‌چکـد
خانـۀ چشـم از فراقـت شـد خـراب | کانـدرو از اشـک بـاران مـی‌چکـد

تـــا قبـــولی از لبـــت دم مـــی‌زنـــد
از حـــدیثِ او همـــه جـــان مـــی‌چکـــد

۳۷

بـحر هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

68[b] آن شوخ که ماهِ رخـش از زلـف زره داشـت | پیوسته ز ابرو دو کمـان درخـور زه داشـت
گـر حبـۀ دل در گـرهِ زلـف نبـودش | در زلـف گـره‌گیـر ز بهـرِ چـه گـره داشـت
دل از همـه بـه میـل بـه شـفتالوی او کـرد | چون سیبِ ذقن دلبرِ من از همه بِه داشـت
بـا وی کِـه و مِـه را نظـری هسـت از آن رو | کین مِه شده کِه بودو نظر با کِه و مِه داشت

از لشـــکریانِ صـــفشـــکنِ ماســـت قبـــولی

آن شـوخ کـه مـاهِ رخـش از زلـف زره داشـت

۳۸

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

روحـم کـه مـی‌پـرد سـوی آن قـدِّ دلنـواز مرغـی‌سـت آشـیانهٔ او بـر نهـالِ نـاز 68[b]

هر شب که سروقدِّ تـو آیـد بـه خـوابِ مـن تعبیرِ ایـن بـوَد کـه شـود عمـرِ مـن دراز

داغِ تـو مـی‌بـریم نشـانی از ایـن جهـان مـا را بـدین طریـق نباشـد جـز آن جـواز

تـو میـر و جـو جـان ز بـرِ مـن ولـی مـرا هر جا روی بوَد سوی تو چشـم مانـده بـاز

از راســـتی مقـــامِ قبـــولی‌ســـت کـــوی تـــو

عشّـــاق را همیشـــه نواهاســـت در حجـــاز

۳۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ســـوارِ چابـــکِ ســـیمین‌تـــنِ زربفـــت‌پـــوشِ مـــن 68[b]

بـه جـولانی ربـود از کـف عنـانِ عقـل و هـوشِ مـن

ز آبِ دیـــده‌ام ســـوزِ جگـــر مـــی‌یـــافتی تســـکین

دمـادم ز آتـشِ دل گـر نگشـتی بـیش جـوشِ مـن

خـــروشِ آتـــشِ دل بـــین و جـــوش آبِ چشـــمم را 69[a]

که گردد روشن ای مه پیشِ تو جـوش و خـروشِ[111] مـن

بـه بـاد ای سـروِ دلجـو مژدگـانی مـی‌دهـم جـان را

ز بـاد ار مـژدهٔ وصـلِ تـو مـی‌آیـد بـه گـوشِ مـن

بـه نـیشِ غمـزه صـد ره گـر جراحـت مـی‌کنـی جـانم

مـرا آن نـیش نـوش آیـد لبـت چـون هسـت نـوشِ مـن

بتـا بـی‌خویشـتن دوشـم بـه دوش از کـوی تـو بردنـد

چـو روزِ امـر و پیشـت روشنسـت احـوالِ دوشِ مـن

---

[111] خروش: خرو H

هنـــر دیـــد از قبـــولی فـــاش از آن پوشـــید عیـــبش را

هنرپـــرور حبیـــبِ غیـــببـــینِ عیـــبپـــوشِ مـــن

۴۰

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

بـــر لـــوحِ دلـــم خـــطِّ وفـــا از قلـــمِ اوســـت — بر صفحهٔ جان حرفِ وجود از رقـمِ اوسـت 69[a]

مـــا از عمـــلِ خـــویش نـــداریم امیـــدی — آنِ چیـز کـه داریـم امیـدِ کـرمِ اوسـت

زآن روی دلم بـا سـتمش خـوی گرفتـهسـت — کز ناز و نعیمِ دو جهـان بـه سـتمِ اوسـت

از پیرِ مغـان هـر کـه بـه میخانـه سـتد جـام — آن جام بوَد جامِ جـم و پیـر، جـمِ اوسـت

خـــاکِ قـــدمِ ســـمِّ ســـمندش شـــدم آری — هر جا قـدمِ اوسـت سـرم در قـدمِ اوسـت

بنْگر به سوی عاشقِ دل خون شده کین سیل — از دیـدهٔ هجـران زدهٔ پـر ز نـمِ اوسـت

زد کاتـــبِ قـــدرت رقـــمِ ســـوقِ قبـــولی

بـــر دل رقـــمِ عشـــق مـــرا از قلـــمِ اوســـت

۴۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

چـــو شـــاهم شـــامگاهِ عیـــد از خرگـــه بـــرون آیـــد 69[a]

چنـــان باشـــد کـــه از بـــرجِ ســـعادت مـــه بـــرون آیـــد

صـــباحِ عیـــدِ قربـــان چشـــم بـــر خرگـــاهِ او دارم 69[b]

کـه قربـان کـردم آن شـاهِ بتـان هـر گـه بـرون آیـد

ز خرگـــه بـــا شـــرف آیـــد بـــرون پیوســـته شـــاهِ مـــن

اگرچـــه مـــاه از بـــرجِ شـــرف گـــه گـــه بـــرون آیـــد

چو از خرگه برون آید ز جـان خیـل اسـت همـراهش[۱۱۲]

بلـی همـره بـوَد خیـل و حشـم چـون شـه بـرون آیـد

قبـــولی بهـــرِ عیـــدی چشـــم بـــر خرگـــاهِ شـــه دارد

کـه بوسـد پـای او هـر گـه کـه از خرگـه بـرون آیـد

---

[۱۱۲] همراهش: همراش H

۴۲

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن (فعلن)

هـــر کـــه را دیـــده بـــر آن عـــارضِ خـــرّم باشـــد 69[b]
هـــیچ غـــم نبْـــود اگـــر جملـــه جهـــان غـــم باشـــد

چـــون وفـــا خواســـتم از شـــاهِ پـــری‌رویـــان گفـــت
بـــــــی‌وفـــــــایی ز ازل خاصّـــــــهٔ آدم باشـــــــد

ای خـــوش آن خســـته کـــه از دردِ تـــو درمـــان دارد
ای خـــوش آن ســـوخته کـــش زخـــمِ تـــو مـــرهم باشـــد

خـــاتمِ لعـــلِ تـــو را از خـــطِ مشـــکین مُهـــری‌ســـت
کـــه شـــود بنـــدهٔ فرمـــانِ تـــو گـــر جـــم باشـــد

ای قبـــولی شـــوی از نظـــمِ حســـن عـــالم‌گیـــر
نظـــری گـــر بـــه تـــو از خســـروِ عـــالم باشـــد

۴۳

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

شاهِ من بی‌موجبی از بنده رنجیدن چـه بـود / وز گناهِ بی‌گناهی خود نپرسـیدن چـه بـود 69[b]
نرگست ای سروِ گلرخ گر نه خوابِ ناز داشت / بلبلِ گلزارِ خـود را نالـه نشْـنیدن چـه بـود
روی مـــی‌بینـــی رقیـــبِ ناموجّـــه را مـــدام / رو به راهِ خویشتن را روی نادیدن چـه بـود
گر نه با اغیار هـم‌صـحبت شـدی ای بـی‌وفـا / دامنِ صحبت ز یارِ خویش درچیدن چه بود

ای قبـولی از تـبِ هجـران اگـر بیمـت نبـود 70[a]
در زمانِ وصـل همچـون بیـد لرزیـدن چـه بـود

۴۴

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

آن مه بـتِ سـیمین‌بـدنِ کیسـت کـه دانـد / آرامِ دل و روح تـــنِ کیســـت کـــه دانـــد 70[a]
شب تا به سحر دوش زبان در دهنم داشـت / امـروز لـبش در دهـنِ کیسـت کـه دانـد
آن عربـدهٔ شـوخ کلـه گوشـه شکسـته / غارت‌گـرِ پیمـان‌شـکنِ کیسـت کـه دانـد

آن شمع که شب‌ها شبِ ما نـور از او داشـت		تـــا نـــوردهِ انجمـــنِ کیســـت کـــه دانـــد
در پیـــرهن ار روحِ روان هســـت تـــویی آن		روحی چو تو در پیرهنِ کیست کـه دانـد

ذوقـــی کـــه قبـــولی ســـخنم راســـت از آن لـــب
زیـــن ذوق دگـــر در ســـخنِ کیســـت کـــه دانـــد

۴۵

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

70[a] غمـــــزهٔ خـــــونریزِ آن شــــوخِ بلاانگیـــــزِ مـــــن
هـــر دم انگیـــزی دگـــر دارد پـــیِ خـــونریزِ مـــن

مـــن نمـــی‌پرهیـــزم از محبـــوب و مـــی تـــا زنـــده‌ام
از مـــی و محبـــوب ایـــن ناصـــح مجـــو پرهیـــزِ مـــن

در ازل آویخـــتم چـــون دســـت در دامـــانِ دوســـت
تـــا ابـــد هرجـــا کـــه هســـت ایـــن اســـت دســـت‌آویـــزِ مـــن

گفـــتم ای شـــیرین‌ســـوارِ مـــن ببوســـم آن رکـــاب
گفـــت جـــز گـــردی نخـــواهی دیـــد از شـــبدیزِ مـــن

گفـــتم آخـــر چـــون فـــرود آیـــی ببوســـم پـــای تـــو
گفـــت آگـــه نیســـتی از خنجـــرِ مهمیـــزِ مـــن

از تـــو ای جـــانِ جهـــان دیـــدار مـــی‌بایـــد مـــرا
بهـــرِ دیـــدارِ تـــو باشـــد ایـــن همـــه انگیـــزِ مـــن

70[b] رحـــم بـــر فرهـــاد آرد خســـروِ شـــیرین‌لبـــان
ای قبـــولی بشْـــنود گـــر شـــعرِ دردآمیـــزِ مـــن

۴۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

70[b] مـــن امشـــب بـــا خیـــالِ دوســـت دردِ خـــویش مـــی‌گـــویم
بـــه نـــزدِ شـــاه احـــوالِ دلِ درویـــش مـــی‌گـــویم

پـــس از عمـــری اگـــر یکبـــار یـــابم بـــار پـــیشِ او
غـــمِ دل هرچـــه باشـــد از کـــم و وز بـــیش مـــی‌گـــویم

شـهادت مـی‌دهـد جـانم کـه وصـلِ دوسـت مـی‌یـابم
ز جان می‌آیـد ایـن مـژده نـه مـن از خـویش مـی‌گـویم
پـسِ دیـوارِ غـم هـر شـب خیـالش پـیش مـی‌آیـد
بـدو تـا روز از سـوزِ درون ریـش مـی‌گـویم
قبـولی عشـق مـی‌گویـد کـه کـامِ خـویش مـی‌یـابی
مـن ایـن معنـی نـه از عقـلِ محـال‌انـدیش مـی‌گـویم

۴۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

زهـی گلـزارِ حسـنت را دهانـت دلسـتان غنچـه 70[b]
ندیـده چـون دهانـت هـیچ کـس در گلسِـتان غنچـه
شـکفته گـل بـه رخسـارِ تـو دارد دعـویِ خـوبی
ولـی ای سـرو نبْـود چـون رخـت گـل را دهـان غنچـه
بـه گلشـن دم فـرو بنـدد از آن لـب غنچـۀ رازی
چـو آن لـب در سـخن آیـد کجـا دارد زبـان غنچـه
رخت را صـبح حسـن اسـت و لبـت خنـدان همـی‌بینـم
کـه اکثـر در سـحر بگْشـاید ای سـروِ روان غنچـه
بـه گلـزارِ جمـالِ تـو لبـت را غنچـه‌ای دیـدم
کـه هرگـز در گلسـتانی ندیـدم آنچنـان غنچـه
چـو لعـلِ یـار و طبـعِ مـن اگـر بـودی زبـان‌آور
مگفتـی جـز ثنـای خسـروِ کشورسـتان غنچـه

۴۸

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بـی‌تـو ام هـر لحظـه شـادی کـم غـم افـزون مـی‌شـود 71[a]
وای از ایـن داغـی کـه دردش هـر دم افـزون مـی‌شـود
اشـکِ بلبـل مـی‌دهـد گـل را طـراوت در چمـن
آبـروی گـل نمـی از شـبنم افـزون مـی‌شـود

مـی‌کنـد بسـیار خـوی آن رخ خطـش خـوش مـی‌دمـد
سـبزه خـوش‌تـر رویـد آنجـا کـش نـم افـزون مـی‌شـود
مـــدّعی گـــر یـــک دو روزی شـــاد باشـــد نیســـت پـــر
دولـــتِ بـــدخواه در عـــالم کـــم افـــزون مـــی‌شـــود
بـــا قبـــولی یـــک دو روزی کـــم شـــد ار مهـــرِ فلـــک
نیســـت بـــاکی مهـــرِ شـــاهِ عـــالم افـــزون مـــی‌شـــود

۴۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بعیـــدم از مـــهِ خـــود خـــاطرم در عیـــد نگْشـــاید 71[a]
چـــه کـــار آیـــد مـــرا عیـــدی کـــه آن مـــه‌روی ننْمایـــد
جهـــان را از مـــهِ نـــو عیـــد و عیـــدم وصـــلِ آن دلبـــر
نمـــی‌بایـــد مـــرا عیـــدِ جهـــان آن عیـــد مـــی‌بایـــد
نهـــم آیینـــه و در چشـــمِ خـــود بیـــنم خیـــالش را
بدینســـان بـــا خیـــالِ او اگـــر عیـــدی کـــنم شـــاید
کســـان را شـــادیِ وصـــلت و مـــا را محنـــتِ هجـــران
ز جانـان خـوش بـوَد عیـدی بـه عاشـق هرچـه مـی‌آیـد

۵۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

نســـیمِ صـــبحِ وصـــلِ او دلِ ناشـــاد بگْشـــاید   لبان غنچه‌ای کو را سـحرگه بـاد بگْشـاید 71[a]
دلم در بندِ هجرانِ تو مظلوم است شـاهِ مـن   بوَد آیـا کـه در وصـلت زبـانِ داد بگْشـاید 71[b]
دلِ ما را به زلفِ خویش تا کی در گـره داری   امیدم هست روزی این گره از باد بگْشـاید
وفا ره یافت زآهم در دلت ای شوخِ شیرین‌لب   بلی در سنگِ راه از تیشـۀ فرهـاد بگْشـاید
قبولی را ز خسرو شد نظر تا شد حسـن نظمـش
چو شـاگردی کـه کـارش همّـتِ اسـتاد بگْشـاید

۵۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

71[b] مرا ذکرِ لبِ او خاطرِ ناشاد بگْشاید
بلی حبِّ نبات اندر دهن آواز بگْشاید
همایون خالِ مشکین بر جبین با ابروانِ او
همایی دان که بالش در گهِ پرواز بگْشاید
همه بازاریانِ شهر میگردند سودایی
چو در بازارِ حسن آن مه متاعِ ناز بگْشاید
دلم خون میخورد با دیده دردِ خود نمیگوید
کسی چون رازِ خود با مردمِ غمّاز بگْشاید
گشادِ لعلِ او باید که سازد مرده را زنده
که باشد جز مسیحا کو درِ اعجاز بگْشاید

قبولی غم مخور دیگر وصالِ دوست مییابی
کسی کو بست این در بر رخِ ما باز بگْشاید

۵۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

71[b] ساقیا دارم کدورت بادهٔ من صاف ده
سرخوشم گردان و یک ساعت مجالِ لاف ده
من جدا چون مانم از تو گر تو باشی همچو من
میتوانی دور بود از چون منی انصاف ده
گر وصالِ دوست میجویی ز قافِ عشق جوی
ور کسی عنقا طلب دارد نشان از قاف ده
72[a] ای صبا از هر طرف چون راه داری سوی او
مژدهٔ وصلی به ما روزی از آن اطراف ده

دردِ سر دارم ز دُردِ هجر ای دورِ دنی
روزِ وصل آمد قبولی را شرابِ صاف ده

۵۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

معاشـر را شـد آن موسـم کـه ار گشـتِ چمـن پرسـد 72[a]
ز رنـگِ لالـه یـاد آرد ز بـوی یاسـمن پرسـد
چمـن را وقـتِ آن آمـد کـه گـل بـر تختِ فیـروزه
نشـیند بـا لـبِ خنـدان و از بلبـل‌سـخن پرسـد
شـنیدن چنـد خواهـد از رقیبـان یـار حـالِ مـن
چـه باشـد گـر یکـی از لطـف حـالِ مـن ز مـن پرسـد
دهـانش از دلِ تـنگم بـه غایـت تنـگ مـی‌آیـد
بـه عمـری گـر دلِ تـنگم حـدیثی زآن دهـن پرسـد
اگـر آن شـوخِ شـیرین‌لـب نمـی‌پرسـد قبـولی را
کمـالِ خسـروی شـاید کـه از نظـمِ حسـن پرسـد

۵۴

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

سرشکِ مـا کـه چنـین لالـه‌رنـگ مـی‌آیـد گرفتـه زآن رخِ چـون لالـه‌رنـگ مـی‌آیـد 72[a]
گمان برد دلِ مجنون که از حیِ لیلـی‌سـت ز هر طرف که بـه دیوانـه سـنگ مـی‌آیـد
ز آبِ دیـدهٔ مـا عارضـت صـفایی یافـت ز آب اگرچـه بـر آیینـه ژنـگ مـی‌آیـد
گـر از دهـان تـو پرسـم حکـایتی از دل دل از حـدیثِ دهانـت بـه تنـگ مـی‌آیـد
خـرامِ آن صـنمِ شـوخِ سـروبـالا بـین بلا نگر که چه بس شوخ و شنگ مـی‌آیـد
چـه طـالع اسـت نـدانم مـرا کـز آن دلبـر چو صلح می‌طلـبم او بـه جنـگ مـی‌آیـد
72[b] بشـیرِ عشـق خبـر مـی‌دهـد قبـولی را
کـه بـاز دامـنِ وصـلش بـه چنـگ مـی‌آیـد

۵۵

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بـاز آمـد گـل بـه بـاغ آوازِ بلبـل دل‌کـش اسـت 72[b]
نالـهٔ بلبـل بلـی در موسـمِ گـل دل‌کـش اسـت

چـــون بـــه بـــزمِ گلسِـــتان گوینـــدهٔ گـــل بلبـــل اســـت
از صـــــراحی ســـــاقیا آوازِ قلقـــــل دل‌کـــــش اســـــت

در چنـــین موســـم بـــه روی لالـــه و گـــل در چمـــن
مـــی ز لعـــلِ یـــار[۱۱۳] وز بوســـش تنقّـــل دل‌کـــش اســـت

مـــی‌بـــرد دل دلبـــر و دانکـــه تغافـــل مـــی‌کنـــد
هست خوش دل بودنش لیـک آن تغافـل دل‌کـش اسـت

گشـــت در دورِ رخـــش شـــعرِ قبـــولی دل‌پســـند
در زمـــانِ گـــل بلـــی گفتـــارِ بلبـــل دل‌کـــش اســـت

۵۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

72b چنـان از هجـرِ جانـان در تـب و تـاب اسـت جـان مـن
کــه مــی‌ســوزد بســانِ شــمع مغــزِ اســتخوانِ مــن

اگـــر از دل چنـــین آتـــش‌فشـــانی مـــی‌کنـــد آهـــم
جهـــان مـــی‌ســـوزد از آهِ دلِ آتـــش‌فشـــانِ مـــن

مـــنِ مســـکین یقـــین دل بســـته بـــودم در وصـــالِ او
چـــه دانســـتم نبـــود از وی جـــدایی در گمـــانِ مـــن

همـــه شـــب تـــا ســـحر ذکـــرِ رخِ او بـــر زبـــان دارم
از آن چـــون شـــمع آتـــش شـــعله دارد از زبـــانِ مـــن

ز هســـتی تـــا نشـــانی هســـت از مـــن پرسشـــی فرمـــا
کـه مـی‌ترسـم چـو پرسـی از عـدم یـابی نشـانِ مـن

مـــرا دردی‌ســـت در دل از تـــو پنهـــان وای کـــز دیـــده
بـــه مـــردم آشـــکارا مـــی‌شـــود دردِ نهـــانِ مـــن

73a نـــه پـــیشِ دوســـت ره دارم کـــه گـــویم قصّـــهٔ دشـــمن
نـــه کـــس بـــا دوســـت مـــی‌گویـــد قبـــولی داســـتانِ مـــن

---

[۱۱۳] یار: یار و H

۵۷

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

تـا مــن جــدا از آن صــنمِ دل‌ربــا شــدم | حقّا که زنـده نیسـتم از جـان جـدا شـدم 73[a]
ایّــامِ وصــل داد غـــرورم بـــدان صـــفت | کـز هجـرِ او بـه روزِ چنـین مبـتلا شـدم
مـی‌شد صبا روان سوی آن سـورِ گلعـذار | گشـتم غبـار و همـرهِ بـادِ صـبا شـدم
ای پادشـــاهِ لطـــف و مـــروّت عنـــایتی | آخـر نـه مـن گـدایی جنـابِ شـما شـدم
گشـتم گناهکـار و بـه قـدرِ گنـاهِ خـویش | دیـدم سـزای خـود کرمـت را سـزا شـدم

بـا مـن بـه لطـف بـود قبـولی جنـابِ دوسـت
محـــروم از آن عطیّـــه نـــدانم چـــرا شـــدم

۵۸

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

رهــن مــی‌کــن صـوفیا دُراعـهٔ[۱۱۴] نـاموس را | مست شو وز بر بـیفکن خرقـهٔ سـالوس را 73[a]
لعلِ جانان شد دوای من مبر رنـج ای طبیـب | زآن که اعجازِ مسیحا نیست جـالینوس را
اشکِ ما پیوسته می‌گردد به سر در راهِ دوست | کز سـگِ کـویش بیابـد دولـتِ پـابوس را
نالــهٔ دلســوزِ دل آتــش بــه جــانم زد بلــی | نالهٔ خود می‌زند آتش به جـان ققنـوس را

خســروِ نظمــم قبــولی نوبــتِ شــاهی مراســت
بـر سـرِ میـدانِ معنـی مـی‌زنـم ایـن کـوس را

۵۹

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

73[b] چـــون ز روزِ وصـــلِ جانـــان یـــاد مـــی‌آیـــد مـــرا
جـــانِ هجـــران‌دیـــده در فریـــاد مـــی‌آیـــد مـــرا
دور از آن شـیرین‌دهـن جـان مـی‌کَـنم از هـر خسـی
بـــر جگـــر صـــد تیشـــهٔ فرهـــاد مـــی‌آیـــد مـــرا

---

[۱۱۴] دُراعهٔ: دُراعیهٔ H

چـــون بیـــابم روزِ وصـــلت داد خـــواهم شـــاهِ مـــن
در فراقـــت زان چـــه از بیـــداد مـــی‌آیـــد مـــرا
گـــــر نـــــه از بنیـــــاد وصـــــلت آبِ کـــــارم آورد
در فراقـــــت آب در بنیـــــاد مـــــی‌آیـــــد مـــــرا
گرچــه ســر تــا پــا گنــاهم ای قبــولی خــوف نیســت
چـــون ز لطـــفِ پادشـــاهی یـــاد مـــی‌آیـــد مـــرا

۶۰

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

عـــــارضِ آن نگـــــار قبلـــــه‌نماســـــت | کـــه از او قبلـــه هـــر طـــرف پیداســـت 73[b]
چـــون نشســـتی نشســـت فتنـــه ز پـــا | چـــون کـــه برخاســـتی بـــلا برخاســـت
بـــا قـــدت قـــدِّ ســـرو بـــالا نیســـت | پـــیشِ قـــدِّ تـــو ســـرو کـــی بالاســـت
دردِ هجـــرش بـــه وصـــل بِـــه گـــردد | یـــا رب ایـــن درد را دگـــر چـــه دواســـت

ای قبـــــــولی رقیـــــــبِ کـــــــافر را
چـــون محـــل یـــافتی بکـــش کـــه غزاســـت

۶۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

دل از مـــن بـــرد مـــاهی و چـــه مـــاهی | مـــــنقّش جامـــــۀ زرّیـــــن‌کلاهـــــی 73[b]
ســــــپهرِ دلبـــــــری را آفتـــــــابی | ســـــریرِ حســـــن را فرخنـــــده‌شـــــاهی
ســـــپاهی خـــــوب‌رویـــــان در نکـــــویی | ز خیـــــلِ دلبـــــران صـــــاحب‌ســـــپاهی
خـــــدنگِ غمـــــزه‌اش مـــــردم شـــــکاری | بـــــتِ شـــــیرافکنی آهـــــونگـــــاهی 74[a]

قبـــــولی کیســـــت در کـــــوی تـــــو ای مـــــاه
فقیـــــری دردمنـــــدی خـــــاکِ راهـــــی

۶۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

زاهـــدان را گـــر کـــدورت باشـــد از صـــهبای صـــاف 74[a]
نیســـت رنـــدان را بـــه جـــز بـــا بـــادهٔ صـــافی مصـــاف

ای کمـــان‌ابـــرو پـــیِ تیـــرت دلـــی دارم چـــو کـــیش
ایـــن ســـخن را بـــی‌گمـــان بـــی‌دیـــنم ار گـــویم خـــلاف

وصـــفِ زلفـــت گـــر پریشـــان گفـــت ایـــن شـــیدا مـــرنج
هرچـــه گویـــد ای پـــری دیوانـــه دارنـــدش معـــاف

در تماشـــــای رخـــــت دل حلقـــــهٔ زلفـــــت گرفـــــت
چـــون کســـی کـــو حلقـــه گیـــرد کعبـــه را گـــاهِ طـــواف

ای قبـولی خـوش‌دل و غمگـین مبـاش از نـیش و نـوش
چـــون مـــیِ خـــمِ فلـــک گـــه دُرد باشـــد گـــاه صـــاف

۶۳

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

دلم که نیسـت ز هجـرِ تـو طاقـت و تـابش ز دست می‌رود ای دوسـت زود در یـابش 74[a]

رخت به سبزهٔ خط ای نگارِ آن چمنـی‌ست که عارضِ تو ز هر سـوی مـی‌دهـد آبـش

به شامِ زلـفِ تـو دل را رهـی‌ست پیچـابیچ ولـی ز پرتـوِ روی تـو هسـت مهتـابش

نشد بـه خـواب شـبی دور از تـو غمـزده‌ای کسی که غمزده باشـد کجـا بـرد خـوابش

خوشم به جورِ تو چـون از نخسـت قربـان را بـوَد طریـقِ رضـا بـا قضـای قصّـابش

بـه مهـرِ دوسـت قبـولی رقیـب کُـش گردیـد 74[b]
ببـــین بـــه عشـــقِ محمّـــد عـــزای اصـــحابش

۶۴

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

چـــو خـــط گـــردِ رخِ دلبـــر برآیـــد ز گلشـــن ســـبزه‌هـــای تـــر برآیـــد 74[b]

مـــه و خـــور بـــا دو رویـــت بـــر نیاینـــد اگـــر صـــد ســـال مـــاه و خـــور برآیـــد

دو چشـمم خـاکِ پـایش از رخـم یافـت		کـــه کـــارِ مردمـــان از زر برآیـــد
بـــر اوجِ حســـن خـــالِ عـــارضِ اوســـت		چـــو هنـــدویی کـــه بـــر منظـــر برآیـــد
کجـــا بـــا تـــو برآیـــد مهـــر ای مـــاه		بـــه پـــیشِ آفتـــاب اختـــر برآیـــد
مـــرا چـــون غمـــزۀ سوســـن خطـــی گشـــت		ز خـــاکِ مـــن همـــه خنجـــر برآیـــد

قبـــولی غـــم مخـــور کـــامِ تـــو در روم
ز ســـــلطانِ ســـــکندردر برآیـــــد

۶۵

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

دوسـتان مـردنِ مـن فرقـتِ جانـان باشـد		آری آنکس نبوَد زنده کـه بـی‌جـان باشـد 74[b]
عهـد کـردیم [کـه] باشـد سـرِ مـا و پایـت		مرد آن است کـه او بـر سـرِ پیمـان باشـد
چنـد روزی فلـک ار طـورِ دگـر مـی‌گـردد		هیچ غم نیست که این شیوۀ دوران باشـد
نیسـت انسـان کـه وفـا خاصّـیتِ او نبـود		بـی‌وفـایی چـه اگـر خاصّـۀ انسـان باشـد

دور از حضـرتِ شـاهی‌سـت قبـولیِ غریـب 75[a]
همچـو یعقـوب[۱۱۵] کـه بـی‌یوسـفِ کنعـان باشـد

۶۶

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن (فعِلن)

نـــدارم از دو جهـــان غیـــر از ایـــن تمنّـــایی 75[a]
کـــه دیـــده را بـــه جمالـــت بـــوَد تماشـــایی
نهـــالِ ســـرو نشـــانید بـــر مـــزارم تـــا
علـــم شـــود کـــه مـــرا کُشـــت ســـروبالایی
بـــه نـــوش‌بـــاده کـــه در دســـت عاقبـــت بـــاد اســـت
مـــن ایـــن حـــدیث ز رنـــدی شـــنیده‌ام جـــایی
خـوش آن حریـف[۱۱۶] کـه مـی‌آورد بـه شـمع و شـراب

---
[۱۱۵] یعقوب: یعقوت H

شـــبی بـــه روز بـــه دیـــدارِ مجلـــس آرایـــی
کســـی کـــه مهـــر نورزیـــد آدمـــی نبـــود
بـــه ســـیم‌ســـاقِ ســـهی‌قـــدِّ ســـروبالایی
پـــری‌وشـــانِ جفاپیشـــه را چـــه کـــم گـــردد
اگـــر بـــه عاشـــقِ مســـکین کننـــد پروایـــی
اگرچـــه از تـــو تمنّـــای هـــر کســـی چیـــزی‌ســـت
نکـــرد جـــز تـــو قبـــولی ز تـــو تمنّـــایی

۶۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

چــو رویــش بــرد دل از مــن نیــارم رو بــه هــر ســویی 75[a]
کــه از هــر ســو کــه مــی‌بیــنم بــوَد دل چــو پــری‌رویــی
دهانـــت را اگـــر فرقـــی نهـــد کـــس بـــا میـــان تـــو
کمــر شمشــیربنــدِ مــن ســرِ مــویــی‌ســت تــا مــویی
مـــهِ خرگـــه‌نشـــینِ مـــن تـــو را خورشـــید مـــی‌گفـــتم
اگـــر خورشـــید را بـــودی بدینســـان چشـــم و ابرویـــی
زنخـــدانِ تـــو را پنهـــان بـــه زیـــرِ پوســـتِ مشـــکین‌خـــط
ز ســـیمِ ســـاده دیـــدم ای صـــنم پـــر غالیـــه گـــویی
گـــلِ خورشـــید و مـــه را چـــون رخـــانِ دوســـت مـــی‌گفـــتم
اگـــر ایـــن داشـــتی رنگـــی و گـــر آن داشـــتی بـــویی
مــرا در مهــرِ تــو ای مــه چــه بــاک اســت از ملامــت‌گــر 75[b]
کـــه مـــن افســـانهٔ شـــهرم بـــه هـــر هنگامـــه و کـــویی
شـــهِ مـــن چـــون اثـــر باشـــد دعاهـــای قبـــولی را
تـــو را مـــی‌زیبـــد از شـــاهان قبـــولی‌ســـان دعـــاگویی

۶۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

---

[۱۱۶] حریف: حریق H

75[b] دهـــانش چـــون تکلّـــم مـــی‌نمایـــد تـــو پنـــداری معمّـــا مـــی‌گشـــاید
نبایـــد بـــد مـــرا تیـــرِ تـــو بـــر دل ز خوبـــان هرچـــه آیـــد خـــوب آیـــد
مـــیِ لعـــلِ تـــو را جویاســـت جـــانم کـه تـا از وی بـه یکـدم خـوش برآیـد
قـــدِ دل‌جـــویِ او دل مـــی‌ســـتاند لـبِ جـان‌بخـشِ او جـان مـی‌فزایـد
مبـــین چوگـــانِ زلفـــش را شکســـته ببـین تـا گـوی دل چـون مـی‌ربایـد
چـــو بینـــد هـــر ســـحر خورشـــیدرویـــت
قبـــــــولی را ســــــعادت رو نمایــــــد

۶۹

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن

75[b] تـا رخـم زر نشـود سـروقـدم بـر نگشـاید بی‌زر آری صـنمِ سـیم‌بـدن کـم بـه بـر آیـد
لاف زد بـا قـدِ او درخـورِ تأدیـب شـد آری سـرنگون سـرو از ایـن واقعـه در آب نمایـد
رخِ مـن کاهربـا گشـت ز دیـوارِ تـو آری کهربـا را بـوَد ایـن خاصّـه کـه او کـاه ربایـد
دلِ مـن در خـمِ زلـفِ تـو گـره یافـت نگـارا تـا تـو زلفـت بگشـایی گـرۀ دل نگشـاید
حسنِ معنی طلب ای دوست که جاوید بماند حسنِ صورت چو یقین است که جاوید نپاید
76[a] بـا قـدِ تـو نـه بـر آیـد کـه برآمـد نتوانـد سرو را بر لبِ جـو گرچـه بسـی سـال برآیـد
بـر قبـولی درِ وصـلی بگشـا ای شـهِ خوبـان
چون ز تو بسته شد این باب گشـایش ز تـو بایـد

۷۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

76[a] نگـــارِ ســـیم‌ســـاقِ گلعـــذارِ ســـروبالایم همه پروای مـن بـرد و نـدارد هـیچ پـروایم
به روی زرد تا سرخی نویسم شرحِ شوقش را ز خونِ دل به مژگان دمبدم شنگرف بـالایم
به اثبـاتِ وفـا بـر آسـتانت آن سـگِ کـویم که گر صد بار می‌رانی دمی صد بار می‌آیـم
ز بس کز زلفِ او هر سو به خود بازارها دارم ز سودش عاقبت دیوانه خواهد کرد سودایم
قبـــولی از خیـــالِ آنـــک روزی روی او بیـــنم

نهـــاده آینـــه پـــیشِ نظـــر طـــوطیِ گویـــایم

۷۱

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

آنکـــه بـــر گـــل ســـنبلِ نســـرین‌بـــر آن را تـــاب داد 76[a]
از صـــــفای عـــــارضِ او چشـــــمِ مـــــا را آب داد
بر کفِ تو دیـدمی مـن[۱۱۷] روی خـود دیشـب بـه خـواب
ایـــن چنـــین دولـــت مـــرا دوشـــینه رو در خـــواب داد
چـــون قبـــای دلبـــری بـــر قـــدِّ او مـــی‌دوختنـــد
رشـــتهٔ جـــانِ مـــرا دســـتِ محبّـــت تـــاب داد
از رخِ او چـــون ز تـــابِ مـــی عـــرق بـــر لـــب چکیـــد
زآن گـــلاب و قنـــد، جـــانِ خســـته را جـــلاّب داد
کـــــرد تیـــــغِ غمـــــزهٔ او بنـــــد از بنـــــدم جـــــدا
از ازل حـــق ایـــن جـــوانمردی بـــدان قصّـــاب[۱۱۸] داد
بـــر رخـــش دیشـــب چـــو آمـــد در خـــم و چـــم زلـــفِ او
بـــود طاوســـی کـــه خـــود را جلـــوه در مهتـــاب داد
76[b] ای قبـــولی شـــکرِ حـــق گـــوی و مزیـــدِ جـــاه جـــوی
چـــون تـــو را پـــیشِ محمّـــد قربـــتِ اصـــحاب داد

۷۲

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

خطِ رخش چو برآمـد فتـاد زلـفِ وی از فـر — ســـپاهِ روم رســـید و نمانـــد قـــوّتِ کـــافر 76[b]
چو گل شکفته‌شد از بوسـتان و لالـه برآمـد — نماند در سرِ ما جـز صـفای سـاقی و سـاغر
به دورِ بلبل و گـل بـر کـف آر سـاغرِ صـهبا — ز دستِ ساقیِ گل‌رخ به صوتِ مطربِ دلبـر
چو با حبیب بـه کـف باشـدم شـرابِ مصفّا — چه خوش بوَد کـه نبیـنم رخِ رقیـبِ مکـدّر

---

[۱۱۷] دیدمی من: دیدم H

[۱۱۸] قصّاب: وصاب H

اگـــر بـــر آب زنـــد صـــد هـــزار نقـــش قبـــولی

بـــه جـــز خیـــالِ وصـــالِ تـــو نقـــش نیســـت مصـــوّر

۷۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

رقیـــب از رشـــکِ وصـــلِ او چـــه ترســـاند ز جـــان مـــا را 76[b]

کـــه یکـــدم بـــی‌رخِ جانـــان نمـــی بایـــد جهـــان مـــا را

ز عـــینِ مردمـــی تـــا دوســـت را بـــا مـــا نظـــر باشـــد

نگهـــدار اســـت لطـــفِ او ز چشـــمِ دشـــمنان مـــا را

چـــو مـــا را نیســـت جـــز مهـــرِ خطـــت ســـرمایهٔ ســـودا

نخواهـــد دیـــد ســـودی هـــر کـــه مـــی‌خواهـــد زیـــان مـــا را

وفـــاتِ مـــا نگـــارا در وفایـــت دولتـــی باشـــد

کـــه مـــی‌بخشـــد وفـــای تـــو حیـــاتِ جـــاودان مـــا را

قبـــولی گـــر همـــه عـــالم شـــود دشـــمن نباشـــد غـــم

محبّـــت تـــا بـــوَد از پادشـــاهِ کـــامران مـــا را

۷۴

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

گـــر نـــه ضـــحّاکِ حســـن شـــد آن مـــاه　　چیســـت بـــر دوشِ او دو مـــارِ ســـیاه 76[b]

ســـوخت جـــانم ز مهـــرِ مـــه‌رویـــان　　آه از دســـتِ مـــاه‌رویـــان آه 77[a]

شـــبِ مـــن بـــی‌مـــهِ رخـــت تـــار اســـت　　روزم از تـــارِ زلـــفِ توســـت ســـیاه

در فـــراقِ تـــو نیســـت شـــب خـــوابم　　هســـت از حـــالِ مـــن خـــدا آگـــاه

رهِ دل‌هـــا بـــه زلـــفِ تـــو گـــم شـــد　　در شـــبِ تیـــره مـــی‌شـــود گـــم‌راه

ای قبـــولی ز حاصـــلِ عـــالم

بنـــده را بـــس بـــوَد محبّـــتِ شـــاه

۷۵

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

77[a] بـا مــن جـدل چــه فایـده دارد رقیــب را — چــون مــن ز ردّ غیــر قبــولم حبیــب را
منعم مکن رقیب ز کـویش کـه هـیچ کـس — از گلسِــتان بــرون نکنــد عنــدلیب را
از دیــدنِ رقیــب ملــول اســت خــاطرم — آن روز کــی بــوَد کــه نبیــنم رقیــب را
بیمــارِ یــار بِــه نشــد از شــربتِ طبیــب — گر من شوم هلاک چـه درمـان طبیـب را
از طعنـــۀ رقیـــب قبـــولی مشـــو ملـــول
سـگ دشـمن اسـت در همــه جـای غریـب را

۷۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

77[a] مـــهِ مـــن آنـــک چشـــمِ مســـت دارد — بـــه صـــیدِ دل دو زلـــفِ شســـت دارد
خوش آن سرخوش که در پـای گـل امـروز — چـــو لالـــه جـــامِ مـــی در دســـت دارد
گرفـــت و بســـت دل در حلقـــۀ زلـــف — یتـــیمِ مـــن چـــه گیـــر و بســـت دارد
77[b] ز زلـف و خـط و خـال و غمـز، آن شـوخ — متـــاعِ خـــوبی آنچـــه هســـت دارد
بـــه پابوســـت قبـــولی ســـربلند اســـت
نـــه آن اســـت او کـــه همّـــت پســـت دارد

۷۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

77[b] شـــبِ زلفـــت چـــو دارد مـــاه مشـــعل — چـــرا افروخـــت دل از آه مشـــعل
شـب اسـت آن زلـف امّـا هسـت روشـن — نـــدارد تیـــره‌شـــب از مـــاه مشـــعل
چـــرا در زلـــفِ او ره گـــم کنـــد دل — کـــه دارد روی او در راه مشـــعل
بــه زلفــش دل از آن رو زان ذقــن جســت — کــه ره را فــرق کــرد از چــاه مشــعل
دلـــم در زلـــفِ او مـــی‌خواهـــد آن رخ — کــه مــی‌باشــد شــبِ دلخــواه مشــعل
قبـــولی ایـــن غـــزل مـــی‌خوانـــد در راه — همـــی‌شـــد پـــیش پـــیشِ شـــاه مشـــعل
محمّـــد خـــان شهنشـــاهی کـــه خورشـــید

شـــــد او را بـــــر درِ خرگـــــاه مشـــــعل

۷۸

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

ای دل میـی کـه از لـبِ جانـان کشـیده‌ای　　می نیست آبِ چشـمهٔ حیـوان کشـیده‌ای 77b

زآن روز کـز مـهِ رخِ تـو خـط برآمـده‌سـت　　از شب خطی به مهرِ درخشـان کشـیده‌ای

مویی اگر کشـیده‌ای ای شـانه زان دو زلـف　　ما را ز رشک رشته‌ای از جـان کشـیده‌ای

ای خـــطِّ سـبز بـر لـبِ او خضـرِ زنـده　　زآن آبِ زندگی کـه خضرسـان کشـیده‌ای

رخســـاره برفروختـــه‌ای همچـــو آفتـــاب　　پیداست این کـه بـادهٔ پیمـان کشـیده‌ای 78a

همچـــون قلـــم ســـیاه‌رخ و ســـربریده‌ای　　ای زلف کش سر از خطِ فرمان کشـیده‌ای

هـــر دم قبـــولی از لـــبِ جانـــان شـــرابِ نـــاب

بـــر یـــادِ بـــزمِ خســـروِ دوران کشـــیده‌ای

۷۹

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

چون رسد در چارده ماهم چنان مه می‌شـود　　کز نکویی مهر پیشِ روی [او] کِه مـی‌شـود 78a

ماه می‌خواهد برآید همچـو ابـروی و رخـش　　هر مهی زآن گاه لاغر گـاه فربـه مـی‌شـود

چـون کمـانِ قتبـه را ابـروی او زه مـی‌کنـد　　در صفِ ترکانِ جنگی درخورِ زه[۱۱۹] می‌شود

من نه تنها والـهِ آن حسـنِ روزافـزون شـدم　　هر که بیند آنچنان رخساره والـه مـی‌شـود

خســتهٔ شــفتالوی او شــد دلِ پرنـــارِ مـــن　　زآن ترنجِ غبغب و سیبِ ذقن بِـه مـی‌شـود

ماهِ نو کم دید خـود را ز ابـروی او بـدر شـد　　هرکه او کِه دید خود را عاقبت مِه می‌شـود

ای قبـــولی شـــهرهٔ شـــهری بـــه شـــعرِ دلفریـــب

نیست غم که مدّعی زین رشـک در ده مـی‌شـود

---

[۱۱۹] زه: ره H

۸۰

هزج: مفعول مفاعیل فعولن

78[a] ایّامِ بهار آمد و دورانِ شراب است   جامی که نه پر باده بوَد جامِ حباب است

رندی که ز جامِ میِ ناب است حیاتش   سرچشمهٔ حیوان برِ او عینِ عذاب است

عیسی نفسی گفت به من کز رهِ حکمت   گر آبِ حیاتی بود آن بادهٔ ناب است

78[b] ای آنک تو را نیست برین نکته یقینی   خطِّ لبِ او خضر نه از شربِ شراب است

گر من به خراباتِ جهان مستِ خرابم   آبادیِ عالم همه مبنی به خراب است

از سرخوشیِ باده بخوابیم درین دور   چون عالمِ بیداریِ ما عالمِ خواب است

شد پیرِ خرابات درین دور قبولی

هر چند هنوزش به جهان عهدِ شباب است

۸۱

هزج: مفعول مفاعیل فعولن

78[b] بر عارضِ آن ماه کزو گشته گل آب است   افتاده عرق دیدم و گفتم گلاب است

ای ماه چه پرسی سببِ آهِ دلِ من   دل گشت کباب از لبت این دودِ کباب است

از عارضِ تو زمزمهٔ رودِ سرشکم   پر حالتر از صوتِ صفابخشِ رباب است

دانی مهِ من کز چه بوَد گرمیِ خورشید   از تابِ مهِ روی تو خورشید بتاب است

در نظمِ حَسنِ حُسنِ کمالِ تو قبولی

از تربیتِ خسروِ جمشیدجناب است

۸۲

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

78[b] به رویت زلف ای سیمین‌بناگوش   مهِ تابنده را دارد زره‌پوش

به غیر از زلف و روی تو ندیدم   به هم هندی و رومی گشته هم‌دوش

خوشا آنکس که چون زلفِ تو ای ماه   بوَد روز و شبش ماهی در آغوش

مهِ نو حلقه شد ای شاهِ خوبان   که گیرد حلقهٔ گوشِ تو را گوش

شـــهِ مـــن چـــون تـــو مـــی‌آیـــی ســـواره 79[a]
ز حیـــــرت از قبـــــولی مـــــی‌رود هــــوش

۸۳

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

زیـــرِ چـــینِ ســـنبلِ زلـــفِ تـــو خـــالِ مشـــک‌فـــام 79[a]
دانــــه‌ای آمـــد بـــه صـــیدِ مـــرغِ دل در زیـــرِ دام
گفـــتم از شـــوقِ رخـــت گشـــتم اســـیرِ زلـــفِ تـــو
گفـــت ای مســـکین چـــرا از روم افتـــادی بـــه شـــام
بـــا دلِ صـــیدم بـــوَد چشـــمانِ او را حـــالتی
مردمـــان را حـــالتی باشـــد بلـــی [بـــا] صـــیدِ رام
نامـــدارِ عاشـــقان آن اســـت ای شـــاهِ کســـی
کو چو مـن خـود را سـگِ کـوی تـو مـی‌خواهـد بـه نـام
چنـــد روزی گـــر بـــه هجـــران نـــامرادی دیـــده‌ایـــم
ای قبـــولی بعـــد از ایـــن از وصـــل مـــی‌یـــابیم کـــام

۸۴

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

مـــی‌گشـــاید دل ز بنـــد از دیـــدنت جـــانِ مـــن مـــی‌خنـــدد از خندیـــدنت 79[a]
عـــالمی را جـــان تـــویی جانـــا مـــرنج عـــالمی مـــی‌رنجـــد از رنجیـــدنت
مـــدّتی شـــد تـــا نپرســـیدی ز مـــن وه کجـــا شـــد دمبـــدم پرســـیدنت
گـــل برآیـــد ســـال‌هـــا در گلسِـــتان تـــا بیابـــد دولـــتِ بوییـــدنت
زآتـــشِ غیـــرت همـــی‌ســـوزد مـــرا ای شـــهِ خوبـــان بـــه غیـــر دیـــدنت
حـــالِ خـــود گفتـــیم نشْـــنیدی ز مـــا ســـوختیم از گفـــتن و نشْـــنیدنت

مـــی‌شـــود مســـکین قبـــولی ســـرفراز 79[b]
چونـــک مـــی‌آیـــد بـــه پابوســـیدنت

۸۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

زهــی روی تــو از گــل دســته بســته　　بــرو هــر ســو ز ســنبل بســته دســته 79[b]

اگــر برخاســته زان لــب حــدیثی　　ز شــیرینی مــرا در جــان نشســته

شکســتی هــر طــرف بــر لالــه ســنبل　　دلِ عشّــاق شــد هــر ســو شکســته

بــه رویــت لاف زد زان روی گــل را　　همــی دارنــد در بــازار دســته

از آن روزی کــه شــد دربنــدِ زلفــت

ز هــر قیــدی قبــولی گشــت رســته

۸۶

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن (فعِلن)

زهــی نخســت بــه مــا وعــدهٔ وفــا کــرده　　وفــا نمــوده ولــی عاقبــت جفــا کــرده 79[b]

نبــود صــورتِ مــانی مثــالِ صــورتِ تــو　　کســی چگونــه کنــد صــورتِ خــدا کــرده

الهــی از همــه کــامِ جهــان جــدا بــادا　　مرا کسی که ز مقصــودِ خــود جــدا کــرده

نعــیم و نــازِ دو عــالم بــه نــیم جــو نخــرد　　کسی که با تو دمی همچو من صــفا کــرده

قبــولی از گنــهِ خویشــتن نــدارد غــم

کــه تکیــه بــر کــرم و لطــفِ پادشــا کــرده

۸۷

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

مهــرِ رخــت کــه بــر وی افکنــد زلــف ســایه　　ماهی‌ست رومــی او را هنــدی کنیــزِ دایــه 79[b]

در کشفِ سرِّ عشــقش بایــد هــدایت ای دل　　روشن نگشت کس را این حکمت از هدایه 80[a]

چون میلِ مهــر کــردم رســواییم یقــین شــد　　پیداســت از بــدایت هــر کــار را نهایــه

ســلطانِ روم رویــت خــط زیــرِ زلــف دارد　　چون خسروی که او را در شب بوَد طلایــه

تــا گشــته‌ام غلامــت آزادهٔ جهــانم　　کــز شــاه بنــدگان را گــردد بلنــدپایــه

هـــر چنـــد بـــود ذرّه خورشـــید شـــد قبـــولی
تـــا ســـایۀ الهـــی بـــر وی فکنـــد ســـایه

۸۸

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

ای داســـتانِ یوســـف از حســـنِ تـــو حکایـــت 80[a]
وی اشـــتیاقِ یعقـــوب از شـــوقِ مـــن روایـــت
بـا مـن خـوش اسـت لـیکن بـد نیسـت بـا رقیبـان
زآن یـــار دلنـــوازم شـــکری‌ســـت بـــا شـــکایت
از عشـــقِ مـــاه‌رویـــان دارم حکـــایتی خـــوش
«گـر نکتـه‌دانِ عشـقی خـوش بشـنو ایـن حکایـت»
عشـــق اســـت آنکـــه دل را بخشـــد صـــفای خـــاطر
عشـق [اسـت] آنـک تـن را جـان شـد از او هـدایت
چـــون از بـــدایت ای دل عشـــق اســـت هـــادیِ تـــو
بـــا عشـــق بـــاش کـــین اســـت ایـــن راه رهنمایـــت
باشـــد قبـــولِ جانـــان شـــعرِ قبـــولی آری
گفتـــارِ دردمنـــدان در جـــان کنـــد ســـرایت

۸۹

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

چـــون خـــدنگِ آه را از ســـینه پـــرکش مـــی‌کـــنم 80[a]
چهـــرۀ افـــلاک را از خـــون مـــنقّش مـــی‌کـــنم
آن کمـــان‌ابـــرو بـــه تیـــری گـــر کنـــد قربـــان مـــرا
ظـــن مبـــر ای مـــدّعی هرگـــز کـــه تـــرکش مـــی‌کـــنم
خـــاکِ پـــایش کیمیـــایی بـــود بـــی‌غـــش تـــا از او 80[b]
دور گشـــتم از خیـــالش دمبـــدم غـــش مـــی‌کـــنم
داشـتم دل خـوش بـه وصـلِ او نمانـد آن خـوش‌دلـی
ایـن زمـان جـان مـی‌دهـم در هجـرِ او خـوش مـی‌کـنم

از سـرم هرگـز هـوای خـاکِ پـایش کـی شـود
ای قبـولی گـر وطـن در آب و آتـش مـی‌کـنم

۹۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

هـوای رویـش از سـر بـرد فکـرِ زلـفِ او مـا را 80b
بلـی از سـر بـرد بیـرون هـوای خـوب سـودا را
گهـی کـز دل کشـم آهـی فزایـد مـوجِ اشـکِ مـن
کـه روزِ بـاد مـوج افـزون شـود پیوسـته دریـا را
دلـم را زآن دهـان ناگـاه آمـد مـژدهٔ بوسـی
ز غیـب آری بشـارت‌هـا رسـد دل‌هـای دانـا را
حـدیثِ آن لـبِ شـیرین دهـد جـان مـرده را در دم
کـه خاصـیّت بـوَد جـان دادن انفـاسِ مسـیحا را
قبـولی تـا کـه جـان دارد از آن لـب بوسـه‌ای بخشـش
اگرچـه از پـسِ مـردن دهنـد ای دوسـت حلـوا[۱۲۰] را

۹۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

نمـی‌دانـم چـه شـد یـا رب کـه هرگـز شـهریارِ مـن 80b
نمـی‌گویـد غریبـی بـود روزی در دیـارِ مـن
رقیـبِ سـگ‌صـفت گفتنـد بـا مـن مـی زنـد پنجـه
بخـواهم عـذرِ او یـک روز اگـر افتـد دوچـارِ مـن
از آن مـه دور شـد کـارِ رقیـبِ خـس بـه مـن خـواری
ببینیـد ای عزیـزان بـا کـه افتـاده‌سـت کـارِ مـن
بسـاطِ قـربِ شـاهان را نباشـد هـر خسـی لایـق
نگـار اسـت ایـن بـر ایـوانِ فریـدون ای نگـارِ مـن

---

[۱۲۰] حلوا: حلو H

قبولی در سخن پیچیده جان کردم روان تحفه 81[a]
که تا در خدمتِ جانان بماند یادگارِ من

۹۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

ای ز رشکِ لعلِ تو مرجانِ احمر شاخ شاخ   وی نباتِ مصر را زآن قندِ پیکر شاخ شاخ 81[a]
لافد ار طوبی به سروِ قدِّ آن حوری‌سرشت   اهلِ جنّت افکنند او را در آذر شاخ شاخ
در بهارِ عارضت از شوقِ چشمت سرخوشان   بخش می‌سازند در گلزار عبهر شاخ شاخ
چون ز ریحانِ خطِ آن لاله‌خد کردم غبار   از سرِ خاکم همه ریخان زند سر شاخ شاخ
ای قبولی سر نمی‌تابم از آن کاکل اگر
هر سرِ مویم شود بر سر به خنجر شاخ شاخ

۹۳

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

مهم ز مهر فرود آید ار به خانهٔ دل   کشیم در قدمش جان بر آستانهٔ دل 81[a]
چو آشیانهٔ دل زلفِ توست می‌خواهم   که مرغِ روح نپرّد ز آشیانهٔ دل
ز خاکِ کوی تو مِنْ بعد جمله دل روید   که کِشته‌اند درو اهلِ درد دانهٔ دل
بتا فسانه درز است و می‌برد خوابت   و گر نه پیشِ تو می‌گفتمی فسانهٔ دل
چنین که می‌کشد از دل زبانه آتشِ عشق   بسی نماند که جان سوزد از زبانهٔ دل
قبولی از درِ دل زآن نمی‌شود غایب
که هست کنجِ حضوری به گنجِ خانهٔ دل

۹۴

هزج: مفعول مفاعلن فعولن

ای خطِّ تو زینتِ گلستان   وی خندِ تو آب‌روی بستان 81[b]
آخر چو نگه نداشتی دل   ز اوّل دلِ من که گفت بستان
پامال کند خطِ تو را زلف   رحمی نکند به زیرِ دستان

دســـــتانِ تـــــوام فریقـــــت ای گـــــل هـــــر چنـــــد مـــــنم هـــــزار دســـــتان
خـــون شـــد دلِ مـــن بـــه دیـــده آمـــد تـــا دوســـت کنـــد نگـــار دســـتان
بـــــیزرق محـــــبِّ تـــــو قبـــــولی اســـــت
در عشـــق چـــه جـــایی مکـــر و دســـتان

۹۵

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

دل شد اسیرِ عشـقت ای دلنـوازِ جـان هـم افسانه گشت شوقم در شهر و داسـتان هـم 81[b]
تنهـا نـه دشـمنانم گشـتند دور از تـو ای دوست می‌کشندم دور از تو دوستان هم
دارم به جـان نهفتـه دردِ تـو بـا کـه گـویم کین درد را دلِ من محـرم نشـد زبـان هـم
گـر بـر بسـاطِ قـربم ای دلسـتان نخـوانی باری چو سگ مرانم زآن خاکِ آسـتان هـم
پیش از زمانِ فطـرت داغِ تـو داشـت جـانم آن مُهر مِهرِ جان را برجاست این زمان هـم
حکـمِ تـو بـر دل و جـان باشـد روان ازیـرا سلطانِ هر دو ملکی این زآنِ توست و آن هم
دردم ز آهِ دل شـد روشـن بـه پـیشِ مـردم تنها ز آهِ دل نی از چشـمِ خـون‌فشـان هـم
تنهـا نـه دل قبـولی بسـته‌سـت در وصـالت 82[a]
دارد امیـدِ وصـلِ سـلطانِ کـامران هـم

۹۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مـنِ بیـدل پـیِ پـابوسِ جانـان تحفـه جـان دارم 82[a]
گـر ایـن تحفـه قبـول افتـد سـری بـر آسـتان دارم
ز جانـان دور اگـر جـانم رسـد بـر لـب عجـب نبْـود
کـه جـانم ذکـرِ جانـان اسـت و دایـم بـر زبـان دارم
پـیِ نامهربـانی صـرف کـردم روزگـارِ خـود
مـنِ مسـکین گمـان بـردم کـه یـارِ مهربـان دارم
تـنِ خـاکی چـو پـروردم بـه تیـرِ آن کمـان‌ابـرو
بـوَد پیکـانِ او مغـزی کـه در هـر اسـتخوان دارم

ببـــین زآن غمـــزه و ابـــرو قـــدِ خـــم گشـــته و آهـــم
بتـــرس ای بـــدگمان از مـــن کـــه تیـــر انـــدر کمـــان دارم

قبـــولی گـــر دهـــد دســـتم ســـرافرازیِ پابوســـش
مـــنِ بیـــدل پـــیِ پـــابوسِ جانـــان تحفـــه جـــان دارم

۹۷

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

ای مرا هر لحظه از حسنِ تـو احسـانی دگـر | وی ز احسانِ تو هر دم در تنم جانی دگـر 82[a]
پادشـاهِ صـورت و معنـی تـویی در روزگـار | صورت و معنی ندارد جز تو سلطانی دگـر
چون به هر احسانِ تو جانی به تن می‌آیـدم | دمبدم می‌خواهم از لطفِ تو احسانی دگـر
شـهریاری مثـلِ تـو دوران نخواهـد یـافتن | گر شود چرخی دگر پیـدا و دورانـی دگـر
چون اویست صد هزاران بنده هست انـدر جهـان
لیـــکماننـــدِ قبـــولی نیســـت ســـلمانی دگـــر

۹۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

پـــس از مـــرگ ار بـــرآرد شـــعله آهِ ســـوزناکِ مـــن 82[b]
شـــود زو پـــاره پـــاره ســـنگ بـــر بـــالای خـــاکِ مـــن
بگـو زان لـب حـدیثی گـر حیـاتِ مـن همـی‌خـواهی
مپوشـان از مـن آن رخ گـر نمـی‌خـواهی هـلاکِ مـن
یتـــیمِ اشـــکِ مـــن گـــر زانـــک روزی دامنـــت گیـــرد
شـود روشـن از او پـیشِ تـو حـالِ جیـبِ چـاکِ[۱۲۱] مـن
مرا ای دوست بـا تـو عشـق پـاک اسـت و بـرین دعـوی
گـواهی مـی‌دهنـد آن هـر دو رخ بـر عشـقِ پـاکِ مـن

قبـــولی شـــد ز شـــرحِ دردِ مـــن خنـــدان لـــبِ جانـــان
بلـــی در جـــان اثـــر دارد حـــدیثِ ســـوزناکِ مـــن

---

[۱۲۱] چاک: چالاک H

۹۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

رود از تـــن چـــو دور از دوســـت جـــانِ دردنـــاکِ مـــن 82[b]
شـــــهیدِ هجـــر بنْویســـید بـــر بـــالای خـــاکِ مـــن

مـــنِ مهجـــور را از نـــوشِ وصـــلش شـــربتی بایـــد
کـــه از زهـــرِ فـــراقِ او کنـــد منـــعِ هـــلاکِ مـــن

تـــنِ خـــاکیِ مـــن خواهـــد کـــه خـــاکِ کـــوی او گـــردد
از آن خـــاک اســـت پنـــداری ز فطـــرت خـــاکِ پـــاکِ مـــن

قبـــولی جـــانم از هجـــرانِ جانـــان داشـــت تـــرس آخـــر
همـــان آمـــد کـــه مـــی‌ترســـید جـــانِ ترســـناکِ مـــن

۱۰۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مـــنِ بیـــدل ز اوّل کـــرده‌ام بـــا دوســـت پیمـــانی 82[b]
کـــه دردِ عشـــق را از کـــس نجـــویم هـــیچ درمـــانی

مســـلمانان روا دارد بـــه مـــن آن ظلـــمِ هجـــرانش
کـــه کـــافر آن روا هرگـــز نـــدارد بـــا مســـلمانی

هـــزارم پـــیشِ دســـتان اســـت چـــون بلبـــل بـــه صـــد زاری
کـــه آن گـــل را مگـــر روزی بـــه دســـت آرم بـــه دســـتانی

مـــنِ مهجـــور از عـــالم وصـــالِ دوســـت مـــی‌خـــواهم 83[a]
چـــه خـــوش باشـــد کـــه ناگـــه دررســـد از دوســـت فرمـــانی

هـــزاران قـــرن اگـــر گـــردد نبینـــد چـــرخ در دوران
محمّـــد شـــان اویســـی و قبـــولی طبـــع ســـلمانی

۱۰۱

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

چنین که دیـدنِ روی تـو دوسـت مـی‌دارم   بـه غیـر اگـر نگـرد دیـده را بـرون آرم 83[a]
هـزار بـار گـر آزاریـم بـه نـاز ای دوسـت   نیـــاز آرم و از نـــازِ تـــو نیـــازارم

اگــر بــه گــل نگــرم خــار آیــدم در چشــم مبـــاد آنـــک ز روی تـــو چشـــم بـــردارم
همین بس است ز سـودای زلـفِ تـو سـودم کــه او بــه مهــرِ رخــت گــرم کــرد بــازارم
مــرا ز ملــکِ دو عــالم بِــه اســت دیــدارت که من ز هــر دو جهــان دوســتدارِ دیــدارم
اگـــر ز پـــای درآیـــم و گـــر ســـرم بـــرود چگونــه دســت ز دامــانِ دوســت بگْــذارم
مراســت همچــو قبــولی بــه وصــلِ تــو هــر دم
هـــزار شـــکر کـــه وصـــلِ تـــو را ســـزاوارم

۱۰۲

هزج: مفاعلین مفاعیلن فعولن

ز آهــم بــس کــه در شــب ســوخت اختــر ســـحر بـــر آســـمان پیداســـت اخگـــر 83[a]
فلـــک دوری بـــه کـــامم گـــر نگردیـــد بخواهـــد گشـــت آخـــر دور دیگـــر
ز هجـــــرانِ تـــــو ام در آب و آتـــــش لـــبِ خشـــکم ببـــین و دیـــدۀ تـــر
حـــدیثِ ســـوزِ هجـــران مـــی‌شـــنیدم بـــه هجـــرت ســـوختم گردیـــد بـــاور
قبـــــولی بـــــا رخِ زرد اســـــت در هجـــــر 83[b]
کـــه کـــی کـــارش شـــود در وصـــل چـــون زر

۱۰۳

رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

گــر جــانِ عاشــق بایــدت ای شــوخ عــرضِ نــاز کــن 83[b]
ور زانک خواهی جـان دهـی نـازی کـه کـردی بـاز کـن
خــون مــی‌خــورم در بــزمِ مــی دور از لــبِ میگــونِ وی
ای گریـــه رودی ســـاز ده وی نالـــه چنگـــی ســـاز کـــن
ز آغـــاز وصـــلت دیـــده‌ام انجـــام فرقـــت مـــی‌کشـــم
بهـــرِ خـــدا شـــاهِ کســـی انجـــام را آغـــاز کـــن
مهجـــور از دیـــدارِ تـــو بـــر آســـتانِ درد و غـــم

در مانـــده‌ام سـلطانِ مـــن دیـــدار را[۱۲۲] در بـــاز کـــن
باشـــد ســـگانِ خـــویش را آواز کـــردن خـــوی تـــو
مـــن هـــم ســـگِ کـــوی تـــو ام یکـــره مـــرا آواز کـــن

گفتـــی قبـــولی مـــی‌کـــنم نـــازی و جانـــت مـــی‌بـــرم
جـــانم فـــدای نـــازِ تـــو ای نـــازپرور نـــاز کـــن

۱۰۴

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

ای از مـــهِ جمالـــت خورشـــید تـــاب دیـــده	چون عارضـت ندیـده هـیچ آفتـاب دیـده 83[b]
دیشب به خواب دیدم خورشید را چـو رویـت	امروز بود وصلت دیشب بـه خـواب دیـده
هجرانْش بست بـر مـن بـابِ نشـاط و شـادی	یا رب شود به وصلش آن فتحِ بـاب دیـده
کردم حسابِ دردش با خـود بـه روزِ هجـران	گشـتم مـنِ شکسـته روزِ حسـاب دیـده
یـا رب کـه کـس نبینـد دردی کـه آن قبـولی
دور از جنـــابِ شـــاهِ گـــردون جنـــاب دیـــده

۱۰۵

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

شـــــکفته دار نگـــــارا گـــــلِ شـــــکفتهٔ خـــــود را 84[a]
کـــه بلبلـــی بـــه تـــو گویـــد غـــمِ نهفتـــهٔ خـــود را
تـــویی تـــو دولـــتِ بیـــدارِ مـــن دگـــر بـــه کـــه گـــویم
شـــکایتِ شـــبِ هجـــران بـــه بخـــتِ خفتـــهٔ خـــود را
ز بهـــرِ آنـــک مرصّـــع شـــود رخـــم پـــیِ بایـــت
ز بحـــــرِ دیـــــده بـــــرآرم دُرِ نســـــفتهٔ خـــــود را
چـــو گلبنـــی‌ســـت دل از تیـــرِ تـــو شـــکفته گـــل از وی
نظـــاره کـــن مـــهِ مـــن گلـــبنِ شـــکفتهٔ خـــود را

[۱۲۲] دیدار را: دیدا را H

قبـــــــولی ار طلبـــــــی جـــــــوهریِ دُرِّ معـــــــانی
بـــه نـــزدِ شـــاهِ جهـــان عرضـــه دار گفتـــۀ خـــود را

۱۰۶

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

نیست آن مـه گرچـه بـا مـن مهربـان زانسـان کـه بـود 84[a]
هسـت مهـرش در دلِ مـن بـاز صـد چنـدان کـه بـود
دوست دشمن گشت و با دشمن بـه رغمـم دوسـت شـد
وه کجـا شـد بـا مـنش آن عهـد و آن پیمـان کـه بـود
هجـــر را جـــز وصـــل درمـــانی ندیـــدم ای طبیـــب
کـــرده‌ام ایـــن درد را هـــر چـــاره و درمـــان کـــه بـــود
صـد جفـا گـر مـی‌کنـی زیـن پـس نمـی‌رنجـم ز تـو
کرده‌ای زیـن پیشـتر بـا مـن چـو هـر احسـان کـه بـود

مـــاهِ مـــن مهـــرت قبـــولی را ســـر و ســـامان چـــو داد
بـــاز مگْـــذارش بـــدان‌ســـان بـــی ســـر و ســـامان کـــه بـــود

۱۰۷

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

ســـاغری شـــد دیـــده‌ام زآن رخ مـــیِ گلگـــون در او 84[a]
وای از آن سـاغر کـه هـر دم نیسـت غیـر از خـون در او
حلقـــۀ زلـــفِ تـــو ای لیلـــی‌صـــفت دارالشفاســـت
زانـــک در زنجیـــر مـــی‌بیـــنم دلِ مجنـــون در او
بـــاد اگـــر زلـــفِ تـــو را بـــرهم زنـــد از هـــر طـــرف
صـــد دلِ گـــم‌گشـــته مـــی‌یابنـــد بـــل افـــزون در او
گـــر درونِ ســـینه ســـوزِ دل چـــه درمـــان جـــانِ مـــن 84[b]
زآن کـــه ایـــن آتـــش رخـــت افکنـــد از بیـــرون در او

زآن لـــب و دنـــدان جـــان‌پـــرور قبـــولی را دلـــش
هســـت همچـــون محزنـــی یـــاقوت و دُر مکنـــون در او

۱۰۸

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

اگرچه زاهـدِ خـودبین فریـب داد بـه عامـه — قبولِ خاص نشد حاصلش به فش و عمامـه 84b

چه گر نوشتنِ نامه طریق نیست به سـرخی — به خونِ دیده[۱۲۳] نوشتیم در فـراقِ تـو نامـه

چو سوزِ هجرِ تو خامه به نامـه شـرح نمایـد — عجب مدار که آتش فتـد بـه نامـه ز خامـه

بـه سـروقـدِّ تـو زیبـا فتـاد جامـۀ خـوبی — که راست بر قدِ تو حسن راست آمده جامـه

بــه لفظــه عــامِّ قبــولی بگــو معــانیِ خاصــه

که دل‌پذیر بـوَد شـعرِ تـو بـه خـاص و بـه عامـه

۱۰۹

رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

ای دل بـــه زلفینـــت مـــرا مـــاهی یکـــی قُـــلاّب دو 84b

شـــد نقـــدِ قلـــبِ مـــن یکـــی وز طـــرّه‌ات قُـــلاّب دو

در دیـدۀ جـان زآن دو رخ ابـوابِ خـوبی فـاتح اسـت

آری کتـــابِ حســـن را شـــد زآن دو عـــارض بـــاب دو

آمـــد نهـــالِ قامتـــت چـــون گلبنـــی جانـــا بـــر او

یـــک غنچـــۀ نورســـته و رنگـــین گـــلِ ســـیراب دو

در حقّـــۀ مرجـــانِ تـــو ســـی و دو در آمـــد نهـــان

بـــالای درهـــا زآن لبـــان پیداســـت لعـــلِ نـــاب دو

یکتاست در حسـن آن صـنم همچـون قبـولی در سـخن

ماننـــدِ ایشـــان در جهـــان باشـــد بســـی کـــم‌یـــاب دو

۱۱۰

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

ما را چـو نیسـت شـادیِ دل بـی‌جمـالِ تـو — در کُـنج خوشـیم بـه گـنجِ خیـالِ تـو 85a

---

[۱۲۳] دیده: دید H

در فرقتِ تو گر دلِ من خـوش بـوَد رواسـت چون بسته‌ام به خویش خیـالِ وصـالِ تـو
هـر روز مـی‌زنـم مـنِ مهجـور فـالِ خـوب در اشـــتیاقِ عـــارضِ فرخنـــده‌فـــالِ تـــو
بیجـاره مـن کـه دورم از آن خـاکِ آسـتان آن کو که می‌شـدی سـرِ مـن پایمـالِ تـو

احسـانِ خسـروی‌سـت قبـولی چـو حافظـت
در شـعر نیسـت هـیچ کسـی را کمـالِ تـو

۱۱۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مـنِ زار ار روم روزی بـه گلگشـتِ چمـن بـی‌او 85[a]
ز خارِ غم بـه صـد خـواری چمـن گـردد چـو مـن بـی‌او
ندانم با که گویم حـالِ خـود چـون نیسـت یـک سـاعت
نـه بـا او دم زدن ممکـن نـه ممکـن دم زدن بـی‌او
چو شیرین را به خسـرو عشـرتِ[۱۲۴] شـیرین بـوَد هـر دم
کجـا دانـد کـه چـون تلـخ اسـت کـامِ کـوه‌کـن بـی‌او
نـه پـیشِ او تـوانم یـک سـخن گفـتن ز دردِ خـود
نـه کـس از مـن شـنید القصّـه روزی یـک سـخن بـی‌او

ز هجـرِ آن دو رخ خـار آیـدش در دیـده از هـر سـو
قبـولی گـر رود ناگـه بـه گلگشـتِ چمـن بـی‌او

۱۱۲

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بـرون آ شـهریارِ مـن فغـانِ دادخواهـان بـین 85[a]
بـه خـاکِ راهـت افتـاده گـداوش پادشـاهان بـین
کننـد ار سـنبل و فلفـل تشـبّه بـا خـط و خالـت
ز مهـر ای مـاهِ رومـی رخ سـوی آن روسـیاهان بـین
بـه کویـت گشـته پامالنـد طفـلانِ سرشـکِ مـا

---

[۱۲۴] عشرت: عشرب H

ز روی مرحمت باری سوی این بی‌گناهان بین

دلا گر داد می‌خواهی از آن سلطانِ مه‌رویان 85[b]

ز چوبِ چاوشان اوّل فغانِ دادخواهان بین

قبولی پادشاهِ روم می‌گیرد عجم اینک

ز اوّل بندۀ او گشته سلطانِ سپاهان بین

۱۱۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

زهی بزمِ محبّان گلشن از تو   چراغِ عیشِ رندان روشن از تو 85[b]

ندیدیم از تو جز جور و جفا هیچ   چه‌ها می‌بینم ای دلبر من از تو

شد از ماهِ رخت روشن دلِ من   که هست آن خانه را صد روزن از تو

مگر ای سرو بر گلشن گذشتی   که گل صد چاک زد پیراهن از تو

چو خورشیدِ جمالت جلوه‌گر شد   به گردون سوخت مه را خرمن از تو

ز تحریرِ صفاتِ حسنِ رویت

قبولی راست دیوان گلشن از تو

۱۱۴

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

خانۀ دل را به تیر آن ماه صد روزن کند   وانگهی از پرتوِ خود خانه را روشن کند 85[b]

چیست جرمِ من ندانم کان مهِ خورشیدرو   با خسان مهر و وفا جور و جفا با من کند

شیر با آهو نکرد ای شوخ‌چشمِ تیزخشم   آنچه با عشّاق آن آهوی شیرافکن کند

آنچه با من می‌کند آن دوست دور از روی خویش   باورم نبْود که آن با دشمنی دشمن کند

چون قبولی رنجه شد از گفت و گوی و مشغله 86[a]

عاقبت روزی به کوی عافیت مسکن کند

۱۱۵

متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول

مگر باد از من سلامش برد   و گر نه که دارم پیامش برد 86[a]

چگونـــــه نویســــم بـــــدو نامــــه‌ای چــو خامــه نخــواهم کــه نــامش بــرد
بـــه دل خـــال بنْمایـــد از زیـــرِ زلـــف کـــز آن دانـــه ناگـــه بـــه دامـــش بـــرد
لــبش جــامِ جــان اســت و جــان منتظــر کـــه تـــا ذوقِ جرعـــه ز جـــامش بـــرد
مشـــوّش شـــود همچـــو زلفـــش اگـــر
صـــــبا از قبـــــولی پیـــــامش بـــــرد

۱۱۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

86[a] در آن دم کــان مــهِ بــدمهــر در خــونم بــه کــین آیــد
چنــان دانــم کــه ســوی مــن ســعادت از کمــین آیــد
بــه کویــت آمــدم در آســتین جــان بهــرِ پابوســت
بلــی عاشــق بــه کــوی دوســت جــان در آســتین آیــد
بــه آبِ دیــدهٔ مــا رحــم کــن مــی‌گفتمــت لــیکن
از آن ترســم کــه در پیشــت حــدیثم بــر زمــین آیــد
بــرد دل از مســـلمانان کـــه مـــی‌آیـــم بـــدین روزی
نباشــد هــیچ غــم از دل گــر آن کــافر بــدین آیــد
چــو واعــظ از حــدیثِ جنّــت و مــاءِ معــین گویــد
مــرا جنّــت رخِ جانـــان لـــبِ مـــاءِ معـــین آیـــد
بــه دل بهــرِ نشســت آیــد خیــالِ او ز جــان هــر دم
چــو ســلطانی کــه از خلــوت بــه ســوی شــه‌نشــین آیــد
86[b] بــه لــب جــان دارم ای دلبــر پــیِ پیغــامی از لعلــت
چــه باشــد گــر قبــولی را نشــانی زآن نگــین آیــد

۱۱۷

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

دردا کـــه از تـــو دور غریـــب اوفتـــاده‌ام شـــاهم ترحّمـــی کـــه غریـــب اوفتـــاده‌ام 86[b]
یا رب تـو واقفـی مـن دلِ خسـته در فـراق بیمــــارم و جــــدا ز طبیــــب اوفتــــاده‌ام

طعـنِ رقیـب و طنـزِ حسـودان کشـد مـرا　　تـــا دور از وصـــالِ حبیـــب اوفتـــاده‌ام
افکنـــدهٔ تـــو ام مـــنِ مهجـــور ای حبیـــب　　لـــیکن چنـــین ز غمـــزِ رقیـــب اوفتـــاده‌ام
همچـون قبـولی[۱۲۵] ای تـو در ایّـامِ خـود غریـب
دردا کــــه از تـــو دور غریـــب اوفتـــاده‌ام

۱۱۸

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

غیـر از تـو مـنِ سـوخته‌دل یـار نـدارم　　پـیشِ تـو نـدانم کـه چـرا بـار نـدارم 86b
دور از رخِ تـو در چمـن ای سـروِ گـل‌انـدام　　ای وای که در دیـده بـه جـز خـار نـدارم
پروانه صـفت بـی‌مـهِ رخسـارِ تـو ای شـمع　　مـی‌سـوزم و کـس محـرمِ اسـرار نـدارم
هـر چنـد کـه مـن بلبـلِ گلـزارِ حبیـبم　　از خـــارِ خســـان زَهـــرهٔ گفتـــار نـــدارم
ای خسـروِ شـیرین‌سـخنان دور ز خویشـم　　کـم دار کـه مـن طاقـتِ بسـیار نـدارم
آزردنـم از بخـت بـدو طـالعِ خـویش اسـت　　بـالله کـه بـرِ دل ز کـس آزار نـدارم
سرگشـــته از آنـــم کـــه چـــو بیچـــاره قبـــولی 87a
پـــابوسِ شهنشـــاهِ جهـــان‌دار نـــدارم

۱۱۹

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

هر تیر کان ز شستِ تو در جان فـرو خـورد　　ز اول دلِ هدف شـده پیکـان فـرو خـورد 87a
بـــی‌غصّـــهٔ رقیـــب نباشـــد دلـــم دمـــی　　دانـا بلـی همیشـه ز نـادان فـرو خـورد
جانـا ز شـوقِ تیـغِ تـو حلقـم ز تشـنگی　　تا کی سرشـکِ دیـدهٔ گریـان فـرو خـورد
باران چو گشـت تیـرِ تـو دل را صـفا رسـید　　مانندِ گشته تشـنه کـه بـاران فـرو خـورد
ای ناصـح ار شـفیقِ منـی دردِ سـر مـده　　یار آن بوَد کـه محنـتِ یـاران فـرو خـورد
یکـره بـه وصـل شـاد کـن آخـر دلِ مـرا　　تا چنـد درد و غصّـهٔ هجـران فـرو خـورد

---
[۱۲۵] قبولی: قبو H

خواهــد نشـــاند راســـت قبـــولی بـــه بـــاغِ دل
ای ســروقـد چــو تیــرِ تــو در جـان فــرو خــورد

۱۲۰

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

چون ز خاکِ من بهاران سبزهٔ تر می‌دمد[۱۲۶]   از وفای خطِّ آن ســروِ ســمنبر مــی‌دمــد[۱۲۷]   87[a]
خاک چون گردد تنم جانا ز شـوقِ لعـلِ تـو   از مزارم همچـو لالـه جـامِ احمـر مـی‌دمـد
در چمن از عکسِ خد و خـط و بـالا و بـرت   لاله و ریحان و نسـرین و صـنوبر مـی‌دمـد
کشته چون گردم منِ بیدل به تیغِ نوخطـان   از سرِ خاکم چو سوسن جمله خنجر می‌دمد

ای قبولی می‌دمد خط از لـبِ جـانبخشِ دوسـت   87[b]
سبزهٔ تـر بـین کـه گـردِ حـوضِ کـوثر مـی‌دمـد

۱۲۱

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

دوشینه سرشکم به سرِ کـوی تـو ره داشـت   آن سایلِ خـاکی هـوسِ درگـهِ شـه داشـت   87[b]
نگْرفـــت رهِ ســـیلِ سرشـــکم مـــژه آری   تنْوان گذرِ سـیل بـه خاشـاک نگـه داشـت
دور از دو رخش در مه و خورشید چو دیـدم   آن روشنی و تاب نه خورشید نه مه داشـت
از چهـرهٔ زردم بـه زمـین رفـت فـرو اشـک   قارون ز زرش بهره بلی خـاکِ سـیه داشـت
گـردِ رخِ او لشـکرِ خـط صـفزده هـر سـو   دیـدیم شـهِ روم کـه از زنـگ سـپه داشـت
آن صـورتِ چـین سـیم‌تـنِ جامـه مـنقّش   کـافر بچـه‌ای بـود کـه زرینـه‌کلـه داشـت
در چـاهِ ذقـن آن همـه خـال اسـت مَهـم را   یا سوخته دل‌هاست که دربندِ بچـه داشـت

رضــوان بـــه حســـد بـــود ز عـــیش و طـــربِ او
روزی کـه قبـولی بـه سـرِ کـوی تـو ره داشـت

---

[۱۲۶] می‌دمد: می دهد H
[۱۲۷] می‌دمد: می دهد H

۱۲۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

روزِ وصـــلت جـــز فغـــانِ کـــارِ دل ناشـــاد نیســـت 87[b]
موســـمِ گـــل بلبلـــی دیـــدی کـــه در فریـــاد نیســـت

تـــا تـــو گـــنجِ مهـــرِ خـــود در کُـــنجِ ویـــران مـــی‌نهـــی
در جهـــان جانـــا ز دل‌هـــا خانـــه‌ای آبـــاد نیســـت

شـــیرگیر آهـــوی چشـــمت چـــون ببخشـــد بـــر دلـــم
روشن است ایـن خـود کـه رحمـی در دلِ صـیّاد نیسـت

مـــی‌کشـــد مـــا را فـــراقِ آن شـــهِ خوبـــان بـــه ظلـــم
لیـــک روزِ وصـــلِ او مـــا را زبـــانِ داد نیســـت

کـامِ خـوش مـی‌رانـی ای خسـرو تـو بـا شـیرین‌لبـان 88[a]
هـــیچ آگـــاهی‌ســـت از دردِ دلِ فرهـــاد نیســـت

خســـروِ شـــیرین‌ســـخن را چـــون قبـــولی در غـــزل
گرچـــه شـــاگردم ولـــی ماننـــدِ مـــن اســـتاد نیســـت

۱۲۳

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

از دست رفت باز دلِ من بـه دسـتِ کیسـت — سرگشته در کمنـدِ بـلا پـای‌بسـتِ کیسـت 88[a]
گـر دل اسـیرِ شسـتِ کمـان‌ابرویـی نشـد — این ناوکی که خست دلم را ز شستِ کیست
دردِ ســـرِ خمـــارِ غـــم از پـــایم اوفکنـــد — باز این خمار در سرم از جسمِ مستِ کیست
زلفش دلم گرفت و بـه زنجیـرِ شـوق بسـت — بنْگر که باز قیدِ دل از گیر و بسـتِ کیسـت

تیـــغِ تـــو حـــقِ ماســـت قبـــولی بـــه یـــار گفـــت
برداشت تیغ و گفت بگو حق بـه دسـتِ کیسـت

۱۲۴

مـجتث: مفاعلن فعلات مفاعلن فعلن

صـــبا بـــه مـــن خبـــرِ وصـــلتِ حبیـــب آورد — به خســـته مـژده‌ای از مقـدمِ طبیـب آورد 88[a]

کنـد ز مقـدمِ[۱۲۸] گـل نالـه عنـدلیب مگـر	کـه خـارِ غـم ز سـفر بهـرِ عنـدلیب آورد
نصیبِ من غمِ هجـرِ تـو شـد ز خـوانِ فضـا	مرا به دارِ جهـان گـویی ایـن نصـیب آورد
غـم و بـلا بـه سـرم نـی ز دوریِ یـار اسـت	بـلا و غـم بـه سـرم قربـتِ رقیـب آورد

قبـولی از پـیِ پـابوسِ دوسـت تحفـهٔ خـاص
چـــو دُر ز بحـــرِ روان معنــیِ غریـــب آورد

۱۲۵

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بــه تیــغِ هجــر دلِ عاشــقان فگــار مکــن	مپوش آن گلِ عارض به دیـده خـار مکـن 88ᵇ
اگرچه جـور و جفـا عـادت اسـت خوبـان را	تــو آن طریــق بــه یکبــار اختیــار مکــن
وفــا ز اهــلِ زمانــه کســی اگرچــه نیافــت	تــو هــم متابعــتِ اهــلِ روزگــار مکــن
ز ناله نال و ز مویـه چـو مـوی گشـت تـنم	تو را که گفت که رحمی بدین فگار مکـن
مپوش آن گلِ رخساره همچو سنبلِ خویش	دلِ شکســتهٔ عشّــاق بــیقــرار مکــن
به روی من مجَهْ ای اشکِ خـون گرفتـه دمـی	بــه خلــق رازِ نهــانِ مــن آشـکار مکــن

تو را چـو نیسـت قبـولی بـه جـز دعـا در دسـت
بـــه جـــز دعـــای شهنشـــاهِ کامکـــار مکـــن

۱۲۶

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

ســیلِ اشــک ار مــیبــرد صــد راه از کــوی تــو ام 88ᵇ
مــیزنــد مــوج و دگــر مــیافکنــد ســوی تــو ام
چـون تـو دشـمنتـر شـوی مـن دوسـتتـر دارم تـو را
ور صـــدم دشـــنام مـــیگـــویی دعـــاگوی تـــو ام
مــیدهــم بــر بــوی تــو ای گــل روان جــان را بــه بــاد
گـــر نســـیمِ صـــبح آرد شـــمّهای بـــوی تـــو ام

[۱۲۸] مقدم: مقد H

غمـــزهٔ شـــیرافکنت چـــون آهـــویی شـــد شـــیرگیر
مـــاهِ مـــن عیـــبم مکـــن گـــر صـــیدِ آهـــوی تـــو ام
خـــار در پهلوســـت ای گـــل ایـــن زمـــانم از تـــو دور
وه کجـــا شـــد آنـــک ره مـــیبـــود پهلـــوی تـــو ام
چـــون قبـــولی بلبلـــی گویـــایم از شـــوقِ گلـــت
یـــا خـــود ای مـــه طـــوطیِ آیینـــهٔ روی تـــو ام

۱۲۷

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

هـر دم ز دیـده تـا کـی باشـد روانـه خـونم — از راهِ وصــل بنْگــر کــز داغِ هجــر چــونم 89[a]
زلفِ تو بختِ مـن شـد آشـفتهبخـت از آنـم — سرگشــتگی نگــه کــن از طــالعِ نگــونم
هجرت زبونکـش آمـد ای شـاهِ مـاهرویـان — لیکن مکش به هجرم هر چند مـن زبـونم
ای دیده سوختم من اشکِ تو نیست سـودم — آب از بـرون چـه ریـزی بـر آتـشِ درونـم
در هجــرِ تــو رهِ مــن گــم بــود چــون قبــولی
هــم لطــفِ تــو بــه وصــلت گردیــد رهنمــونم

۱۲۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

زهــی از وصــل و هجــرت در دلــم شــادی و غــم بــاهم 89[a]
ز مــهرویــان بســی دلکــش بــوَد مهــر و ســتم بــاهم
گــه از یــادِ قــدت گــاهی ز فکــرِ آن دهــن شــادم
کــه عــارف را بــوَد یکســان بــه عــالم بــیش کــم بــاهم
به وصلش چون به تن بودی مـرو ای جـانِ هجـر از تـن
کــه بــودن شــرطِ یــاران اســت در شــادی و غــم بــاهم
دلِ من چـون وجـودِ[۱۲۹] آن دهـن شـد بـا عـدم یکسـان
تـــو گفتـــی همنشـــین بودنـــد در کـــتمِ عـــدم بـــاهم

---

[۱۲۹] وجود: وجو H

قبــولی پایمــالِ خیــلِ هجــران گشــت ای گــردون
کجــا شــد آنکــه بــودی بــا شــهِ انجــم حشــم بــاهم

۱۲۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ز حـــد شـــد روزگـــارِ هجـــر و روزِ آرزومنـــدی 89[a]
درِ وصـل ای شـهِ خوبـان بـه رویـم چنـد مـی‌بنـدی
رقیـــب ار مـــی‌پســـندد بـــر مـــنِ آواره هجرانـــت
تــو کــز دردِ منــی واقــف امیــدم هســت نپْســندی
خوشـا روزی کـه مـن پـیشِ تـو از هجـران کـنم نالـه
تو ای سروِ سـمن‌عـارض چـو گـل بـر روی مـن خنـدی
لبــت پــالودهٔ قنــدی‌ســت وز خــوی روی گلگونــت 89[b]
گلابـــی مـــی‌زنـــد هـــر دم بـــر آن پـــالودهٔ قنـــدی
قبــولی گرچــه دیــوانی بــه هجــرت ســاخت ســلطانم
نمـــی‌گنجـــد بـــه صـــد دیـــوان حـــدیثِ آرزومنـــدی

۱۳۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

از آن ز افغـــانِ بلبـــل نالـــه‌ام افـــزون اثـــر دارد 89[b]
کــه مــن دورم ز ســرِّ خــویش و او گــل در نظــر دارد
مــنِ بیــدل ز خــود در هجــرِ جانــان بــی‌خبــر گشــتم
نمـــی‌دانـــم کـــه جانـــان از مـــنِ بیـــدل خبـــر دارد
به چشـمم بـی خـد و خطّـش گـل و سـبزه چنـان آیـد
کـه هـر گـل خنجـری هـر سـبزه گـویی نیشـتر دارد
ز شـــوقِ کـــوی او گشـــتم غبـــار و بـــردهٔ بـــادم
کــه مــی‌دانــم صــبا گــاهی بــر آن گلشــن گــذر دارد
بــه گلشــن در نظــر دارنــد مــردم گــل ولــی چشــمم
گلـــی گـــر در نظـــر دارد هـــم از خـــونِ جگـــر دارد

قبولی از بلای هجر امّیدِ رهایی را
ز فضلِ حق و لطفِ پادشاهِ دادگر دارد

۱۳۱

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

چون به هجرِ او ز سوزِ دل نویسم نامه را 89[b]
شعله خیزد از دل و با نامه سوزد خامه را
دل به کامِ خویش وصلت داشت کامِ دل نماند
سوخت اینک آتشِ هجرت دلِ خودکامه را
زآن دهان گر مژدهٔ وصلی نمی‌آرد به من
چاک سازم از صبا چون غنچه بر تن جامه را
زآن نمی‌رنجم که پیشِ او رقیب است از خواص
بر نمی‌تابم منِ مهجور طعنِ عامه را
مهرِ من گرم است با او ناصحا پندم مده
چون عطایی نیستت برهم مزن هنگامه را
خود گرفتم ای قبولی نامه بنْویسی به دوست 90[a]
کیست کز درویش پیشِ شه رساند نامه را

۱۳۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

گر شکر شور آورد با لعلِ آن شیرین پسر — بیند از هر سو شکسته کلّهٔ خود را شکر 90[a]
وه که دور از یارم و نزدیکِ یارم بار نیست — ای خدا نزدیک کن با او مرا بارِ دگر
سر به پایش می‌نهادم گه‌گهی پا در کشید — باز می‌شاید گرفتن آن نکویی را ز سر
دوست قدرِ بنده می‌داند ولیکن منع‌ها است — آنچنان نادان نیم می‌دانم آخر این قدر
مدّتِ هجران به پایان شد قبولی دمبدم
پیکِ رحمت می‌رسد از وصل می‌آرد خبر

۱۳۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

نمـی‌خواهـد دلِ مـن در جهـان جـز آنچـه او خواهـد 90a
چو او نیکوسـت هـر چیـزی کـه او خواهـد نکـو خواهـد

رقیـبِ زردرو دور از رخـش گویـد بـدم آن بـد
سـیه‌رو تـا شـود بـا او دلِ مـن رو بـه رو[۱۳۰] خواهـد

نمانـد دیـر و گـردد زود رسـوا از نفـاقِ خـود
چـو رنـدان را کسـی سـنگِ ملامـت بـر سـبو خواهـد

ز عکـسِ قـد و روی او بـدین اشـکِ روان چشـمم
نجویـد سـایهٔ سـرو و نـه طـرفِ بـاغ و جـو خواهـد

اگرچـه نالـهٔ بلبـل ز رنـگ و بـوی گـل باشـد
قبـولی نیسـت آن بلبـل کـز آن گـل رنـگ و بـو خواهـد

۱۳۴

بـحر مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

فـالِ نـوی زدم چـو جهـان یافـت سـالِ تـو — یا رب جمـالِ دوسـت ببیـنم بـه فـالِ تـو 90a
شد کهنـه هجـر و دارم از او تـازه تـازه داغ — ویـن درد را دوا نبـود جـز وصـالِ تـو 90b
دارم دلی در آتشِ هجر این ز عـدل نیسـت — اکنون چو جنّت است جهان ز اعتـدالِ تـو
خواهم که مـاهِ نـو بـه جمـالِ تـو نـو کـنم — بسـتم بـه خرّمـی چـو مـهِ نـو خیـالِ تـو

بعضـی ز سـالِ کهنـه قبـولی بـه غـم گذشـت
زین پس به خوشـدلی گـذر آن جملـه سـالِ تـو

۱۳۵

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

هـر گـه دلـم وصـالِ تـو را یـاد مـی‌کنـد — از چنـگِ هجـر نالـه و فریـاد مـی‌کنـد 90b
مـن جـز وفـا بـه هـیچ کسـی بـد نکـرده‌ام — آن خـوب را مـرا ز چـه بـد یـاد مـی‌کنـد

---

[۱۳۰] رو: ر H

ای پادشـاهِ حسـن بـده دادِ مـن بـه وصـل	بـر مـن بسـی فـراقِ تـو بیـداد مـی‌کنـد
مـــی‌کشـــت از تـــو دور غـــمِ دوریـــت مـــرا	لـیکن خیـالِ وصـلِ تـو ام شـاد مـی‌کنـد
ویرانـــه بـــود خانـــهٔ دل از فـــراقِ تـــو	معمـــارِ وصـــل آمـــد و آبـــاد مـــی‌کنـــد
در هجـــرِ او بـــه تیشـــهٔ آه اســـت و کـــوهِ غـــم	مسکین دلـم کـه تیشـهٔ فرهـاد مـی‌کنـد

یـــادی اگـــر کنـــد ز قبـــولی رســـد بـــه شـــاه
اجـــرِ هـــزار بنـــده کـــه آزاد مـــی‌کنـــد

۱۳۶

هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

هر چند بهـار آمـد عـالم همـه بسـتان شـد	از هجرِ تو بستان‌ها بر من همه زنـدان شـد 90b
من از چه به صد خواری از گلشنِ خود دورم	اکنون که ز هر سوی بلبل به گلسـتان شـد
بی‌گلرخِ خود چون من گریانم و غمگین دل	زینم چه که در بستان گل خرّم و خندان شد 91a
شستند همه گل‌هـا رخسـاره بـه خـونِ دل	بـارانِ سرشـکِ مـا در بـاغ چـو بـاران شـد

ای شـــاهِ نکـــورویـــان وی مـــاهِ حَســـن‌خویـــان
دریـــاب قبـــولی را کـــش موســـمِ احســـان شـــد

۱۳۷

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلن

ســـرِ زلفـــت گرهـــی بـــر بادســـت	گـــره از بـــاد بـــر او افتادســـت 91a
دوســـت بگْشـــود درِ وصـــل بـــه مـــا	نشـــود بســـته چـــو او بگْشادســـت
هجـــر را نیـــز نگـــارا حـــدّی‌ســـت	چـــون ز حـــد رفـــت بـــرون بیدادســـت
بـــیم مـــی‌دادیـــم از هجـــر بـــه وصـــل	از تـــو ای شـــوخ مـــرا آن[131] یادســـت
از رقیـــب اســـت چـــو بنیـــادِ فـــراق	حـــق علـــیم اســـت کـــه بـــی‌بنیادســـت
شـــیرگیری کنـــد از غمـــزهٔ مســـت	آهـــوی چشـــمِ تـــو خـــوش صیّادســـت

[131] کلمهٔ «آن»، پس از کلمهٔ «شوخ» آمده، بعدا پاک شده و پس از «مرا» نوشته شده است.

آهِ مـــن مــــی‌کنـــدش ســــوهانی گــر دلِ ســختِ تــو چــون فولادســت
گـــردی از خـــاکِ رهِ خـــویش فرســـت کـــه مـــرا چشـــم بـــه راهِ بادســـت

هســـــت شـــــاگردِ نکـــــو خســـــرو را
کـــه قبـــولی بـــه ســـخن استادســـت

۱۳۸

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

زهــی تــو از همــه عــالم مــراد و مقصــودم به جست و جوی وصالِ تـو بـوده بهبـودم 91[a]
چــو یــادِ روزِ وصــالِ تــو بــر زبــان آرم رود چو شمع بـه سـر ز آتـشِ زبـان دودم 91[b]
مراسـت هـر مـژه خونبـار همچـو پرویـزن ز بس که خـونِ دلِ خـود ز دیـده پـالودم
مــرا زمانــهٔ آســودگی[۱۳۲] وصــالِ تــو بــود[۱۳۳] از آن زمان کـه بـه هجـرِ تـو ام نیاسـودم

ز خــاک‌بــوسِ رهــت چــون قبــولیم مهجــور
کجـا شـد آنـک بـه پـای تـو چهـره مـی‌سـودم

۱۳۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بـــه وصـــلت بـــاد نـــوروزم مبـــارک بـــاد مـــی‌گویـــد 91[b]
از ایـــن شـــادی دلـــم او را مبـــارک بـــاد مـــی‌گویـــد
نمـــی‌آرد بـــه گـــوش آن خســـروِ شـــیرین‌لبـــان گرچـــه
صـــــدای بیســـــتون دردِ دلِ فرهـــــاد مـــــی‌گویـــــد
چـــــو یـــــابم او روزی ز هجـــــران داد خـــــواهم زد[۱۳۴]
کــه چــون مظلــوم شــه را یافــت از بیــداد مــی‌گویــد
اگــر نــالم ز شــوقت ای گــلِ خنــدان مکــن عیــبم
کـه بلبـل دردِ خـود بـا گـل بـه صـد فریـاد مـی‌گویـد

---

[۱۳۲] آسودگی: آسوگی H
[۱۳۳] بود: بودم H
[۱۳۴] وزن مصراع ناقص است.

قبــولی را غــلامِ خــویش گفــت آن شــاهِ مــه‌رویــان
ســعادت زیــن شــرف او را مبــارک بــاد مــی‌گویــد

۱۴۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بهــار اســت و مــنِ آواره دور از گلعــذارِ خــود 91[b]
بهــارِ مــن گهــی باشــد کــه بیــنم روی یــارِ خــود
شــمارِ روزگــارِ وصــلِ او گــم گشــت در هجــران
چــو بــاز آن روزگــار آیــد ز ســر گیــرم شــمارِ خــود
بپــرس ای خســروِ شــیرین‌ســخن فرهــادِ مســکین را
کــه در هجــران بــه تلخــی مــی‌گــذارد روزگــارِ خــود
تــو ای بلبــل کــه در وصــلِ بهــاری از چــه مــی‌نــالی
مــرا مــی‌شــاید ایــن افغــان کــه دورم از بهــارِ خــود
اگــر روزی شــود چشــمم بــه روی آن صــنم روشــن 92[a]
چــو زلفــش موبمــو گــویم غــمِ شــب‌هــای تــارِ خــود
به وصلِ خویش بـس شـرمنده‌ام کـردی چـه شـد آخـر
مــنِ مهجــور را بــارِ دگــر کــن شرمســارِ خــود
ز دســتِ هجــر خواهــد داد زد چنــدان کــه دل خواهــد
چــو در یابــد قبــولی بــاز وصــلِ شــهریارِ خــود

۱۴۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

شــهِ مــن عیــدِ قربــان اســت و مــن دور از تــو زنــدانی 92[a]
خلاصــم کــن کــه در یــابی ثــوابِ حــج و قربــانی
مــرا هــر روز عیــدی بــود از قربــت ندانســتم
«کنــون دانســتم و ســودی نمــی‌دارد پشــیمانی»
بــه هجــران دردمنــد و خســته و بیخــویش و دلریشــم
دوای خــود نمــی‌دانــم خداونــدا تــو مــی‌دانــی
بســی مشــکل گــره زو هجــرِ تــو بــر رشــتهٔ جــانم

ولـــیکن مـــی‌گشـــاید وصـــلِ تـــو آن را بـــه آســـانی
از ایـــن در رخ نمـــی‌تـــابم ســـگِ ایـــن آســـتانم مـــن
ســگِ خــود را تــو مــی‌دانــی اگــر خــوانی و گــر رانــی
خــدا داناســت بــس در مانــده‌ام ای شــاهِ درویشــان
ســزد در مانــده‌ای را گــر کنــد لطــفِ تــو درمــانی
قبــولی از گنــاهِ خــویش شــرمنده اســت و پیوســته
نهــاده چشــم بــر راه اســت و بهــرِ عفــوِ ســلطانی

۱۴۲

هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

دور از تو بـا تـو حـالم ای دلربـا کـه گویـد — حالِ چو من فقیـری بـا پادشـا کـه گویـد 92[a]
بیخود شد از فراقش جـانم بـه خـود نیامـد — این قصّه را به جانان بهـرِ خـدا کـه گویـد
مـــن دردمنـــدِ یـــارم یـــادِ دوا نیـــارم — دردی که باشـد از وی نـامِ دوا کـه گویـد
گفـتم صـبا بـه جانـان گویـد نگفـت حـالم — احوالِ بی‌کسان را غیـر از صـبا کـه گویـد 92[b]
از آبِ دیـــدهٔ مـــا طوفـــان گرفـــت عـــالم — بـا چشـمهٔ حیـاتم ایـن مـاجرا کـه گویـد
دور از تو جمله عالم دشـمن شـدند بـا مـن — مسکین دلم غمِ خود ای دوست با که گوید

شـــاید کـــه یـــاد آرد شـــاه از گـــدا و گـــر نـــی
بـــا پادشـــا قبـــولی حـــالِ گـــدا کـــه گویـــد

۱۴۳

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

از گــل بــه بــاغ دورم از او خــار خــار بــود — بلبـل یکـی و نالـهٔ مـن صـد هـزار بـود 92[b]
از خونِ اشـک و داغ دلِ مـن نشـانه داشـت — هر لاله و گلـی کـه چمـن را بـه بـار بـود
هر سبزه‌ای که بی‌خـطِ او دیـد چشـمِ مـن — در دیـــده‌ام چـــو نیشـــترِ آبـــدار بـــود
نرگس ز هجرِ نرگسِ مستش خمـار داشـت — مسـکین بنفشـه بـی‌خـطِ او سـوگوار بـود

بلبـــل بـــه نالـــه بـــود قبـــولی بـــه وصـــلِ گـــل
افغـــــانِ مـــــن ز فرقــــتِ آن گلعــــذار بــــود

۱۴۴

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

کجـــا شـــد بـــا منـــت ای مـــاه‌رو آن مهربـــانی‌هـــا 92b
بـه بـازی خنـده‌هـای دلکـش و آن[۱۳۵] خـوش‌زبـانی‌هـا
بـه مـن صـد وعـدهٔ مهـر و وفـا کـردی و مـی‌دانـی
و گـــر گـــویی نمـــی‌دانـــم منـــت گـــویم نشـــانی‌هـــا
چنـــین ناکـــام بـــودن از تـــو دور ای دوســـت نتْـــوانم
بـــه دیـــدارِ تـــو چـــون مـــن کـــرده باشـــم کـــامرانی‌هـــا
مـرا دور از تـو بـا فریـاد و افغـان خـواب چـون آیـد
که شـب‌هـا کـرده‌ام چـون سـگ بـه کویـت پاسـبانی‌هـا
بـه شـیخیّت مـرا از خـود مکـن دور ای جـوان‌بخـتم 93a
کـه مـن صـرفِ رهـت کـردم در ایـن مـدّت جـوانی‌هـا
چـو تیـرم گرچـه دور افکنـدی از خـود بـاز بـردارم
کـــه ای تُـــرکِ کمـــان‌ابـــرو نـــیم مـــن از فلانـــی‌هـــا
چـو فرهـادم مکـش ای خسـروِ خوبـان بـه کـوهِ غـم
کـــه در وصـــفِ لـــبِ تـــو کـــرده‌ام شـــیرین‌بیـــانی‌هـــا
قبـولی غـم مخـور روزی دگـر سـلطان محمّـد خـان
ز اشـــعارِ تـــو خواهـــد یـــاد کـــرد و مـــدح‌خـــوانی‌هـــا

۱۴۵

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

اگر ز خوانِ وصـالت نمـی‌رسـم بـه نصـیبی ز دور کن نظری شـهریارِ مـن بـه غریبـی 93a
تو عینِ آبِ حیاتی چنین در آتـشِ هجـران مسـوز عاشـقِ بیچـاره را بـه قـولِ رقیبـی

[۱۳۵] و آن: و وان H

چو دردمندِ فراقم مرا به وصل دوا کن	که این دوا نبوَد در دکانِ هیچ طبیبی
صبا مرا ز گلستانِ خویش نیست چو رنگی	گهی از آن چمنم تازه کن دماغ به طیبی
چو خوانِ لطف کشیده‌ست دوست در همه عالم
مباش رنجه قبولی که می‌رسی به نصیبی

۱۴۶

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

بگْذار که تا خاکِ سرِ کوی تو باشم	در راهِ صبا منتظرِ بوی تو باشم	93[a]
تا هر سرِ مو تیغ زند بر تنِ دشمن	خواهم که دگر باره به پهلوی تو باشم
ای شاهِ بتان باز چنان کن که به پابوس	هر صبحدم استاده بقا بوی تو باشم
هر چند که بیچاره غلامِ عجمی‌ام	آن مرتبه‌ام بخش که هندوی[۱۳۶] تو باشم
حیف است که بر من رود از هجر جفاها	وانگه منِ مهجور وفا جوی تو باشم	93[b]
من قبله نمایم مگر ای قبلهٔ عشّاق	کآورده رخ از هر طرفی سوی تو باشم
نزدیکِ تو ام گر چو قبولی نبوَد راه
این بس که هم از دور دعاگوی تو باشم

۱۴۷

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

در همه روی زمین یارِ وفاداری نماند	عالم از اغیار پر شد در جهان یاری نماند	93[b]
نوبهارِ من اگر نالم به کویت عیب نیست	بی‌فغانِ بلبلی امروز گلزاری نماند
روزِ بازارِ وفا گویند بودی پیش از این	چون کنم آن جنس را امروز بازاری نماند
ساقیا گر مست گشتم از میِ لعلت چه شد	کز شرابِ لعلِ تو در دور هشیاری نماند
گر زمانِ هجر شد بسیار با قربِ رقیب
ای قبولی غم مخور کم ماند بسیاری نماند

---

[۱۳۶] هندوی: هندی H

۱۴۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بــه عیّــاری ز راهــم بــرد چشــمِ شــوخِ عیّــاری 93[b]
دلــم دزدیــد ناگــه طــرّهٔ دلجــویی طــرّاری

چــو کــار افتــاد مــا را ای جفــاجو جــور کمتــر کــن
کــه مــی‌ترسم تــو را هــم همچــو مــا روزی فتــد کــاری

ز خوبــان هــر کــه مــی‌بینــی همــه دل مــی‌برنــد امّــا
ندیــدم زیــن میــان هرگــز مــنِ دلــداده دلــداری

رقیبــا چنــد آزاری دلــم آزار کمتــر کــن
کجــا دیــدی کــه برخــوردار شــد هــر کــز دلآزاری

بســی از بهــرِ یــاری کــرده‌ام دل خــون ولــی هرگــز
ندیــدم اینــک دانــد طــورِ یــاری در جهــان یــاری

94[a] قبــولی هجــر را کــم مانــد مــدّت وقــتِ وصــل آمــد
کــه روزِ روشــنی دارد بــه عــالم هــر شــبِ تــاری

۱۴۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

گلِ خنــدانِ مــن تــا کــی بــه هجــرت ســوزِ خــود بیــنم 94[a]
بهــار آمــد رخــت بنْمــای تــا نــوروزِ خــود بیــنم

شــبِ هجــران بــه غایــت شــد بیــا ای صــبحِ وصــل آخــر
کــه تــا مــن طلعــتِ مهــرِ جهــان‌افــروزِ خــود بیــنم

مــرا او طــالعِ فیــروز بــود و دیــدمی رویــش
ز حــق خــواهم کــه دیگــر طــالعِ فیــروزِ خــود بیــنم

چــو وصــلت داشــتم ای دوســت بــود آن روز روزِ مــن
بــه روزِ دشــمنم امــروز تــا کــی روزِ خــود بیــنم

بــه تــرکِ مهــرِ جانــان مصــلحت آمــوزدم ناصــح
نمــی‌خــواهم کــه روی مصــلحت آمــوزِ خــود بیــنم

قبــولی مــرهمِ وصــلی ز لطــفِ دوســت مــی‌خــواهم
مــنِ بیــدل بــه داغِ هجــر تــا کــی ســوزِ خــود بیــنم

۱۵۰

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

دل خوشــم کــن بــه وصــلِ طلعــتِ خــویش   هجـــر تـــا چنـــد ای شـــهِ درویـــش 94ª
بـــر دلـــم کـــز فـــراقِ تـــو ریـــش اســـت   جـــز وصـــالِ تـــو نیســـت مـــرهمِ ریـــش
بعـــد از ایـــنم بـــه روزِ وصـــل رســـان   کـــه شـــد ایّـــامِ هجـــر از حـــد بـــیش
عفـــو کـــن از رهِ کـــرم زیـــن پـــس   هـــر گنـــاهی کـــه کـــرده‌ام[۱۳۷] زیـــن پـــیش
رد مگـــردان بـــه قـــولِ بـــد گـــویم
رحـــم کـــن رحـــم بـــر قبـــولیِ خـــویش

۱۵۱

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

بس که از داغِ فـراقِ تـو دلـم درد کشـید   اشـکِ سـرخم رقـمِ غـم بـه رخِ زرد کشـید 94ᵇ
مهر در روزِ وصـالِ[۱۳۸] تـو کشـد از سـوزم   آنچه مه در شـبِ هجـران ز دمِ سـرد کشـید
مـاهِ مـن هـیچ مسـافر نکشـد در سـفری   آنچه در راهِ غمت اشـکِ جهـان‌گـرد کشـید
کعبتـــینِ فلکـــی نقـــشِ دغـــا مـــی‌آرد   ای خوش آن رند که او دست از این نرد کشید
آتـــش انـــدر دلِ خورشـــیدِ جهانتـــاب انـــداخت
بـــی‌تـــو آهـــی گـــر قبـــولی ز ســـرِ درد کشـــید

۱۵۲

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

نهـــاده چشـــم بـــر راهِ صـــبا پیوســـته مـــی‌پـــایم 94ᵇ
کــه تــا گــردی بــه چشــم آیــد نگــارا زآن کــفِ پــایم

---

[۱۳۷] کرده‌ام: کرده‌ای H
[۱۳۸] وصال: وصل H

ز مـــن یـــک بـــارگی ایّـــامِ هجـــرت بـــرد آســـایش
چــه باشــد چنــد روزی گــر بــه وصــلِ تــو بیاســایم
مــرا ای ناصــحِ مشــفق هــر آن امــری کــه فرمــایی
بفرمـــا لیـــک صـــبر از وصـــلِ آن دلبـــر مفرمـــایم
مکــش ای نخــلِ جــان‌پــرور بــه خارســتانِ هجــرانم
دری بگْشــا ز وصــلِ خــود از آن لــب بخــش خرمــایم
بــه هجــرت بیخــودم همچــون قبــولی پرسشــی فرمــا
کــه تــو بــا خــود نمــی‌پرســی ز مــن بــا خــود نمــی‌آیــم

۱۵۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

چــو بــی‌قــدّ و رخــش جویــای ســرو و یاســمن باشــم 94[b]
گهــی بــر طــرفِ جــو گــاهی بــه گلگشــتِ چمــن باشــم
چــو مهجــورم از آن لیلــی وشِ شــیرین‌حــدیثِ خــود
گهــی بــا یــادِ مجنــون گــه بــه فکــرِ کــوه‌کــن باشــم
نــه کــس دردِ دلِ مــن مــی‌توانــد گفــت بــا جانــان
نه هســت آن یــاری از بخــتم کــه بــا او هــم‌ســخن باشــم
مـــرا بـــا لالـــهٔ دل‌ســـوخته شـــوقی‌ســـت پیوســـته 95[a]
کــه روزِ حشــر مــی‌خــواهم چــو او خــونین‌کفــن باشــم
نظــر گــر افکــنم بــر گــل مــرا در دیــده خــار آیــد
اگـــر در بـــاغ بـــی آن گلـــرخِ نســـرین‌بـــدن باشـــم
حـــدیثِ مـــن چـــو باشـــد از لـــبِ آن خســـروِ خوبـــان
ســزد گــر چــون قبــولی در ســخن شــکرشــکن باشــم

۱۵۴

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

جــدایی از لــبِ جانــان نمــی‌تــوان دیــدن — که مشکل است به غایت فراقِ جان دیـدن 95[a]
نخســت خــال نمــا بهــرِ قــتلم آنگــه خــط — که رسمِ حکـم بـوَد اوّل از نشـان دیـدن

دلِ من از غم و دردِ تو جاودان شاد است   خوش است دولت و اقبالِ جاودان دیدن
مرا که بی‌رخِ تو همچو غنچه دل‌تنگم   سزد که دل نگشاید ز گلسِتان دیدن
اگر وصالِ تو یابد قبولیِ درویش
بِه است نزدِ وی [از] شاهیِ جهان دیدن

۱۵۵

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

زآن دهن تا کی توان فکرِ محال انگیختن   خواهم از مهرِ رخت روشن خیال انگیختن 95[a]
من چو از نخلِ سرافرازِ تو می‌بندم خیال   بایدم معنی به حدِّ اعتدال انگیختن
کارِ من هر روز در مهرِ مهِ روی تو شد   از برای مهرورزان حسبِ حال انگیختن
ای صبا زآن سرو ما را مژدهٔ راحت رسان   تا به کی در راهِ ما گردِ ملال انگیختن
می‌شنودم از لبِ لعلش جوابی عاقبت   پیشِ او گر زهره‌ام بودی سؤال انگیختن
95[b] جز قبولی را نمی‌زیبد به اشعارِ حسن
دردِ خسرو با خیالاتِ کمال انگیختن

۱۵۶

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

95[b] ناوکِ نازی که جانِ خسته‌ام را خسته بود
چونک دیدم از کمانِ ابروی او خسته بود
شد دلِ مجنون دگر در گیسوی لیلی وشی
چند روزی گرچه از قیدِ علایق رسته بود
چون به گلشن رفت گل شد رُسته از شرمِ رخش
گلسِتانِ حسن را چون روی او گلدسته بود
خواستم مهر و وفا جور و جفا کردی به من
شاهِ من با بنده ز الطافِ تو این شایسته بود
بلبل ار نالد به روزِ وصلِ پیشِ گل رواست
چون به خارِ هجر آن دلخسته را دل خسته بود

رفـــت دل از زلـــفِ مشـــکینش قبـــولی را بـــه بـــاد

غالبـــا مســـکین بـــه چـــینِ زلـــفِ او دل بســـته بـــود

۱۵۷

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

ز آتـــشِ دلِ مـــن چـــون زبانـــه برخیـــزد | چـه سـوزها کـه از او در زمانـه برخیـزد 95[b]

اگـــر میـــان و دهـــانِ تـــو آشـــکار شـــود | گمان و شک بـه یقـین از میانـه برخیـزد

دل آنچنان به سرِ زلفِ تو بسـاخت[۱۳۹] وطـن | کـه او ز حلقـهٔ زلفـت بـه شـانه برخیـزد

به ترکِ خالِ تـو دل چـون کنـد کجـا دیـدی | که مرغ را بـه جهـان دل ز دانـه برخیـزد

میـانِ مـا و تـو شـد وصـل را بهانـه رقیـب | خوش است اگر ز میان این بهانـه برخیـزد

96[a] بســـوزد ای مـــهِ خورشـــیدرو زمـــین و زمـــان

اگـــــر ز آهِ قبـــــولی زبانـــــه برخیـــــزد

۱۵۸

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

96[a] هـــر کـــه مفتـــون اســـت چـــون مـــن بـــر رخِ گلگـــونِ او

بلــــــبلان داننــــــد احــــــوالِ دلِ پرخــــــونِ او

زلـــف چـــون زنجیـــر را مـــی‌تابـــد آن لیلـــی و بـــاز

مـــی‌شـــوند از هـــر طـــرف ســـوداییان مجنـــونِ او

مـــاهِ نـــو گـــر گفتـــه‌ام آن ســـروِ گـــل‌رخســـار را

دعـــویِ مـــن روشـــن اســـت از حســـنِ روزافـــزونِ او

ســـرو را مـــی‌گفتمـــی همچـــون قـــدِ مـــوزونِ اوســـت

داشــــتی گــــر اعتــــدالِ قامــــتِ مــــوزونِ او

ای قبـــولی چـــون کـــنم از ســـر هـــوای مَـــی بـــرون

مـــن کـــه سرمســـتِ مـــدامم از لـــبِ میگـــونِ او

---

[۱۳۹] بساخت: نساخت H

۱۵۹

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

دو هندوی تو که دل می‌برند و جان هر دو 96[a]
بلا و فتنه فکندند در جهان هر دو

به ابرو و مژه چشمانت ای صنم مستند
دو تُرکِ سرخوش و با تیر و با کمان هر دو

دو عارضِ تو که هر یک چراغِ چشم و دلند
برند نور و ضیا مهر و مه از آن هر دو

چو گفتمش دل و جان تیغ و خنجرت خواهند
به غمزه گفت که هستند در میان هر دو

به عشوه‌گر ز قبولی طلب کند دل و جان
نثارِ خاکِ رهش می‌کند روان هر دو

۱۶۰

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

ای سنبلِ تو بر گلِ خودرو گره گره — وی بر تنم ز زلفِ تو هر مو گره گره 96[a]

جانا مرا به رشتهٔ جان صد گره فتاد — تا دیده‌ام بر آن خمِ گیسو گره گره 96[b]

ای مشکِ خطّ سنبلِ زلفت گره چو دید — عطّار مشک بست از آن رو گره گره

در چین ز رشکِ نافهٔ گیسویت ای نگار — افتد ز نافِ نافهٔ آهو گره گره

سنبل ز سنبلِ تو و غنچه ز غنچه‌ات — این تو به توست خون شده دل آن گره گره

زد صد گره قبولیِ مسکین به جان و دل
تا دیده است زلفِ تو هر سو گره گره

۱۶۱

متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول

چو دور از رخت جامِ گلگون خورم — ز پیمانهٔ دل همه خون خورم 96[b]

بوَد دُرد دردم به ساغر مدام — من این می به دوران نه اکنون خورم

مرا دم دهد چرخ هر دم فریب — من این خون از او دمبدم چون خورم

ز لیلــی وشــان ســرخوش اســت آن دمــم　　کز ایشان بـه سـر سـنگِ مجنـون خـورم
قبــولی بهــار اســت خــوش عشــرتی‌ســت
کـــه بـــا گلرخـــان جـــامِ گلگـــون خـــورم

۱۶۲

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

زهــی پــر خــار بــی‌تــو گلشــنِ چشــم　　ز لعلــت گوهرافشــان مخــزنِ چشــم 96b
چــو دیــده دیــد رویــت شــد دلــم خــون　　بــوَد خــون دلــم در گــردنِ چشــم
چـــو لالـــه دور از روی تـــو ای گـــل　　بــه خــون آلــوده شــد پیــراهنِ چشــم
دلـــم را روشـــنی مـــی‌بخشـــد ای مـــاه　　فـــروغِ عارضـــت از روزنِ چشـــم 97a
قبـــولی را بـــه جـــای مـــردم آمـــد
خیالـــت ای پـــری در مســـکنِ[۱۴۰] چشـــم

۱۶۳

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

تـا بسـته شـد بـه کاکـلِ آن دلسـتان گـره　　گویا که زد بـه رشـتهٔ جـانِ مـن آن گـره 97a
هر گه که وصـفِ مـوی میـانِ تـو مـی‌کـنم　　افتـد بـه رشـتهٔ سـخنم در میـان گـره
بگْشـــود از دلـــم گـــرهِ زلفـــت آن مـــژه　　زآن سان کـه از زره بگشـاید سـنان گـره
زلـفِ تـو بـر عـذار چـو در تـاب شـد شـود　　بـــرگِ بنفشـــه بـــر ورقِ ارغـــوان گـــره
مــی‌گیــرد آن صــنم گــرهٔ زلــف در دهــن　　خواهد مگر گشـاد بـه دنـدان چنـان گـره
انـــدر دهـــانش آن دُرِ دنـــدانِ آبـــدار　　در چشمِ سوزن است شـده ریسـمان گـره
زد صــد گــره قبــولیِ مســکین بــه تــارِ جــان
تـــا بســـته شـــد بـــه کاکـــلِ آن دلســـتان گـــره

---

[۱۴۰] مسکن: مسکین H

۱۶۴

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

مطربـا از لـبِ او بـاده بـه جـام اسـت اینجـا   ساز کن چنک که فرخنده مقام است اینجا 97a

خونِ ما بر تـو حـلال اسـت دمـی ای سـاقی   باده پیش آر که پرهیز حـرام اسـت اینجـا

از لبِ دوست به هر حلقه کـه ذکـری گـذرد   همه گویند که خوش ذکرِ مدام است اینجا

نیســت گفتــیم بتــا نیمــۀ حســنت مــه را   ختم کردیم سخن قصّه تمام اسـت اینجـا

بزمِ جان را لبِ جانبخشِ تو جام است ای دوست   بنما آن لبِ جانبخش که جام است اینجـا 97b

ای قبــولی ســخنت از لــب و دنــدانِ حبیــب
همچو نظمِ دُر و گوهر هر بـه نظـام اسـت اینجـا

۱۶۵

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

حلقــۀ زلــفِ تــو مــی‌گیــرد دلــم تــدبیر نیســت 97b
چــون ســوادِ هنــد آری حلقــۀ دلگیــر نیســت

گفتــه‌ای بیــرون کــنم از حلقــۀ زهگیــرِ تیــر
حلقــۀ چشــمِ مــن اینــک حاجــتِ زهگیــر نیســت

چیــده‌ام هــر تیرکــان بــر بوتــۀ جــانم ز وی
بــاز بسْـتان و بــیفکن تــرکِ مــن گــر تیــر نیســت

لعــلِ او جــان بخشــد و مــن تیــر مــی‌بخشــم[۱۴۱] بــدو
در میــانِ عاشــق و معشــوق جــان تقصــیر نیســت

چشــمِ او در خــواب و دل را غمــزه‌اش خــون مــی‌کنــد
شــهر را از نایــبِ میــر اســت ظلــم ار میــر نیســت

ای قبــولی شــعر را[۱۴۲] از مشــتری بخشــی نمانــد
نیســت گــردون را در ایــن دخلــی و جــرمِ پیــر نیســت

---

[۱۴۱] می‌بخشم: بخشم H
[۱۴۲] را: ا H

۱۶۶

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

تیرِ تو ز سر در دلِ مـن گشـت وطـن گیـر ای تـرکِ کمـان‌دار مـنم عاشـقِ سـرتیر 97b

دارم نظـــرِ پیـــرِ خرابـــات در ایـــن دور ســـرحلقهٔ رنـــدان شـــده‌ام از نظـــرِ پیـــر

بـا غمـزه اگـر چشـمم تـو را هسـت نظرهـا باشـــد بـــه ســـپاهیِ دلاور نظـــرِ میـــر

صـیدِ دلِ عاشـق بـه رقیبـان کنـد آن شـوخ بی‌سگ نرود صـیدگرِ مـن سـوی نخجیـر

دلگیـــر مبـــاش[۱۴۳] از غـــمِ ایّـــام قبـــولی 98a

کـــز وصـــل کنـــد شـــاد تـــو را شـــاهِ جهـــانگیر

۱۶۷

بـحر مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

ریحان دمیـد و لالـه برآمـد سـمن شـکفت ساقی بیار مَی که گـل و نسـترن شـکفت 98a

از خون چشم و داغِ دلِ مـن نشـانه داشـت هر لاله و گلی [که] ز طرفِ چمن شـکفت

رخسارِ من ز خونِ جگر گرچه گل گل است این گل ز بـادهٔ لـبِ آن گـل‌بـدن شـکفت

کـردم بـه بـاغ نسـبتِ غنچـه بـدان دهـان دلتنگ غنچـه از فـرحِ آن سـخن شـکفت

عشـــرت مـــدام ســـاز قبـــولی بـــه گلرخـــان

کـــز لالـــه‌زار نســـترن و یاســـمن شـــکفت

۱۶۸

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

چون سنبلِ گل‌پوشِ تو در تاب و هـم افتـد بـر رشـتهٔ جـانِ مـنِ آشـفته خـم افتـد 98a

افتـادهٔ مهـرِ[۱۴۴] تـو ام ای مـاه بسـی شـد در روی زمین چون منِ افتـاده کـم افتـد

آن زلـف کـه سـر در قـدمِ روی تـو دارد هندی‌ست که در خدمتِ رومی صنم افتـد

بگْشـای لـب وز آن دهـن از حـالِ دلـم پـرس زآن پیش کـه آواره بـه ملـکِ عـدم افتـد

---

[۱۴۳] مباش: مباشم H

[۱۴۴] پیش از کلمهٔ «افتاده»، «ای» نوشته شده است. بعدا پاک شده و پس از «افتاده»، کلمهٔ «مهر» علاوه شده است.

در خــــواه دلـــم دارد از آن چـــاهِ زنخـــدان   در پـای تـو آن زلـف از آن دمبـدم افتـد

در روم قبــــولی عجمـــــی بنــــده شــــه را

زآن بِـه کـه [بـه] سـلطانیِ ملـکِ عجـم افتـد

۱۶۹

متقارب: فعولن فعولن فعولن فعولن

اگـــر مـــن از آن لعـــلِ میگـــون نگِـــرْیم   صــراحی صــفت دمبــدم خــون نگــریم 98[b]

بــــه فصــــلِ بهـــاران چـــو ابـــرِ بهـــاری   جـــدایم ز گلـــزارِ خـــود چـــون نگـــریم

مـــرا بخـــت وارونـــه شـــد از فراقـــت   چـه درمـان کـه بـر بخـتِ وارون نگـریم

نیــــارم گهـــی یــــادِ شـــیرین‌دهـــانی   کـــه بـــر دردِ فرهـــادِ محـــزون نگـــریم

چـــو در هجـــرِ لیلـــی وشـــی‌ام قبـــولی

چـــه ممکـــن کـــه بـــر روزِ مجنـــون نگـــریم

۱۷۰

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

روزی از مهــر گــر آن مــاه نپرســد حــالم   در غمِ هجـر کـه دانـد چـه شـود احـوالم 98[b]

مـــاه را آهِ مـــنِ ســـوخته مـــی‌ســـوزد دل   دور از او بس که ز شب تا به سحر می‌نالم

همچو اشکم به سرِ راهِ تو افتـاده بـه خـاک   تـا تـو روزی کنـی ای سـروِ روان پامـالم

نـــزدم جـــز بـــه خیـــالِ رخِ تـــو فـــالِ وصـــال   روشـنم گشـت از آن روی کـه نیکـوفـالم

گرمـــیِ مهـــر مـــنِ دل‌شـــده را مـــی‌ســـوزد

ای قبـــولی اگـــر آن مـــاه نپرســـد حـــالم

۱۷۱

رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

دارد دلِ پیــران بــه قیــد آن مــاه انــدک ســالِ مــن 98[b]

مـن خـود جـوانم عاقبـت چـون گـردد از وی حـالِ مـن

بخـــتِ ســـیاهم را نگـــر کـــز غایـــتِ آشـــفتگی

بسته‌ست بر گیسوی او سر رشتهٔ[۱۴۵] اقبالِ من

خواهم که از بندِ بلا یابم خلاصی چون کنم

کان مه کمندِ زلف را می‌افکند دنبالِ من

در اوّلِ مهرش مرا شد صبر و هوش و دل ز کف 99a

آخر ندانم چون شود در عشقِ او احوالِ من

چون ای قبولی فالِ خود از مصحفِ حسنش زدم

بر رخ نمود آن زلف را دولت گشود از فالِ من

۱۷۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

99a زآن دو عارض دل حکایت می‌کند ز آفتاب و مه کنایت می‌کند

طوطیِ جان از نباتِ لعلِ او در سخن شیرین روایت می‌کند

بند بند از هجرِ او گشته جدا «بشْنو از نی چون حکایت می‌کند»

ناله‌اش در هر نفس دانی که چیست «از جدایی‌ها شکایت می‌کند»

چون قبولی از لبت گوید سخن

گفتِ او در جان سرایت می‌کند

۱۷۳

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

وصفِ یاقوتِ لبت گفتم کلامِ بی‌غرض 99a

لعلِ تو مقصود بالذات است جوهر بالعرض

بوسه‌ای گر بردم از لعلت عوض جان می‌دهم

روشن است این خود که جان را نیست غیر از جان عوض

جانِ بیمارِ مرا زآن لب به قانون شد شفا

چون طبیب آمد مسیحادم کجا ماند مرض

---

[۱۴۵] سر رشته: سرشته H

بــی‌غــرض گفــتم لبــت را جــان و در دل جــای کــرد
زآنـــک در دل‌هـــا اثـــر دارد کـــلامِ بـــی‌غـــرض

آن دُرِ یکدانـــه هـــر جـــا بـــا قبـــولی همـــدم اســـت
زآنــک مــی‌دانــد کــه جــوهر نیســت جــایی بــی‌عــرض

۱۷۴

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

ای عارضت یکی شده خورشـید و مـه یکـی وی مهر و مـه بـه راهِ تـو بـا خـاکِ ره یکـی 99b
یـک بوسـه خواسـتم مکشـم بهـرِ جـرمِ آن چون نیست جای عفو چـه باشـد گنـه یکـی
سـلطانِ عشـق راسـت ولایـاتِ جـان و دل هــر ملــک را اگرچــه بــوَد پادشــه یکــی
عشّـاق را مسـاز دو دل بـا خـود ای حبیـب زآن رو که دل‌کش‌است به سلطان سپه یکـی

بـــر آســـتان توســـت قبـــولی ز ذرّه کـــم
ای در رهــت بــه خــاک شــده مهــر و مــه یکــی

۱۷۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

اگـــر افتـــد نظـــر روزی بـــه روی یـــارِ خـــود بـــازم 99b
دگــر صــد پــاره خواهــد شــد رقیــب از نعمــت و نــازم
ز احســـانت بـــه پـــابوسِ تـــو مـــی‌کـــردم ســـرافرازی
چــه باشــد گــر کنــی دیگــر بــدان احســان ســرافرازم
چو مــی‌دانــی کــه مــن در مهــر رویــت خالصــم از غــش
چنـــین در بوتـــه‌هـــای امتحـــان ای مـــاه مگُـــدازم[۱۴۶]
چـــو عشّـــاقم مقـــامی راســـتی مـــی‌بایـــد از کویـــت
نـــدارم غیـــر از ایـــن آهنـــگ اگـــر ســـوزم اگـــر ســـازم

نـــدانم تـــا چـــرا همچـــون قبـــولی رد شـــدم آخـــر
ولـــی دانـــم کـــه کـــردی اوّل از عشّـــاق ممتـــازم

---

[۱۴۶] مگُدازم: مگذارم H

۱۷۶

رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

از سوزِ سینه هر شبی بر مه رسانم دود را 99[b]
آگاهی از سوزم نشد آن اخترِ مسعود را

ز اوّل به سودای غمت دیدم زیانِ دل بلی
هر کس که سودایی کند بیند در اوّل سود را

در روزگارِ وصلِ تو هر روزم از هم بود بِه
هجران به غایت شد دگر می‌خواهم این بهبود را

گر زانک ننْمایی رُخت از دور بنْما آن خطم 100[a]
راضی شدم کز آتشت از دور بینم دود را

همچون قبولی هر دمی صد سجدهٔ شکر آورم
دریابم ار بارِ دگر آن قبلهٔ مقصود را

۱۷۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

به چنگِ هجر اگر واقف شود از سوز و سازِ من 100[a]
به وصلِ خویش بنْوازد دلم را دلنوازِ من

به دل خون می‌خورم وز دیدهٔ خود گریه می‌پوشم
نمی‌خواهم که مردم را شود دانسته رازِ من

ز نازِ خویشتن هرگز نیازِ من نمی‌بیند
چه شد کان نازنین را نیست پروای نیازِ من

همه شب ز اوّلِ شب دور از آن خورشیدِ مه‌رویان
بوَد چون شمع تا وقتِ سحر سوز و گدازِ من

قبولی از جنابِ دوست گردد ساخته کارم
که غیر از دوست نبْود در دو عالم کارسازِ من

۱۷۸

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

بادِ سحرگهم خبرِ دوست داد باز   آتش ز رشک در دلِ دشمن فتاد باز 100[a]

منّت خدای را که حبیب از وصالِ خویش		آن در که بسته بود به رویم گشاد باز
آن مه سحر به خواب ز مهرم نمود روی		زآن رو چو گل شکفته‌ام از بامداد باز
ای دوست از دلم چو فراموش نیستی		دانم که می‌کنی ز منِ خسته یاد باز
کم گشت التفاتِ تو گفتند با فقیر		کم نیست هست مرحمتِ تو زیاد باز
غمگین مشو قبولیِ مسکین که می‌دهد		100b
سلطان محمّد ابنِ مرادت مراد باز

۱۷۹

منسرح: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

مژدهٔ جانان رسید رفت غم از جانِ من		خوانده شد از فضلِ حق أذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ[۱۴۷] 100b
بلبلِ آواره را شد خبر از وصلِ گل		نعره‌زنان می‌پرد شاخ به شاخ از چمن
بود به نالی چو من خستهٔ خارِ فراق		چون کند از روزِ وصل زار نالد چو من
خندهٔ غنچه مرا گریه همی‌آورد		یاد چو می‌آیدم خندهٔ او زآن دهن
از دلِ خسرو اگر یادِ قبولی رود
می‌دهدش یاد باز شیوهٔ شعرِ حسن

۱۸۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

به دولت تا نظرها داشت مه‌رخسارِ من با من		100b
سعادت بود از یاری چو خدمتکارِ من با من
امیدم آن بوَد کز یار بیند عاقبت روزی
ز کید و حیله هر کاری که کرد اغیارِ من با من
ز هر مو خنجرِ غم می‌خورد اغیار بر پهلو
به شادی چونک گردد یار از نو یارِ من با من
چو دید آن خسروِ خوبان که شیرین است گفتارم
فراموشش نکردم تا بوَد گفتارِ من با من

---

[۱۴۷] قرآن، فاطر، ۳۴/۳۵.

دو روزی ای قبـــولی گـــر جـــدا مانـــدم از آن حضـــرت
کـــرم‌هـــا مـــی‌کنـــد دیگـــر خداونـــدگارِ مـــن بـــا مـــن

۱۸۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

مـــرا از هـــر دو عـــالم یـــک مرادســـت | کـــه پابوســـت دهـــد دیگـــر مـــرا دســـت
دَرِ وصـــلت چـــو بـــر رویـــم گشـــاید | بـــه روی مـــن درِ دولـــت گشـــادســـت 101[a]
از آن روزی کـــه دور افتـــادم از تـــو | غریبـــی در غریبـــی اوفتـــادســـت
عجـــب ســـوزی‌ســـت ســـوزِ مهـــر ای مـــاه | کـــه آتـــش در نهـــادِ مـــن نهـــادســـت
نمـــی‌کـــردی ز یـــادِ مـــن فرامـــوش | تـــو را از مـــن نمـــی‌دانـــم کـــه یادســـت
مکـــن از دردمنـــدِ خـــود نظـــر کـــم | مـــرا چـــون از تـــو امیـــد زیادســـت

قبـــولی بنـــده‌ای آمـــد کـــه شـــاهش
محمّـــد خـــان بـــن ســـلطان مرادســـت

۱۸۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

فصلِ نوروز است مـن مشـتاقِ وصـلِ یـار را | ای صبا از مـن زمینـی بـوس آن گلـزار را 101[a]
می‌کشـم جـورِ رقیـب از بهـرِ وصـلِ او بلـی | از برای گل توان زحمـت کشـیدن خـار را
تا نویسم شرحِ شوقش در جهان کاغذ نمانـد | بعد از این پر سازم از هر سو در و دیـوار را
هر کسی چیـزی طلـب دارد ز یـارِ خـود ولـی | من ز یارِ خود نمی‌خواهم به جـز دیـدار را
روزگـارِ هجـر شـد مـی‌آیـد ایّـامِ وصـال | گفته‌اند آری که باشـد نـوبتی هـر کـار را
صد شـفا دارم مـنِ دلخسـته از وصـلِ حبیـب | کز طبیبِ خوب راحـت‌هـا رسـد بیمـار را

ای قبولی تـا بـه کـی نـالی ز داغِ هجـرِ دوسـت
مرهمـــی از یـــادِ وصـــلش نِـــه دلِ افگـــار را

۱۸۳

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

پـــیش از آن دم کـــز عـــدم آرنـــد در عـــالم مـــرا 101[b]
خـــونِ دل خـــوردن مقـــرر بـــود از او آن دم مـــرا

دور از او یـا رب بـه تـن‌هـایی چـه بـودی حـالِ مـن
گـــر رفیـــق و مـــونس و همـــدم نبـــودی غـــم مـــرا

جـــز غـــمِ او همـــدمِ دیگـــر نمـــی‌خواهـــد دلـــم
دردِ ســـر کـــم ده خـــدا را دیگـــر ای همـــدم مـــرا

گـر کمـی دیـدم ز دولـت پـیش از ایـن در هجـرِ او
زیـن پـس از وصـلش نخواهـد بـود دولـت کـم مـرا

بـــا وجـــودِ لعـــلِ یـــار و شـــبنمِ خـــوی بـــر خطـــش
ســـرّ فرمایـــد بـــه آبِ خضـــر و جـــامِ جـــم مـــرا

ای قبـــولی دیگـــر از هجـــران نمـــی‌نـــالم کـــه بـــاز
شـاد مـی‌سـازد بـه وصـلِ خـود شـهِ عـالم[۱۴۸] مـرا

۱۸۴

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

دگـــر از لحـــنِ بلبـــل بـــاغ پـــر آوازه مـــی‌بیـــنم 101[b]
ز آبِ چشـــمِ او رخســـارهٔ گـــل تـــازه مـــی‌بیـــنم

ز دردِ عشـــق مـــی‌خـــواهم ز شـــهر آوارگـــی لـــیکن
چـــو همراهـــانِ حاضـــر عشـــق بـــر دروازه مـــی‌بیـــنم

دو روزی کـــه شـــد از انـــدازه و حـــد دردِ هجـــرِ او
نشـــاطِ وصـــل اینـــک بـــی‌حـــد و انـــدازه مـــی‌بیـــنم

رســـــد از وصـــــلِ روح‌افـــــزای او آوازه‌ای هـــــر دم
و زیـــــن آوازه عـــــالم را پـــــر از آوازه مـــــی‌بیـــــنم

قبـــولی رشـــتهٔ جـــانم شـــود در تـــاب از حســـرت
بـــه دیـــوان فـــراقِ یـــار چـــون شـــیرازه مـــی‌بیـــنم

---

[۱۴۸] عالم: عا H

۱۸۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

101[b] کجا شـد آنکـه جـانِ مـن بـدان لـب هـم‌سـخن بـودی
حــدیثِ او ز شــیرینی بــه جــای جــانِ مــن بــودی

کجــا شــد آن دُرافشــانی بــه مــن از لعــلِ نــابِ او
چــو ســلطانِ بتــانم را بــه مــن رای ســخن بــودی

102[a] کجــا شــد آنکــه بــا آن خســروِ شــیرین‌ســخن هــر دم
مــنِ دیوانــه را گفــت و شــنیدِ کــوه‌کــن بــودی

کجــا شــد آنکــه در هــر انجمــن‌گــاهِ ســخن طــبعم
بــه وصــفِ عارضــش چشــم و چــراغِ انجمــن بــودی

کجــا شــد آنکــه درگــاهِ ســخن آن شــاهِ خوبــان را
حکایــت بیشــتر بــا ایــن گــدای خویشــتن بــودی

کجـــا شـــد ای قبـــولی آنکـــه طبـــعِ نکتـــه‌دانِ او
شــدی واقــف ز حــالِ مــا ســخن تــا در دهــن بــودی

۱۸۶

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

مــرا دلــی‌ســت بــرای لبــت کبــاب شــده	خوشا دلی که کبـاب از پـیِ شـراب شـده	102[a]
بـه عـارضِ تـو ز هـر سـوی سـنبلِ پیچـان	چو هندوی‌ست شـناور بـه روی آب شـده	
خوشا شبی که من از شوق پـای تـو بوسـم	ز عینِ سرخوشی آن چشم‌ها به‌خواب شده	
به گلشنی که در او داشت لحنِ خوش بلبـل	روانــه بیــنم منزلگــهِ غــراب شــده	
شراب زآن رخِ چون لاله گشنه لعـلِ مـذاب	پیالـه زآن لـبِ یـاقوت لعـلِ نـاب شـده	
عرق بر آن رخِ رنگین چنان خوش‌آیند است	کـه بـر طبقچـهٔ لعلـی دُرِ خوشـاب شـده	

مـــرادِ هـــر دو جهـــانی ز حـــق قبـــولی را
قبـــولِ حضـــرتِ ســـلطانِ کامیـــاب شـــده

۱۸۷

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

102[a] دلـــم از خـــوابِ خیالـــت بـــه وصـــالِ تـــو رســـید
خوش‌خیـالی‌سـت کـه دل کـز دو نکـو خـواب کـه دیـد

همـــه گفتنـــد و شـــنیدیم کـــه جانـــان بـــا ماســـت
لیـــک جانـــان نتـــوان دیـــد از ایـــن گفـــت و شـــنید

102[b] طـــالع از مهـــرِ تـــو داریـــم زهـــی طـــالعِ ســـعد
شـــرف از دردِ تـــو داریـــم زهـــی بخـــتِ ســـعید

خـــونِ دل ریخـــت فـــراقِ تـــو تـــنِ خـــونین بـــین
کـــه بـــوَد جامـــۀ خـــونی ز نشـــان‌هـــای شـــهید

چـــون همـــه صـــبح ســـعادت ز جمـــالِ تـــو دمـــد
مـــدّتی شـــد کـــه مـــرا صـــبحِ ســـعادت ندمیـــد

مـــی‌دمـــد صـــبحِ ســـعادت ز جمـــالِ تـــو مـــرا
ســـحر از هـــاتفِ اقبـــالِ چنـــین مـــژده رســـید

تـــا تـــو را دیـــد قبـــولی و تـــوش وادیـــدی
گویـــد امـــروز مـــنم صـــاحبِ دیـــد و وادیـــد

۱۸۸

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

102[b] مـــا ز مهـــرت دم نـــه از ایّـــامِ آدم مـــی‌زنـــیم
ایـــن صـــلا پـــیش از وجـــودِ جملـــه عـــالم مـــی‌زنـــیم

در ولایـــت هـــر کســـی دم از ولایـــت مـــی‌زنـــد
از چـــه دل خـــون مـــی‌شـــود مـــا را اگـــر دم مـــی‌زنـــیم

یکـــدمی چشـــم از خیالـــت بـــر نمـــی‌داریـــم از آنـــک
مـــی‌شـــود عـــالم دگـــر تـــا چشـــم بـــرهم مـــی‌زنـــیم

پـــیش از ایـــن هســـتیِّ مـــا پـــر بـــود لیـــک از نیســـتی
زیـــن ســـپس خـــود را ز خـــاکِ مرقـــدم کـــم مـــی‌زنـــیم

جمـــع مـــی‌کـــردیم عـــالم جمـــع مـــی‌گـــردد بـــه مـــا
چـــون پریشـــان مـــی‌شـــویم آفـــاق بـــرهم مـــی‌زنـــیم

هــر قــدم کــان ســوی مــا شــاهِ خیالــت مــی‌نهــد
مــا بــه جــان اســتاده دم از خیــرِ مقــدم مــی‌زنــیم

ای قبـــولی خســـروِ نظمـــیم و بـــا شـــعرِ حســـن
نوبـــتِ مـــدّاحیِ ســـلطانِ اعظـــم مـــی‌زنـــیم

۱۸۹

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

ای دلِ مــا ز وصــالت بــه خیــالی خرســند   قربِ هر روزِ تو را گشته به سالی خرسـند 102[b]
بــر ســرِ راهِ تــو خرســند بــه پامــال شــدم   هست هر کس بلی از ملکی و مالی خرسند 103[a]
روزها شد که ز هجرِ تـو دلـم ناراضـی‌ست   سـاز یکـروز دلـم را بـه وصـالی خرسـند
گـــرم آن رخ ننمـــایی بنمـــا ابرویـــت   گشتم از عیدِ تو آخـر بـه هلالـی خرسـند

شــاهِ مــن تــابِ جــلالِ تــو قبــولی را نیســت
ســاز از لطــفِ خــود او را بــه جمــالی خرســند

۱۹۰

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

روزِ وصــل اســت و مــن از هجــرِ تــو مــی‌خــواهم داد 103[a]
پـــیشِ گـــل چـــون نکنـــد بلبـــلِ بیـــدل فریـــاد

بـــی‌رخِ دوســـت ســـیاه اســـت چـــو زلفـــش روزم
ایــن چــه روز اســت کــه دشــمن بــه چنــین روز مبــاد

دور از او در ســـرِ زلفـــش دلِ مـــن بـــر بـــاد اســـت
مـــنم از دوســـت جـــدا مانـــده و دل داده بـــه بـــاد

در میـــا یـــاد بـــه هنگامـــۀ عشـــق، تـــو رقیـــب
جشـــم و بـــاکِ نظـــر بـــاکِ بلایـــی مرســـاد

شـــوقِ لیلـــی نکُشـــد هـــیچ کســـی چـــون مجنـــون
ذوقِ شـــیرین نبـــرد هـــیچ کســـی چـــون فرهـــاد

گلسِـــتانی‌ســـت خـــدش ســـبزۀ او از خـــطِ ســـبز
ســـروِ نـــازی‌ســـت قـــدش طـــرّۀ او از شمشـــاد

از خـــط و زلـــف و لـــب و چشـــم در اقلـــیمِ جمـــال
نیســـت شـــهری کـــه در او حســـنِ تـــو دکّـــان نگشـــاد
ره بـــه ســـر بـــردنِ عشـــقِ تـــو طریـــق اســـت مـــرا
ایـــن چنـــین کـــرد بـــه مـــن مرشـــدِ عشـــقت ارشـــاد
گـــــر قبـــــولی طلبـــــی داد ز بیـــــدادِ فـــــراق
وصـــــلِ ســـــلطانِ جهـــــان دادِ تـــــو را خواهـــــد داد

۱۹۱

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

وصـــلِ خـــود آن بـــتِ خـــتن از مـــن دریـــغ داشـــت 103b
نظّـــارهای در آن چمـــــن از مـــــن دریـــــغ داشـــــت
یـــا رب چـــه شـــد کـــه از مـــنِ مهجـــور ســـوی دوســـت
ده نامـــه رفـــت و یـــک ســـخن از مـــن دریـــغ داشـــت
گفـــتم بـــرون ز پیـــرهن آن تـــن بـــه بـــر کشـــم
او تـــــن درونِ پیـــــرهن از مـــــن دریـــــغ داشـــــت
مـــــیخواســـــتم از آن لـــــبِ شـــــیرین حکـــــایتی
او خـــود حـــدیث در دهـــن از مـــن دریـــغ داشـــت
کـــردم طمـــع از آن تـــنِ ســـیمینبـــری بـــرم
آن ســـیمســـاقِ ســـیمتن از مـــن دریـــغ داشـــت
مـــن تشـــته و چـــهِ ذقـــنش چشـــمهٔ حیـــات
آبـــی ز چـــاهِ آن ذقـــن از مـــن دریـــغ داشـــت
مـــن بـــا خیـــالِ دوســـت قبـــولی بـــه وصـــلتم
گـــر او وصـــالِ خویشـــتن از مـــن دریـــغ داشـــت
یـــا رب چـــه شـــد کـــه آن شـــهِ خوبـــان ز لطـــفِ عـــام
لطفـــی کـــه بـــود خـــاصِ مـــن از مـــن دریـــغ داشـــت

۱۹۲

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ز حــــد شـــد روزگـــارِ انتظـــار و روزِ مشـــــتاقی 103[b]
ز وصـلِ خـود بـه مـن جـامی کـرم کـن بـاز ای سـاقی

مـــرا از اشـــتیاقِ وصـــلِ تـــو دل مـــی‌طپـــد هـــر دم
چـــو روشـــن گشـــت حـــالِ دل بـــوَد معلـــوم البـــاقی

دل و دین برد چشـمش از مـن و جـان نیـز مـی‌خواهـد
نمـــی‌دانـــم چـــه خـــواهم کـــرد بـــا آن تـــرکِ شـــلطاقی

ســـهی‌قـــد و ســـمن‌ســـاق ار بســـی باشـــند مـــه‌رویـــان
تـــو ای ســـروِ روان دیگـــر ســـهی‌قـــد و ســـمن‌ســـاقی

چـه باشـد گـر ز لطـفِ خویشـتن روزی کنـی یـادش
قبـولی را کـه بـی‌تـو جـان بـه لـب آمـد ز مشـتاقی

غزلياتِ تركى

١

Hezec: mefʿūlü mefāʿīlün mefʿūlü mefāʿīlün

Ol dil-ber-i dil-cū kim nesrīn-beden olmışdur
ʿAks-i ḳad ü ruḫsārı serv ü semen olmışdur 104a

Maḥbūblaruŋ[149] rūḥı terkīb oluban cānā
Sen ḫusrev-i şīrīnüŋ cānına ten olmışdur

Çīn-i ser-i zülfüŋ-çün dil her gice ḳan aġlar
Bī-çāreyi zār iden ḥubb-ı vaṭan olmışdur

ʿIşḳuŋda şehīd olsam[150] şemşīr-i maḥabbetle
İy dost kefen itme ḳanum kefen olmışdur

Pīrāhen-i cān gördüm pīrāhenüŋi cānā
Sen rūḥ-ı revān-baḫşa cān pīrehen olmışdur

Lūʾlūʾ dişüŋüŋ naẓmın vaṣf eyleyeli iy cān
Elfāẓ-ı güher-bārum dürr-i ʿAden olmışdur

Ḫüsrev çü ḳabūl itdi eşʿār-ı Ḳabūlī'yi
O himmet-i ʿālīden[151] naẓmı ḥasen olmışdur

٢

Mużāriʿ: mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

Şol[152] ḫayl-i ḫaṭ ki çihre-i cānāna ḳaṣd ider 104a

---

[١٤٩] محبوبلرک: محبولرک H

[150] Günay Kut makalesinde; nüshada "olam" (اولم) şeklinde yazıldığını belirtmiş ve "olsam" (اولسم) şeklinde düzeltmiştir. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116. Yazma nüshada 'sin' (س) harfinin benzeri kelimelerdeki yazımı ile karşılaştırdığımızda, buradakine benzer yazıma da rastlanıldığı için tarafımızdan müdahaleye gerek duyulmamıştır.

[151] Günay Kut, makalesinde 'ʿâlimden' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116.

Kāfir durur ki milk-i Müselmāna ḳaṣd ider

Zülfüŋ lebüŋ[e] el uzadur iy perī-ṣıfat
Ol dīvi gör ki mühr-i Süleymān'a ḳaṣd ider

Müʾmin görürse[153] zülfüŋi zünnār baġlanur
Kāfir görürse yüzüŋi īmāna ḳaṣd ider

Bir ejdehā durur ser-i zülf-i ḥabīb[154] kim
Genc istedükçe bu dil-i vīrāna ḳaṣd ider

Her ṣubḥ kim raḳībe atar-ise[155] tīr-i āh
Gerdūn şehāb tīri-le şeyṭāna ḳaṣd ider

Gūş idicek sözüŋi Ḳabūlī şehinşehüŋ
Taḥsīn ü āferīn idüp iḥsāna ḳaṣd ider

٣

Hezec: mefʿūlü mefāʿīlü mefāʿīlü feʿūlün

İtdükçe yüziŋ nūrına çeşmüm[156] naẓar iy dost
Bī-çāre göŋül cān-ı cihāndan geçer iy dost 104[b]

Kūyuŋda ciger sızduramaz itüŋe ʿāşıḳ
Kim ʿāşıḳ-ise aŋa gerekdür ciger iy dost

N'ola naẓaruŋ ḫāk-i vücūdumı zer itse
Dil-dār gerekdür k'ola ṣāḥib-naẓar iy dost

---

152 Günay Kut, makalesinde 'o' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116.

١٥٣ كوررسه: كورروسه H

154 Günay Kut, makalesinde 'ḥabīb' şeklinde okuduğumuz kelimenin okunamaz olduğunu ifade ederek mısraın tamamı için 'Bir ejdehâ durur ser-i zülfeyn ca'di kim' şeklinde okuma önerisi sunmuştur. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116.

155 Günay Kut, makalesinde 'rakîb atar-ise' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116. Yazma nüshada 'رقيبه اتر سينه'ye benzer şekilde yazılmıştır. Ancak bu şekilde yani 'raḳībe atar sīne' şeklinde okuduğumuzda beytin anlamı çıkartılamamıştır.

156 Günay Kut, makalesinde 'çeşm-i' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116.

Girse eline ḫāk-i rehüŋ rūḥ-ı emīnüŋ
İtse gerek ol cevheri[157] kuḥl-i başar iy dost

Senden es̱er-i mihr ü vefā ḳılsa n'ola kim
Dünyāda gerek her kişiye bir es̱er iy dost

Giryān olıcaḳ dīde görür yüzüŋi ḫandān
Çün ebr-i bahār ağlayıcaḳ gül güler iy dost

Dil şerḫasınuŋ[158] şerḫini yoluŋda Ḳabūlī
Kilk-i müje vü ḫūn-ı cigerle yazar iy dost

۴

Mużāriᶜ: mefᶜūlü fāᶜilātü mefāᶜīlü fāᶜilün

Göŋlüm ḫadeng-i ġamzesini cān-siper ider
Tīġün görürse cān virüben terk-i ser ider 104b

Varduḳça dil-bere baŋa engel olur raḳīb
Her dem ṣanasın ol ḫara şeyṭān ḫaber ider

Sūzum görüp raḳīb yanarsa ᶜaceb degül
İy dost seng-i ḫāreyi sūzum es̱er ider

Ẓāhirde[159] gerçi kim baŋa dilkilenür raḳīb
Pinhānda ben ġarīb-ile ol it neler ider

Ben ḫ̆āra sen naẓar ḳılalı olmışam ᶜazīz
Zīrā ki kimyā-yı naẓar ḫāki zer ider

Dīdār-ı dostdan beni menᶜ itme nāṣıḥā

---

[157] Günay Kut, makalesinde 'cevher-i' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 117.
[158] Günay Kut, makalesinde 'perdesinün' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 117.
[١٥٩] ظاهرده: ظارده H

Görsen cemālini seni benden beter ider

Şīrīn lebüŋi ögse Ḳabūlī-i ḫoş-maḳāl
Kilkini vaṣf-ı ḳand-i lebüŋ ney-şeker ider 105[a]

۵

Remel: feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

Baŋa reşk itme raḳīb olmış isem yāra yaḳın
Kim ezelden beni Ḥaḳḳ eyledi dil-dāra yaḳın 105[a]

Ḫārsuz gül olımaz gülşen-i devrānda velī
Yārdan ḫoşdur eger olmaya aġyāra yaḳın

Dil-i nālān ruḫuŋ üzre ser-i zülfüŋe varur
Gerçi gülzārda bülbül varamaz māra yaḳın

Sipeh-i zülfüŋe ḳarşu ḫaṭuŋı kim göre dir
ʿAsker-i Rūm çeküpdür ṣafı küffāra yaḳın

Gelicek kūyına menʿ itme Ḳabūlī'yi raḳīb
Gelmesün kimse dimez bülbüli gülzāra yaḳın

۶

Remel: feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

İy perī-çihre meger çeşme-i cāndur dehenüŋ
K'āb-ı ḥayvān gibi cān-perver olupdur süḫenüŋ 105[a]

Eyledi pīrehenüŋ rūḥ-ı muṣavver peydā
Gālibā cāme-i cāndur ṣanemā pīrehenüŋ

Ḫaṭuŋı menzil-i zülfiŋde görüp didi göŋül
Nāfe-i Çīn'i virüpdür yele müşk-i Ḫoten'üŋ

Ġarḳa virdi güheri lū'lū'-yi mercān-ṣadefün
Ṣuya ṣaldı şekeri şol leb-i şekker-şikenüŋ[160]

Diridüm ḳaddüŋi serv-i çemen iy lāle-ʿiẕār
Eger olsa-y-idi gülden ruḫ[ı] serv-i çemenüŋ

Sībi ḫūrşīdi ider dil-keş ü rengīn iy māh
ʿĀrıżuŋdan n'ola rengīn görinürse ẕeḳanuŋ

Ḥaḳ bilür ẕerrece ġam yimez-idüm öldügüme
Ger bileydüm ki mezārum ola kūyuŋda senüŋ

Ḫüsrevüŋ bildi yaḳīn ġayr sözin ḥaşv-ı ḳabīḥ
İy Ḳabūlī göreli şīve-i naẓm-ı ḥasenüŋ 105[b]

[١٦٠] شکنک: شنک H

مقطّعات

۱

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

ای قبولی در این سرای سپنج   جانِ خود را به درد و رنج مدار   105b
دو سه روزی به بیش و کم خوش باش   گیر گنجی و دل به گنج مدار

۲

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

ای قبولی امید و بیمِ جهان   مر تو را لوت جانِ پاک شده‌ست   105b
دلت از غصّهٔ چنان و چنین   گشته خون است سینه چاک شده‌ست
گر شود خوش و گر نشد هم خوش
ای بسا آرزو که خاک شده‌ست

۳

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

ای قبولی ز یار مهجورم   دیگرم وصلِ یار بایستی   105b
دو حیات است وصلِ دوست دو بار   زندگانی دو بار بایستی

۴

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

شنیدم ای قبولی هجرِ جانان   کند عشّاق را از جان رمیده   105b
ولی او را ندیده بود جانم   چو دیدم بود افزون از شنیده
ز دیده تا شنیده فرق پر بود
شنیده کی بوَد مانندِ دیده

۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

106[a] قبـــــولی در بــــــد و نیـــــکِ زمانــــــه رضـــا ده بـــا قضـــا و خـــوش بیاســـا

چـــو مـــذهب را خلاصـــی نیســـت از جبـــر چـــــه حاصــــل از مـــــدارا و مواســـا

۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

106[a] قبــــولی جهــــد کـــــن تـــا مــــی‌تــــوانی کــــه در عــــالم نیــــازاری دلـــــی را

نباشــــد دولتــــی زیـــــن بِــــه کــــه روزی قبــــول افتـــــی جنـــــابِ مقبلــــی را

۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

106[a] قبــــولی در جهـــــان امــــروز مــــاییم گنــــه‌کـــــاری فقیـــــرِ مبتلایــــــی

نــــه از بیگانگـــــان چشــــمِ مــــروّت نــــه امّیــــــدِ وفـــــا از آشــــــنایی

دو دیــــده بــــر جنـــــابِ حـــــق نهــــاده چـــو بــــر درگـــاهِ مـــنعم بـــی‌نـــوایی

گشــــادِ مـــــا شــــود روزی از آن بــــاب رســـــــد آیینــــــهٔ دل را جلایـــــــی

اگـــــر صـــــاحب‌دلــــی روزی بــــه رحمـــت

کنـــــــد در حـــــقِ مســـــکینان دعـــــایی

۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

106[a] قبــــولی گـــر قبـــولِ دوســـت خـــواهی چنــان ره رو کــه دل خـــواه اســت او را

نمــــی‌بینــــی کــــه هرگــــز از درِ خــــویش نمـــــی‌رانــــد کســـــی کلـــــبِ نکــــو را

۹

متقارب: فعولن فعولن فعولن فعولن

106[b] قبـــولی قناعـــت طلـــب کـــن کـــه عنقـــا عزیـــزالوجـــود آمـــده‌ســـت از قناعـــت

ز مرغــــی نــــه‌ای کــــم چــــه افتـــادت آخــــر تـــو را نیـــز هســـت آن قـــدر اســـتطاعت

شـــو از جملـــه فـــرد و طریـــقِ فـــرح جـــو   کـــه آخـــر پریشـــانی اســـت از جماعـــت

بـــه حـــرص و طمـــع از فـــرومایگـــانی   مـــر انگشـــتِ تـــو دارد از صـــد صـــناعت

ز هســـتیِ خـــود منـــزوی شـــو کـــه رســـتی

مکـــن نفـــسِ بـــدرامِ خـــود را اطاعـــت

رباعیّات

۱

در دور حریفِ جنسِ می می‌بینم / زآن رو که علاجِ غم ز وی می‌بینم 106[b]
گر همنفسی و می دلم می‌خواهد / در صحبتِ می نالهٔ نی می‌بینم

۲

در دور روا نباشد از می توبه / گر توبه کنی ز توبهٔ وی توبه 106[b]
می عشق و کسی که تایب از وی مرده است / از عشق، دلِ زنده [کند] کی توبه

۳

ای دل ز غم از شرابِ بی‌غش بدرآی / خود را به صفاکش از کشاکش بدرآی 106[b]
از بادهٔ شوق کامِ جان را خوش ساز / وز هرچه خوشی و ناخوشی خوش بدرآی

۴

بی‌لعلِ تو دل ز جانِ فرسوده گذشت / بی‌زلفِ تو عمرم همه بیهوده گذشت 107[a]
تا از دهن و قدِ تو دور افتادم / از سر هوسِ بوده و نابوده گذشت

۵

ای رشتهٔ جانِ من به زلفت رشته / وی با لبِ تو دلم ز جان بگْذشته 107[a]
برگشتی و بخت شد ز من برگشته / زین غصّه تنم گشت به خون آغشته

۶

ماییم گذشته از غم و شادیِ دهر / پازهرِ جهان یکی گرفته با زهر 107[a]
گر لطف کند دوست و گر قهر به ما / ما لطف شناسیم از او جمله نه قهر

۷

ای دوست مرا به چشمِ دشمن منگر | بنْگر کرمِ خود گنهِ من منگر 107[a]
بنْمای بدین سوخته خرمن، لطفی | وز قهر بدین سوخته خرمن منگر

۸

غرقِ گنهم عفوِ تو می‌خواهم و بس | نامه سیهم عفوِ تو می‌خواهم و بس 107[a]
رویم پرسی نماند از شرمِ گناه | بی‌رو ز [تو] هم عفوِ تو می‌خواهم و بس

تم

فهرستِ قوافی

فهرستِ قوافیِ قصاید

فهرستِ قوافیِ قصایدِ ترکی

فهرستِ قوافیِ غزلیات

ز روی لطف به من رو نمود ناگه دوست	G 17
از دست رفت باز دلِ من به دستِ کیست	G 123
روزِ وصلت جز فغانِ کارِ دل ناشاد نیست	G 122
حلقهٔ زلفِ تو می‌گیرد دلم تدبیر نیست	G 165
وصلِ خود آن بتِ ختن از من دریغ داشت	G 191
آن شوخ که ماهِ رخش از زلف زره داشت	G 37
دوشینه سرشکم به سرِ کوی تو ره داشت	G 121
ریحان دمید و لاله برآمد سمن شکفت	G 167
می‌گشاید دل ز بند از دیدنت	G 84
ای داستانِ یوسف از حسنِ تو حکایت	G 88
آنکه بر گل سنبلِ نسرین‌بر آن را تاب داد	G 71
روزِ وصل است و من از هجرِ تو می‌خواهم داد	G 190
مرا چون دیده دیگر بر گلِ روی حبیب افتد	G 15
چون سنبلِ گل‌پوشِ تو در تاب و هم افتد	G 168
مهِ من آنک چشمِ مست دارد	G 76
از آن ز افغانِ بلبل ناله‌ام افزون اثر دارد	G 130
مگر باد از من سلامش برد	G 115
صبا به من خبرِ وصلتِ حبیب آورد	G 124
هر تیر کان ز شستِ تو در جان فرو خورد	G 119
ز آتشِ دلِ من چون زبانه برخیزد	G 157
معاشر را شد آن موسم که از گشتِ چمن پرسد	G 53
حسنِ یوسف ز جمالِ تو حکایت باشد	G 30
هر که را دیده بر آن عارضِ خرّم باشد	G 42
دوستان مردنِ من فرقتِ جانان باشد	G 65
وه که گر مهجور می‌مانیم از او غم می‌کشد	G 10
هر چند بهار آمد عالم همه بستان شد	G 136
بازم ز عشقِ جانان سودای کهنه نو شد	G 21
چون عرق از خطِّ جانان می‌چکد	G 36
چون ز خاکِ من بهاران سبزهٔ تر می‌دمد	G 120
آن مه بتِ سیمین‌بدن کیست که داند	G 44
در همه روی زمین یارِ وفاداری نماند	G 147
ای دلِ ما ز وصالت به خیالی خرسند	G 189
خانهٔ دل را به تیر آن ماه صد روزن کند	G 114
زآن دو عارض دل حکایت می‌کند	G 172
هر گه دلم وصالِ تو را یاد می‌کند	G 135
از گل به باغ دورم از او خار خار بود	G 143
ناوکِ نازی که جان خسته‌ام را خسته بود	G 156
شاهِ من بی‌موجبی از بنده رنجیدن چه بود	G 43
نیست آن مه گرچه با من مهربان زانسان که بود	G 106
بهار است و منِ آواره دور از گلعذارِ خود	G 140
تا شیخِ ما به باده‌پرستی نمی‌رود	G 20
بی‌تو ام هر لحظه شادی کم غم افزون می‌شود	G 48
چون رسد در چارده ماهم چنان مه می‌شود	G 79
نمی‌خواهد دلِ من در جهان جز آنچه او خواهد	G 133
چو خط گردِ رخِ دلبر برآید	G 64
مرا ذکرِ لبِ او خاطرِ ناشاد بگْشاید	G 51
نسیمِ صبحِ وصلِ او دلِ ناشاد بگْشاید	G 50
بعیدم از مهِ خود خاطرم در عید نگْشاید	G 49
تا رخم زر نشود سروقدم بر نگشاید	G 69
دهانش چون تکلّم می‌نماید	G 68
چو شاهم شامگاهِ عید از خرگه برون آید	G 41
در آن دم کان مهِ بدمهر در خونم به کین آید	G 116
سرشکِ ما که چنین لاله‌رنگ می‌آید	G 54
دلم از خوابِ خیالت به وصالِ تو رسید	G 187
بس که از داغِ فراقِ تو دلم درد کشید	G 151
دور از تو با تو حالم ای دلربا که گوید	G 142

به وصلت باد نوروزم مبارک باد می‌گوید G 139
ای ز رشکِ لعلِ تو مرجان احمر شاخ شاخ G 92
ز آهم بس که در شب سوخت اختر G 102
گر شکر شور آورد با لعلِ آن شیرین پسر G 132
خطِ رخش چو برآمد فتاد زلفِ وی از فر G 72
ای مرا هر لحظه از حسنِ تو احسانی دگر G 97
تیرِ تو ز سر در دلِ من گشت وطن گیر G 166
بادِ سحرگهم خبرِ دوست داد باز G 178
روحم که می‌پرد سوی آن قدّ دلنواز G 38
دلم که نیست ز هجرِ تو طاقت و تابش G 63
به رویت زلف ای سیمین‌بناگوش G 82
دل خوشم کن به وصلِ طلعتِ خویش G 150
وصفِ یاقوتِ لبت گفتم کلامِ بی‌غرض G 173
زاهدان را گر کدورت باشد از صهبای صاف G 62
شده‌ست آن مهِ مشکین نقاب در کپنک G 32
مهم ز مهر فرود آید ار به خانهٔ دل G 93
شبِ زلفت چو دارد ماه مشعل G 77
زیرِ چینِ سنبلِ زلفِ تو خالِ مشک‌فام G 83
سیلِ اشک ار می‌برد صد راه از کوی تو ام G 126
دردا که از تو دور غریب اوفتاده‌ام G 117
من نمی‌گویم که دور از وصلِ جانان زنده‌ام G 8
تا من جدا از آن صنمِ دل‌ربا شدم G 57
زهی تو از همه عالم مراد و مقصودم G 138
صنمی سنگ‌دلی کافرِ سرکش دارم G 34
منِ بیدل پیِ پابوسِ جانان تحفه جان دارم G 96
غیر از تو منِ سوخته‌دل یار ندارم G 118
چنین که دیدن روی تو دوست می‌دارم G 101
چو دور از رخت جامِ گلگون خورم G 161
امشب منم و مویه که از موی تو دورم G 12
روزی که چون غریبان در هجرِ تو بمیرم G 31
اگر افتد نظر روزی به روی یارِ خود بازم G 175
چو بی‌قدّ و رخش جویای سرو و یاسمن باشم G 153
بگْذار که تا خاکِ سرِ کوی تو باشم G 146
زهی پر خار بی‌تو گلشنِ چشم G 162
روزی از مهر گر آن ماه نپرسد حالم G 170
اگر حالِ منِ مهجور پرسد باز جانانم G 16
چون خدنگِ آه را از سینه پرکش می‌کنم G 89
هر دم ز دیده تا کی باشد روانه خونم G 127
گلِ خندانِ من تا کی به هجرت سوزِ خود بینم G 149
سحر چشمِ تو را مخمور و مستِ خواب می‌بینم G 33
همه شب عارضِ آن ماه را در خواب می‌بینم G 18
به می خوش‌مشربم زین صافتر مشرب نمی‌بینم G 6
کنون یک هفته شد کان ماه را یکشب نمی‌بینم G 5
دگر از لحنِ بلبل باغ پر آوازه می‌بینم G 184
ز خطّت سبزهٔ نورسته بر گل دسته می‌بینم G 13
به ابرویش خدنگِ غمزه را پیوسته می‌بینم G 14
دل ز من بردی و از کوی تو بی‌دل می‌روم G 11
زهی از وصل و هجرت در دلم شادی و غم باهم G 128
ز حد شد مدّتِ هجران وصالِ دوست می‌خواهم G 29
منِ آواره خود را باز پیشِ یار می‌خواهم G 27
دل شد اسیرِ عشقت ای دلنوازِ جان هم G 95
نهاده چشم بر راهِ صبا پیوسته می‌پایم G 152
نگارِ سیم‌ساقِ گلعذارِ سروبالایم G 70
اگر من از آن لعلِ میگون نگرْیم G 169
چون صفاتِ رخِ تو می‌خوانیم G 19
ما ز مهرت دم نه از ایّامِ آدم می‌زنیم G 188

من امشب با خیالِ دوست دردِ خویش می‌گویم G 46
مرا وصلِ تو آمد وصلتِ جان G 28
ای خطِّ تو زینتِ گلستان G 94
زآن دهن تا کی توان فکرِ محال انگیختن G 155
جدایی از لبِ جانان نمی‌توان دیدن G 154
گر جان عاشق بایدت ای شوخ عرضِ ناز کن G 103
به تیغِ هجر دلِ عاشقان فگار مکن G 125
به دولت تا نظرها داشت مه‌رخسارِ من با من G 180
نمی‌دانم چه شد یا رب که هرگز شهریارِ من G 91
به چنگِ هجر اگر واقف شود از سوز و سازِ من G 177
غمزهٔ خونریزِ آن شوخِ بلاانگیزِ من G 45
سوارِ چابکِ سیمین‌تنِ زربفت‌پوشِ من G 39
سوارِ چابکِ نیلی قبای مهوشِ من G 35
رود از تن چو دور از دوست جانِ دردناکِ من G 99
پس از مرگ ار برآرد شعله آهِ سوزناکِ من G 98
دارد دلِ پیران به قید آن ماه اندک سالِ من G 171
چنان از هجرِ جانان در تب و تاب است جانِ من G 56
مژدهٔ جانان رسید رفت غم از جانِ من G 179
نمود آن لبِ رنگین به من که لعلِ تر است این G 25
برون آ شهریارِ من فغانِ دادخواهان بین G 112
ساغری شد دیده‌ام زآن رخ میِ گلگون در او G 107
هر که مفتون است چون من بر رخِ گلگون او G 158
منِ زار ار روم روزی به گلگشتِ چمن بی‌او G 111
زهی بزمِ محبّان گلشن از تو G 113
فالِ نوی زدم چو جهان یافت سالِ تو G 134
ما را چو نیست شادیِ دل بی‌جمالِ تو G 110
ای دلِ سوزناکِ ما مشعله‌دار راهِ تو G 4
ای دل به زلفینت مرا ماهی یکی قُلاّب دو G 109

دو هندوی تو که دل می‌برند و جان هر دو G 159
گر نه ضحّاکِ حسن شد آن ماه G 74
زهی روی تو از گل دسته بسته G 85
زهی گلزارِ حسنت را دهانت دلستان غنچه G 47
زهی نخست به ما وعدهٔ وفا کرده G 86
مرا دلی‌ست برای لبت کباب شده G 186
ساقیا دارم کدورت بادهٔ من صاف ده G 52
ای از مهِ جمالت خورشید تاب دیده G 104
تا بسته شد به کاکلِ آن دلستان گره G 163
ای سنبلِ تو بر گلِ خودرو گره گره G 160
اگرچه زاهدِ خودبین فریب داد به عامه G 108
مهرِ رخت که بر وی افکند زلف سایه G 87
ای دل میی که از لبِ جانان کشیده‌ای G 78
اگر ز خوانِ وصالت نمی‌رسم به نصیبی G 145
ز حد شد روزگارِ هجر و روزِ آرزومندی G 129
کجا شد آنکه جانِ من بدان لب هم‌سخن بودی G 185
به عیّاری ز راهم برد چشمِ شوخِ عیّاری G 148
ز حد شد روزگارِ انتظار و روزِ مشتاقی G 192
ای عارضت یکی شده خورشید و مه یکی G 174
شهِ من عیدِ قربان است و من دور از تو زندانی G 141
خطِّ لبِ تو دارد ای آبِ زندگانی G 23
منِ بیدل ز اوّل کرده‌ام با دوست پیمانی G 100
به جان خوش‌وقتم از ذوقِ لبِ وی G 7
دل از من برد ماهی و چه ماهی G 61
ندارم از دو جهان غیر از این تمنّایی G 66
چو رویش برد دل از من نیارم رو به هر سویی G 67
زد به تیرم کمان ابرویی G 22

فهرستِ قوافیِ غزلیاتِ ترکی

فهرستِ قوافیِ قطعات

فهرست قوافی رباعیات

4.2. METNE DAİR AÇIKLAMALAR VE NOTLAR[1]

Bu bölümde; Kabûlî divanında yer alan terkipler, ayet ve hadis iktibasları, atasözleri ve deyimler, âdetler ve inanışlar, kinaye ve telmihler, mecazi unsurlar ile çeşitli teşbihler, terimler, şahıslar ve özel isimleri ele aldık. Zikredilen bu hususlar çerçevesinde şairin fikir ve his dünyasını oluşturan unsurlar ve mefhumlar, manaları ile değerlendirilerek alfabetik ve metinde geçtiği yer belirtilerek verilmiştir.

- آ -

آبِ تیغ (Âb-ı tîğ): Kılıcın suyu; kılıç yapımında çeliğe verilen su mecaz olarak kullanılmıştır:

Maḥsūl-i fetḥ ü nuṣret ḫırmendedür hemīşe

Virelden āb-ı tīği kişt-i zamāneye nem (K 14/23)

(Padişah'ın) fetih ve zafer mahsulü her daim harmandadır; kılıcın suyuyla zamanın ekinini sular.

Başka bir beyitte dil, kılıca benzetilerek kılıca su verilmesi uygulamasına şu şekilde yer verilmiştir:

---

[1] Bu bölümde başlıca şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Ali Ekber Dihhodâ, **Lugatnâme**, nşr. Muhammed Muʿîn, Seyyid Caʿfer-i Şehîdî, 28 c., 2. bs., Tahran, Dânişgâh-ı Tahrân, 1325-1346 (Çevrimiçi) https://www.parsi.wiki, **Emsâl u Hikem**, 4 c., 9. bs., Tahran, Çâphâne-i Sipihr, 1376; (Çevrimiçi) https://www.vajehyab.com; Hasan Enverî, **Ferheng-i Bozorg-i Sohen**, 8 c., Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1381; **Ferheng-i Kinâyât-i Sohen**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1383; Rahîm Afîfî, **Ferhengnâme-i Şiʿrî**, 3 c., 3. bs., Tahran, İntişârât-ı Surûş, 1391; Sîrûs Şemîsâ, **Ferheng-i Telmîhât**, Tahran, İntişârât-ı Firdevs, 1366; Muhammed Şimâlî, **Mezâmîn ve Terkîbât-i İʿdâd der-Edeb-i Fârsî**, 3. bs., Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1389; Mehdî Pertovî-yi Âmulî, **Emsâl u Hikem**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Senâî, 1374; Şerefuddîn Râmî, **Enîsu'l-ʿuşşâk**, nşr. Abbâs İkbâl, Tahran, Şirket-i Sihâmî, 1325; Muhammed Huseyn b. Halef-i Tebrîzî, **Burhân-ı Kâtıʿ**, nşr. Muhammed Muʿîn, 5 c., Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1362; İlhan Ayverdi, **Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lugatı,** nşr. Kerim Can Bayar, 3 c., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2005 (Çevrimiçi) http://lugatim.com/ Kubbealtı Lugatı; İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, 21. bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2011; Nimet Yıldırım, **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2008; Mehmet Kanar, **Farsça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Say Yayınları, 2008; Ziyâ Şükûn, **Farsça-Türkçe Lûgat: Gencine-i Güftar: Ferheng-i Ziya**, 3 c., İstanbul, MEB: Millî Eğitim Basımevi, 1984; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 26. bs., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2010.

چنان آبی دهم تیغِ زبان را   که آتش در دل افتد دشمنان را[2]

Dil kılıcıma öyle bir su vereyim (güzelleştireyim/tesirli hâle getireyim) ki düşmanların kalbine ateş düşsün!

آب دادن (Âb dâden): Sulamak. (kin.) Tazelik, güzellik ve canlılık vermek. (D 4/17, G 71/1)

آبِ شادی (Âb-ı şâdî): Mutluluk suyu, mutluluk veren su. (kin.) Şarap. (D 4/1)

آتشِ دل (Âteş-i dil): Gönül ateşi. (kin.) Gam, keder; aşktan dolayı yanma yakılma. (D 6/7, K 10/2, K 21/39, G 39/2, G 39/3, G 157/1)

آتش زدن (Âteş zeden): (Düşmanı) ateşe vermek yani sıkıntıya sokmak anlamında kullanılır. (K 2/27)

آذین بستن (Âzîn besten): Bayram günlerinde çarşıyı ve dükkânları, şehri süsleyip donatmak. Divanda fetih ve zafer günleri, bayram günlerine benzetilir. Bkz. عید (Îd). Bayram günlerinde şehrin süslenmesi âdetine, Padişah'ın fethiyle gökyüzünde ayın yıldızlarla birlikte şehri süslemesi şeklinde yer verilmiştir. (D 13/17)

آفتاب و مه (Âftâb u meh): Güneş ve Ay. (kin.) Sevgilinin iki yanağı. (G 172/1)

آهوی شیرافکن (Âhû-yi şîr-efken): (kin.) Sevgilinin çekici ve büyüleyici, âşıklara/düşmanlara korku salan, âşıkların/düşmanın cesaretini kıran gözü. (K 18/32, G 114/3) Ordudaki askerlerin gözü için de benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. (K 2/2)

آیینۀ چینی (Âyîne-i çînî): Çini ayna. (kin.) Güneş. (D 11/1)

آیینه‌دار (Âyîne-dâr): 'Ayna tutan' anlamına gelir. Eskiden padişahlara ve ileri gelen kimselere giyinirken ayna tutmakla görevli kimseye verilen addır. (D 8/14)

[2] **Metin**, D 10/5.

- ا -

ابلقِ سپهر (Ablak-ı sipihr): (kin.) Dünya, âlem. (K 11/20)

ابوالفتح (Ebû'l-feth): Fetih babası. Fatih Sultan Mehmed Han'ın lakabıdır. (D 13/1, K 2/16, K 13/14)

احرام بستن (İhrâm besten): Niyet etmek. Hac için, mübah olan bazı şeylerden nefsi yasaklamak suretiyle niyet edilerek ihrama girilir. İhrama girmek, dünyaya ait ne varsa hepsinden soyutlanmayı, arınmayı simgeler. Beyitte nefis giysiye benzetilmiş ve bu giysiden arınan hacı/âşık, Kâbe'ye/âşığın bulunduğu mekâna niyet etmiştir. (K 8/6) Hacıların/âşıkların bu yolda yani canana kavuşma yolunda ilk şartı, candan geçmektir. (K 8/7-8)

أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ (Ezhebe ʿannâ'l hazen): 'Bizden üzüntüyü giderdi' anlamına gelir. Fâtır suresinin 34. ayetinden iktibas yapılmıştır. Ayetin tamamı şöyledir:

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ

"Derler ki: Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir."[3] (Kurʿân, Fâtır 35/34)

Şairin hüznü, cananın gelişi müjdesini işitmesiyle gitmiştir:

مژدۀ جانان رسید رفت غم از جانِ من   خوانده شد از فضلِ حق اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ[4]

Cananın müjdesi geldi, gam canımdan gitti; Hakk'ın fazlından okundu: "Hüzün bizden gitti."

ارم (İrem): Efsaneye göre Şam'da veya Yemen'de hükümdar olan Şeddâd'ın yeryüzünde bir cennet kurmak iddiasıyla yaptırdığı şehrin veya bahçenin adıdır.

[3] (Çevrimiçi) http://tanzil.net/35:34, 2018.

[4] **Metin**, G 179/1.

Padişah'ın fetih günü âlem, İrem'e benzetilir. (D 11/8) 'Gulzâr-ı İrem' ve 'gulistân-ı İrem' terkipleriyle 'cennet bahçesi, cennet kadar güzel bahçe' anlamında kullanılmıştır. (K 22/31, K 22/36)

از آن دم که روح گفتی (Ez-ân dem ki rûh goftî): 'Ruh' denildiği vakitten beri. Allah'ın ruhlar âlemini yarattığı zamana, elest bezmine işaret edilir. En eski zaman anlamında kullanılmıştır. Şair, ruhunun Padişah'ın yüceliğine eriştiği vakitte vücut bulduğunu ifade eder. (K 16/60)

از پا درآوردن (Ez-pâ der-âverden): Çökmek, yerle bir olmak. (D 8/3)

از پای افتادن (Ez-pây uftâden): Elden ayaktan düşmek (kesilmek). (kin.) Zayıf ve güçsüz düşmek. (K 1/2)

از جان گذشتن (Ez-cân gozeşten): Candan geçmek; ölmek. (K 8/7, R 5/1)

از حیا آب گشتن (Ez-hayâ âb geşten): Utançtan yüzü kızarmak, utançtan yerin dibine girmek. (K 6/10)

از ماهی به ماه رسانیدن (Ez-mâhî be-mâh resânîden): (Bir kimseyi) bir baştan/uçtan diğer bir başa/uca ulaştırmak. Beyitte şair, bir uçtan yani Şehzade Bâyezîd'in yanından diğer bir uca yani Fatih Sultan Mehmed'in yanına gidişini ifade etmek için bu deyimi kullanmıştır. (D 21/4)

(از) مه تا به ماهی ((Ez) meh tâ be mâhî): Ay'dan Ay'a. (kin.) Baştanbaşa, tamamen, bütünüyle. Divanın tevhid bölümünde yer verilen bu deyim, Allah'ın hükmünün baştanbaşa her yeri kapladığını ifade etmek için kullanılmıştır. (D 1/1)

از نظر فکندن (Ez-nazar fikenden): Gözden çıkarmak; gözden düşmek. (kin.) Uzak tutmak; değerini yitirmek, rağbet görmemek. Beyitte hem gözyaşının gözden düşmesi manasıyla gerçek anlamda hem de Padişah'ın şairi gözden çıkarması, uzağında tutması manasında mecazi anlamda kullanılmıştır. (G 11/4)

اسفندیار (İsfendiyâr): İsfendiyâr, Firdevsî'nin (ö. 411/1020 [?]) **Şehnâme**'sinde kahramanlıkları ile efsaneleşmiş bir şahsiyettir. Edebiyatta cesareti,

gücü ve yenilmezliği ile ön plana çıkan İsfendiyâr, Rüstem ile mücadelesiyle de şöhret bulmuştur.[5] Beyitte Rüstem ile birlikte Fatih Sultan Mehmed'in savaştaki kulu için benzetme unsuru olarak gelmiştir. (K 5/12) Bkz. رستم (Rüstem).

اسكندر (İskender): Kaynaklarda iki İskender'den bahsedilir. Biri Kurʿân'da zikredilen hem peygamber hem hükümdar olan İskender-i Zulkarneyn'dir. Diğeri ise İran hükümdarı Dârâ'yı mağlup etmiş olan Makedonyalı İskender'dir. Cihangirliği yönüyle şairin memduhu Sultan Mehmed Han, İskender'e benzetilir. (K 3/21, K 10/22, K 14/20, 42, K 16/12, K 18/69) Hatta şair, memduhunu İskender'den daha üstün görür. Sultan savaşta kılıcını çektiğinde, sanki yüz Dârâ'nın kanını döker. (K 18/38) Başka bir beyitte şair, mertebe olarak memduhun en küçük hizmetkârını İskender'e benzetir. (K 17/32)

اغيار (Ağyâr): 'Yabancılar, başkaları' anlamına gelen ağyâr, âşığın dost edindiği kimseler, rakipler anlamında kullanılır. (G 10/3, G 43/4, G 180/2, 3, TG 5/2) Bkz. رقيب (Rakîb).

افراسياب (Efrâsiyâb): Maveraünnehir'de hüküm sürmüş, Turan'ın en büyük hakanlarından olan Efrâsiyâb, Alp Er Tunga'nın **Şehnâme**'deki adıdır. Efsanevî bir kişiliğe sahip olan ve kahramanlık sembolü Efrâsiyâb, şairin memduhu Fatih Sultan Mehmed'in rütbece en düşük kuluna benzetilir. (D 8/11)

إِنَّا فَتَحْنَا (İnnâ fetahnâ): Fetih suresinin ilk ayetinden iktibas yapılmıştır. 'Şüphesiz biz açtık; fetih verdik' anlamına gelir. Ayetin tamamı şöyledir:

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا

"Gerçek şu ki biz senin için apaçık bir zaferin önünü açtık"[6] (Kurʿân, Fetih 48/1)

---

[5] Nurettin Albayrak, "İsfendiyâr", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, C. XXII, s. 511-512.

[6] Muhammed Esed, **Kurʿân Mesajı: Meal-Tefsir**, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, İşaret Yayınları, 2009, s. 1220.

Divanda Fatih Sultan Mehmed’in Boğdan seferi münasebetiyle yazılmış olan bir kasidedeki beyitte şu şekilde geçer:

Yazılmışdur livāsına ezelde Ḫudā’dan āyet-i ‘innā feteḥnā’

انورى (Enverî): Evhaduddîn Enverî-yi Ebîverdî, İran edebiyatının en büyük kaside şairi olarak kabul edilir. Enverî, Selçuklu hükümdarı Sencer’e (sal. 511-552/1118-1157) intisab ederek saray şairlerinden biri olmuş ve ölünceye kadar Hükümdar’ın yanından ayrılmamıştır.[7] (K 23/6, 10)

اهريمنِ ريمن (Ehrîmen-i rîmen): Hilekâr şeytan. Düşman için kullanılmış bir sıfattır. Şeytanlar ordusunu yönettiğine inanılan Ehrîmen, kötülük sembolü olarak kullanılır. Hilekâr şeytanın melekten kaçması gibi, Padişah’ın düşmanlarının nasibi de Padişah’tan kaçmak olmuştur. (K 2/22)

اين و آن (În u ân): Şu bu, çeşitli kimseler. Beyitte rakip için kullanılmıştır. (K 10/39)

- ب –

بادِ صرصر (Bâd-ı sarsar): Şiddetli ve soğuk esen rüzgâr. Savaşta ölen kâfirler, rüzgâr fırtınasında dökülen ve savrulan yapraklara benzetilmiştir. (D 12/35, D 16/18)

بادۀ گلگون (Bâde-i gulgûn): (kin.) Kırmızı renkli şarap. (K 5/1, K 12/18)

ببرِ بيان (Bebr-i beyân): ‘Bebr’ ya da halk ağzındaki şekliyle ‘böbür’, Hindistan ve Afrika’da yaşayan, kaplana benzer, derisi benekli ve makbul olan, yırtıcı memeli bir hayvandır. ‘Bebr-i beyân’, ‘bebr’in bir türü olup diğer yırtıcı hayvanlardan çok daha güçlüdür ve aslanın düşmanı olarak görülür. **Şehnâme**’de Rüstem’in savaş esnasında bu hayvanın derisinden yapılmış zırh giydiği şeklinde geçer. Bu hayvanın derisine ok, kılıç gibi savaş aletleri işlemezmiş. Efsaneye göre Rüstem ‘bebr’ denen bu hayvanlardan birini öldürmüş ve derisinden kendisi için

---

[7] Bkz. Abdülkadir Karahan, “Evhadüddin Enverî”, **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, C. XI, s. 267-268; A. Hayyâm Pûr, **Ferheng-i Sohenverân**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Tılâye, 1372, C. I, s. 104.

savaş zırhı diktirmiştir. Rüstem'e mahsus olan bu zırha da 'bebr-i beyân' denmiştir.[8] Beyitte memduhunu överken şair, Padişah'ın av köpeğinin, bebri dahi avlayabilecek güçte olduğunu ifade eder. (K 5/18)

بتِ آزر (But-i Âzer): Kurʿân'da İbrahim peygamberin babası olarak geçen[9] Âzer'in yaptığı putlar. Sultan Mehmed'in adaleti ile döneminin her bakımdan mamur ve güzel oluşu sebebiyle kâfirin kırmak ya da bozmak için bulabileceği tek şey Âzer'in putu olmuştur. (K 3/23-25) Bir başka yerde şair, nefsi yani insanı Allah'tan alıkoyan ve taparcasına bağlanılan şeyleri, Âzer'in putuna benzetir. Eğer insanın kalbinin içi Âzer'in putlarıyla doluysa Halîlullah (İbrahim) gibi o putları kırmalı yani nefsi öldürmelidir (K 10/4):

بت‌شکن شو چون خلیل‌الله یعنی نفس‌کُش

چون حریمِ دل تو را پر از بتان آزر است

Gönül haremin Âzer'in putlarıyla doluysa; Halîlullah gibi put kıran ol, yani nefsini öldür. Ayrıca bkz. حریمِ دل (Harîm-i dil).

بحثِ یهود با عیسی ابن مریم (Bahs-i Yehûd bâ İsa b. Meryem): Meryem oğlu İsa'nın İsrailoğulları ile aralarında yaşanılan olay. Beyitte Yahudilerin, Hz. İsa'ya karşı çıkarak onu inkâr etmeleri olayına telmih vardır. Şair, mucizevî güzellikte bulduğu nazmına karşı kendisiyle iddialaşmaya kalkışacak kimseleri Hz. İsa'ya karşı duran İsrailoğullarına benzetir. (K 9/35)

بخت برگشتن (Baht ber-geşten): 'Ber-geşten', geri dönmek, vazgeçmek, değişmek, tersyüz olmak anlamlarına gelir. Baht ile birlikte; talihin dönmesi, talihin değişmesi, talihin alt üst olması anlamında kullanılır:

---

[8] Bkz. (Çevrimiçi) https://www.parsi.wiki (ببر بیان), 18 Haziran 2018; Ferâmurz Cevşenlû, **Ferheng-i Vâjehâ-yi Şâhnâme**, Serây-i Dânâ-yı Tûs, 1388, s. 7.

[9] Bkz. Kurʿân, Enʿâm 6/74.

برگشتی و بخت شد ز من برگشته زین غصّه تنم گشت به خون آغشته[10]

Sen benden vazgeçince, yüz çevirince talihim de benden yüz çevirdi ve bu üzüntüden dolayı bedenim kana bulandı.

Maşuk âşıktan vazgeçince, âşığın talihi de ondan vazgeçmiş ve yüz çevirmiştir.

بختِ برنا (Baht-ı bernâ): Genç baht. Talihin iyi olması anlamında kullanılır. (K 15/28)

بداختر (Bed-ahter): Yıldızı, talihi kötü. (kin.) Bahtsız, talihsiz; uğursuz. Düşmanın sıfatı olarak kullanılmıştır. (K 3/28, K 7/6, K 16/51) Bir başka beyitte şair, Padişah'a kendisi hakkında kötü şeyler söyleyerek kovulmasında payı olan kimseler için kullanmıştır. (K 17/44)

بداق (Budak): Doğu Anadolu, Azerbaycan, İran ve Irak'ta hüküm sürmüş olan Karakoyunlu Devleti hükümdarı Kara Yûsuf'un (sal. 791-823/1389-1420) oğlu Pîr Budak (sal. 814-821/1411-1418).[11]

بر پسر رحمی... (Ber-peser rahmî…): Savaş meydanı ile mahşer meydanı arasında irtibat kurulan beyitte; hesap gününde kimsenin kimseyi tanımayacağı, kimsenin kimseye yardım ve merhametinin olmayacağı ile ilgili şu ayetlere iktibas yapılmıştır: O gün kişi kardeşinden, annesinden ve babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. O gün her birinin kendisine yetecek bir endişesi olacaktır. (Kurʿân, Abese 80/34-37); "Onların birbirlerinin gözü önünde olacaklar(ı gün) her suçlu çocuklarını feda ederek kendisini azaptan kurtarmak ister ve eşini ve kardeşini ve kendisini himaye etmiş bütün akrabalarını ve yeryüzünde yaşayan herkesi, onların tümünü; böylece yalnız kendini kurtarabilsin diye."[12] (Meâric 70/11-14).

[10] **Metin**, R 5/2.

[11] Faruk Sümer, "Karakoyunlular", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 434-438.

[12] Esed, **a.g.e.**, s. 1366.

بر پسر رحمی نباشد مر پدر را آن زمان　　　مُهرِ مِهرِ دُخت یابد در دلِ مادر شکست[13]

O vakitte (mahşer günü) babanın oğluna merhameti olmaz; annenin gönlündeki kız sevgisinin bağı bozulur.

برغو (Burgû): Nefesli çalınan perdesiz, içi boş boynuzdan yapılan bir tür müzik aletidir. Savaş gününün vasfında zurna ile birlikte adı geçer. Boru ve zurnaların gürlemesiyle ordunun adeta derya gibi coştuğu anlatılır. (D 12/12)

بکرِ نظم (Bikr-i nazm): Bâkir şiir. (kin.) El değmemiş, yeni, eşi benzeri görülmemiş olan şiir. (D 22/20)

بنده فرمان (Bende-fermân): Emir kulu, emre uyan, itaatkâr. (D 1/2, K 19/38)

بود عادت که می گیرند اندر سیم آهن را (Buved âdet ki mî-gîrend ender sîm âhen-râ): Beyitte demirin, gümüşün içinde/altında olmasının âdet olduğu şeklinde geçer. Burada demirden kasıt sultanın/askerin üzerindeki zırhtır; gümüşten kasıt da yapı malzemesi demir olan zırhın üzerine işlenen gümüş olduğu düşünülebilir. Nitekim Osmanlı zırhlarının yapımında temel malzeme demir olmakla birlikte takviye plakalarının üzerinin gümüş veya altın tel kakma ya da sıvama teknikleriyle süslenildiği nakledilir.[14] Zırh, sevgilinin üzerindeyken bunun tam tersi söz konusu olmuştur yani sevgilinin kolları/bedeni gümüşe benzetildiği için bu defa gümüş, demirin üzerinde değil içindedir. (K 2/10)

به هم برزدن (Be-hem ber-zeden): (Gönlü) birbirine katmak, altüst etmek; perişan etmek. (K 3/2)

- پ -

پا/پای بوس (Pâ/pây-bûs): Padişahın/sevgilinin ayağını öpme. Padişahın/sevgilinin yakınında olabilmek ve ayağını öpebilmek yüksek bir mevkide

---

[13] **Metin**, K 3/15.

[14] Tülin Çoruhlu, “Zırh (Türk Devletlerinde)”, **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, C. XLIV, s. 395.

olmayı gerektirdiği gibi, ayağını öpen kimse de bu sayede yüce bir şerefe ve mutluluğa erişir. Şair daima padişahın/sevgilinin yakınında, huzurunda olabilmeyi ve ayağını öpebilme muradına erişebilmeyi ister. (K 17/38, K 22/59, G 45/5, G 58/3, G 76/5, G 84/7, G 146/3, G 175/2, G 181/1) Bayramlar, padişahın ayağını öpebilmek için bir vesiledir. Bayramlık ve ayak öpmek için Kabûlî, Padişah'ın otağından çıkmasını gözler. (G 41/5) Padişah'ın devlet erkânıyla yaptığı bayramlaşma merasiminde el etek öpmenin yanı sıra bazı hediyeler de takdim edilirdi.[15] Şair, cananın ayağını öpebilmesi karşılığında hediye olarak canını takdim eder. (G 96/1, 6) Başka bir beyitte Sultan'ın ayağını öpme peşinde, hediye olarak yeni inci/mana getirdiğini ifade eder. (G 124/5)

Kelime 'ayak öpen' anlamında da şairin âciz, zavallı, düşkün, güçsüz ve perişan hâlini tarif etmek için kullanılmıştır. (G 23/5)

پابوسِ کسی داشتن (Pâ-bûs-i kesî dâşten): Padişahın ayağını öpme/huzuruna çıkış izninin olması. (G 118/7)

پالودۀ قندی (Pâlûde-i kandî): Paluze denilen tatlının bir çeşididir. Kaynaklarda Osmanlı mutfağı tatlıları arasında anılan paluzenin, geleneksel Türk mutfağında karşılığı pelte olarak geçer.[16] Şair, sevgilinin dudağını bu tatlıya benzetir. Paluze tatlısının üzerine gül suyu döktüklerinden bahisle, sevgilinin güle benzeyen yanağının teri, tatlıya benzeyen dudağının üzerine gül suyu misali dökülür. (G 129/4)

پرده (Perde): Perde. (kin.) Felek. (D 14/8, 9, K 17/1, G 5/3)

پشیمانی سودی نمی دارد (Peşîmânî sûdî nemî dâred): 'Pişmanlık fayda vermez' anlamına gelen atasözüdür.[17] Kabûlî, Padişah'ın yanındayken bulduğu saadetin

[15] Esad Efendi, **Osmanlılarda Töre ve Törenler: Teşrifât-ı Kadîme**, açıklamalarla sdl. Yavuz Ercan, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1979, s. 72-74.

[16] Bkz. Eren Sarı, **Osmanlı Mutfağı**, Antalya, Net Medya Yayıncılık, 2016, s. 36, 138; Ömer Özkan, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (XIV-XV. Yüzyıl)**, İstanbul, Kitabevi, 2007, s. 640.

[17] Bkz. A. Naci Tokmak, **Telaffuzlu Türkçe Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, Simurg Yayınları, 2001, s. 191.

kıymetini, kaybettikten yani saraydan uzaklaştırıldıktan sonra daha iyi anlamıştır ancak artık bunun bir faydası yoktur. (G 141/2)

پهلو گرفتن (Pehlû giriften): (kin.) Uzaklaşmak, ayrılmak; uzakta kalmak, çekilmek. (D 5/5)

پيراهن چاک زدن (Pîrâhen çâk zeden): Yas, matem ya da öfke ve hiddetten gömleğini yırtmak, parçalamak. Gül için, yapraklarının parça parça oluşuna, benzetme yapılmıştır. (G 113/4)

- ت -

ترک (Turk): (kin.) Mahbup. 'Türk' kelimesi; sevgilinin/memduhun gözü ve bakışı ile alakalı yapılan benzetmelerin yanı sıra savaşçı, kavgacı ve geçimsiz özellikleri ile de şu terkipler içerisinde yer alır: Turk-i zûbîn-zen, Turk-i Çîn, Turkân-ı cengî, Turk-i kemân-ebrû, Turk-i serhoş, Turk-i kemân-dâr, Turk-i şaltâkî. (K 2/3, K 18/6, G 79/3, G 144/6, G 159/2, G 166/1, G 192/3) Ayrıca kavim adı olarak Arap kelimesi ile birlikte de anılır. (K 5/15)

ترکِ شلطاقی (Turk-i şaltâkî): Şaltak; kavgacı, yaygaracı, gürültücü, çığırtkan (kimse) anlamına gelen Türkçe bir kelimedir.[18] Terkip olarak; maşuka eziyet eden kavgacı/geçimsiz güzel anlamında kullanılmıştır. (G 192/3)

تقطيع ساختن (Taktî` sâhten): Kesmek, parçalamak, ayırmak. (ed.) Aruz vezni ile yazılmış bir mısraı vezin kalıplarının parçalarına göre ayırmak. Padişah'ın düşmanlara nasıl muamele ettiğine mukabil şairin kendisinin de kendi düşmanı olan rakiplerine karşı nasıl zorlu ve güçlü biri olduğunu sanatlı bir şekilde şöyle anlatır:

من آن شخصم که از تيغِ زبان تقطيع می‌سازم

چو نامطبوعِ نظمِ خصم اگر دشمن بوَد صد تن[١٩]

---

[18] Bkz. Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, 12. bs., İstanbul, Çağrı Yayınları, 2002, s. 784.

[19] **Metin**, K 2/31.

Düşmanın hoşa gitmeyen nazmı gibi yüz tane düşman gelse, ben onları dil kılıcımla parçalara ayırırım.

تنِ یوسفی (Ten-i Yûsufî): Bedeni Yusuf'a benzeyen (askerler). (K 2/5)

تیرِ آه (Tîr-i âh): Ah oku. Ok gibi hızlı ve tesirli olan nefes, ah. (D 7/11, K 17/6, TG 2/5)

تیرِ پیرِ دبیر (Tîr-i pîr-i debîr): (kin.) Utarit. (K 8/19)

تیرِ چرخ (Tîr-i çerh): Feleğin oku. **1.** (kin.) Utarit. **2.** Ok gibi havaya atılan bir tür silah. İçine barut doldurulup ateş edilir ve düşman tarafına fırlatılır. Şair, Padişah'ın düşmana gönderdiği oku, feleğin okuyla kıyaslamış ve onu diğerinden üstün tutmuştur. (D 8/24)

تیغِ مهر (Tîğ-i Mihr): Güneşin kılıcı. (kin.) Güneş ışını. (D 15/9)

- ج -

جادوفریب (Câdû-firîb): Büyücü aldatan, büyücüye büyü yapan. (kin.) Büyüleyici, etkileyici (şiir). (D 22/10)

جان بر لب آمدن (Cân ber-leb âmeden): Canı ağzına gelmiş, ölümü yakın olmak; ölecekmiş gibi olmak. Şairin Padişah'tan ayrı, hâlini tasvir için kullandığı bir deyimdir. (K 16/24)

جان در آستین بودن (Cân der-âstîn bûden): Canını vermeye, canını feda etmeye hazır bulunma. Beyitte maşuk, âşığın canına kastetmek istese dahi âşık, canını vermeye hazır bir şekilde sevgilinin sokağına gelir. (G 116/2)

جان گداز (Cân-gudâz): (kin.) Âşık; huzursuz, sabırsız, muzdarip. (K 16/4)

جان و سر باختن (Cân u ser bâhten): Canından vazgeçmek, birisi (Padişah) için canını feda etmek. (K 4/19)

جبر (Cebr): Arapça'da kahraman, yiğit, kırık bir şeyi onarma, kibirlilik, melik, kul, kahır, zorlama ve mecburiyet anlamlarına gelir. Tasavvufî olarak, ceberut âlemine denir. Salikin iradesi mülk ve melekût âleminde geçerliyken, bu durum ceberut âleminde (Allah'ın bütün varlıkların üzerinde olan kudretinin tecelli ettiği âlem) söz konusu değildir. Salik bu âlemde sadece Allah'ın dilediğini isteyebilir.[20] Kabûlî bu manada beytinde cebr'den kurtuluş yolu olmayacağı için kazaya rıza göstermek gerektiğini kendisine öğütlemektedir:

چو مذهب را خلاصی نیست از جبر   چه حاصل از مدارا و مواسا[٢١]

Mezhebin cebrden kurtuluşu olmayınca iyi geçim ile yardımın bir faydası olmaz.

جبه (Cebe): Zincir veya halkadan örülerek yapılmış zırh anlamına gelen Türkçe bir kelimedir. (K 2) Aynı anlamda Farsça 'cevşen' kelimesine de yer verilir. (D 12/29, K 2/1, 6, 38, K 3/16, K 8/24, K 19/16)

جگر داشتن (Ciger dâşten): Ciğerli olmak. (kin.) Cesareti olmak, cesur ve korkusuz olmak. Fatih Sultan Mehmed'in ordusundaki askerleri tarif etmede kullanılmış bir deyimdir. (K 4/16)

جلّاد (Cellâd): Cellat, idam hükmünü yerine getirmekle görevli kimsedir. Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan itibaren infaz için cellatların kullanıldığı bilinmektedir.[22]

Divanda Boğdan zaferi sonrası kâfirlerin, Fatih Sultan Mehmed'in emriyle cellatlar tarafından öldürülmesi sırasında cellatların vasfı yapılır. Saflar hâlinde yerleştirilen tutsakların öldürülmesi için her bir safta, ellerinde çelik kılıç bulunan birkaç cellat görevlendirilmiştir. Hepsi kâfir kanıyla oynayan, kan içici, gürbüz

[20] Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 2. bs., İstanbul, Anka Yayınları, 2004, s. 119.

[21] **Metin**, Kı 5/2.

[22] Mehmet İpşirli, "Cellât", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, C. VII, s. 270.

kimseler olarak tarif edilir. Bıyıkları hançere benzetilen cellatların her birinin gözleri kan dolu iki tas gibi ve öfkeden yuvalarından fırlamıştır. (D 16/1-6)

جم/جمشيد (Cem/Cemşîd): Pişdâdîlerin dördüncü hükümdarı olarak bilinen Cem/Cemşîd beyitlerde tahtı, makamı, gücü ve saltanatı dolayısıyla anılır. Bu yönleriyle memduhunu Cemşid'e benzeten ve bazı yerde ondan üstün tutan şair, Sultan'ı Cem-cenâb, Cemşîd-gâh, Cem-saltanat, Cemşîd-bârgâh, Cem-câh, Cemşîd-milket, Cemşîd-fer vb. sıfatlar ile över. (D 11/9, D 18/10, D 19/1, D 24/16-17, K 8/13, K 9/2, 5, 32, K 13/3, K 14/20, 33, K 15/9, K 18/56, G 81/5) Cem'in tahtı, Fatih Sultan Mehmed'in tahtı yanında rüzgârda bir yaprağa benzetilir. (D 8/13) Cem/Cemşîd, aynı zamanda Osmanlı sarayının en değersiz kulu için de benzetme unsuru olmuştur. (D 8/6, 15, 23)

جُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ (Cumiaʿş-şemsu ve'l-kamer): 'Güneş ile Ay biraraya getirildiğinde' anlamına gelen, kıyametin anlatıldığı ayetten[23] iktibas yapılan beyitte Güneş ve Ay, sevgilinin iki yanağına benzetilmiş ve âşık için bunlar da birer kıyamet alameti sayılmıştır:

چو می‌شود جُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ به قیامت

بدین دو رخ که تو داری قیامتِ دگر است این[٢٤]

Güneşle Ay'ın biraraya gelmesi nasıl kıyamet alametiyse; sahip olduğun bu iki yanak da bir başka kıyamettir.

جوان دولت (Cevân-devlet): Talihi genç; talihli, bahtiyar. (K 13/20)

جهانگیرِ سکندردر (Cihângîr-i Sikender-der): Cihanı hükmü altına almış İskender makamlı (Padişah). Dünyanın pek çok yerini fethetmesi yönüyle Sultan Mehmed Han'a sıfat olarak kullanılmıştır. (K 2/15)

[23] Kurʿân, Kıyâmet 75/9.

[24] **Metin**, G 25/6.

جیب (Ceyb): Sine, gönül. (D 22/7, D 22/34, G 98/3) Bir beyitte hem gerçek anlamıyla şairin/âşığın kendi göğsü hem de mecazi olarak feleğin sinesi anlamında kullanılmıştır. (G 6/4)

- چ -

چرخِ اطلس (Çerh-i Atlas): Bütün felekleri çevrelediğine ve içinde hiçbir yıldızın bulunmadığına inanılan mevhum dokuzuncu gök katı, arş. Felek-i atlas (atlas feleği), felek-i aʿzam (en büyük felek), felekü'l-eflâk (felekler feleği) olarak da anılır. (D 18/13, K 16/10)

چرخِ اعظم (Çerh-i aʿzam): En büyük felek. (kin.) Arş; feleklerin en üstündeki felek, en üst gök, dokuzuncu gök. (K 9/33, K 14/1) Bkz. چرخِ اطلس (Çerh-i Atlas).

چرخِ برین (Çerh-i berîn): En yüksek felek. (kin.) Yüce arş; feleklerin en üstündeki felek, en üst gök, dokuzuncu gök. (K 18/73) Bkz. چرخِ اطلس (Çerh-i Atlas).

چرخِ چنبر (Çerh-i çenber): (kin.) Gökyüzü. (D 7/2)

چرخِ هفتم (Çerh-i heftom): Yedinci felek. Zühal ya da Keyvan feleği. (D 18/73, K 9/4)

چشم برداشتن از چیزی (Çeşm ber-dâşten ez-çîzî): Gözünü bir şeyden ayırmak; bir şeyi görmeyi, temaşa etmeyi kesmek, bırakmak. (G 188/3)

چشم برهم زدن (Çeşm ber-hem zeden): Gözünü kapatmak, gözünü yummak. (kin.) Göz açıp kapayıncaya dek, çok kısa bir an. (G 188/3)

چشمِ بیمار (Çeşm-i bîmâr): Hasta göz. (kin.) Maşukun güzelliğini artıran yarı kapalı, baygın ve süzgün gözü. (K 12/15, K 12/47)

چشمِ ناوک‌زن (Çeşm-i nâvek-zen): Ok atan yani bakışlarıyla âşığı yaralayan göz. (K 2/8)

- ح -

حاتم (Hâtim): Cahiliye döneminde Arap kabileleri arasından ‘Tay’ kabilesine mensup, cömertliği ile meşhur olmuş olan İbnu Abdillah b. Saʿd’ın lakabıdır. Şair, divanda memduhu Fatih Sultan Mehmed’i bağışta ve eli açıklıkta Hâtim gibi hatta ondan daha üstün olmasıyla anar. (D 18/27, K 5/20, K 9/5) Beyitlerde; ‘çok cömert’ anlamında ‘Hâtim-atâ’ ve ’Hâtim-bezl’ şeklinde de geçer. (K 10/23, K 13/15) Şair aynı zamanda Sultan’ın meclisindeki kulunu, cömertlikte Hâtim’e benzetir. (D 8/23, K 14/8)

حاجى (Hâcî): (kin.) Âşık. (K 8/4, 7, K 19/5) Bkz. كعبه (Kaʿbe).

حجاز (Hicâz): Arap yarımadasında, Mekke ile Medine’yi kapsayan bölgenin adıdır. Âşık için Kâbe’nin, sevgilinin bulunduğu yer olarak düşünülmesi sebebiyle sevgilinin mahallesi Hicaz’a benzetilir. Bkz. كعبه (Kaʿbe). Hicaz kelimesi aynı zamanda musikimizde bir makam adıdır. Musikide yer alan makamların, insanların duyguları ve psikolojisi üzerinde etkisi bulunur. Hicaz makamının ise insana alçakgönüllülük, hüzün ve hicran duygularını verdiği bilinmektedir.[25] Beyitte bu kelimenin, tevriyeli olarak kullanıldığı görülür. Kabûlî’nin makamı, sevgilinin/sultanın bulunduğu yerdir ve âşıkların nağmesi daima Hicaz’da/hicaz makamındadır. (G 38/5)

حريم دل (Harîm-i dil): Gönlün içinde saklı olan şey/şeyler. (K 10/4) Bkz. بتِ آزر (But-i Âzer).

حسّان (Hassân): Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şairi olarak tanınan sahabi Hassân b. Sâbit (ö. 60/680 [?]).[26] Şair kendisini döneminin Hassân’ı olarak görür. (D 21/2, K 8/45)

حسن بيک (Hasan Biğ[27]): Beyitte Hasan Bey olarak zikredilen hükümdar, kuvvetle muhtemel dönemin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan’dır (ö. 882/1478).

[25] Bkz. Ruhi Kalender, “Türk Musikîsi’nde Kullanılan Makamların Tesirleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1987, C. XXIX, s. 362-364, 366.

[26] Hüseyin Elmalı, “Hassân b. Sâbit”, **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, C. XVI, s. 399.

Uzun Hasan, 855-882/1452-1478 yıllarında hüküm sürmüştür. İlme değer verip âlimleri himaye eden hükümdarın her hafta âlimleri toplayarak onlara ilmî tartışmalar yaptırdığı nakledilir. 874/1470 yılında Tebriz'e gelen Memlük tarihçisi İbn Ecâ, Uzun Hasan'ın Tebriz, Şiraz ve Semerkant'tan gelen âlimleri kabul ederek onlarla sohbet ettiğine dair tanıklık etmiştir.[28]

حقۀ مرجان (Hokka-i mercân): Mercan hokka. (kin.) Sevgilinin ağzı. (G 109/4)

حقۀ مینا (Hokka-i mînâ): Mine renkli hokka. (kin.) Gökyüzü. (K 17/2)

حلوا دادن (Helvâ dâden): Helva vermek. Beyitte, bir kişinin öldükten sonra helva yapılıp ölenin ruhu için halka dağıtılması âdetine gönderme yapılmıştır. Öldükten sonra verilen bu tatlıya nispetle şair, tatlıya benzettiği sevgilinin dudaklarından nasibini yaşadığı müddette diler. (G 90/5)

حیدر (Haydar): Aslan manasına gelen kelime, Hz. Ali'nin lakabı olarak kullanılır. Şair, memduhu Fatih Sultan Mehmed'i savaştaki yiğitliği ve cesareti dolayısıyla Hayber fatihi Hz. Ali'ye benzetir. (D 18/56, K 3/8, 13, K 11/4)

- خ -

خاتمِ جم (Hâtem-i Cem): Cem'in mührü. (kin.) Hz. Süleyman'ın mührü. Her ne kadar Cem de padişah olsa da 'hâtem-i Cem'in kullanıldığı yerde kastedilen Hz. Süleyman'ın mührü yahut üzerinde mühür bulunan yüzüğüdür. (D 18/47)

خارِ مغیلان (Hâr-i Mugaylân): Deve dikeni. Çöllerde ve kumluk yerlerde yetişen bu bitki, hacıların/âşıkların Kâbe'ye/sevgiliye ulaşmak için çektikleri Hac yolculuğunun sıkıntı ve zorluklarından biri olarak anılır. Nitekim haccetmek yani sevgilinin/sultanın eşiğine varabilmek için deve dikenleriyle dolu bu yolu yani birçok sıkıntı ve güçlükleri aşmak gereklidir. (K 19/4)

---

[27] 'Biğ' kelimesi için bkz. (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/tarama&view, 09 Mayıs 2018.

[28] Faruk Sümer, "Uzun Hasan", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 261-264.

خاصِ خاص (Hâss-ı hâss): Allah’a ulaşmada en yüksek makamda olan, Hz. Muhammed (s.a.v.). (D 3/20)

خاک بر سر کردن (Hâk ber-ser kerden): Başına toprak saçmak/koymak. Yasta olmak, üzüntü ve acziyet bildirmek için kullanılan bir deyimdir.[29] Sevgiliden/sultandan ayrı kalan şair, üzüntüsünden başına toprak koyduğunu söyler. (G 11/4)

خاکِ پای کسی شدن (Hâk-i pây-i kesî şoden): (kin.) Alçakgönüllülük göstermek. (D 3/13)

خانمان (Hân-mân): ‘Hân’, hâne yani ev kelimesinin muhaffefidir. ‘Mân’ ise ev eşyası anlamına gelir. Hân-mân/Hâne-mân; ev ve evin içindekiler, ev bark, ev halkı ve ev eşyası anlamında kullanılır. (D 24/19)

خردۀ زر (Hurde-i zer): Altın tozu. (kin.) Kırmızı gülün ortasındaki sarılık. (K 6/2)

خرگه نشین (Hargeh-nişîn): Otağda oturan. (kin.) Padişah. (G 11/3)

خرمنِ ماه (Hırmen-i mâh): Ay harmanı; ay halesi. (kin.) Maşukun yüzü. (G 113/5)

خروسِ صبح (Horûs-i subh): Sabah horozu. (kin.) Güneş. (D 15/1)

خزف (Hazef): Çanak çömlek vb. şey(ler). (kin.) Değersiz, pahada kıymetsiz olan şey(ler). Rakibin nazmı için kullanılmış bir sıfattır. (K 3/29)

خسرو (Husrev): Hindistan’da yaşayan Türk asıllı şair; Emîr Husrev-i Dihlevî. Medrese eğitimi gördüğü daha küçük yaşlarda şiir söylemeye başlayan şair, edebî ve ilmî öğrenimi dışında musikiye ve tasavvufa da ilgi duymuştur. Türkçe, Arapça ve Farsça yanında Hint dili ve edebiyatını da çok iyi bilmesiyle birlikte Fars

---

[29] Bkz. Ozan Yılmaz, ““Gelenekten Deyişe” Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden “Başa Toprak Saçmak””, **Türük: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, sa. 2, 2013, s. 338-340.

edebiyatındaki tüm şiir türlerinde eser vermiştir.[30] (D 22/6, D 23/23, K 10, K 19/51, G 122/6, G 137/9) Divanda 'Husrev' kelimesi daha çok iham sanatı yapılarak kullanılmıştır. 'Husrev' kelimesi ile şair Emîr Husrev-i Dihlevî kastedilmekle birlikte kelimenin 'hükümdar' anlamı da düşünülür. (G 42/5, G 50/5)

خصم (Hasm): (kin.) Rakip. Sultan'ın savaş sahasındaki düşmanlarına mukabil şairin şiir sahasındaki düşmanları, rakipleridir. Beyitte rakibin nazmı, beğenilmeyen ve latif olmaktan uzaktır. (K 2/31) Bkz. رقيب (Rakîb).

خضر (Hızr): Hızır. Sevgilinin dudağı hayat ırmağına; kelime olarak 'yeşillik, tazelik' anlamlarına gelen Hızır ise, dudağın üzerindeki ayva tüylerine benzetilir. (K 9/16, G 23/1, G 78/4, G 80/4) Rivayete göre Hızır, hayat suyunu bulduğu için sırra vâkıf olmuştur. Buna göre sevgilinin dudağı sır, etrafındaki ayva tüyleri de Hızır'dır. (G 183/5)

خطّ (Hatt): (kin.) **1.** Yüzdeki yeni bitmiş tüyler, ayva tüyleri. Beyitte, kâfir ordusu için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. (K 3/1-7) Ayrıca bkz. كافر (Kâfir). Kâfir ordusuna benzetilen sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin komutanı olarak görülen kâküllerin, başı öne düşmüştür/eğilmiştir. (K 4/1) Ayrıca bkz. خضر (Hızr) ve سبزۀ نورسته (Sebze-i nevreste). **2.** (kin.) Karınca. (K 3/5)

خط كشيدن (Hat keşîden): Karalamak; bir kalemde silmek, yok etmek. (D 2/1)

خلوتخانۀ خورشيد (Halvet-hâne-i Horşîd): Güneşin inziva yeri; yani battığı yön, batı yönü. (D 14/12)

خلوتگهِ خاص (Halvetgeh-i hâss): Özel inziva yeri, gizli görüşülecek yer. (D 24/51) Miraç hadisesinde Peygamber'in (s.a.v.) Allah ile görüştüğü yer anlamında kullanılmıştır. (D 3/20)

خنده گاه (Hande-gâh): (kin.) Maşukun dudağı ve ağzı. (G 4/4)

خنگِ چرخ (Hıng-ı çerh): (kin.) Felek; dünya. (K 11/1)

[30] Rıza Kurtuluş, "Emîr Hüsrev-i Dihlevî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, C. XI, s. 135, 136.

خواب (Hâb): Rüya. Şair, gördüğü bazı rüyaları tabirleri ile birlikte vermiştir. İki yerde şair rüyasında güneşi yani Padişah'ın cemalini gördüğünü söylemiş ve farklı zamanlarda gördüğü bu rüyayı ayrılık vaktinin tamamlandığı ve artık Padişah'a kavuşma vaktinin geldiği, çektiği azabın biterek rahmet günlerine dönüşeceği şeklinde tabir etmiştir. (G 24/1-3, G 104/2) Başka bir beyitte rüyasında servi boylu sevgiliyi gördüğünü söyleyen şair, bunun tabirini de ömrünün uzun olacağı şeklinde yapmıştır. (G 38/2) Rüyasında su görmesi ise susuzluğu giderici olması yönüyle su gibi olan sevgiliye kavuşmayı, vuslatı simgelemektedir. (G 18/1)

خواجو (Hâcû): 'Hâcû' mahlasını kullanan şairin asıl adı Mahmûd olup 'Nahlbend-i şuarâ, hallâku'l-meânî, melîku'l-fuzalâ' lakapları, Mürşidî ve Kirmânî nisbeleriyle anılır. İyi bir öğrenim gören şair, özellikle gazel sahasında başarılı olmuştur. Kasidelerinde Senâî, Hâkânî-yi Şirvânî, Zahîr-i Fâryâbî, Cemâleddîn-i Isfahânî; gazellerinde Saʿdî; mesnevilerinde Firdevsî ve Nizâmî-yi Gencevî'nin etkisi görülür.[31] (K 19/51)

خون (Hûn): (kin.) Şarap. (K 3/20)

خون خوردن (Hûn horden): (kin.) Çok üzülmek, çok acı çekmek. (G 9/2)

- د -

داودی زره (Dâvudî zirih): Dâvud peygamberin yaptığı zırh. Demiri yumuşatma mucizesine sahip olan Hz. Dâvud'un, geçimini demirden zırh yaparak sağladığı bilinir. Sultan'ın ordusundaki askerlerin zırhları; ok, kılıç geçirmez ve sağlam oluşları dolayısıyla Dâvud peygamberin zırhına benzetilmiştir. (K 2/5)

درِّ خوشاب (Durr-i hoşâb): Islak ve parlak, yeni (iyi cins) inci. (kin.) Sevgilinin teri. (G 186/6)

[31] Bkz. A. Naci Tokmak, "Hâcû-yi Kirmânî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, C. XIV, s. 520-521; Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, C. I, s. 319.

درستِ مغربی (Dorost-i mağribî): Mağripte altından yapılan bir sikkedir ve kırmızı olduğu söylenir. Şair, şiirini ölçüde tam ayar gelen mağrip parasına benzetir. (D 22/11)

درّ سفتن (Durr soften): İnci delmek. (kin.) Güzel ve etkileyici şiir söylemek. (D 4/17, D 16/27, D 18/4, D 22/29, D 23/28, D 23/30)

در ششدر فتادن (Der-şeşder futâden): ‘Şeş-der’, altı kapı (tavlada); ‘der-şeşder futâden/uftâden’, tavla oyununda altı kapının da kapalı olması demektir. Çok sıkışmak, bir zorlukla karşılaşmak, çaresiz ve güç durumda kalmak anlamında kullanılan bir deyimdir.[32] Divanda şu şekillerde geçer:

ز مهره‌بازیِ این هفت حقّهٔ مینا   مثالِ مهرهٔ نردم فتاده در ششدر[٣٣]

Kumarbaz feleğin hilekârlığından tavla pulu misali köşeye sıkıştım; altı kapım da kapalıdır.

به تختِ بختِ تو را رو نموده نقشِ نشاط   عدوی جاهِ تو بادا فتاده در ششدر[٣٤]

Senin baht tahtında neşenin nakşı görünür; makamındaki düşmanın altı kapısı da kapansın (köşeye sıkışsın).

Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376), bir kasidesinde aynı deyişe şöyle yer vermiştir:

نیست روی آنکه راهِ خانه گیرم زین بساط

زین چنین نارد که من افتاده‌ام در ششدری[٣٥]

---

[32] Dihhodâ, **Emsâl u Hikem**, C. II, s. 792.

[33] **Metin**, K 17/2.

[34] **Metin**, K 17/101.

[35] Bkz. Selmân-ı Sâvecî, **Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî**, nşr. Mansûr Müşfik, Tahran, Bengâh-ı Matbûʿât-i Safî Alişâh, 1336, s. 606.

Bu dünyadan evime gidecek bir yol yoktur; bundan dolayı çaresiz böyle sıkıştım kaldım.

درِّ عدن (Durr-i ʿAden): Aden incisi. Eskiden en güzel incilerin Aden denilen bölgeden çıkarıldığı bilinir. (D 4/16, TG 1/6)

درّ كشيدن (Durr keşîden): (Eteğine) inci toplamak. (D 1/15)

درگاهِ جولان (Dergâh-ı cevlân): Gezinti dergâhı. Miraç yani Peygamberimiz'in (s.a.v.) göğe yükselmesi olayında gökyüzü, gezinti dergâhında kendisine zemin olmuştur. (D 3/17)

در گل افتادن (Der-gil uftâden): Çamura saplanmak. Çaresiz ve âciz kalmak anlamında kullanılan deyimdir. (G 11/4)

دزدِ دلها (Duzd-i dilhâ): (kin.) Sevilen kimse, sevgili. (K 9/19)

دست بوسى (Dest-bûsî): El öpme. Şair, hükümdar/Süleyman'ın yüzüğünün mührünün itibarını, Sultan'ın elinin öpülmesi ile irtibatlandırır. Mühür, Sultan'ın eli sayesinde yücelik ve şeref bulmuştur. (K 21/32, D 18/46)

دكّانِ گردون (Dukkân-ı gerdûn): Feleğin dükkânı. Gökyüzü anlamında kullanılmıştır:

برآمد ماه بر دكّان گردون برو گرد آمده سكّان گردون[36]

Ay, felek dükkânında (gökyüzünde) belirdi; feleğin sakinleri (yıldızlar) de onunla bir araya geldi.

دلدل (Duldul): Düldül; Resûl-i Ekrem (s.a.v.) tarafından Hz. Ali'ye hediye edilmiş olan katırın adıdır. Hızlı yürüyüşü ve çevikliği dolayısıyla kendisine

[36] **Metin**, D 14/1.

Arapça'da 'kirpi' anlamına gelen 'düldül' adı verilmiştir.[37] Beyitte; savaşlarda kılıcı ve bineği ile büyük kahramanlıklar göstermiş olan Hz. Ali'ye nispet edilerek Zulfikâr ile birlikte anılmış; Şehzâde Bâyezîd'in kılıcı Zulfikâr'a, atı ise Düldül'e benzetilmiştir. (K 11/4) Bkz. ذوالفقار (Zulfikâr)

دمار از کسی برآوردن (Demâr ez-kesî ber-âverden): Birinin canına okumak, anasından emdiği sütü burnundan getirmek; birine işkence etmek, kökünü kazıtmak anlamlarına gelen bir deyimdir. Düşmana yapılan muamele için kullanılmıştır. (K 11/8, K 17/84)

دو هندو (Do hindû): İki kara. (kin.) Gözbebekleri.

دو هندوی تو که دل می‌برند و جان هر دو   بلا و فتنه فکندند در جهان هر دو[۳۸]

İki karan (gözbebeğin) gönlü de canı da alır götürür; her ikisi cihana bela ve fitne salar.

دیلم (Deylem, Dîlem): Deylem, İran'ın kuzeyinde bulunan Gîlân bölgesinde bir şehrin ve burada yaşayan kavmin adıdır. **Burhân-ı Kâtı**ʿ ve Devellioğlu lügatlerinde 'Deylem, Dîlem' şeklinde **Ferheng-i Ziyâ**'da 'Dîlum, Dîlumân' şeklinde geçer. Deylemlilerin savaşlarda kullandıkları en güçlü silahları balta ve zûbîn denilen çatallı kısa harbedir. (K 2/3) Beyitte Sultan'ın ordusundaki askerler, silah kullanmada zûbin atan Deylemliler'e benzetilmiştir.

دیوانِ محشر (Dîvân-ı Mahşer): Kıyamet günü mahkeme divanı. (D 2/1)

- ذ -

ذوالفقار (Zulfikâr): Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) Hz. Ali'ye verdiği ucu çatallı, ortası yivli olan meşhur kılıcı. (kin.) Çok keskin ve sivri uçlu. Fatih Sultan Mehmed'in savaş günü fetih kılıcı, Zulfikâr'a benzetilir. (K 5/14, K 8/23) Bir beyitte

---

[37] Ali Yardım, "Düldül", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C. X, s. 20; Mustafa Uzun, "Düldül" (Edebiyat), **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C. X, s. 20-21.

[38] **Metin**, G 159/1.

şair, Şehzâde Bâyezîd'in kılıcını Zulfikâr'a benzetir ve kılıcın, zamanın Haydar'ı (bkz. حیدر (Haydar)) olarak andığı Şehzâde'nin Zulfikâr'a benzeyen kılıcından dolayı kıymet kazandığını ifade eder. (K 11/4)

- ر -

راحِ ریحانی (Râh-ı reyhânî): 'Râh', sevinç ve ferahlık; 'reyhân', güzel kokulu bitki, fesleğen anlamına gelir. (kin.) Hoş kokulu şarap.

راحِ ریحانی ار به چنگ آید   روح‌افزای روح‌بخش آن است[۳۹]

Saf şarap avuca gelirse; insanın içini ferahlatan, cana can katan işte o olur.

Hâkânî aynı terkibe benzer şekilde divanında şöyle yer vermiştir:

راحِ ریحانی ار به دست آری   تو و ریحان روح و روی صبوح

در صبوح آن راحِ ریحانی بخواه   دانۀ مرغان روحانی بخواه[۴۰]

رخ خراشیدن (Ruh herâşîden): Yüz tırmalamak; üzüntünün şiddetinden yüzünü tırmalama, zedeleme, kendine zarar verme. (kin.) Üzülmek, yas tutmak. (D 21/16)

رخِ کسی سفید کردن (Ruh-i kesî sefîd kerden): Yüzünü beyazlaştırmak, yüzünü ağartmak. (kin.) (Birini) şerefli ve itibarlı yapmak. 'Yüzü beyazlaştı'; 'yüzü karardı' deyiminin aksi olarak, mutluluğun veya haklı bir gururun yüzdeki ifadesini tanımlamak için kullanılır. Mecazi olarak, kişinin onurlandırılması anlamına gelir. Ayrıca bkz. روی کسی سیه کردن (Rûy-i kesî siyeh kerden). (D 2/2)

رخِ کسی سیه ساختن (Ruh-i kesî siyeh sâhten): Yüzünü karartmak; yüzünü kara çıkarmak. (kin.) Birini utandırmak. (D 21/34) Bkz. روی کسی سیه کردن (Rûy-i kesî siyeh kerden).

---

[39] **Metin**, K 8/34.

[40] Efdaluddîn İbrâhîm Bedîl b. Ali b. Osman Hâkânî-yi Şîrvânî, **Dîvân-ı Hâkânî-yi Şîrvânî**, nşr. Ziyâeddîn Seccâdî, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr, t.y., s. 481, 662.

رستم (Rüstem): Firdevsî'nin (ö.411/1020 [?]) **Şehnâme**si'nde geçen ve İran'ın efsanevi ünlü pehlivanı ve güçlü savaşçısı Rüstem, şairin hem memduhunu hem de kendisini övmede benzetme unsuru olmuştur. (K 9/5, K 11/22, D 10/10, K 14/38) Şair, savaş zamanı Sultan'ı Rüstem'den üstün tutmuş, Sultan'ın savaş esirini ve kulunu Rüstem mertebesinde görmüştür. (D 8/23, K 5/12, 20, K 14/8, K 18/58)

رشتۀ جان (Rişte-i cân): Can ipi, can bağı; bedenin parçalarını ip gibi birbirine bağlayan güç. Âşığın can ipi şeklinde geçen bu ip, maşukun elindedir. (G 71/3, G 141/4, G 160/2, G 163/1, G 168/1, G 184/5, R 5/1)

رقیب (Rakîb): Rakip. Aynı şeyi elde etmek isteyenlerden ve aynı amaca ulaşmak için uğraşanlardan her biri manasına gelen rakip, Kabûlî divanında hem aynı sevgiliyi seven iki âşıktan biri hem de aynı memduhu öven şairlerden her biri için kullanılmıştır:

مرا چون دیده دیگر بر گلِ روی حبیب افتد

هزاران خارِ غم از رشک در چشمِ رقیب افتد[41]

Gözüm yine sevgilinin gül yüzüne düşünce; kıskançlıktan binlerce gam dikeni rakibin gözüne düşer.

تو عینِ آبِ حیاتی چنین در آتشِ هجران　　　مسوز عاشقِ بیچاره را به قولِ رقیبی[42]

Sen hicran ateşinde hayat suyu gibisin; rakibin sözüyle biçare âşığı yakma!

Kabûlî'ye göre rakip; sevgiliden/memduhdan ayrılığa sebep, canana/memduha kavuşmaya mani olan kötü gözlü, haset, kötü niyetli ve hilekârdır. Divanda 'rakîb' kelimesinin geçtiği diğer yerler için bkz. G 5/6, G 9/3, G 15/1, 4, G 16/2, G 27/3, G 43/3, G 53/3, G 60/5, G 63/6, G 72/4, G 73/1, G 75/1-5, G 88/2, G 91/2, 3, G 117/3, 4, G 119/2, G 124/4, G 129/2, G 131/4, G 133/2, G 137/5, G 145/2,

---

[41] **Metin**, G 15/1.

[42] **Metin**, G 145/2.

G 147/5, G 148/4, G 157/5, G 166/4, G 175/1, G 182/2, G 190/4, TG 2/5, TG 4/2-4, TG 5/1, 5. Divanda geçen ve 'rakip' manasında kullanılan diğer kelimeler için bkz. D 23/20 همکار (Hemkâr), G 10/3 Ağyâr (اغیار), D 10/6 همنبرد (Hem-neberd), K 2/31 خصم (Hasm), K 2/35 معاند (Muânid).

رنگین سخن (Rengîn-sohen): (kin.) Hoş sözlü, tatlı dilli. (K 5/11, K 10/42)

روسیاه (Rû-siyâh): Yüzü kara. (kin.) Utangaç, mahcup. Beyitte şöyle geçer:

ای آفتاب، مه چه مقابل شود به تو　　　صد پاره ساختی خجل آن روسیاه را

Ey güneş, Ay seninle nasıl yüzyüze gelebilir; utançtan o kara yüzü paramparça olmuştur.

Ay, güneş (sevgilinin güneş gibi parlak yüzü) karşısında utanmasından dolayı yüzü kararmış ve paramparça olmuştur. (G 3/2) Ayrıca bkz. سیه روی (Siyeh-rûy).

رومی (Rûmî): 1. (kin.) Aydınlık, gündüz. Rum'da yaşayan insanlar beyaz ırktan oldukları için gündüz Rûmî'ye yani Rumlu'ya benzetilir. (D 11/4) **2.** (kin.) Güneş; güneş gibi aydınlık ve parlak (yüz). (K 11/19, G 82/1, G 112/2, G 168/3)

روی کسی سیه کردن (Rûy-i kesî siyeh kerden): Yüzünü karartmak; yüzünü kara çıkarmak. (kin.) Birini utandırmak. Şair, münacat bölümünde yer verdiği beytinde günahının karalanmasını (silinmesini), ancak yüzünün günahından dolayı kararmamasını diler. (D 2/2) Bkz. رخِ کسی سیه ساختن (Ruh-i kesî siyeh sâhten).

'Yüzü karardı' deyimi, 'yüzü beyaşlaştı' deyiminin aksi olarak; acıyı ve aşağılanmayı yansıtan bir yüz ifadesini tanımlamak için kullanılır. Günahkârların yüzünün kararması ifadesi Kurʿân'da şöyle geçer:

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

"Bazı yüzlerin parladığı [beyazladığı, ağardığı] ve bazı yüzlerin karardığı o (Hesap) Günü'nde yüzleri kararanlara: 'İmana erdikten sonra hakikati inkar mı ettiniz? O hâlde hakikati inkar ettiğiniz için tadın bu azabı!' (denilecek)"[43] (Kurʿân, Âl-i İmrân 3/106)

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ

"İşte (böyle) Kıyamet Günü Allah hakkında yalan uyduranların yüzlerinin (acıdan ve mahcubiyetten dolayı) kapkara kesildiğini görürsün. Yersiz gurura kapılanlar için cehennem, (uygun) bir yer değil mi?"[44] (Kurʿân, Zümer 39/60)

- ز -

زاغِ شب (Zâğ-i şeb): (kin.) Karanlık gece, karanlık. (D 11/5)

زبدۀ اولادِ آدم (Zubde-i evlâd-ı âdem): İnsanoğlunun en seçkini; Hz. Muhammed (s.a.v.). (D 21/43)

زرّین‌کله (Zerrîn-kuleh): Altın şapkalı; Osmanlı askerlerinin giydiği bir tür miğfer. (D 14/10, D 18/43, G 3/1, G 34/1, G 61/1)

زلفِ شست (Zulf-i şest): (kin.) Sevgilinin saçının kıvrımı; kemend gibi halka halka olan saçı. (G 76/1)

زلفِ کمندانداز (Zulf-i kemend-endâz): Kemend atan zülüf. Sevgilinin saçı, şekli dolayısıyla kemende benzetilir. (K 2/8)

ز ماهی تا (به) ماه (Zi mâhî tâ (be) mâh): (D 8/8) Bkz. (از مه تا به ماهی (Ez) meh tâ be mâhî).

زوبین (Zûbîn): Mızraktan daha kısa olan bir tür silah. (K 2/3) Bkz. دیلم (Deylem, Dîlem).

[43] Esed, **a.e.**, s. 167.

[44] Esed, **a.e.**, s. 1118.

- س -

ساغر كشيدن (Sâğer keşîden): Kadehi dikmek; kadehten şarap içmek. (K 5/2)

ساقىِ جانفزا (Sâkî-yi cân-fezâ): Can veren saki. (kin.) Cana hayat veren, iç açan, cana can katan sevgili. (K 14/9)

ساقىِ روانبخش (Sâkî-yi revân-bahş): Can bağışlayan saki. (kin.) Hayat veren, cana can katan sevgili. (K 9/15)

ساقىِ سمنبر (Sâkî-yi semen-ber): Yasemin göğüslü saki. (kin.) Yasemin gibi beyaz göğüslü, göğsü yasemin gibi güzel kokan sevgili. (K 9/13)

ساقىِ گل رخ (Sâkî-yi gul-ruh): Gül yanaklı saki. (kin.) İçki meclislerinde şarap dağıtan, kadehlere içki koyan güzel yüzlü sevgili. (K 5/1, K 15/1)

سايه نشين (Sâye-nişîn): Gölgede oturan. (mec.) Korunan, himaye edilen, destek ve yardım gören, kol kanat gerilen. (K 12/40, K 16/37)

سبزۀ تر (Sebze-i ter): Taze yeşillik. (kin.) Ayva tüyleri. (G 120/1, 5)

سبزۀ نورسته (Sebze-i nevreste): Yeni bitmiş yeşillik. (kin.) Ayva tüyleri. (K 10/16, G 13/1)

سپاهِ كفرِ شب (Sipâh-i küfr-i şeb): (kin.) Karanlık, gece. Gece, küfür/kâfir ordusuna benzetilmiştir. Rûmî'ye benzetilen gündüz kâfir ordusuna benzetilen geceyi mağlup etmiş yani gün doğmuştur. (D 11/4) Bkz. رومى (Rûmî).

سپند سوختن (Sipend sûhten): Üzerlik tohumu yakmak. (kin.) Kötü gözleri, göz değmesini defetmek. Üzerlik denen tohumun ateşte yakılmasının nazardan koruduğu ve nazarı defettiği inancına işaret edilir. Sevgilinin yanağı ateş olunca, beni de üzerlik tohumuna benzetilir. (K 16/28)

سپهرِ اعظم (Sipihr-i aʿzam): En büyük felek. (kin.) Arş; feleklerin en üstündeki felek, en üst gök, dokuzuncu gök. (K 9/4) Bkz. چرخِ اطلس (Çerh-i Atlas).

سپهر جناب (Sipihr-cenâb): (K 21/37) Bkz. گردون جناب (Gerdûn-cenâb).

سپهرِ هفتم (Sipihr-i heftom): (K 16/15) Bkz. چرخِ هفتم (Çerh-i heftom).

ستاره سوخته (Sitâre-sûhte): Yıldızı yanmış. (kin.) Talihsiz, uğursuz ve kötü bahtlı. (K 17/7)

سحر (Seher): Seher vakti. Kurʿân'da ve çeşitli İslami kaynaklarda seher vakti, kıymetli ve bereketli bir vakit olarak geçer.[45] Bu vakitte yapılan duaların ve tövbelerin kabul edildiği bilinir. Beyitte; seher vakti açan gül, dua için açılan ellere benzetilir ve Padişah'ın devletinin devamı için dua eder. (K 6/29) Başka bir beyitte geceden seher vaktine dek gönlündeki ayrılık ateşinin tesiriyle şairin dilinde sevgilinin yüzünün zikri vardır. (G 56/4).

سحرآفرین (Sihr-âferîn): Sihir yapan, büyücü. (kin.) Büyüleyecek kadar güçlü şiir yazan şair. (D 22/9)

سحرِ حلال (Sihr-i halâl): Helal sihir. (ed.) Şiirde, bir sözün hem kendinden önce söylenenleri tamamlayacak hem de kendinden sonrakilere başlangıç olacak şekilde ustalıkla söylenmesi. (kin.) Büyüleyici güzellikte ve fasih şiir. Beyitte şöyle geçer:

من آن جادوفریبِ سحر سازم   که شد سحرِ حلالِ شعر سازم[٤٦]

Ben büyücü aldatan sihir yaparım (büyüleyici şiir söylerim); ancak helal olanını yani şiir sihrini yaparım.

سدرهٔ منتها (Sidre-i Müntehâ): Arşta hiçbir varlığın, ötesine geçemediği son sınır. (D 3/19) Sidre'nin anlamı için bkz. شاهبازِ سدره پرواز (Şâhbâz-ı sidre-pervâz). Münteha ise, en uzak nokta anlamına gelir.

سرای سپنج (Serây-i sipenc): Geçici saray. (kin.) Dünya. Beyitte şöyle geçer:

---

[45] Bkz. Kurʿân, Âl-i İmrân 3/17, Zâriyât 51/18.

[46] **Metin**, D 22/10.

ای قبولی در این سرای سپنج   جان خود را به درد و رنج مدار[47]

Ey Kabûlî, bu geçici sarayda (dünyada) canını sıkma!

سر برآوردن (Ser ber-âverden): Baş kaldırmak, isyan etmek. (K 2/36)

سر برآوردن از چیزی (Ser ber-âverden ez-çîzî): Bir şeyin üstesinden gelmek. (D 16/6)

سر نهادن (Ser nihâden): Baş eğmek; (düşmanın) direnmekten vazgeçip teslimiyetle baş koyması, boyun eğmesi. (K 4/1)

سکّانِ گردون (Sukkân-ı gerdûn): Feleğin sakinleri. (kin.) Yıldızlar. (D 14/1) Bkz. دکّانِ گردون (Dokkân-ı gerdûn).

سکندرملکت (Sikender-milket): İskender mülklü (Sultan). Padişah, saltanatı ve cihangirliği yönü ile İskender'e benzetilir. (D 19/1, D 24/15, K 2/28, K 7/10, K 13/3)

سلمان (Selmân): Selmân mahlaslı, Selmân-ı Sâvecî olarak bilinen Melîku'ş-şuʿarâ Hâce Cemâluddîn Selmân b. Hâce Alâiddîn Muhammed, VIII/XIV. yüzyılın önemli İran şairlerindendir. Şair, önce Bağdat'a Celayirli Devleti'nin kurucusu Şeyh Hasan-ı Bozorg'un (sal. 740-757/1340-1356) sarayına girerek orada melîku'ş-şuʿarâ makamına erişmiş daha sonra Sultan Üveys'e (sal. 757-776/1356-1374) intisap ederek daha iyi bir konuma sahip olmuştur.[48] Kâbulî, beyitlerinde şairi daha çok memduhu Sultan Üveys ile birlikte anar. (D 22/1, K 8/45, K 12/49, 50, K 19/51, G 97/5, G 100/5)

سنانِ کلک (Sinân-ı kilk): Kalem (kilk), mızrağa (sinân) benzetilerek şairin kalemi için benzetme unsuru olmuştur:

---

[47] **Metin**, Kı 1/1.

[48] Bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Selmân-ı Sâvecî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2009, C. XXXVI, s. 446-447; Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, C. I, s.464-465.

که گردد چشمِ خصم از سهم خونریز سنان کلک را سازم چنان تیز[49]

Düşmanın gözünü kanatsın diye kalem mızrağımın ucunu biledim.

سنگِ حادثه (Seng-i hâdise): Olay/olaylar taşı. (kin.) Tatsız, acı olaylar; bela ve musibetler. (K 21/26)

سوزِ سینه (Sûz-ı sîne): Göğüs yangısı, gönül yangısı. (kin.) Gönüldeki ıstırap ve perişanlık. (D 6/8, G 176/1)

سیم‌اندام (Sîm-endâm): Gümüş gibi beyaz tenli sevgili. (D 14/9)

سیه روی (Siyeh-rûy): Yüzü kara. (kin.) Utangaç, mahcup; günahkâr. (D 2/2) Ayrıca bkz. روی کسی سیه کردن (Rûy-i kesî siyeh kerden).

سیه رو شدن (Siyeh-rû şoden): Yüzü kara olmak. (kin.) Rezil olmak; mahcup olmak, utanmak. (G 133/2) Ayrıca bkz. روی کسی سیه کردن (Rûy-i kesî siyeh kerden).

- ش -

شاعرِ ساحر (Şâir-i sâhir): Sihirbaz şair. (kin.) Maharetli, büyüleyici söz söyleyen şair. (D 22/2)

شاهبازِ سدره پرواز (Şâhbâz-ı sidre-pervâz): Makamı sidre olan şahbaz. Şahbaz lügatte, büyük beyaz doğan anlamına gelir; sidre ise ‘Arabistan kirazı, sedir ağacı’ olarak geçer. Sidre kelimesi, Kurʿân-ı Kerîm’de Necm suresinin 14. ve 16. ayetlerinde de geçmektedir. (Kurʿân, Necm 53/14, 16) Tefsirde bu ağacın, ‘arş’ın sağ yanında ilâhî bir ağaç’ olduğu bildirilir.[50] Sidre-pervâz, gökyüzünün sidretü’l-müntehâ tabakasında yani mahlûkun Allah’a doğru giderken ulaşabileceği son noktada uçan demektir. Şâhbâz-ı sidre-pervâz ise; yüksekten uçan anlamında, Hz. Peygamber’den kinayedir. Beyitte Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Mirac hadisesine işaret edilir. (D 3/19)

---

[49] **Metin**, D 10/8.

[50] Bkz. Esed, **a.e.**, s. 1257, 1258.

شرابِ بی غش (Şarâb-ı bî-gışş): Saf ve tortusuz, halis şarap. (R 3/1)

شفتالو (Şeftâlû): (kin.) Buse, öpücük. (G 5/4, G 37/3, G 79/5)

شکرریز (Şeker-rîz): Şeker saçan. (kin.) Tatlı, hoş ve beğenilen söz söyleyen. (D 22/22)

شهِ خاور (Şeh-i Hâver): Doğu'nun şahı. (kin.) Güneş. (D 9/3, K 10/21, K 15/11, K 17/38, K 18/81, K 21/22)

شیرِ جنگی (Şîr-i cengî): Savaş aslanı. (kin.) Cesur, yiğit ve savaşçı. (D 18/56)

شیرِ سپهر (Şîr-i sipihr): Feleğin aslanı. (kin.) Aslan burcu; Güneş. (K 9/28)

- ص -

صاحب قران (Sâhib-kırân): Kırân kelimesi, iki yıldızın aynı burçta birleşmesi demektir. Sâhib-kırân, uğurlu olarak bilinen Zühre (Venüs) ve Müşteri (Jüpiter) yıldızlarının aynı burçta oldukları kutlu zamanda doğan kimseye denir. (kin.) Her zaman muvaffak olan ve üstünlük kazanan güçlü, başarılı hükümdar. (K 9/20, K 10/22, K 16/12, K 18/38, K 18/69, K 19/44, 45)

صاحب کلاه (Sâhib-kulâh): Külâh sahibi. (kin.) Hükümdar, padişah. (D 1/13, K 13/28)

صبحِ صادق (Subh-i sâdık): Hakiki sabah. Subh-i kâzibden (Güneş doğmadan önce gün doğusunda görülüp sonra kaybolan geçici aydınlık; birinci fecir) sonra tan yerinde ufuk boyunca görülen ve gittikçe yayılarak güneşin doğuşuna kadar kesintisiz devam eden aydınlık, hakiki fecir, ikinci fecir, fecr-i sâdık. (D 14/24)

صفحۀ رخسارِ لاله (Safha-i ruhsâr-ı lâle): (kin.) Sevgilinin kırmızı yanağı. (K 12/14)

صفِّ نعال (Saff-ı ni'âl): Ev, çadır ya da tekke ve zaviye gibi yerlerde ayakkabı, terlik vb. nin çıkarılıp bırakıldığı yer. (mec.) Bir mecliste oturulacak en aşağı, en

önemsiz yer. Padişah'ın bulunduğu odada meclisin en aşağı yeri olarak, arşın kürsüsünün olduğu yer tarif edilmiştir. (K 16/48)

صورتِ چین (Sûret-i Çîn): Çin resmi. (kin.) Güzel tasvir ve güzel yüzlü sevgili. (D 24/44, 45, K 12/9, G 121/6)

صورِ سرافیل (Sûr-ı Serâfîl): Dört büyük melekten İsrafil'in Allah'ın emriyle üfleyeceği sûr. İslami inanca göre sûra üç defa üflenecek; birincide başlayacak olan kıyametin dehşetiyle yerler, gökler sarsılacak, ikincide bütün canlı varlıklar ölecek, üçüncüde ise insanlar hesaba çekilmek üzere yeniden dirilecektir. Beyitte savaş alanı mahşer alanına, bu alandaki kös (davul) sesleri de İsrafil'in sûruna benzetilir. (D 12/11, D 12/16)

صیدِ دل (Sayd-ı dil): Tuzağa düşürülerek tutsak/âşık edilen gönül avı. Beyitte sevgili, saçının kemendiyle âşığın gönlünü avlar. (G 76/1, G 166/4)

- ض -

ضیغمِ فلک (Zaygam-ı felek): Feleğin aslanı. (kin.) Aslan burcu; Güneş. (K 14/18)

- ط -

طرّهٔ طرّارِ مشکین (Turre-i tarrâr-ı muşkîn): (kin.) Sevgilinin, insanın aklını başından alan mis kokulu saçı. (K 10/19)

طفلانِ سرشک (Tıflân-ı sirişk): Gözyaşı çocukları. (kin.) Gözyaşı damlaları. (G 112/3) Beyitte şu şekilde geçer:

به کویت گشته پامالند طفلانِ سرشکِ ما

ز روی مرحمت باری سوی این بی‌گناهان بین

Gözyaşımızın çocukları (gözyaşı damlaları) senin sokağında zelil olmuştur; merhametinle bir kez bu günahsızları gör!

Şair beyitte, Padişah'ın yolunda akıttığı gözyaşları ile merhametini dilemektedir.

طلوعِ مهر و مه (Tulûʿ-i mihr u meh): Ay ve Güneş'in (birlikte) doğuşu. Kurʿân'da kıyamet alameti olarak geçen ayete işaret edilir:

"'Kıyamet günü ne zamanmış' diye sorar. İşte, göz kamaştığı, Ay tutulduğu, Güneş ile Ay biraraya getirildiği zaman!"[51] (Kurʿân, Kıyâmet 75/6-9) Sevgilinin/memduhun iki yanağı, Ay ve Güneş'e benzetilmiştir. Onun yüzünü gören kimse, kıyamet gününün geldiğini zanneder. (K 10/30)

طوبى (Tûbâ): Cennette bulunduğuna ve bütün cennete gölge saldığına inanılan ilahi bir ağaç. Sevgilinin uzun ve hoş endamı Tûbâ'ya benzetilmiş ve ondan üstün tutulmuştur. (K 2/2, G 20/3, G 92/2)

طوطىِ جان (Tûtî-yi cân): Can papağanı. (kin.) Can, ruh. (G 172/2)

طه و يس (Tâhâ ve Yâsîn): Beyitte, Tâ-Hâ harfleri/kelimeleri ve Yâ-Sîn harfleri/kelimeleri ile Tâhâ ve Yâsîn surelerinin ilk ayetinden iktibas yapılmıştır:

خطابِ او ز حق طه و يس   چه تحسين گويمش حق گفت تحسين

Tâhâ ve Yâsîn diye Hakk'tan O'na hitap gelir; Hakk söylemiş O'na övgü, ben ne övgüsü diyeyim.

Meali 'Ey insan!' olarak verilen 'Tâhâ' ve 'Yâsîn' kelimeleri, 'Ey Muhammed' şeklinde tefsir edilmiştir. Surenin devamında da muhatap alınan Allah'ın elçisi Muhammed (s.a.v.) kastedilir.[52] (D 3/12)

---

[51] (Çevrimiçi) http://tanzil.net/75:6-9, 2018.

[52] Kurʿân, Tâhâ 20/1, Yâsîn 36/1. Bkz. Esed, **a.e.**, s. 758, 1059.

- ظ –

ظالم گداز (Zâlim-gudâz): Zalimi eritip tüketen, yok eden. (kin.) Fatih Sultan Mehmed. (K 5/15)

ظهير (Zahîr): Ebu'l-fazl Zahîruddîn Tâhir b. Muhammed Fâryâbî. (K 12/49) 'Sadru'l-hükemâ, melîku'l-kelâm' unvanları ile tanınan şair, 'Zahîr' mahlasını kullanmıştır. Edebî sahadaki eğitiminin yanı sıra aklî ilimlerde de öğrenim görmüştür. Şairin şiirdeki asıl marifeti kasidelerinde görülür.[53]

- ع -

عرشِ اعظم (Arş-ı aʿzam): Bkz. عرشِ معلّا (Arş-ı muallâ). Şair, en büyük arş olan dokuzuncu göğü, sarayın muhafızı için mesken olarak görür. (K 10/26)

عرشِ معلّا (Arş-ı muallâ): Yüce arş. (kin.) Dokuzuncu gök. Şair, sultanın eşiğini yükseklik ve yücelik bakımından feleğin en üst göğü olan dokuzuncu gök ile kıyaslar ve arşın, sultanın eşiğinin yüceliğinden dolayı bu şerefe eriştiğini ifade eder. (K 15/29)

عرضِ حال (Arz-ı hâl): Arz-ı hâl yahut arzuhâl kelime olarak hâlin (durumun) arzı (sunma, bildirme) anlamına gelir. Herhangi bir istek veya şikâyetin üst makama bildirilmesi ve bunun için sunulan yazı, dilekçedir. Osmanlılar'da da yaygın bir şekilde kullanılan arzuhâl, başta padişah olmak üzere sadrazam ve diğer yetkililer tarafından ilgilenilirdi. Bir durumdan şikâyet, bir görev veya ücret istenmesi, bir yanlışlığın düzeltilmesi gibi durumlarda yetkili mevkie mensur veya manzum olarak sunulurdu. Hitap, dua ve bitişin bulunduğu arzuhâllerde dilekçe sahibinin kendisini tanıtması (taʿrîf-i nefs), vasıflarını ifade (beyân-ı istihkâk), isteklerini bildirmeden (beyân-ı matlab) sonra istek sahibinin bir nevi imzası yer alır.[54]

---

[53] Bkz. Mehmet Atalay, "Zahîr-i Fâryâbî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, C. XLIV, s. 87-88; Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, C. II, s. 598.

[54] Mehmet İpşirli, "Arzuhal", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, C. III, s. 447-448.

Hâlini arz etmeye dair Padişah’a hitaben, kendisini Sultan’ın hakir ve âciz bir kulu olarak tanıtmakla başlayan Kabûlî, gönlündeki melali ortaya çıkarmak için arzuhâlini şu beyitlerle ifade eder:

غریبی بودم اندر خطّهٔ روم   فتاده از دیار و یار محروم

نه فضلی داشتم با خود نه مالی   به جز نظمی و آن هم حسبِ حالی[55]

Rum diyarında gurbetteyim; diyardan ayrı, yârden mahrumum. Şu hasbıhâlim olan nazmımdan başka beraberimde ne bir malım ne de bir üstünlüğüm vardır. (D 19)

عروسِ صبح (Arûs-i subh): Sabah gelini. (kin.) Güneş. (D 15/5)

عسس (Ases): Osmanlı Devleti’nde asayişi korumak için gezen gece bekçisi. Beyitte; gece vakti yürüyen/uyanık kalan kimsenin, gece bekçisine maruz kalacağı şeklinde geçer. Yani kendisinden yapılmaması beklenen bir şeyi yapan kimsenin istemediği bir şeyle karşılaşacağı ifade edilir. (K 1/13)

عصا و يدِ بيضا (Asâ ve yed-i beyzâ): Asa ve beyaz/parlak el. Allah tarafından Hz. Musa’ya verilen mucizelerdir. Hz. Musa’nın kavmine ve Firavun’a karşı gösterdiği mucizelerden biri, asasını yere attığında yılana (ejderhaya) dönüşmesi; diğeri, göğsüne soktuğu elini ışık saçar hâlde çıkarmasıdır.[56] Beyitte bağın etrafında bulunan nergisler, Musa peygamberin bu mucizelerinden bir iz olarak düşünülür. (K 22/17)

عقدِ پروين (Ikd-ı Pervîn): Gökyüzünün kuzey yarım küresindeki Boğa burcunda yer alan bir yıldız takımı; Ülker, Süreyyâ. (kin.) Parlak ve kıymetli gerdanlık, kolye. (D 6/5, D 22/20)

55 **Metin**, D 19/4-5.

56 Bkz. Kurʿân, A’râf 7/106-108.

عقدِ ثریّا (Ikd-i Süreyyâ): (K 15/30, K 18/24, K 18/73) Bkz. عقدِ پروین (Ikd-ı Pervîn).

عمر امان بخشیدن (Omr emân bahşîden): Ömrü vefa etmek. (D 18/7)

عمرِ نوح (Omr-i Nûh): Nuh Peygamber'in ömrü. (kin.) Uzun ömür. Rivayete göre Hz. Nuh 950 ya da bin yıl yaşamıştır. Beyitte Nuh Peygamber'in ömrünün uzunluğuna işaret edilir:

مرا جز تو به عالم نیست ممدوح   اگر عمرم بوَد ماننده نوح[57]

Nuh gibi ömrüm olsa da, âlemde bana senden başka memduh yoktur.

عنصری (Unsurî): Ebu'l-Kâsım Hasen b. Ahmed Unsurî-yi Belhî, İranlı Gazne sarayı kaside şairlerindendir. (D 23/4, 10) Unsurî, Gazneli Sultan Mahmud'un kardeşi Emîri Nasr'ın takdirini kazanmasının ardından Gazne sarayına girerek Gazneli Mahmud'un (sal. 998-/1030-1041) nedimi ve sarayın melîku'ş-şuarâsı olmuştur. Şair, Sultan Mahmud'un yaptığı savaşlarda kendisine eşlik ederek Sultan'ın savaşlarda gösterdiği başarıları ve kahramanlıkları kasidelerinde dile getirmiştir. Başta Sultan Mahmud olmak üzere dönemin ileri gelenlerine ve kumandanlarına kasideler yazmış ve bu sayede büyük bahşişler almıştır.[58]

عنقا (Anka): Anka. Kaf dağında yaşadığına inanılan tüyleri renkli, yere konmayıp daima kimsenin göremeyeceği kadar yükseklikte uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran efsanevi kuşun adıdır. Kendisine, otuz kuşun özelliğini taşıdığı için 'otuz kuş' anlamında sîmurg ya da otuz çeşit rengi barındırdığı için 'otuz renk' anlamında sîreng de denilmektedir. Beyitte şair, Anka kuşunun bulunduğu yerin yüksekliği ile Padişah'ın attığı okun yüksekliği arasında benzerlik kurmuştur. Şöyle ki Padişah'ın savaşta attığı ok, havada uçan bir kuşa benzetilir ve bu ok o

---

57 **Metin**, D 21/7.

58 Bkz. Mehmet Atalay, "Unsurî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 162-163; Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, C. II, s. 658.

kadar yükseğe çıkar ki yuvası Kaf dağında bulunan Anka'nın tüylerini döker. (K 18/62)

Çeşitli efsanevi özellikleri ile tasavvufi düşüncelerin de kendisiyle temsilî olarak anlatıldığı Anka, bir beyitte 'azîzu'l-vucûd' yani varlık âleminin azizi olarak geçer. Anka, otuz kuş olarak düşünüldüğünde çokluğu ifade eder. Ancak bu çokluk vehmî olup hakikatte hepsinin şahı olan tek bir varlığı yani Allah'ı ifade etmektedir. Beytin devamında Kabûlî'nin bu çokluk ve birliği, iki anlama gelecek şekilde söylediği düşünülebilir. Birinde, Allah'a kavuşabilmek için çokluktan soyutlanarak birliği yani Allah'ın birliğini seçme ile feraha giden yolu arayıp bulmak; diğerinde ise, Padişah'a kavuşabilmek için hırslı ve açgözlü beceriksizlerden oluşan topluluktan sıyrılarak feraha ermek anlamı vardır:

قبولی قناعت طلب کن که عنقا   عزیزالوجود آمده‌ست از قناعت

Kabûlî, kanaati talep et; zira Anka kanaatten dolayı varlık âleminin azizi olmuştur. (Kı 9/1)

عيد (Îd): Bayram. **1.** Sevgiliye/sultana kavuşma günü. Şairin bayramı, sevgiliye/sultana kavuştuğu gündür. (K 16/2, 27, K 19/5, G 49/2) Bayram günlerinde muhtaçlara yardım eli uzatılır. Sevgilinin/sultanın yokluğu ile güçten düşmüş ve muhtaç bir hâlde olan Kabûlî de, muhtaçların/âşıkların bayramında kendi hâlinin sorulmasını ve hatırlanmayı ister. (K 16/4) Bayram sevincini ancak Padişah'a kavuşma ile yaşayabilecek olan Kabûlî, Padişah'ın da böylelikle Kurban Bayramı'nda hac sevabı ve kurbanlık elde edeceğini ifade eder. (G 141/1) **2.** Fetih günü. Padişah'ın yapmış olduğu fetihler, bir nevi bayram olarak tasavvur edilir. Fetih sabahında ülkede adeta bayram sabahı neşesi yaşanır ve buna dair çeşitli kutlamalar yapılır. (D 15/7, K 13/6-7, 23)

- غ -

غبارِ غم (از دل) فرو شستن (Gubâr-ı gam (ez-dil) furû şosten): (kin.) Gönüldeki kederi gidermek. (D 4/11)

غزای اکبر (Gazâ-yı ekber): En büyük gaza. (K 10/5) Hz. Peygamber'in bir hadisine iktibastır:

Hz. Peygamber (Tebük seferinden dönüşte) 'Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz' buyurmuştur. 'Büyük cihad nedir?' diye sorduklarında Hz. Peygamber, 'Nefsin cihadıdır' buyurdu.[59]

غزلِ آبدار (Gazel-i âbdâr): (mec.) Akıcı ve fasih gazel. (K 5/22)

غمزۀ زوبین زن (Gamze-i zûbîn-zen): Mızrak atan yani âşığı yaralayan süzgün bakış. Beyitte sevgilinin bakışı, mızrağa benzetilir. (K 18/32)

- ف -

فَاعْتَبِرُوا مِنْهُ يَا أُولِي الْأَبْصَارِ (Faʿtebirû minhu yâ ulîl ebsâr[60]): Beyitte Haşr suresinin ikinci ayetinden iktibas yapılmıştır:

به روی باغ به ریحان نوشت کاتبِ صنع   خطی که فَاعْتَبِرُوا مِنْهُ يَا أُولِى الْأَبْصَار

Yaratma kâtibi, bahçedeki fesleğenlere şöyle bir yazı yazdı: "Ey basiret sahipleri, ibret alın!" (K 12/2)

فال (Fâl): Beyitlerde falı kutlu; yani talihli, kutlu ve uğurlu olan anlamında ferhunde-fâl (D 24/13, G 29/2, G 110/3), mubârek-fâl (K 7/16), fâl-i meymûn (K 7/13), fâl-i humâyûn (K 7/16) ve falı hayırlı çıkan, uğurlu sayılan; yani uğurlu, uğura alamet olan şey anlamında nikû-fâl (D 13/6, G 29/2, G 170/4), nîk-fâl (K 16/9), fâl-i hûb (G 110/3) şeklinde geçer.

فریدون (Ferîdûn): Ferîdûn, İran mitolojisinde Pişdâdîlerin altıncı padişahı olup Cemşîd sülalesinden demirci Gâve'nin yardımıyla Dahhâk adlı ejderhayı

---

[59] Bkz. İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, **Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs ʿammâ iştehere mine'l-ehâdîs ʿalâ elsineti'n-nâs**, 2 c., 2. bs., Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1351, C. I, s. 424; Reyhan Keleş, **Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları**, İstanbul, Kitabevi, 2016, s. 341.

[60] Kurʿân, Haşr 59/2.

öldürerek tahta geçen padişah olarak bilinir. Lakabı Ferruh'tur. Sultan Mehmed Han'ı övmek için kullanılan sıfatlar arasında adı geçer. (D 8/11, D 24/17, K 2/15, K 7/4, K 10/23, K 13/15, K 15/9, K 18/39, G 91/4) Beyitte Cemşîd-i Ferîdûn olarak da zikredilir. (K 2/15, K 10/23, K 13/15)

فريدونفر (Ferîdûn-fer): Ferîdûn gibi şanlı (Padişah). Bkz. فريدون (Ferîdûn).

فغفور (Fağfur): Farsça 'fağ' kelimesi Allah ya da put; 'fûr' yahut 'pûr' ise, oğlan anlamına gelir. Fağfur kelimesi, eskiden Çin hükümdarları için kullanılan bir unvandır. (D 18/16, D 18/48, K 8/17, K 13/3, K 19/11)

فلاطون (Felâtûn): (kin.) Akıl ve bilgelik. Yunanlı meşhur filozof Felâtûn/Eflâtûn, Fatih Sultan Mehmed'in aklı ve bilgeliği için kullanılan sıfatlar arasında geçer. (D 24/17, K 2/15) Felâtûn/Eflâtûn, öğrencisi Aristo ile birlikte Padişah'ın ilim ve fetanet üzerine kurulmuş olan saltanatını övmek için de zikredilir. (K 7/10)

فلک رفعت (Felek-rif'at): Felek mertebeli. (kin.) Rütbesi yüksek olan, yüksek makamlı; makamı gökyüzü kadar yüksek ve yüce olan (Padişah). (K 13/2)

فلکگاهِ سليمان وش (Felekgâh-i Süleymân-veş): Makamı felek kadar yüce ve yüksek, Süleyman gibi olan (Padişah). Kendisine hem peygamberlik hem hükümdarlık verilmiş olan Hz. Süleyman ihtişam, güç ve iktidarın timsali olarak Sultan Mehmed Han'ı övmek için kullanılan sıfatlar arasında yer alır. (K 2/15)

فيروزه منظر (Fîrûze manzar): Firuze renkli manzara. (kin.) Gökyüzü. (D 24/29)

- ق -

قاف تا قاف (Kâf tâ Kâf): Kaf'tan Kaf'a dek. (kin.) Bir baştan bir başa, bir uçtan bir uca. Efsanevi Anka kuşunun yaşadığına inanılan Kaf dağının, yeryüzünü çepeçevre kuşattığı kabul edilir. Bundan dolayı yeryüzü, Kaf'tan Kaf'a yani bir uçtan bir uca diye adlandırılır. (D 21/3)

قبلۀ مقصود (Kıble-i maksûd): İsteklerin gerçekleşmesi için başvurulan yer, makam. (kin.) Sevilen kimse, sevgili. (G 176/5)

قربان (Kurbân): 1. (kin.) Âşık. (K 8/1, K 19/2) **2.** (kin.) Düşman. (K 13/6-7)

قربان شدن (Kurbân şoden): Kurban olmak; sevdiği için kendisini feda etmek. (K 19/2)

قربان کردن (Kurbân kerden): Kurban etmek; kurban kesmek, bir şeyi/birini çıkarı için feda etmek. Şair, bayram sabahı Padişah'ın otağından çıkmasını gözlemektedir; Padişah ne vakit çıkarsa onun için kurban edecektir. (G 41/2) Başka bir beyitte şair, kurban etmek deyimine sevgili/ Padişah, kendisini kurban etse dahi ondan asla vazgeçmeyeceğini ifade ederken yer verir. (G 89/2)

قضای مبرم (Kazâ-yi mübrem): Kaçılmaz, önlenemez kader; gerçekleşmesi muhakkak olan kader. (K 14/6)

قمری مقری (Kumrî-yi mukrî): Kurʿân okuyan kumru. Bahar zamanı çimenliğin hatibi bülbül iken Kurʿân okuyanı kumru olarak zikredilir. (K 5/9)

قمریِ مقری به باغ داد صلای طرب   بلبلِ خاطب بخواند خطبه به نامِ بهار

Kurʿân okuyan kumru, bahçede neşe salasını verdi; hatip bülbül bahar adlı hutbeyi okudu.

Sûzenî (ö. 569/1173) ve Muʿizzî (ö. 1124-1127 yılları arası) divanlarında aynı terkibe benzer şekilde şöyle yer vermiştir:

Sûzenî:

بلبل چو مذکر شود و قمری مقری   محراب چمن تخت سمن فاخته خاطب[61]

---

[61] Sûzenî-yi Semerkandî, **Dîvân-ı Hakîm Sûzenî-yi Semerkandî**, tsh. Nâsıruddîn Şâh Huseynî, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1338, s. 125.

Emîr Muʿizzî:

قمریان چون مقریان گشتند بر سروِ بلند

بلبلان چون مطربان گشتند بر شاخِ چنار[62]

- ک -

کاتبِ قدرت (Kâtib-i kudret): Kudret kâtibi. (kin.) Tanrı. (G 40/7)

کأسِ سر (Ke'sʾ-i ser): Kafa tası. (kin.) Şarap kadehi. (K 3/20)

کافر (Kâfir): 1. Müslüman ile tezat içerisinde düşünülerek sevgilinin saçları kâfir, yüzü Rum diyarı ya da iman, ayva tüyleri ise yüzüne yani imana kast eden kâfir ordusu şeklinde tasavvur edilir. (K 3/1, 4-5, 7, TG 2/3)

Ḫaṭuŋ şol ḫayl-i kāfirdür diyār-ı Rūmlara cānā
Ki küfr-i zülfüŋ ilinden gelür ḳaṣd ider īmāna (K 13/10)

Şol hayl-i hat ki çihre-i cânâna kasd ider
Kâfir durur ki milk-i Müselmâna kasd ider (TG 2/1)

2. Taş kalpli ve isyankâr sevgili için kullanılmıştır. (G 34/1) **3.** Âşığın rakibinin sıfatı olarak geçer. Şair, rakibi kâfir olarak düşünerek onu öldürmenin, gaza sayılacağını ifade eder. (G 60/5)

کرسی (Kürsî): 'Taht, kürsü, makam, mesnet' anlamlarına gelir. Atlas feleğine de 'Kürsî' derler. Levh-i mahfûz[63] burada bulunur. Kurʿân-ı Kerîm'de 'kürsî' kelimesi iki yerde geçmektedir. Biri, yeryüzünü ve gökleri kaplayan kürsü anlamında (Bakara, 2/255); diğeri taht (Hz. Süleyman'ın tahtı) anlamındadır (Sâd, 38/34).[64]

---

[62] Muhammed b. Abdulmelik-i Nîşâbûrî, **Külliyyât-ı Dîvân-ı Muʿizzî**, tsh. Nâsır Hayyerî, Tahran, Neşr-i Merzbân, 1362, s. 217.

[63] Bkz. لوح (Levh).

[64] Bkz. Esed, **a.e.**, s. 128, 129; 1096, 1097.

Beyitte felek, padişahın eşiğine ‘kürsü koyan’dır. Eskiden kürsî-dâr denilen, padişahların üzerine bastıkları, kürsî-yi humâyun denen, kırmızı çuha ve kadife kaplı iskemleyi hazırlayıp getirmekle görevli kimseler bulunurdu. Feleğe, kürsü koyan anlamında mecazi olarak bu görev atfedilmiştir. (D 8/18, K 11/28, K 16/48, K 19/22)

كعبه (Kaʿbe): Müslümanlarca kıble olarak kabul edilen ve hac ibadeti yapılırken tavaf edilen kutsal yer Kâbe, divanda aynı zamanda cananın haremi olarak kabul edilmiş ve sevgilinin/sultanın makamı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Kâbe’nin yakınında olan hacılar Kurban Bayramı’nı kutlarlarken şairin kendisi, cananın civarından uzakta iken bayramı layıkıyla yaşayamamaktan yakınmaktadır. (K 8/2, 9, K 19/5) Kâbe yolu her ne kadar beden gücüyle meşakkatli ve uzak olsa da ona gönülden gidilen yol, kavuşma sefası ile hacıya/âşıka bir o kadar yakın ve kolay görünür. (K 8/3-5)

كعبۀ جان (Kaʿbe-i cân): (kin.) Canın maksadı ve muradı; sevilen kimse. Sevgilinin bulunduğu mekânı Kâbe edinen sevgili, canana/sultana kavuşabilmek ve yakınında yeniden devlete erişebilmek için orayı tavaf eder. (K 19/1)

كعبۀ مقصود (Kaʿbe-i maksûd): İstek ve rahmet yurdu. (kin.) Sevgili. (K 1/6, K 8/10, K 19/7, K 19/12)

كلكِ درفشان (Kilk-i durr-feşân): İnci saçan, inci gibi değerli şeyler söyleyen (kalem). (D 9/10)

كم نظر (Kem-nazar): Kötü göz. Kötü bakışlı, nazar değdirecek şekilde hasetle bakan göz; kıskanç (rakip). (G 27/3)

كميتِ كلك (Kumeyt-i kilk): ‘Kumeyt’ doru at, ‘kilk’ ise kamış kalem anlamına gelir. Doru yani çeşitli tonları bulunan kızıl kahverengi at, en makbul renkli atlardandır.[65] Beyitte şairin kalemi, söz meydanının doru atına benzetilir:

---

[65] Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, 2 c., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1995, C. I, s.233.

که خیلِ معنوی ده رویه آرم   کُمیتِ کلک را در پویه آرم[66]

Kalem atını koşturur; anlam sürüsüne on türlü görünüm veririm.

کنجِ احزان (Konc-i ehzân): Hüzünler köşesi. Hz. Yusuf'un babası Yakub'un, oğlunun ayrılığına dayanamadığından, başkalarını rahatsız etmemek için çekildiği yerdir. (D 4/5)

کوثر (Kevser): 1. (mec.) Hayat veren, saf ve tatlı su. Sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. (K 2/2, K 9/16, G 120/5) **2.** Mekânı cennet olan bir havuz. Padişah'ın iç bahçesindeki en küçük havuz Kevser'e benzetilmiştir. (D 18/22)

کوه کن (Kûh-ken): Dağ kazan, dağ delen. (kin.) Husrev adlı İran padişahının sevdiği Şirin'e gönlünü kaptırmış olan âşık Ferhad için kullanılır. Zira meşhur hikâyede Şirin, mimar ve mühendis olan Ferhad'dan dağı delmesini ister. Divanda, zorlu ve gerçekleşmesi güç olan bir işi anlatmak için kullanılmıştır. (D 22/24, G 6/3, G 111/3, G 153/2, G 185/3)

کیخسرو (Keyhusrev): İran mitolojisinde Siyâvuş'un oğlu ve Keykâvus'un torunu olan, derecesi çok yüksek hükümdar. Mecazen Padişah için sıfat olarak kullanılmıştır. (D 8/11, D 24/16, K 9/2, K 10/23, K 18/39, K 18/56, K 19/41)

- گ -

گرد بر کسی نشستن (Gerd ber kesî nişesten): (kin.) Kederlenmek, içine sıkıntı girmek. (D 4/7)

گردونِ اطلس (Gerdûn-i Atlas): (D 8/5) Bkz. چرخِ اطلس (Çerh-i Atlas).

گردون جناب (Gerdûn-cenâb): Felek makamlı. Yüce makamlı, yüksek dereceli (Padişah). (G 104/5)

---

66 **Metin**, D 10/12.

گرگِ یوسف (Gorg-i Yûsuf): Yusuf'un kurdu. Hz. Yusuf'un kardeşlerinin, Hz. Yusuf'u yemesiyle suçladıkları kurt. (kin.) Günahsız. (D 21/57)

گریبانگیرِ کسی شدن (Girîbângîr-i kesî şoden): (Düşmanın) yakasına yapışmak, yakasına sarılmak. (K 2/24)

گنبدِ دوّار (Gonbed-i devvâr): Dönen kümbet. (kin.) Gökyüzü, dünya; zaman, çağ. (K 12/40)

گندنا (Gendnâ): Pırasa. Kılıç, şekli ve rengi dolayısıyla pırasaya benzetilmiştir. (D 9/1)

گوشوار (Gûşvâr): Küpe. (kin.) Hilal; Ay'ın yeni doğduğu zaman ilk üç günlük yay şeklindeki durumu. **(**D 22/21)

گوهر و زرِ پاک (Govher u zer-i pâk): Saf, katışıksız mücevher ve altın. (kin.) Saf, kusursuz; kaliteli ve fasih (söz). (D 22/17)

گهر سفتن (Goher soften): Mücevher/inci delmek. (D 21/32) Bkz. دُرّ سفتن (Durr soften).

گیتی پناه (Gîtî-penâh): Dünyanın kendisine sığındığı, dünyanın koruyucusu olan (Padişah). (D 19/1)

- ل –

لؤلؤ خوشاب (Lu'lu hoşâb): Islak ve parlak, yeni (iyi cins) inci. (K 17/50)

لبِ جان بخش (Leb-i cân-bahş): (kin.) Sevgilinin/sultanın, âşığa/şaire muradını verme ile hayat bağışlayacak olan dudağı. (K 5/27, G 68/4, G 120/5, G 164/5)

لطفِ عام (Lutf-i âmm): Herkese olan ihsan ve merhamet. (D 2/16, D 3/36, D 21/54, G 191/8)

لعبت (Loʿbet): Kukla, oyun; sevgili. (kin.) Yıldız. (D 14/9)

لعبتِ سیم‌اندام (Loʿbet-i sîm-endâm): (kin.) Yıldız. (D 14/9)

لعلِ میگون (Laʿl-i meygûn): Kırmızı renkli lal. (kin.) Mahbubun kırmızı dudağı. (G 169/1)

لوای نورِ روز (Livâ-yi nûr-i rûz): Gün nurunun sancağı. (kin.) Güneş. (D 11/3)

لوح (Levh): Kitâb-ı Mübîn (manası açık kitap) ve levh-i mahfûz anlamına gelir. Levh-i mahfûz, Arapça 'korunmuş levha' demektir. Allah tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu manevi levhadır.[67] Burûc suresinde, Kurʿân-ı Kerîm'in levh-i mahfûzda (iyi muhafaza edilen, kaybolmayan bir levhada) işlenmiş olduğu bildirilir.[68] (D 2/4, D 2/6, K 7/15, G 40/1)

لولاک (Levlâke): Naat bölümünde geçen ve 'Sen olmasaydın' manasına gelen kelime 'Sen olmasaydın, sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım.' anlamındaki "Levlâke levlâk, mâ halaktu'l eflâk" hadisinden iktibastır.[69] (D 3/11) Aşağıdaki beyitlerde de mana olarak aynı hadîs-i şerîfe iktibas vardır:

تو بودی از جهان مقصودِ معبود   تو را کرد از جهان معبود مقصود[70]

Allah'ın cihandan maksadı Sen'din; Allah cihanda maksadı seni yaptı.

به حقِ زبدهٔ اولادِ آدم   که شد از بهرِ او ایجادِ عالم[71]

Âlemin kendisi için yaratıldığı âdemoğullarının en seçkini (Hz. Muhammed) *için*!

---

[67] Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 399; Seyyid Caʿfer Seccâdî, **Ferheng-i Lugât ve Istılâhât ve Taʿbîrât-ı ʿİrfânî**, 3. bs., Tahran, Kitâbhâne-i Tahûrî, 1403/1983, s. 405.

[68] Kurʿân, Burûc 85/22. Bkz. Esed, **a.e.**, s. 1434.

[69] İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, **a.g.e.**, C. II, s. 164.

[70] **Metin**, D 3/24.

[71] **Metin**, D 21/43.

- م -

مازندران (Mazenderan): İslami kaynaklarda Taberistan adı verilen bölge, VII/XIII. yüzyıldan itibaren daha çok Mazenderan adıyla anılmıştır. Kuzeyinde Hazar denizi kıyılarından başlayarak İran platosundan Elburz dağları ile ayrılır. Dağlık ve ormanlık yapısından dolayı İran coğrafyasında İslam fetihlerinin en zor ilerlediği bölgelerden biri olmuştur.[72] Yoğun ormanlarla kaplı olan bölge beyitte Mazenderan ormanı şeklinde geçer. Fatih Sultan Mehmed'in Boğdan'da yaptığı savaşın alanı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. (D 12/4)

مالک رقاب (Mâlik-rikâb): Boyunlar, köleler sahibi. (kin.) Hükümdar. (D 24/14, K 18/82)

ماهسیما (Mâh-sîmâ): Ay gibi parlak, güzel yüzlü kul. (D 18/19, K 15/23)

مدّعی (Muddeʿî): İstek ve iddiasında inatla direnen (kimse), iddiacı, davacı anlamlarına gelen 'muddeʿî' kelimesi Kabûlî divanında rakip anlamında kullanılmıştır. (K 3/29, K 5/30, K 8/47, K 14/36, G 48/4, G 79/7, G 89/2) Bkz. رقیب (Rakîb).

مرا چون ز آسمان اسمم قبولی‌ست... (Merâ çun zi âsmân ismem Kabûlî'st…): Beytin tamamı şöyledir:

مرا چون ز آسمان اسمم قبولی‌ست   دعای من به سلطانان قبولی‌ست[٧٣]

İsmim gökten kabul edildiği/Kabûlî olduğu için, sultanlara duam kabuldür.

Eski zamanlarda isimlerin sahipleri üzerinde etkisinin olduğu ve ismin sahibine uygun şekilde gökten inmesiyle ilgili '*İsimler/lakaplar gökten iner*' manasında Arapça şöyle bir deyiş söylenirdi:

---

[72] Osman Gazi Özgüdenli, "Taberistan", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXIX, s. 322-323.

[73] **Metin**, D 22/25.

تَنَزَّلَ الاَسْمَاءُ مِنْ صَوْبِ الْسَّمَاءِ

Bu deyişe göre isimleri Yüce Allah takdir buyurarak kişilere uygun olan isimleri uygun kullarına yazar.[74]

مرغِ جان (Murg-i cân): Can kuşu. (kin.) Ruh ve can. (K 1/9)

مرغِ دل (Murg-i dil): Gönül kuşu; kuş gibi olan gönül. (kin.) Ruh ve can. (G 157/4)

مرّيخِ سلحشور (Mirrîh-i silehşûr): Savaş ve zafer yıldızı olan Merih. (D 14/13)

مژدگانى دادن (Mujdegânî dâden): Müjdelik vermek; müjde getiren kimseye bahşiş, hediye vermek. Osmanlı saray teşkilatında müjdeciler önemli bir yere sahipti. Müjde getirenler karşılanır ve onlara müjdelik verilirdi. Yine padişahın bir yere varacak olması ya da bir fetih haberi, müjdeciler tarafından halka duyurulurdu.[75] Bir beyitte fetih ve zafer müjdecisi, güneş olarak tasavvur edilmiştir. Fetih sabahı cihana yayılan güneş, adeta fethin müjdecisi olmuştur. (K 13/1) Yine sevgiliye kavuşma müjdesini vermesi için rüzgârdan medet umulur. Rüzgârın her taraftan sevgiliye gidecek yolunun olması dolayısıyla rüzgârdan kavuşma müjdesi beklenir. (G 52/4, G 124/1, G 155/4) Şair, eğer rüzgâr kavuşma müjdesini kendisine getirirse; sevgiliye müjdeliğini yine rüzgârla vereceğini ifade eder. (G 39/4)

مژده (Mujde): Sevindirici haber, müjde, muştu. Divanda aynı anlama gelen ‘nuvîd’ ve ‘beşâret’ kelimelerine de yer verilir. Farklı benzetme unsurları ile anılan müjdeci, fetih ve zafer müjdesi yanı sıra sevgiliye kavuşma müjdesini de verir. (K

---

[74] Bkz. Mehmet Yılmaz, **Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü**, 2 c., İstanbul, Sütun Yayınları, 2008, C. II, s. 847; Sadık Yazar, “XIV.-XV. ve XVI. Yüzyıl Türkçe Divanlarında Yer Alan Arap Meseller (Atasözler)i”, **38. ICANAS: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri Bildirileri, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2008, C. IV, s. 1787, 1788; Sait Uylaş, “Arap Şairlerinde Lakap Geleneği”, **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sa. 55, Erzurum, 2015, s. 12.

[75] Bkz. Özkan, **a.g.e.**, s. 354-355.

12/2, 9, K 21/36, G 17/2, G 39/4, G 46/3) Bkz. مژدگانی دادن (Mujdegânî dâden) ve مژده ده (Mujde-dih).

مژده ده (Mujde-dih): Müjdeci, müjde getiren. Baharın gelişiyle gülistanın müjdecisi, bağa gül müjdesini verir ve bu müjdenin sevinciyle bağda bülbüllerle neşe sazları çalınır. (K 5/10) Bkz. مژدگانی دادن (Mujdegânî dâden)

مسکین نواز (Miskîn-nevâz): Yoksulu okşayan. (kin.) Fatih Sultan Mehmed. (K 5/15)

مشعله دار (Meşʿale-dâr): Meşale tutan; eskiden aydınlatma ile görevli olan ve özellikle ordugâhlarda meşale yakan, tutuşturan kimsedir. Şair, yanık gönlünü Padişah'ın yolunda meşale tutan kimseye benzetir:

ای دلِ سوزناکِ ما مشعله‌دار راهِ تو   شمعِ شبِ سیاهِ ما عارضِ همچو ماهِ تو

Bizim yanık gönlümüz senin yoluna meşale tutucudur; senin Ay gibi olan yüzün kara gecemizin mumudur. (G 4/1)

مشکوی مینا (Meşkûy-i mînâ): 'Meşkûy', padişah haremi, köşk; mînâ yani mine, ince işlenmiş parlak nakış, gümüş üzerine vurulan lacivert veya yeşil renkli sırçaya denir. Terkip olarak; gök kubbe yahut gökyüzü için yapılmış bir kinayedir. (D 11/1, D 24/31, K 6/45)

معاند (Muânid): İnatlaşan, mücadeleci anlamına gelen kelime, rakibin karşılığı olarak kullanılmıştır. (K 2/35) Bkz. رقیب (Rakîb).

معراج (Miʿrâc): Kelime olarak 'merdiven, basamak' anlamlarına gelmekle birlikte Peygamberimiz'in göğe yükselmesine ad olmuştur. Bu olaya telmihte bulunularak beyitte şöyle geçer:

در آن دم کش میسّر گشت معراج   فلک را گشته خاکِ پای او تاج

Miraç vuku bulduğu vakit, felek O'nun ayağının toprağına taç oldu. (D 3/13)

Başka bir beyitte basamak, makam-mevki elde etmek için yükselme anlamında kullanılmıştır. (D 21/14).

مهرِ رخ (Mihr-i ruh): Yanak güneşi. (kin.) Sevgilinin parlayan yanağı, güzel yüzü. (K 15/25, G 87/1, G 101/4, G 155/1)

ميزان (Mîzân): Mahşer günü herkesin dünyada yaptığı iyilik ve kötülüklerin tartılıp değerlendirileceği manevi terazi. (D 2/13)

- ن -

نارِ كفيده (Nâr-ı kefîde): Yarılmış nar. Savaştaki askerlerin yüzü için kullanılmış bir benzetmedir. (D 12/17)

نامه (Nâme): Amel defteri. **(**D 2/2)

نباتِ لعل (Nebât-ı la῾l): Lal şekeri. (kin.) Lal renkli, kırmızı dudak. (G 172/2)

نخلِ معانى بستن (Nahl-i me῾ânî besten): (kin.) Hoşa giden ve latif söz söylemek. (K 6/36)

نرگسِ بيمار (Nergis-i bîmâr): Hasta nergis. (kin.) Sevgilinin mahmur ve baygın olan güzel gözü. (K 12/15, K 20/10)

نَسريْن (Nesreyn): 'Nesr' kelimesi Arapça akbaba ve kartal anlamına gelir. 'Nesreyn', 'nesr' kelimesinin Arapça ikili olup nesru't-tâir (Kartal burcunda yer alan parlak yıldız) ve nesru'l-vâkı῾ (gökyüzünün güney yarıküresinde yer alan parlak yıldız) olmak üzere akbabaya benzeyen iki yıldızın karşılığı olarak kullanılır. Buna iki kartal da denilmektedir. (D 14/7)

نَصْرٌ مِنَ اللهِ (Nasrun mine'llâh): 'Allah'tan yardım' manasına gelir. Kur῾ân'da Saf suresinin 13. ayetinden iktibas yapılmıştır. Ayetin tamamı şöyledir:

وَأُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

"Ve [bakın, Allah size] gönülden seveceğiniz başka bir şey daha [bağışlayacak]: [Bu dünyada] Allah'ın yardımı ve yakında gerçekleşecek bir zafer; [ey Peygamber, bunu] bütün inananlara müjdele".[76] (Kurʿân, Saf 61/13)

Bazı müfessirler ayette geçen zafer vaadini, Müslümanların savaşla gelen fetihlerinin bir öngörüsü olarak değerlendirmiştir.[77] Kabûlî, bahsi geçen ayetin yer aldığı bu beyte Fatih Sultan Mehmed'in Karaboğdan fethinin zaferi münasebetiyle söylediği kasidesinde yer vermiştir. (K 7/13)

نه ایوان (Noh-eyvân): (kin.) Dokuz kat gökyüzü. (K 8/43) Bkz. نه فلک (Noh felek).

نه رواق (Noh-revâk): (kin.) Dokuz kat gökyüzü. (D 1/12, K 17/25) Bkz. نه فلک (Noh felek).

نه فلک (Noh felek): Ay, Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri, Zühal, Atlas yahut sabit yıldızlar ve burçlar feleği ve Arş'dan ibaret dokuz kat gök. (D 8/19, K 10/34)

- و -

وادیِ ایمن (Vâdî-yi Eymen): Uğurlu, mübarek vadi. Hz. Musa'nın Tur dağında Allah'ın tecellisine mazhar olduğu yerdir. Hz. Musa ailesiyle birlikte karanlık bir gecede Mısır'a dönerken bu yerden geçmekteydi. Yollarının üzerinde uzakta bir ateş görmüş ve ateşe yaklaştığında ateşin, bir ağacın üzerinde olduğunu fark etmiştir. O vakit o mübarek yerde Allah'tan Musa'ya nida gelmiş ve Musa'nın dileği ile Yüce Allah dağa tecelli etmiştir.[78] Şair, münacatta yer vermiş olduğu bir beyitte bu olaya telmihte bulunarak Yüce Allah'ın Tur dağında Musa'ya gösterdiği yol gibi, bu ateş parçası ile gönül gözünün aydınlanmasını dilemiştir. (K 1/7)

---

[76] Esed, **a.e.**, s. 1326.

[77] Bkz. Esed, **a.e.**, s. 1326.

[78] Bilgi için bkz. Kurʿân, Meryem 19/52, Kasas 28/29-30, Tâhâ 20/10-11, Aʿrâf 7/143.

- ٥ -

هر شبِ تاری روزِ روشنی دارد (Her şeb-i târî rûz-i rûşenî dâred): 'Her karanlık gecenin bir aydınlığı vardır' yahut 'Her gecenin bir gündüzü vardır' anlamına gelen deyiş.[79] Osmanlı sarayından uzak düşmüş olan Kabûlî, yaşadığı karanlık gecelerden aydınlığa yani kavuşma zamanına erişeceğini ümit eder. (G 148/6) Şair başka bir beyitte de benzer şekilde; ayrılıkla geçen gecelerinin artık kavuşma sabahı ile nihayet bulmasını diler. (G 149/2)

هفت حقهٔ مینا (Heft hokka-i mînâ): Mine renkli yedi hokka. (kin.) Yedi felek. (K 17/2)

هفت سقر (Heft-sakar): Heft (yedi) dûzeh (cehennem). Sakar (kavurucu ateş), saʿîr (harlı alev), lezâ (alev püskürtüsü), hutame (ezici azap), cahîm (harlı ateş), cehennem ve hâviyeden (harareti yüksek ateş) oluşan cehennemin yedi tabakası. Kurʿân-ı Kerîm'de Hicr suresinin 44. ayetinde cehennemin yedi kapısı olduğu ifade edilir:

"O cehennem ki, yedi kapıdan girilir; her kapıdan onlardan (günahlarının niteliğine göre) ayrı bir kafile hâlinde."[80] (Kurʿân, Hicr 15/44)

Cehennemin yedi kapısı olarak ifade edilen şey, 'cehenneme götüren yedi yol' ve günahların derecesine göre öteki dünyada beklenen azabın yedi derecesi şeklinde tefsir edilmiştir.[81] Tasavvufa göre bu yedi tabaka; adalet, hikmet, iffet ve yiğitliğin zıtları olan şeyler olarak görülür. Kabûlî için Padişah'ın lütfu nasıl cenneti ve cennete ait olan şeyleri hatırlatıyorsa, kahrı da cehennemi ve cehenneme dair olan şeyleri anımsatmaktadır:

ز بابِ لطفش یک فصل وصف هست بهشت   ز تابِ قهرش یک باب تابِ هفت سقر[۸۲]

[79] Bkz. Tokmak, **a.g.e.**, s. 114.

[80] Esed, **a.e.**, s. 631-632.

[81] Bkz. Esed, **a.e.**, s. 631-632.

[82] **Metin**, K 17/27.

Cennetin vasfında O'nun lütuf kapısından bir parça vardır; yedi cehennemin harareti O'nun kahır ateşinden bir bölümdür.

هفت طارم (Heft-târem): Yedi kubbe. (kin.) Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri ve Zühal'dan ibaret olan yedi felek. (K 9/32)

هفتم فلک (Heftom felek): Yedinci felek. Makamı çok yüksek olan yedinci gök katı. (D 18/51)

هفت منظر (Heft manzar): Yedi görünüm. (kin.) Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri ve Zühal'dan ibaret olan yedi felek. (D 1/12)

هلال (Hilâl): Bayramda görülen ay. (kin.) Sevgilinin kaşı. İnsanlar bayramı kutlamak için gökyüzüne, hilale bakarlar; şairin bayramı ise sevgilinin kaşını göreceği yani sevgiliye kavuşacağı zamandır. (K 16/2, G 189/4)

هم آواز (Hem-âvâz): Sesleri birbirine uygun, aynı sesi çıkaran. (kin.) Muvafık, uyumlu, ahenkli. (D 22/5)

هم داستان گشتن (Hem-dâstân geşten): Uyum göstermek, uyumlu olmak. Şair rakibi ile olan uyumunu, onunla aynı kefede olup olmadığını anlatmak için bu fiili kullanmıştır. (K 2/35)

هم عنان (Hem-ʿinân): Yan yana birlikte bulunan, yoldaş. (D 10/2, G 21/2)

همکار (Hem-kâr): Aynı işi yapan, meslektaş anlamına gelen 'hemkâr', divanda 'rakip' anlamında kullanılmıştır. (D 23/20) Bkz. رقيب (Rakîb).

هم نبرد (Hem-neberd): Savaş arkadaşı anlamına gelen kelime, divanda rakip için kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in savaşlarının anlatıcısı olarak Kabûlî, söz savaşında kendisiyle mücadele edecek bir arkadaş yahut kendisine denk olabilecek bir hem-neberd (rakip) tanımadığını ifade eder. (D 10/6) Bkz. رقيب (Rakîb).

هندو (Hindû): Hintli. **1.** (kin.) Köle. Beyitlerde köle anlamıyla iki yerde şöyle geçer:

هر چند که بیچاره غلامِ عجمی‌ام   آن مرتبه‌ام بـخش که هند[و]ی تو باشم[83]

Her ne kadar biçare bir Acem kulu olsam da; bana senin Hintlin (kölen) olma mertebesini bağışla!

زهره خنیاگری‌ست در بزمش   هندوی پاسبانش کیوان است[84]

Zühre, bezminin şarkıcısı; Zühal, muhafızının kölesidir.

2. (kin.) Zülüf. Bu anlamıyla bir gazelinde şöyle geçer:

به عارضِ تو ز هر سوی سنبلِ پیچان   چو هندوی‌ست شناور به روی آب شده[85]

Her bir yandan yüzüne düşen kıvrımlı sümbül, suya dalmış yüzücü Hindû (zülüf) gibidir.

- ی -

یأجوج (Ye'cûc): Kurʿân-ı Kerîm'de adı geçen iki kavimden biridir. Diğeri Me'cûc'dür. Kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkıp dünyayı fesada vererek türlü kötülükler yapacaklarına inanılır. Bu inanış, kıyamet günü çatmadan insanlığın bütünüyle yok olmasına yol açacak bir toplumsal felaketler serisi anlamında temsilî bir unsur olarak tefsir edilmiştir. Zulkarneyn peygamber Ye'cûc ve Me'cûc'den korunmak için demirden ve onların aşmaya güç yetiremeyecekleri bir sed yapmıştır.[86] Beyitte de sed ile birlikte anılır. (D 9/6)

---

[83] **Metin**, G 146/4.

[84] **Metin**, K 8/21.

[85] **Metin**, G 186/2.

[86] Kurʿân, Kehf 18/94 ve Enbiyâ 21/96.

يرقان (Yerekân): Sarılık hastalığı. Nergis çiçeği, sarı rengi dolayısıyla yerekan hastalığına tutulmuş biri olarak tasavvur edilmiş ve bu, ezelden mest diye tabir edilen nergisin sarhoşluğunun alameti olarak gösterilmiştir. (K 22/11)

يوسفِ جان (Yûsuf-i cân): (kin.) Evlat. (D 4/5)

SONUÇ

Kabûlî, İran'dan gelerek önce bir müddet bugünkü Azerbaycan coğrafyasında yer alan Şirvanşah sarayında Şirvanşah Ferruh Yesâr'ın daha sonra Amasya'da Şehzade Bâyezîd'in (II. Bâyezîd) hizmetinde olmuş ve oradan asıl hedefi olan İstanbul'a, Fatih Sultan Mehmed'in sarayına girmeyi başararak Padişah'ın maiyeti arasında yerini almıştır. Yaklaşık altı-yedi sene Fatih Sultan Mehmed'in hizmetinde bulunmasının ardından Padişah'ın huzurunda iken gördüğü itibarı, kendisini ve sarayda gözde bir şair oluşunu çekemeyen kimseler tarafından kaybederek Padişah'ın emriyle saraydan uzaklaştırılmıştır. Şair, ikinci divanını saraydan uzaklaştırılması ile ölümü arasında geçen bir ya da iki yıllık süre zarfında kaleme almıştır. Son yıllarını saraya tekrar geri dönebilme ve saraydaki itibarını yeniden kazanabilme ümidiyle geçirmiş ve muhtemelen Bursa'da vefat etmiştir.

Çalışmamızda, hayatı hakkında bilgiye daha çok divanları yoluyla sahip olabildiğimiz Kabûlî'nin fazla bilinmeyen ikinci divanı tanıtılmaya çalışılmıştır. İncelediğimiz bu divan etrafında şairin hayatı, yaşadığı çevre, eğitimi, dönemin üslubu ile birlikte şairin kendisine has sayılabilecek dil ve üslup özellikleri, nazire yazmış olduğu ve etkilendiği şairler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışmada, şair ve eserleri hakkında daha önce yapılmış olan araştırmalardaki eksik, yanlış veya belirsiz olan bilgileri dikkate alarak aşağıdaki değerlendirmeleri yapabiliriz.

Daha çok birinci divanı ile tanıdığımız Kabûlî'nin, bazı kaynaklarda ikinci divanı tertip eden kişiden farklı olduğu ileri sürülmüş ve şair, Heratlı olarak tanıtılmıştır. Ancak her iki divanı, dönemin tezkireleri ve diğer tarihî kaynakları incelediğimizde birinci ve ikinci divan sahiplerinin aynı kişi olduğunu ve aynı zamanda bu kişinin Heratlı olarak tanıtılan şair olması ihtimalinin düşük olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan kaynaklarda şairin Osmanlı topraklarında bulunduğu zaman ile ilgili verilen en erken tarihli kaside ve dolayısıyla Osmanlı'ya ilk geliş

tarihi olarak kabul edilen tarih 877/1472 senesi gösterilmektedir. Şairin ilk divanında Padişah'ın Firuzlu ve Yemişlü kaleleri fethine düşürmüş olduğu tarih (875/1470) ve ikinci divanında 11 yıl Şehzade'ye hizmet etmiş olması bilgisini göz önünde tutarak bu tarihi beş yıl öncesine yani 872/1467 senesine çekmiş olduk. Yine, kaynaklarda şairin kesin bir dayanak gösterilmeksizin ve eldeki mevcut bilgilere dayanarak İstanbul'da vefat ettiği ifade edilmiştir. Ancak incelediğimiz ikinci divandan elde ettiğimiz bilgilere göre şairin Osmanlı topraklarında iken Amasya ve İstanbul dışında Edirne ve son olarak Bursa'da yaşamış olması dolayısıyla vefat yerinin de Bursa olma ihtimali kuvvet kazanmıştır. Kabûlî'nin, muasırı Hâmidî tarafından divanında ölüm tarihine ilişkin düşürülmüş tarih kıtasındaki ebced hesabının sayısal değeri ile kıtanın altında rakamla verilen tarihin örtüşmemesi söz konusu idi. Hâmidî divanının müracaat edilmeyen ikinci bir yazma nüshasından elde ettiğimiz bilgiye göre ebced hesabıyla elde edilen değer ile tarih mısraının altında verilen rakam arasında herhangi bir uyuşmazlık bulunmadığını ortaya çıkardık.

Divanda yer alan manzumeler, şairin yaşadığı dönemin sosyal hadiselerini, toplumun duygu ve düşünce dünyasını, sosyal, edebî ve kültürel hayatını, manevi değerlerini ve inançlarını bizlere taşıyor. Diğer yandan divanda Osmanlı toplum hayatını biçimlendiren sosyokültürel unsurlar, saray hayatı, şehzadelerin şairleri yetiştirmesi, devlet ve sanat anlayışı ve bu anlayışın topluma yansıması gibi hususlara da temas edilmiştir. Bu kapsamda şair, bayram ve zafer günleri şehrin süslenmesinden bayram âdetlerine uzanan bir çeşitlilikte geniş ifadelere yer vermiştir. Şairin değindiği konular arasında toplumsal işleyişlerde eskiden beri devam edegelen teamüller olduğu gibi, dönemin sosyal yaşamında meydana gelen değişimler de bulunmaktadır.

Dönemin Osmanlı sarayının edebiyat çevreleriyle ilişkileri ile ilgili birtakım bilgileri de bu divandan elde ediyoruz. Örneğin divanda bahsettiği gibi şair önce Şehzade daha sonra Padişah'ın yanında aldığı eğitimler ile şairliğini olgunlaştırdı. Şairler çeşitli imtihanlardan geçerek ve Şehzade'ye hizmet ederek asıl hedefleri olan saraya kabul ediliyordu. Şairin anlattıklarından yola çıkarak saray şairleri arasında yer almanın oldukça zor olduğunu ve hatta bunun için aracı kullanmanın yaygın

olduğunu öğreniyoruz. Dönemin sarayında Padişah'ın yakınında bulunanlar ve şairin rakipleri arasında yoğun bir rekabetin varlığı, sarayda tutunmanın da zorluğunu gösteriyordu.

Şair, ikinci divanının bir kısmında yani saraydan uzaklaştırılmadan evvel yazdığı şiirlerinde Padişah'la birlikte katıldığı Boğdan/Karaboğdan seferinde tarihî sahnelere tanıklık ederek savaş teçhizatları, ordunun hareketi, Osmanlı ordu müziği ve ordunun savaş sonrasındaki eylemlerine ilişkin bilgiler vermiştir. Ayrıca saray teşrifatı kapsamında Padişah'ın devlet erkânıyla yaptığı bayramlaşma merasimleri, eğlence ve sohbet meclisleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Divanın büyük bir kısmını oluşturan diğer kısım ise, ayrılık hastalığından muzdarip Kabûlî'nin yüreğindeki derdini gözyaşları yerine beyitleri vasıtasıyla dışarı akıttığı şiirlerinden oluşur. Çalıştığımız divan bu açılardan bir yönüyle şairin bir nevi hayat hikâyesi hükmünde olup yaşamı ile ilgili bilgiler sunmakta, diğer bir yönüyle döneminin siyasî, tarihî, sosyal olaylarını ve edebî değerini yansıtmasıyla önemli bir vesika olma hüviyeti taşımaktadır.

Kabûlî'nin doğum yeri, ilk çocukluğu ve ölüm yeri hakkında her ne kadar birtakım tahmin ve çıkarımlarda bulunsak bile şairin nerede doğup büyüdüğü, İran'ın hangi bölgesinden Osmanlı topraklarına gittiği ve nerede medfun olduğuna ilişkin kesin ve net sonuçlara ulaşılamamıştır. Ayrıca ailesi, eğitim aldığı kişi ve kurumlar, meslekî hayatı, malî durumu ve dinî hayatı hakkında kesin ve ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Bu bilgilerin yeni kaynaklara dayalı yeni araştırmalarla ortaya çıkarılabileceğini düşünüyoruz.

Ortaya koyduğumuz bu çalışmanın, Fatih dönemi şairlerinden Kabûlî'nin ve eserinin daha iyi tanınabilmesi ile sonraki çalışmalara katkı sağlayabilmesini ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey: **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, 2 c., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Afîfî, Rahîm: **Ferhengnâme-i Şiʿrî**, 3 c., 3. bs., Tahran, İntişârât-ı Surûş, 1391.

Aka, İsmail: "Timurlular", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLI, s. 177-180; "Şâhruh", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXVIII, s. 293-295.

Akyol, İbrahim: "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebî Çevreler", **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sa. 2/1, Çankırı, 2013, s. 93-122.

Albayrak, Nurettin: "İsfendiyâr", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, C. XXII, s. 511-512.

Algar Hamid, Alparslan Ali: "Hüseyin Baykara", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1998, C. XVIII, s. 530-532.

Ali Şîr Nevâyî: **Mecâlisu'n-nefâis**, nşr. Ali Asgar Hikmet, Tahran, Çâphâne-i Bânk-ı Millî-yi Îrân, 1323/1944; **Mecâlisü'n-nefâis**, haz. Hüseyin Ayan, Kemal Yavuz vd., Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1995.

Alparslan, Ali: "Gıyâseddin Baysungur", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, C. V, s. 276-277.

Arslan, Mustafa: "15. Yüzyıl Divanlarında Methiyeler", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, Celâl Bayar Üniversitesi, 2007.

Âşık Çelebi: **Meşâ'irü'ş-şuarâ**, haz. Filiz Kılıç, 3 c., İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.

Aşurbeyli, Sara: "Şirvanşahlar", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXIX, s. 211-213.

Atalay, Mehmet: "Unsurî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 162-163; "Zahîr-i Fâryâbî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, C. XLIV, s. 87-

88.

Ayverdi, İlhan: **Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lugatı,** nşr. Kerim Can Bayar, 3 c., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2005 (Çevrimiçi) http://lugatim.com/ Kubbealtı Lugatı.

Bahaeddin Hasan Nisârî-yi Buhârî: **Muzekkir-i Ahbâb**, haz. Seyyid Muhammed Fazlullah, Haydarabad, Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, 1969.

Barthold, W.: "Şirvanşâh", **İA**, İstanbul, MEB, 1979, C. XI, s. 573-575.

Berzger Hâlıkî, Muhammed Rıza: **Şâh-i Nebât-i Hâfız**, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr, 1382.

Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 2. bs., İstanbul, Anka Yayınları, 2004.

Cevşenlû, Ferâmurz: **Ferheng-i Vâjehâ-yi Şâhnâme**, Serây-i Dânâ-yı Tûs, 1388.

Çavuşoğlu, Mehmed: "Kasîde" **Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri)**, Ankara, 1986, s. 17-77.

Çeçen, Anıl: **Türk Devletleri,** İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1986.

Çiçekler, Mustafa: "Fars Şiirinde Üslûplar", **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları: Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebk-i Hindî**, haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, İstanbul, Turkuaz Yayınları, 2006, s. 13-33.

Çobanlı, Necla: "XV. Yüzyıl Şairlerinden Hâmidi ve Kabûlî'nin Türkçe Şiirleri", Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, nr. 353, 1949-50.

Çoruhlu, Tülin: "Zırh (Türk Devletlerinde)", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, C. XLIV, s. 394-395.

Danişmend, İsmail Hami: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 2 c., İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1947.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.** 26. bs., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2010.

Devlet Âbâdî, Azîz: "Kabûlî ve Dîvân-i Û", **Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî**, sa. 133, Tebriz, 1363, s. 153-170; "Hâmidî-yi Isfahânî ve Külliyyât-ı Û", **Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî**, sa. 137, Tebriz,

1369, s. 24-34.

Dihhodâ, Ali Ekber: **Lugatnâme**, nşr. Muhammed Muîn, Seyyid Caʿfer-i Şehîdî, 28 c., 2. bs., Tahran, Dânişgâh-ı Tahrân, 1325-1346 (Çevrimiçi) https://www.parsi.wiki; **Emsâl u Hikem**, 4 c., 9. bs., Tahran, Çâphâne-i Sipihr, 1376.

Durmuş İsmail, Öz Mustafa: “Sahbân el-Vâilî”, **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2008, C. XXXV, s. 511-512.

Dursun, Davut: “Bakü”, **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, C. IV, s. 550-551.

Efdaluddîn İbrâhîm Bedîl b. Ali b. Osman Hâkânî-yi Şîrvânî: **Dîvân-ı Hâkânî-yi Şîrvânî**, nşr. Ziyâeddîn Seccâdî, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr, t.y..

Elmalı, Hüseyin: “Hassân b. Sâbit”, **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, C. XVI, s. 399-402.

Enverî, Hasan: **Ferheng-i Bozorg-i Sohen**, 8 c., Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1381; **Ferheng-i Kinâyât-i Sohen**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1383.

Erdem İlhan, Paydaş Kazım: **Ak-Koyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, teşkilat ve kültür**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007.

Ertaylan, İ. H.: **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1948; **Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1949.

Esad Efendi: **Osmanlılarda Töre ve Törenler: Teşrifât-ı Kadîme**, açıklamalarla sdl. Yavuz Ercan, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1979.

Esed, Muhammed: **Kurʿân Mesajı: Meal-Tefsir**, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, İşaret Yayınları, 2009.

Evliya Çelebi: **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul**, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Ferzâd Ziyâyî Habîb Âbâdî: “Mevârid-i Gayr-i Kâbil-i Kabûl der Dîvân-ı Kabûlî!”, **Cihân Kitâb**, şomâre: 11-12, 1387, s. 26-29.

Gelibolulu Mustafâ Âlî: **Künhü’l-ahbâr II: Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481**, haz. Hüdâî Şentürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Gıyâsuddîn b. Humâmuddîn el-Huseynî (Hândmîr): **Târîhu Habîbi's-siyer fî Ahbâri Efrâdi Beşer**, nşr. Muhammed Debîr-i Siyâkî, 4 c., 3. bs., Tahran, Kitâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362.

Gibb, E. J. W.: **A History of Ottoman Poetry**, 6 v., edited: Edward G. Browne, London, Lowe and Brydone Limited, 1965.

Gulâm Rızâyî, Muhammed: **Sebk Şinâsî-yi Şiʿr-i Fârsî: ez Rûdekî tâ Şâmlû**, Tahran, İntişârât-ı Câmî, 1381.

Gürdal, Olgu: "XV. Yüzyıl Dîvânlarındaki Kasîdelerde Nesib Bölümü", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, Celâl Bayar Üniversitesi, 2008.

Hâc Huseyn Nahcuvânî: "Nüfûz-i Zebân u Edebiyyât-i Fârsî der Türkiye", **Devr-i Âl-i Osmân**, sa. 60, Tebriz, Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât-i Tebrîz, 1341, s. 42-54.

Hâce Şemsuddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî: **Dîvân-ı Hâfız**, nşr. Hüseyin Pejmân, Tahran, İntişârât-ı Kitâbhâne-i Berûhîm, 1315.

Hasan Çelebi Kınalızâde: **Tezkiretü'ş-şuarâ**, haz. İbrahim Kutluk, 3. bs., c. 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.

Hayyâm Pûr, A.: **Ferheng-i Sohenverân**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Tılâye, 1372 hş.

İnalcık, Halil: "Mehmed II", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2003, C. XXVIII, s. 395-407.

İpekten, Halûk: **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.

İpşirli, Mehmet: "Arzuhal", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, C. III, s. 447-448; "Cellât", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, C. VII, s. 270-271.

İsen, Mustafa: **Sehî Bey Tezkiresi "Heşt-Behişt"**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998; **Latîfî Tezkiresi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.

İsmail b. Muhammed el-Aclûnî: **Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs ʿammâ iştehere mine'l-ehâdîs ʿalâ elsineti'n-nâs**, 2 c., 2. bs., Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1351.

İsmail Paşa Bağdâdî: **Hediyyetü'l-ârifîn Esmâü'l-müellifîn ve Âsârü'l-musannifîn**, haz. Kilisli Rıfat Bilge, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, 2 c., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi,1951.

Kalender, Ruhi: "Türk Musikîsi'nde Kullanılan Makamların Tesirleri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1987, C. XXIX, s.

361-375.

Kanar, Mehmet: **Farsça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Say Yayınları, 2008.

Karahan, Abdülkadir: "Evhadüddin Enverî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, C. XI, s. 267-268.

Karaismailoğlu, Adnan: "Selmân-ı Sâvecî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2009, C. XXXVI, s. 446-447.

Karatay, Fehmi Edhem: **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu**, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961.

Kartal, Ahmet: "Anadolu'da Farsça Şiir Söyleyen Türk Şairleri (XI-XVI. Yüzyıllar)", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. VII, s. 682-695.

Kaska, Çetin: "Tashîh-i Dîvân-ı Hâmidî-yi Isfahânî", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Tahran, Dânişgâh-i Tahran, Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî, 1394; "Hâmidî-yi Isfahânî ve Dîvân-ı Û", **Mukaddime**, sa. 2, Mardin, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, C. VI, s. 339-365.

Kayaalp, İsa: "Kabûlî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 43.

Keleş, Reyhan: **Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları,** İstanbul, Kitabevi, 2016.

Kırlangıç, Hicabi: "İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi", Nüsha, sa. I/1, Ankara, 2001.

Kurnaz Cemâl, Çeltik Halil: **Divan Şiiri Şekil Bilgisi**, İstanbul, H Yayınları, 2011.

Kurtuluş, Rıza: "Emîr Hüsrev-i Dihlevî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, C. XI, s. 135-137.

Kut, Günay: "Kabûlî'nin İlk Divanındaki Türkçe Şiirler", **Yazmalara Adanmış Bir Ömür: Nimet Bayraktar'a Armağan**, yay. haz. İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, Nergis Ulu, İstanbul, Türk Kütüphaneciler Derneği, 2006, s. 102-120; "Kabûlî'nin İkinci Divanındaki Türkçe Kaside ve Gazeller", **In Memoriam Şinasi Tekin II: Türklük Bilgisi Araştırmaları**, no: 31/II, 2007, s. 107-122.

Kûtî: "Kabûlî", **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng u

İrşâd-i İslâmî, 1382, C. V, s. 436-437.

Maʿsûmî: “Kâşifî”, **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1383, C. VI, s. 681-682; “Ferruh Yesâr Şirvanşâh”, **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1382, C. V, s. 413-415.

M. Esmail, M. Ebrahim: “Kâşifî’nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe’ye Tercüme ve Tahlili”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005.

Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Belhî-yi Rûmî: **Mesnevî-yi Maʿnevî**, tsh. Reynold Alleyne Nicholson, nşr. Mehdî Âzerîzdî, 7. bs., Tahran, İntişârât-ı Pejûheş, 1384.

Muhammed b. Bedr el-Câcermî: **Mûnisu’l-ehrâr fî Dakâyıki’l-eşʿâr**, haz. Mîr Sâlih-i Tabîbî, 2 c., Tahran, Kitâbhâne-i Mahmûd Ferruh, 1337.

Muhammed Huseyn b. Halef-i Tebrîzî: **Burhân-ı Kâtıʿ**, nşr. Muhammed Muʿîn, 5 c., Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1362.

Muhammed Mufîd Mustevfî-yi Bâfkî: **Câmi’-i Mufîdî**, haz. Îrec Efşar, Tahran, Çâphâne-i Rengîn, 1384.

Muʿizzî, Muhammed b. Abdulmelik-i Nîşâbûrî: **Külliyyât-ı Dîvân-ı Muʿizzî**, tsh. Nâsır Hayyerî, Tahran, Neşr-i Merzbân, 1362.

Mum, Cafer: “Sebk-i Hindî”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, C. II, s. 369-392; “Sebk-i Irakî”, **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006, C. V, s. 233-235.

Mutçalı, Serdar: **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Dağarcık Yayınları, 2011.

Namoğlu, Elif: "Mevlânâ Kabûlî'nin Farsça İkinci Divanı'ndaki Kasideler", **II. Genç Akademisyenler Sempozyumu**, Ankara, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2014, s. 459-476.

Olgun, Tâhir: **Edebiyat Lugatı**, nşr. Kemal Edib Kürkçüoğlu, 2. bs., İstanbul, Enderun Kitabevi, 1973.

Onay, A. Talât: **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, H Yayınları, 2009.

Özgüdenli, Osman Gazi: “Taberistan”, **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXIX, s. 322-323.

Özkan, Ömer: **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (XIV-XV. Yüzyıl)**, İstanbul, Kitabevi, 2007.

Öztuna, Yılmaz: **İslâm Devletleri: Devletler ve Hanedanlar**, 5 c., 2. bs., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Öztürk, Necdet: “Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi”, **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. IX, s. 221-251.

Pala, İskender: “Kabûlî”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, no: V, 1982, s. 66; **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü.** 21. bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2011.

Pertovî-yi Âmulî, Mehdî: **Emsâl u Hikem**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Senâî, 1374.

Râmî, Şerefuddîn: **Enîsu’l-ʿuşşâk**, nşr. Abbâs İkbâl, Tahran, Şirket-i Sihâmî, 1325.

Sabâ, Muhammed Muzaffer Huseyn: **Tezkire-i Rûz-i Rûşen**, tsh. Muhammed Huseyn Rüknzâde-i Âdemiyyet, Tahran, Kitâbhâne-i Râzî, 1343.

Safâ, Zebîhullâh: **Târîh-i Edebiyyât der Îran**, 5 c., 3. bs., Tahran, İntişârât-ı Firdevsî, 1364.

Saʿîd Nefîsî: **Târîh-i Nazm ve Nesr der Îrân ve der Zebân-ı Fârsî**, 2 c., Tahran, Kitâbfurûşî-yi Furûgî, 1344.

Sâm Mîrzâ Safevî: **Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî**, tsh. Rükneddin Hümayunferruh, y.y., t.y..

Sami, Şemseddin: **Kamûsü’l-a’lâm**, 5 c., İstanbul, Mihran Matbaası, 1314/1896; **Kâmûs-ı Türkî**, 12. bs., İstanbul, Çağrı Yayınları, 2002.

Sarı, Eren: **Osmanlı Mutfağı**, Antalya, Net Medya Yayıncılık, 2016.

Sehî Bey: **Sehî Bey Tezkiresi “Heşt-Behişt”**, haz. Mustafa İsen, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998.

Selçuk, Ersin: “Kâtibî’nin Hayatı ve Kasidelerinin Tahkikli Metni”, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, 2002.

Selmân-ı Sâvecî: **Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî**, nşr. Mansûr Müşfik, Tahran, Bengâh-ı Matbûʿât-i Safî Alişâh, 1336.

Seyyid Caʿfer Seccâdî: **Ferheng-i Lugât ve Istılâhât ve Taʿbîrât-ı ʿİrfânî**, 3. bs., Tahran, Kitâbhâne-i Tahûrî, 1403/1983.

Sûzenî-yi Semerkandî: **Dîvân-ı Hakîm Sûzenî-yi Semerkandî**, tsh. Nâsıruddîn Şâh Huseynî, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1338.

Sümer, Faruk: "Uzun Hasan", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 261-264; "Karakoyunlular", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 434-438.

Şafak, Rızâzâde: **Târîh-i Edebiyyât-ı Îrân**, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1342.

Şemîsâ, Sîrûs: **Sebk Şinâsî-yi Şiʿr**, 3. bs., Tahran, Neşr-i Mîtrâ, 1386; **Ferheng-i Telmîhât**, Tahran, İntişârât-ı Firdevs, 1366.

Şentürk, A. Atillâ: "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", **Türk Dili**, sa. 500, 1993, s. 211-223.

Şerîfî, Muhammed: **Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî**, haz. Muhammed Rızâ Caferî, Tahran, 1388 hş.

Şeyhî: **Şeyhî Divanı**, haz. Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990.

Şimâlî, Muhammed: **Mezâmîn ve Terkîbât-i İʿdâd der-Edeb-i Fârsî**, 3. bs., Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1389.

Şükûn, Ziya: **Farsça-Türkçe Lugat: Ferheng-i Ziya: Gencine-i güftar**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1984.

Taş, Hakan: "Mevlânâ Kabûlî [1438-1478] ve Dîvân'ındaki Türkçe Şiirleri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sa. 16, İstanbul, Kültür Ocağı Vakfı, 2007, s. 135-160.

Tekin, Gönül: "Fatih Devri Türk Edebiyatı", **İstanbul Armağanı: Fetih ve Fatih**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 161-235.

Tekindağ, Şehabeddin : "Mahmud Paşa", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2003, C. XXVII, s. 376-379.

Tokmak, A. Naci: "Hâcû-yi Kirmânî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, C. XIV, s. 520-521; **Telaffuzlu Türkçe Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, Simurg Yayınları, 2001.

Tuman, Mehmet Nâil: **Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, 2 c., Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2001.

Unat, Yavuz: "Uluğ Bey", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 127-129.

Uylaş, Sait: "Arap Şairlerinde Lakap Geleneği", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sa. 55, Erzurum, 2015, s. 11-35.

Uzun, Mustafa: "Düldül" (Edebiyat), **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C. X, s. 20-21.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969; **Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar**, 9 c., 3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1975.

Ünver, İsmail: "Hâmidî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, C. XV, s. 461-462.

Yahyâ b. Abdullatîf Kazvînî: **Lubbu't-tevârîh**, Tahran, İntişârât-ı Bunyâd ve Gûyâ, 1363.

Yahyâ Hân-Muhammed Âzerî: **Dîvân-ı Kâbûlî-yi Herevî**, Tahran, Bunyâd-i Mevkûfât-i Doktor Muhammed Efşâr, 1386.

Yardım, Ali: "Düldül", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C. X, s. 20.

Yârşâtır, İhsân: **Şi'r-i Fârsî der Ahd-i Şâhruh: Âğâz-ı İnhitât der Şi'r-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran 1334.

Yazar, Sadık: "XIV.-XV. ve XVI. Yüzyıl Türkçe Divanlarında Yer Alan Arap Meseller (Atasözler)i", **38. ICANAS: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri Bildirileri, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2008, C. IV, s. 1777-1803.

Yıldırım, Ali: **Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.

Yıldırım, Nimet: **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2008.

Yılmaz, Mehmet: **Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü**, 2 c., İstanbul, Sütun

Yayınları, 2008.

Yılmaz, Ozan: "“Gelenekten Deyişe” Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden “Başa Toprak Saçmak””, **Türük: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, sa. 2, 2013, s. 336-350.

Yinanç, Refet: “Dulkadıroğulları”, **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C. IX, s. 553-557.

Zerrînkûb, Abdulhuseyn: **Seyrî der Şiʿr-i Fârsî**, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Nevîn, 1367.

(Çevrimiçi) http://ganjoor.net, 18 Nisan 2018.

(Çevrimiçi) http://tanzil.net, 2018.

(Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/tarama&view, 09 Mayıs 2018.

(Çevrimiçi) https://www.vajehyab.com, 2018.

ÖZGEÇMİŞ

1984 senesinde İstanbul'da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Altunizade Hafize Özal İlköğretim Okulu'nda tamamladım. 2002 yılında Üsküdar Lisesi'ni bitirdim. 2004-2009 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda ve 2008-2010 yıllarında Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda (ÇAP) lisans, 2010-2012 yıllarında Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimi gördüm. 2011 senesinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladım. 2012 yılında "Ebû Abdullah Muhammed es-Semerkandî'nin Muhtasaru'l-Velâye Adlı Eseri (Metin-İnceleme)" başlıklı tez çalışmasıyla yüksek lisanstan mezun olup aynı yıl mezun olduğum bölümde ve üniversitede doktora eğitimine başladım. 2013-2014 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde aynı Anabilim Dalı'nda görevlendirildim. 2014 yılından itibaren İstanbul Medeniyet Üniversitesi'ndeki görevimi sürdürmekteyim. Yabancı dilim İngilizce, Arapça ve Farsça'dır.